

SİYASET BİLİMİ,
ULUSLARARASI
İLİŞKİLER
ve
KAMU YÖNETİMİ
Alanında Uluslararası Çalışmalar

Mart 2025

EDİTÖR

DOÇ. DR. SALİH BATAL

 SERÜVEN
YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Mart 2025

ISBN • 978-625-5552-84-6

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruvenyayinevi.com

e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 42488

SİYASET BİLİMİ,
ULUSLARARASI
İLİŞKİLER
ve KAMU YÖNETİMİ

ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

EDİTOR

DOÇ. DR. SALİH BATAL

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

LOZAN ANTLAŞMASI VE AZINLIK HAKLARININ EVİRİMİ: TARİHSEL VE MODERN PERSPEKTİFLER

Rejhan RAHMAN—1

Bölüm 2

FEMİNİZM VE TRANSSEKSÜLLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE GENEL BİR İNCELEME

Muazzez ÖZDEMİR—23

Bölüm 3

TALİBAN ÖNCESİ AFGANİSTAN: BAŞARISIZ DEVLET VE ULUSAL KİMLİK İNŞASI SORUNU

Özgür YILMAZ—53

Bölüm 4

RUSYA FEDERASYONU'NDA YEREL YÖNETİMLER

Kemal YAMAN, Orazmenlı ANNABAYEVA—71

Bölüm 5

TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU VE AFRIKA POLİTİKALARINA TERÖRÜN ETKİSİ

Vahdet ÖZKOÇAK, Saltuk BATU—97

Bölüm 6

YAZILAN ZAMANDAN YAŞANILAN ZAMANA: GEÇMİŞİN İNŞASI VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Sait EBİNÇ—115

Bölüm 7

GÜÇ ODAKLI ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ULUSLARARASI HUKUKUN ROLÜ

Sıddık ARSLAN—133

**LOZAN ANTLAŞMASI VE AZINLIK
HAKLARININ EVRİMİ: TARİHSEL VE MODERN
PERSPEKTİFLER**

Rejhan RAHMAN¹

¹ Öğr. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Şanlıurfa, Türkiye, ORCID:
ID/0000-0002-7583-6887, rrahman@harran.edu.tr

Giriş

Lozan Antlaşması, 24 Temmuz 1923'te imzalanarak Türkiye ve Yunanistan başta olmak üzere dönemin büyük güçleri arasında uluslararası barış ve istikrarı sağlamayı amaçlayan temel bir belge olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını ve egemenlik haklarını belirleyen bu antlaşma, aynı zamanda azınlık hakları konusundaki uluslararası düzenlemelerin temel taşlarından biri olarak kabul edilmiştir. Ancak, geçen yüzyıl içinde değişen sosyal, siyasi ve hukuki dinamikler, bu antlaşmanın bazı hükümlerinin günümüz insan hakları normlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Lozan Antlaşması'nın azınlık hakları ile ilgili hükümleri, iki ülke arasında karşılıklılık ilkesine dayalı olarak düzenlenmiştir. Türkiye'deki Rum Ortodoks azınlığı ve Yunanistan'daki Batı Trakya Türk azınlığı bu hükümlerin doğrudan muhatapları olmuş, ancak her iki topluluk da zaman içinde çeşitli hukuki ve siyasi engellerle karşı karşıya kalmıştır. Azınlıkların eğitim, dini özgürlükler, mülkiyet hakları ve kimlik tanınması gibi temel konularda yaşadığı sorunlar, Lozan'ın öngördüğü hakların uygulamada yeterince korunamadığını göstermektedir.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye ve Yunanistan'daki azınlık toplulukları için uygulanan politikalar, Lozan Antlaşması'nın sağladığı güvencelerin giderek zayıflamasına neden olmuştur. Türkiye'de Rum Ortodoks azınlığı, nüfus azalması, mülkiyet belirsizlikleri ve eğitim kısıtlamaları gibi çeşitli sorunlarla mücadele ederken, Yunanistan'daki Batı Trakya Türk azınlığı kimlik tanınmama, dini özerklik ve eğitim alanındaki engellerle karşı karşıya kalmıştır. Bu iki topluluk için yaşanan ihlaller, azınlık haklarının uluslararası hukuk çerçevesinde yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Günümüzde azınlık haklarının korunması, yalnızca ulusal hukuk sistemlerinin değil, aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kurumların da doğrudan ilgilendiği bir konu haline gelmiştir. Bu kurumların aldığı kararlar ve yaptığı düzenlemeler, azınlıkların korunmasına yönelik çağdaş bir çerçeve sunmaktadır. Ancak, Yunanistan ve Türkiye'nin mevcut uygulamaları, uluslararası normlara tam olarak uyum sağlayamamalarından dolayı eleştirilmektedir.

Bu bağlamda, Lozan Antlaşması'nda tanımlanan azınlık haklarının günümüz insan hakları anlayışı çerçevesinde nasıl yeniden ele alınabileceği büyük bir tartışma konusudur. Antlaşmanın güncellenmesi veya genişletilmesi gibi seçenekler, yalnızca azınlık haklarının korunması açı-

sından değil, aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi açısından da önemli fırsatlar sunmaktadır. Dolayısıyla, Lozan Antlaşması'nın sunduğu azınlık haklarını hem teorik çerçevede hem de uygulamadaki yansımalarıyla ele almak, mevcut sorunları analiz etmek ve geleceğe yönelik öneriler sunmak gereklidir.

Antlaşmanın İmzalanma Süreci ve Dönemin Siyasi Dengeleri

Lozan Antlaşması'nın imzalanma süreci, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiği ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna zemin hazırlayan bir dönemi kapsamaktadır. Bu süreç, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan uluslararası düzen ve Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış ve İtilaf Devletleri tarafından ağır şartlar içeren Sevr Antlaşması'na zorlanmıştır.

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması (Oğuz Uzuner, 2022, pp. 316-327), Osmanlı'nın topraklarının büyük bir kısmını kaybetmesine neden olmuş ve bağımsız bir Türk devleti kurma imkânını tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu antlaşma, Türk halkı tarafından hiçbir zaman kabul görmemiştir ve bu tepki, 1919'da başlayan Kurtuluş Savaşı ile somut bir direnişe dönüşmüştür. 1922'de Mudanya Mütarekesi (Tepealtı, 2019, pp. 92-93) ile Kurtuluş Savaşı askeri olarak sonuçlanmış ve taraflar arasında yeni bir barış antlaşması için zemin hazırlanmıştır. Bu bağlamda, Lozan görüşmeleri, Sevr Antlaşması'nın hükümlerini ortadan kaldırmak ve Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenliğini uluslararası alanda tanıtmak amacıyla başlatılmıştır. Lozan görüşmeleri, 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde başlamıştır. Türkiye'yi temsilen İsmet İnönü liderliğinde bir heyet görüşmelere katılmıştır (Kaptan, 1997, pp. 19-25). Türkiye'nin temel hedefleri şunlardı:

- **Misak-ı Milli sınırlarının tanınması:** Türkiye, ulusal bağımsızlık anlayışı çerçevesinde sınırlarının tanınmasını ve özellikle doğu sınırları ile Ege adalarındaki statünün netleştirilmesini istemiştir (Kısa, 2018, pp. 309-311).
- **Kapitülasyonların kaldırılması:** Osmanlı döneminden kalan kapitülasyonların sona erdirilmesi, ekonomik bağımsızlık için kritik bir öneme sahiptir (Birsell, 2011, pp. 91-92).
- **Bağımsızlık haklarının uluslararası kabulü:** Türkiye, yeni bir ulus-devlet olarak, uluslararası tanınmayı ve egemenlik haklarının garanti altına alınmasını hedeflemiştir (Oğuz Uzuner, 2022, pp. 190-192).

İtilaf Devletleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya, bölgedeki çıkarlarını koruma çabası içindeydi. Özellikle İngiltere, Orta Doğu'daki petrol sahaları üzerinde etkisini sürdürmek isterken, Fransa ekonomik çıkarlarını önceliklendirmiştir. İtalya ise bölgedeki askeri ve stratejik pozisyonunu güçlendirmeyi amaçlamıştır. Yunanistan ise Batı Trakya, Ege Adaları ve İzmir üzerindeki taleplerini Lozan'da savunmuştur (Güneri, 2006, pp. 86-87; Kaptan, 1997, pp. 47-49; Tepealti, 2019, pp. 93-97).

Lozan görüşmeleri, kapsamlı ve çok taraflı tartışmaların yaşandığı bir diplomatik süreç olmuştur. En önemli tartışma konuları şunlardı (Ergin, 2010, p. 20; Kara, 2018, pp. 493-506; Kısa, 2018, pp. 311-318; Milas, 2002, pp. 21-24; Uzuner, 2022, p. 200):

- **Sınırların Belirlenmesi:** Türkiye'nin doğu sınırları büyük ölçüde Ermenistan ve Gürcistan ile yapılan anlaşmalarla belirlenmişti. Ancak batıda Yunanistan ile sınır, Ege adalarının statüsü ve Batı Trakya Türk azınlığının durumu sıcak bir tartışma konusu olmuştur.

- **Kapitülasyonların Kaldırılması:** Osmanlı döneminde yabancı devletlere verilen ticari ve hukuki ayrıcalıkların kaldırılması, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığı için önemli bir konuydu. Türkiye, bu ayrıcalıkların devamını kesin bir şekilde reddetmiştir.

- **Boğazların Statüsü:** İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının kontrolü, hem askeri hem de ticari açıdan büyük bir öneme sahipti. Boğazların uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesi teklifi, Türkiye'nin egemenlik hakları ile çeliştiği için uzun tartışmalara neden olmuştur.

- **Azınlık Hakları:** Türkiye ve Yunanistan arasında özellikle Batı Trakya Türkleri ve İstanbul'daki Rum Ortodoks azınlığı konusunda yoğun görüşmeler yapılmıştır. Azınlık haklarının karşılıklılık ilkesi çerçevesinde düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

- **Osmanlı Borçları ve Malları:** Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların nasıl paylaşılacağı ve Osmanlı hanedanına ait mülklerin statüsü, ekonomik açıdan önemli tartışmalardan biri olmuştur.

Lozan Antlaşması, 24 Temmuz 1923'te imzalanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınmasını sağlamıştır (Birsell, 2011, p. 97). Bu antlaşma, Sevr Antlaşması'nın hükümlerini tamamen ortadan kaldırmış ve Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinin bir zaferi olarak tarihe geçmiştir. Türkiye, bu antlaşma ile modern bir ulus-devlet olarak uluslararası sisteme dahil olmuştur. Bu süreç, uluslararası dengelerin yeniden düzenlendiği ve ulusal egemenlik anlayışının güç kazandığı bir dönemi temsil etmektedir. Lozan Antlaşması, sadece Türkiye için değil, aynı za-

manda bölgesel ve uluslararası barışın tesis edilmesi için de kritik bir belge olarak değerlendirilmektedir.

Lozan Antlaşmasında Azınlık Haklarının Merkezi Rolü

Birinci Dünya Savaşı sonrasında dünya siyasetinde azınlık hakları, bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasında kritik bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Savaşın getirdiği yıkım ve sınırların yeniden çizilmesi, çok uluslu yapıya sahip devletlerin yıkılmasına yol açtı. Bu bağlamda, yeni kurulan ulus-devletlerdeki azınlıkların korunması, uluslararası toplumu ilgilendiren önemli bir konu haline geldi.

1919 yılında kurulan Milletler Cemiyeti, azınlık haklarını uluslararası hukuk çerçevesinde koruma hedefiyle çalışmalar yürütmüştür. Cemiyet, devletlerin sınırları içinde yaşayan farklı dini, etnik ve kültürel toplulukların haklarını koruma sorumluluğu üstlenmiş ve bu hakların ihlal edilmesinin barışa tehdit oluşturacağını savunmuştur. Lozan Antlaşması, bu normların ilk uygulandığı belgelerden biri olarak kabul edilmektedir(-Kara, 2018, pp. 495-503).

Osmanlı İmparatorluğu, "millet sistemi" olarak adlandırılan bir yönetim modeliyle azınlıkların dini ve kültürel özerkliklerini garanti altına almıştır. Gayrimüslim topluluklar, dini liderler tarafından yönetilmiş, kendi eğitim sistemlerini kurmuş ve ibadet özgürlüğüne sahip olmuştur. Ancak bu sistem, batı görüşüne göre; modern ulus-devlet anlayışına uygun olmadığı ve Lozan'da azınlık haklarının düzenlenmesi, hem Osmanlı mirasını hem de modern gereklilikleri dengelemek amacıyla ele alındı(Burulday, 2015, pp. 42-49). Lozan Antlaşması'nda azınlık haklarının merkezi bir rol oynamasının başlıca nedenleri şunlardır(Kaptan, 1997, pp. 110-112; Karabulut, 2013, pp. 79-84; Kısa, 2018, pp. 317-326; Tunç, 2004, pp. 12-15):

- **Uluslararası Baskılar:** Batılı devletler, özellikle İngiltere ve Fransa, azınlık haklarının korunmasını Türkiye'nin uluslararası tanınmasının ön şartlarından biri olarak görmüştür. Bu baskılar, azınlıkların haklarının antlaşmada geniş yer bulmasına neden olmuştur.

- **Türkiye'nin Ulusal Egemenlik Anlayışı:** Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, egemenliğini güçlendirmek için uluslararası alanda tanınma ihtiyacı duymaktaydı. Bu nedenle azınlık haklarının uluslararası normlara uygun olarak düzenlenmesi kaçınılmazdı.

- **Yunanistan ile Mütakabiliyet İlkesi:** Yunanistan'daki Batı Trakya Müslüman azınlığı ile Türkiye'deki Rum Ortodoks azınlığı arasında bir denge kurulması gerekiyordu. Bu denge, her iki devletin azınlık

haklarına ilişkin yükümlülüklerini karşılıklı olarak yerine getirmesi esasına dayanıyordu.

Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarına ilişkin hükümleri, azınlıkların kimliklerini korumalarını sağlamak amacıyla detaylı şekilde düzenlenmiştir. Bu kapsamda yer alan temel maddeler şunlardır(Ergin, 2010, pp. 16-21; Güneri, 2006, pp. 93-97; Oran, 2015, pp. 39-41; Tepealti, 2019, p. 93):

- **Dini Özgürlükler:** Azınlıkların ibadet etme ve dini kurumlarını yönetme hakkı garanti altına alınmıştır. Bu haklar, Batı Trakya'daki Müslümanlar ve Türkiye'deki Rum Ortodokslar için geçerliydi.
- **Eğitim Hakkı:** Azınlıkların kendi dillerinde eğitim verebilecek okullar açmaları ve kendi kültürel kimliklerini koruyacak müfredat hazırlamaları sağlanmıştır.
- **Mülkiyet Hakları:** Azınlıkların mülk edinme ve yönetme hakları garanti altına alınmış, vakıf mülkleri üzerindeki hakları korunmuştur.
- **Hukuki Eşitlik:** Azınlıkların, vatandaşı oldukları devletin yasaları karşısında eşit muamele görmesi güvence altına alınmıştır.

Lozan Antlaşması'nda azınlık hakları geniş bir şekilde düzenlenmiş olsa da uygulamada ciddi sorunlar yaşanmıştır. Rum Ortodoks azınlık, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul Provokasyonu (1955) ve 1964'te Yunan vatandaşlarının sınır dışı edilmesi gibi olaylarla karşı karşıya kalmıştır(Güllü, 2018, pp. 285-286). Bu olaylar, azınlıkların mülkiyet haklarını ve nüfuslarını büyük ölçüde etkilemiştir. Batı Trakya Türk azınlığı, kimlik tanınmama, müftü seçimlerindeki devlet müdahaleleri ve eğitim sorunları gibi konularda sürekli ihlallerle karşılaşmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu hak ihlalleri nedeniyle Yunanistan'ı birçok kez mahkûm etmiştir(İsmail, 2012a, pp. 110-115).

Lozan Antlaşması, uluslararası hukukta azınlık haklarının korunmasına yönelik önemli bir örnek teşkil etmiştir. Ancak, antlaşmanın hükümleri zamanla yetersiz kalmış ve modern insan hakları normlarına uyumlu hale getirilmesi gerektiği tartışılmıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler Azınlık Hakları Deklarasyonu ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi belgeler, Lozan'daki düzenlemelerin modernizasyonu için bir rehber niteliği taşımaktadır. Lozan Antlaşması'nda azınlık haklarının merkezi bir rol oynaması, hem dönemin uluslararası normlarından hem de Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak, bu hakların uygulanmasındaki sorunlar, antlaşmanın etkinliğini sınırlamış ve modern insan hakları çerçevesinde yeniden değerlendiril-

mesi gerektiğini ortaya koymuştur. Azınlık haklarının korunması, sadece bölgesel değil, aynı zamanda küresel barış ve istikrar için kritik bir öneme sahiptir.

Lozan Antlaşması'nın Azınlık Haklarına Etkisi

Lozan Antlaşması, azınlık haklarını uluslararası hukuka entegre eden kapsamlı bir belge olarak kabul edilir. Antlaşma, Türkiye ve Yunanistan'da yaşayan azınlıkların dini, kültürel ve sosyal haklarını garanti altına almak amacıyla düzenlenmiştir. Ancak bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve sürdürülebilirliği konusunda önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Örneğin:

Madde 37-45: Bu maddeler, Türkiye ve Yunanistan'da yaşayan azınlıkların din, dil ve kültürlerini koruma haklarını düzenler. Ayrıca, eşit vatandaşlık ilkesi çerçevesinde, azınlıkların kamu haklarından yararlanmalarını garanti eder(Oran, 2015, pp. 39-50). Fakat bu hakların çoğu zaman sembolik düzeyde kaldığı görülmüştür. Örneğin, Yunanistan'daki Batı Trakya Türk azınlığı, kimlik tanınma sorunları nedeniyle bu haklardan etkin bir şekilde yararlanamamıştır. Benzer şekilde, Türkiye'deki Rum Ortodoks azınlığı, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında nüfus azalışı ve mülkiyet sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Madde 40: Azınlıkların kendi dillerinde eğitim alabilmesi ve dini kurumlarını kurabilmesi garanti altına alınmıştır(Oran, 2015, p. 44). Bu madde, azınlıkların kültürel kimliklerini sürdürebilmeleri için hayati öneme sahiptir. Fakat Yunanistan'da azınlık okullarına devlet müdahaleleri, Türkçe eğitim müfredatının kısıtlanması ve öğretmen atamalarındaki problemler, eğitim hakkını ihlal eden başlıca sorunlar olmuştur. Türkiye'de ise Rum okullarının sayısındaki azalma, eğitim hakkının pratikte uygulanmasını güçleştirmiştir.

Madde 42: Azınlıkların kişisel statülerine yönelik düzenlemeler, dini ve kültürel geleneklerine uygun bir yaşam sürmelerini hedefler. Bu madde kapsamında azınlıkların evlenme, boşanma gibi özel hukuk meselelerinde kendi dini otoritelerinden faydalanmaları öngörülmüştür(Oran, 2015, p. 43). Fakat Yunanistan'da müftülerin atanması, dini özerklik konusunda en büyük tartışma konularından biridir. Türkiye'de ise azınlık vakıflarının mülkiyet hakları üzerindeki kısıtlamalar ve geç iade süreçleri, bu maddede belirtilen hakların uygulamadaki eksiklikleri göstermektedir.

Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarına ilişkin düzenlemeleri, uluslararası hukuk açısından büyük bir öneme sahiptir. Ancak, bu hükümler zamanla yetersiz kalmış ve modern insan hakları normlarıyla uyumlu

hale getirilmesi gerektiği tartışılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi¹ ve Birleşmiş Milletler Azınlık Hakları Deklarasyonu² gibi modern belgeler, Lozan'daki düzenlemelerin geliştirilmesi için bir rehber niteliğindedir.

AİHM, Yunanistan'ın Batı Trakya Türk azınlığının haklarını ihlal ettiğine dair birçok karar almıştır. Bu kararlar, azınlıkların örgütlenme ve ifade özgürlüğü gibi temel haklarını kapsamaktadır (İsmail, 2012a, pp. 110-115). Diğer yandan Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci, azınlık haklarının daha iyi korunması için reform yapılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Özellikle mülkiyet hakları ve dini özgürlükler konusundaki düzenlemeler, AB'nin dikkatle takip ettiği konular arasındadır.

Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarına dair düzenlemeleri, dönemin koşullarına uygun olarak hazırlanmış ancak uygulama süreçlerinde birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu sorunlar, azınlıkların kimlik, eğitim, dini özerklik ve mülkiyet hakları gibi temel alanlarda yaşadığı ihlalleri kapsamaktadır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki karşılıklılık ilkesi temelinde şekillenen bu düzenlemeler, zaman içinde modern insan hakları normlarına uyarlanması gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır. Azınlık haklarının daha etkin bir şekilde korunması, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için de kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye'deki Uygulama Sorunları

Türkiye'deki Rum Ortodoks azınlığı, 20. yüzyıl boyunca çeşitli olaylar ve uygulamalar sonucu nüfus kaybı yaşamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun millet sistemi altında özerklikleri garanti edilen Rum Ortodoks topluluğu, modern Türkiye'nin ulus-devlet anlayışına geçiş sürecinde siyasi ve sosyal bazı kısıtlamalara maruz kalmıştır. 1923'teki nüfus mübadelesi anlaşması (Arı, 1990, pp. 627-635) kapsamında Yunanistan'daki Türklerle Türkiye'deki Rumlar arasında büyük çaplı bir göç yaşanmış, ancak İstanbul'daki Rum topluluğu bu süreçten muaf tutulmuştur. Buna rağmen, sonraki yıllarda gerçekleşen olaylar topluluğun demografik yapısını derinden etkilendiği ifade edilmiştir.

Kıbrıs meselesinin Türkiye ve Yunanistan arasında giderek tırmandığı bir dönemde, İstanbul'da yaşayan Rum Ortodoks azınlık nasibini aldığı ifade edilmiştir. 6-7 Eylül 1955 gecesi gerçekleşen provokasyonda, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı yönündeki sahte haberlerin yayılmasının ardından organize edilen büyük çaplı bir kargaşa ile başla-

1 Daha fazla bilgi için bakınız: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_TUR

2 Daha fazla bilgi için bakınız, Birleşmiş Milletler Azınlık Hakları Deklarasyonu, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic>

mıştır. 6-7 Eylül olaylarında 2 manastır, 73 kilise, 1.004 ev, 26 okul, 4.214 işyeri, 1 sinagog, otel ve işyerleriyle toplam 5.622 tesis saldırıya uğramıştır (Gündüz, 2020, pp. 453-456; Karayuluk, 2018, pp. 37-42). Olayların ardından Rum azınlığı, yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmış, sonraki yıllarda da göç dalgası devam ederek Türkiye'deki Rum nüfusunun hızlı bir şekilde azalmasına neden olmuştur. Bu provokasyonda, azınlık hakları ve insan hakları ihlalleri açısından Türkiye'nin tarihindeki en kışkırtıcı olaylardan biri olarak kabul edilmekte ve hala uluslararası platformlarda tartışılmaktadır.

1964 yılında Türk hükümeti, Türkiye'de yaşayan Yunan vatandaşlığına sahip Rumların sınır dışı edilmesine karar vermiş ve bu karar, İstanbul'daki Rum Ortodoks azınlığın nüfusunu büyük ölçüde azaltan önemli bir dönüm noktası olmuştur (Yükler, 2023). Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs meselesinin yarattığı siyasi gerginlik, haklı olarak Türk hükümetin azınlık politikalarını daha sert bir çizgiye taşımasına neden olmuştur.³ Türk hükümeti, 1930 yılında imzalanan ve Yunan vatandaşlarına Türkiye'de ikamet etme hakkı tanıyan anlaşmayı tek taraflı olarak feshetmiş, bunun sonucunda yaklaşık 12.000 Rum sınır dışı edilmiştir (Yıldız, 2014, pp. 52-54). Üstelik sınır dışı edilen Rumların birçoğu, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan aile üyeleriyle birlikte göç etmek zorunda kalmış, dolayısıyla bu süreç yalnızca Yunan vatandaşlarını değil, genel olarak Rum Ortodoks topluluğunu da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu göç dalgası, Rum nüfusunun İstanbul'daki demografik yapısını önemli ölçüde değiştirmiş, topluluk içinde ekonomik ve sosyal açıdan etkilenmesine neden olmuştur.

Bu süreçte, sınır dışı edilen Rumlara yalnızca birkaç gün içinde Türkiye'yi terk etmeleri gerektiği bildirilmiş ve mülklerini satmaları veya devretmeleri için süre tanınmıştır. Rum Ortodoks azınlığı, 1936 Beyannamesi ile vakıflarına tanınan mülk edinme hakkına sahip olsa da, Kıbrıs'ta hareketlerinden dolayı sonraki yıllarda haklı olarak bu hakların daha da kısıtlandığını görülmüştür. 1974 yılında alınan Yargıtay kararı ise, azınlık vakıflarına ait mülklerin devlet tarafından kamulaştırılmasına ve azınlıkların ekonomik varlıklarının kontrol altından tutulmasına yol açmıştır. Sınır dışı edilen Rumların Türkiye'de bıraktıkları mülkler,

3 Türk Hükümetinin mütekabiliyet noktasında aldığı bu karar çok hafif kalmıştır. Zira Rumlar, Kıbrıs'ta Türklere karşı yaptığı sistematik pogrom (sistematik kıyım; dinsel, etnik veya siyasi nedenlerle bir gruba karşı yapılan şiddet hareketleridir) uluslararası camia tarafından belgelerle de kanıtlanmıştır. Rumların yaptığı bu pogrom o seviyelere ulaşmış ki, Türk hükümetine Kıbrıs adasına yaptığı müdahalesi hem hukuki ve insani hemde yerinde olduğunu ispatlamıştır. Böyle bir karar alınması için Türk hükümeti oldukça zorlanmıştır. Zira Kıbrıs'ta yapılan bu katliamlara sesiz kalamazdı.

ya kamu kurumlarına devredilmiş ya da üçüncü şahısların eline geçmiştir (Ateş, 2016, pp. 53-62)⁴.

Son yıllarda, Avrupa Birliği ile ilişkiler çerçevesinde Türkiye, azınlık vakıflarına el konulan bazı mülklerin iadesine yönelik düzenlemeler yapmış olsa da, süreç hala tamamlanmamıştır. Mülklerini geri almak isteyen birçok Rum ailesi, uzun hukuki mücadeleler vermek zorunda kalmıştır. 1964 sürgünleri, yalnızca Rum Ortodoks azınlığın demografik varlığını değil, aynı zamanda topluluğun ekonomik ve kültürel mirasını da etkilemiştir. Bu süreç, Türkiye'deki Rum toplumunun çöküşünü hızlandıran en kritik olaylardan biri olarak kabul edilmekte ve günümüzde hala batı tarafından azınlık hakları ihlalleri bağlamında tartışılmaktadır.

Heybeliada Ruhban Okulu'nun 1971 yılında kapatılması (Burulday, 2015, p. 348), Türkiye'deki Rum Ortodoks azınlığı için dini ve kültürel özerklik açısından kayıp olduğu ifade edilmiştir. 1844 yılında kurulan ve Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olan bu okul, Ortodoks Hristiyan dünyasının en önemli dini eğitim kurumlarından biri olarak kabul edilmekteydi. Ancak, 1971 yılında Türkiye'de özel yükseköğretim kurumlarının haklı olarak devlet kontrolüne alınmasını öngören anayasa değişikliği çerçevesinde, Ruhban Okulu da kapatılmış ve eğitim faaliyetleri durdurulmuştur (Ak, 2017, pp. 35-44). Bu karar, Rum Ortodoks azınlığının papaz ve patrik adaylarının yetiştirmesini etkilediğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu okulun kapatılması, Fener Rum Patrikhanesi'nin ekümenik statüsünü etkilemiştir. Geleneksel olarak, İstanbul'daki Ortodoks Patriği'nin atanabilmesi için Türkiye'de eğitim görmüş bir din adamı olması gerekmektedir. Ruhban Okulu'nun kapanmasıyla birlikte, yeni patriklerin yetiştirilmesi süreci kesintiye uğrattığı ifade edilmiş ve bu durum Patrikhane'nin geleceğini belirsiz bir hale getirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca, bu karar Rum Ortodoks azınlığın dini özgürlükleri açısından uluslararası alanda tartışmalara yol açmış ve Türkiye'nin azınlık politikaları konusunda Batı'dan ciddi eleştiriler almasına neden olmuştur.

Okulun yeniden açılması yönünde hem Türkiye içinden hem de Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası insan hakları örgütlerinden güçlü çağrılar yapılmaktadır. Avrupa Parlamentosu ve ABD Dışişleri Bakanlığı, Ruhban Okulu'nun kapatılmasını dini özgürlükler açısından bir ihlal olarak değerlendirmiş ve Türkiye'den bu sorunun çözülmesini talep etmiştir (Ak, 2017, p. 41). Ancak, okulun açılması konu-

4 Hâlbuki aynı yıllarda Kıbrıs'ta Türklere karşı sebepsiz bir kıyım ve tüm mallarına hiçbir hukuki ve insani gerekçe olmadan tüm malvarlıklarına el konulduğunu vurgulanması gereken bir noktadır. Ayrıca Türk hükümetinin böyle bir kararı alması için Yunanistan hükümetin tahammül sınırları aşan sistematik kışkırtma hareketleri sebep olduğu ifade edilmesi gerekir. Kıbrıs'ta Türklere karşı yapılan pogromun yanında yine bu karar mütekabiliyet ilkesinden uzak kalmıştır.

sunda bugüne kadar somut bir ilerleme kaydedilmemiştir. Türk hükümeti, okulun açılmasının Lozan Antlaşması çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunurken, azınlık hakları konusunda karşılıklılık ilkesine vurgu yaparak, Yunanistan'daki Türk azınlığın dini hakları ile paralel bir çözüm önerisini gündeme getirmiştir.

Bugün itibarıyla Heybeliada Ruhban Okulu hâlâ kapalı durumdadır ve Rum Ortodoks azınlığın din adamı yetiştirme hakkı askıya alınmıştır. Bu durum, Türkiye'nin azınlık hakları konusundaki taahhütlerini uluslararası platformda eleştirilmesine sebebiyet vermektedir. Mütakabiliyet ilkesi çerçevesinde Ruhban Okulu'nun yeniden açılması, yalnızca Rum Ortodoks azınlığın dini özgürlüklerini güçlendirecektir. Aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası imajı açısından da olumlu bir adım olacaktır. Fakat bu konuda atılacak adımların mütakabiliyet esası tam gözetilmesi ile mümkün olacaktır.

Yunanistan'daki Uygulama Sorunları

Yunanistan, Lozan Antlaşması'nda Batı Trakya'da yaşayan Türkleri "Müslüman azınlık" olarak tanımlamakta ve onların etnik kimliklerini tanımamaktadır. Bu yaklaşım, azınlığın kendi kimliğini ifade etme hakkını doğrudan kısıtlamakta ve kültürel varlıklarını sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. Lozan Antlaşması'nın 45. maddesi, Batı Trakya'daki Müslüman azınlığın haklarını garanti altına alırken, bu azınlığın etnik kimliğini belirleme konusunda net bir ifade kullanmamaktadır (Oran, 2015, pp. 39-50). Yunanistan, bu durumu kendi ulusal çıkarları doğrultusunda yorumlayarak, azınlığın "Türk" kimliğini reddetmekte ve onları sadece "Müslüman" olarak kabul etmektedir.⁵ Oysa Batı Trakya'daki Türk topluluğu, kendilerini açıkça etnik Türk kimliğiyle tanımlamakta ve bu kimliklerini koruma mücadelesi vermektedir.

Kimlik tanınmama sorunu, azınlığın siyasi, ekonomik ve sosyal haklarını doğrudan etkilemektedir. Yunanistan hükümeti, "Türk" ifadesini içeren derneklerin kurulmasını yasaklamış ve mevcut dernekleri kapatma yoluna gitmiştir. Örneğin, "İskeçe Türk Birliği" ve "Gümölcine Türk Gençler Birliği" gibi kuruluşlar, 1980'li yıllarda Yunanistan tarafından kapatılmıştır (Alper Ouzogiol 2021, p. 56). Bu yasak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından örgütlenme özgürlüğüne aykırı bulunarak Yunanistan aleyhine karar verilmesine neden olmuştur. Ancak, Yunan hükümeti AİHM'nin bu kararlarını uygulamakta isteksiz davranmış ve azınlık derneklerinin yeniden açılmasına izin vermemiştir.

5 Hâlbuki Türk tarafı Rumları Rum olarak kabul etmektedir. Oysa mütakabiliyet esası gereğince Yunanistan'da Türk kimliğin inkâr edilmesi, Rum kimliğinin de Türkiye'de varlığını kabul edilmemesi anlamına gelmektedir. Hâlbuki bu konuda Türk hükümetlerin çok insancıl yaklaştığı ifade edilebilir.

Azınlığın kimlik haklarına yönelik baskılar, eğitim sisteminde de kendini göstermektedir. Yunanistan'daki azınlık okullarında eğitim dili Türkçe ve Yunanca olarak belirlenmiş olmasına rağmen, devletin eğitim politikaları bu dengenin Türkçe aleyhine bozulmasına yol açmıştır. Türkçe ders saatleri giderek azaltılmış, Türk öğretmenlerin atamalarında devlet kontrolü artırılmış ve azınlık okullarına yönelik bütçe kısıtlamaları getirilmiştir. Son yıllarda, azınlık okullarının kapatılması süreci hızlanmış ve öğrenci sayısı gerekçe gösterilerek pek çok okul kapatılmıştır (Burulday, 2015, p. 347). Bu durum, azınlığın eğitim yoluyla kültürel kimliğini koruma ve yeni nesillere aktarma imkanlarını ciddi şekilde kısıtlamaktadır.

Kimlik tanınmama sorununun bir diğer önemli boyutu da azınlığın siyasi temsiliyet hakkıdır. Yunanistan'da Batı Trakya Türk azınlığının siyasi alandaki temsiliyet hakkı sınırlıdır. Seçim bölgelerindeki düzenlemeler ve kota uygulamaları, azınlık mensuplarının ulusal ve yerel meclislerde etkin bir şekilde temsil edilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, 1990'lı yıllarda yürürlüğe giren yasalarla, azınlık mensuplarına karşı uygulanan kısıtlamalar daha da artmıştır (Alper Ouzogiol 2021, p. 57).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Batı Trakya Türk azınlığıyla ilgili olarak Yunanistan aleyhine birçok karar almıştır. Mahkeme, özellikle dernek kurma özgürlüğü, eğitim hakları ve kimlik tanınmama konularında Yunanistan'ın azınlık haklarını ihlal ettiğine hükmetmiştir. Ancak, Yunan hükümeti bu kararları uygulama konusunda isteksiz davranmış ve azınlık haklarını genişletmeye yönelik ciddi bir adım atmamıştır. AİHM'nin kararlarını dikkate almamak, Yunanistan'ın Avrupa Birliği ve uluslararası insan hakları kurumlarıyla ilişkilerinde eleştirilmesine neden olmuştur (Burulday, 2015, pp. 347-349).

Bu bağlamda, Batı Trakya Türk azınlığının kimlik hakları konusundaki mücadelesi, uluslararası platformlarda önemli bir insan hakları meselesi olarak ele alınmaktadır. Yunanistan'ın uluslararası hukuk normlarına ve AİHM kararlarına uygun hareket etmesi, azınlık topluluğunun temel hak ve özgürlüklerine saygı göstermesi açısından gereklidir. Aksi takdirde, azınlık hakları konusundaki ihlallerin devam etmesi, Yunanistan'ın uluslararası hukuktaki itibarını ve Avrupa Birliği içindeki demokratik imajını olumsuz yönde etkilemeye devam edecektir. Azınlık okullarında, çift dilli eğitim verilmesi yasal bir zorunluluk olmasına rağmen, Yunan hükümeti bu okullara müdahalede bulunmuş ve Türkçe eğitim müfredatını sınırlandırmıştır. Ayrıca, öğretmen atamaları konusunda azınlık topluluğunun talepleri dikkate alınmamış, devlet kontrolü altında yapılan atamalar azınlık içinde memnuniyetsizliğe yol açmıştır.

Lozan Antlaşması'na göre Batı Trakya'daki Türk azınlığı, dini liderlerini yani müftülerini kendi seçimleriyle belirleme hakkına sahiptir. Ancak Yunan hükümeti, 1991 yılında çıkardığı bir yasa ile müftülerin seçimle belirlenmesini engellemiş ve bu yetkiyi tamamen devletin kontrolüne almıştır. Bu durum, azınlık toplumunun dini özerkliğini zayıflatan ve Lozan Antlaşması'nın ilgili maddeleriyle çelişen bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Müftüler, Batı Trakya'daki Türk toplumu için yalnızca dini liderler değil, aynı zamanda evlenme, boşanma ve miras gibi özel hukuk meselelerinde yetkili merciler olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak devlet tarafından atanan müftüler, azınlık toplumu tarafından benimsenmemekte ve halkın büyük bir kısmı bu müftüleri kabul etmemektedir. Bunun yerine, azınlık toplumu kendi belirlediği seçilmiş müftülerle dini hizmetlerini sürdürmektedir (Yücel, 1992, pp. 60-91). Bu ikili yapı, topluluk içinde ciddi bölünmelere neden olmuş, aynı zamanda Yunan makamları ile azınlık temsilcileri arasındaki gerilimi artırmıştır.

Yunan hükümetinin müftü seçimlerine müdahalesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından da ele alınmış ve Yunanistan'ın dini özgürlükleri ihlal ettiği yönünde kararlar verilmiştir. Ancak, Yunanistan bu kararlara rağmen müftülerin seçimle belirlenmesine izin vermemekte ve atama sistemini sürdürmektedir.⁶ Bu durum, yalnızca Batı Trakya'daki Türk azınlığı için bir hak ihlali yaratmakla kalmamış, aynı zamanda Yunanistan'ın Avrupa Birliği ve uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından eleştirilmesine yol açmıştır (Alper Ouzogiol 2021, pp. 57-58). Müftülerin seçimle belirlenmesi konusunda çözüm bulunmaması, azınlık hakları açısından önemli bir sorun olmaya devam etmekte ve Batı Trakya'daki Türk toplumunun dini özerklik mücadelesinin temel konularından biri olarak ön planda yer almaktadır.

Batı Trakya'daki Türk azınlığı, ekonomik kalkınma açısından uzun yıllar boyunca ihmal edilmiş ve bölgesel eşitsizliklerin derinleşmesine neden olan politikalarla karşı karşıya kalmıştır. Yunanistan hükümeti, bu bölgede altyapı yatırımlarını sınırlı tutmuş, yollar, sanayi tesisleri ve ticari alanlar gibi ekonomik büyümeyi destekleyecek unsurlar yetersiz bırakılmıştır. Bu durum, azınlık topluluğunun ekonomik faaliyetlerini büyük ölçüde kısıtlamış ve özellikle genç nüfus için iş fırsatlarının azalmasına neden olmuştur. Tarım sektörü, Batı Trakya Türk azınlığı için başlıca ekonomik faaliyet alanı olmaya devam etse de, modern tarım teknolojilerine erişimin kısıtlı olması ve devlet desteklerinden yeterince faydalanamamaları, azınlık çiftçilerinin rekabet gücünü zayıflatmıştır (İs-mail, 2012b, pp. 105-106).

6 Kukla ataması yapılmaktadır.

Buna ek olarak, Batı Trakya'daki Türk azınlığının kamu sektöründe temsil edilmesi konusunda ciddi kısıtlamalar bulunmaktadır. Azınlık mensuplarının devlet memuru olarak atanması veya kamu idaresinde görev alması zorlaştırılmış, özellikle polis, asker ve bürokratik kadrolarda azınlık bireylerine yönelik ayrımcı uygulamalar gözlemlenmiştir. Eğitim ve sağlık sektörlerinde de benzer sorunlar yaşanmakta, azınlık mensupları öğretmenlik ve doktorluk gibi mesleklerde sınırlı sayıda istihdam edilmektedir (Baysal, 2013, pp. 96-99; Cin, 2015, pp. 4078-4079). Yunanistan genelinde uygulanan ekonomik kalkınma programlarının Batı Trakya'ya yeterince yansıtılmaması ve bölgenin sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı konumda bırakılması, azınlığın ekonomik fırsatlarını kısıtlamakta ve topluluk içinde ekonomik göçü teşvik etmektedir. Bu durum, Batı Trakya Türk azınlığının demografik yapısını olumsuz yönde etkileyerek topluluk içinde ekonomik güvensizliği artırmaktadır.

Lozan Antlaşması, azınlık haklarını düzenleme konusunda dönemin uluslararası normlarına uygun bir çerçeve sunmuştur. Ancak uygulamadaki sorunlar, iki ülkenin politikalarındaki öncelikler ve uluslararası değişimler nedeniyle antlaşmanın hükümlerinin zamanla zayıflamasına neden olmuştur. Bugün, Lozan Antlaşması'nın hükümleri uluslararası hukuk ve çağdaş insan hakları normlarıyla yeniden değerlendirilmelidir. Bu, sadece Türkiye ve Yunanistan için değil, azınlık hakları konusunda küresel bir örnek oluşturmak için de kritik bir adımdır.

Lozan'ın Eksik Kalan Yönleri-Modern İnsan Hakları Normlarına Uyarlanma İhtiyacı

Lozan Antlaşması, imzalandığı 1923 yılında dönemin uluslararası hukuk anlayışına uygun şekilde azınlık haklarını belirlemiş ve bu hakları devletler arası karşılıklılık ilkesi temelinde düzenlemiştir. Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen modern insan hakları standartları ve çok kültürlülük anlayışı, azınlık haklarının bireysel temelde değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Birleşmiş Milletler Azınlık Hakları Deklarasyonu (1992)⁷ ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)⁸ gibi uluslararası belgeler, azınlık topluluklarının yalnızca dini gruplar olarak değil, aynı zamanda kültürel ve etnik kimlikleriyle korunması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Lozan Antlaşması'ndaki azınlık tanımı, dini gruplar üzerinden şekillendiği için modern hukuki çerçeveye tam olarak örtüşmemektedir. Özellikle, Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türk azınlığı yalnızca "Müslüman" olarak tanımlaması veya Türkiye'de-

7 Daha fazla bilgi için bakınız, Birleşmiş Milletler Azınlık Hakları Deklarasyonu, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic>

8 Daha fazla bilgi için bakınız: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_TUR

ki Rum Ortodoks azınlığın eğitim ve mülkiyet haklarına yönelik sınırlı kısıtlamalar, azınlık haklarının bireysel özgürlükler temelinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Türkiye'deki mevcut azınlık politikaları, özellikle kimlik hakları ve mülkiyet konularında uluslararası insan hakları normlarıyla tam olarak uyumlu olmadığı eleştirisi yapılmaktadır. Mesela; Ruhban Okulu'nun kapalı kalması, azınlık vakıflarına ait mülklerin kamulaştırılması süreci ve Rum Ortodoks azınlığın vatandaşlık haklarıyla ilgili karşılaştığı sınırlamalar, Türkiye'nin modern insan hakları çerçevesinde reform yapması gerektiği eleştirisi yapılmaktadır. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde mülkiyet iadeleri ve azınlık haklarının genişletilmesi yönünde adımlar atılmış olmasına rağmen bu reformlar hala yeterliği olmadığı ifade edilmiştir (Ak, 2017, pp. 35-44). Lozan'ın sunduğu azınlık haklarının günümüz koşullarına göre yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Daha kapsayıcı bir azınlık politikası benimsenmesi çok kültürlü bir toplum yapısının güçlenmesine de katkı sağlayacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Türkiye ve Yunanistan'daki azınlık hakları ihlalleriyle ilgili birçok karar almış ve özellikle mülkiyet hakları, ifade özgürlüğü ve dini özerklik konularında önemli tespitlerde bulunmuştur. Türkiye'de azınlık vakıflarına ait mülklerin geçmişte kamulaştırılması ve azınlık topluluklarının mülkiyet haklarını kullanma konusunda karşılaştığı zorluklar, AİHM'nin en sık ele aldığı konulardan biridir. AİHM, Türkiye'nin azınlık vakıflarına ait taşınmazlara el koymasını mülkiyet hakkı ihlali olarak değerlendirmiş ve bu mülklerin iadesi veya tazmin edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Ateş, 2016, pp. 42-61). Türkiye, 2011 yılında bu yönde bazı reformlar gerçekleştirerek azınlık vakıflarına mülklerini geri verme sürecini başlatmıştır (News, 2011). Türkiye tarafından tek taraflı olan bu olumlu girişim karşılıksız kaldığı ifade edilmesi gerekir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci, azınlık haklarının genişletilmesi ve Lozan Antlaşması'nda belirtilen hakların modern insan hakları normlarına uygun hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır. AB, mülkiyet hakları ve dini özgürlükler konusundaki reform süreçlerini yakından takip etmekte ve Türkiye'nin üyelik sürecinde bu alanlarda somut ilerleme göstermesini beklediği ifade etmektedir (Emekli, 2008, pp. 167-174). Türkiye'nin azınlık haklarını iyileştirmeye yönelik atacağı adımlar, yalnızca AB ile ilişkilerini güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda uluslararası insan hakları normlarına uyumunu artırarak azınlık toplulukları için daha kapsayıcı bir ortam oluşturacaktır.

Nüfus azalması, mülkiyet hakları ve dini özgürlükler konusundaki sorunlar, Türkiye’deki Rum Ortodoks azınlığının sosyal ve kültürel karşılaştığı sınırlamalardır. Son yıllarda yapılan reformlar ve olumlu adımlar modern insan hakları normlarına uyarlanma ihtiyacını açıkça ortaya koymuş, fakat bu adımlar aynı seviyede maalesef Yunanistan tarafından takip edilmemiştir. Daha kapsamlı ve sürdürülebilir reformlar, yalnızca azınlık haklarının korunmasını değil, aynı zamanda Türkiye’nin uluslararası itibarını güçlendirmeyi de sağlayacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Yunanistan’daki Batı Trakya Türk azınlığının kimlik, örgütlenme ve dini özgürlükler konusundaki haklarını ihlal ettiğine dair birçok karar almıştır. Yunanistan’ın, Batı Trakya’daki Türk azınlığı yalnızca “Müslüman azınlık” olarak tanımlaması ve “Türk” kimliğini resmi olarak kabul etmemesi, azınlığın kendi kimliğini özgürce ifade etme hakkını kısıtlamaktadır. Özellikle, Türk kimliği taşıyan derneklerin yasaklanması, AİHM tarafından ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir. İskeçe Türk Birliği, Rodop İli Türk Kadınları Kültür Derneği ve Meriç İli Azınlık Gençleri Derneği gibi kuruluşların resmi statülerinin reddedilmesi, AİHM’nin ele aldığı en önemli davalar arasında yer almıştır. Mahkeme, 2008 yılında verdiği kararla Yunanistan’ın dernek kurma hakkını ihlal ettiğini tespit etmiş ve bu yasakların kaldırılması gerektiğini belirtmiştir (Yılmaz, 2019, pp. 257-259). Ancak Yunanistan, AİHM’nin kararlarını uygulamak konusunda isteksiz davranmış ve yıllar boyunca mahkeme kararlarını yerine getirmemiştir.

Batı Trakya’daki Türk azınlığın örgütlenme özgürlüğü konusundaki kısıtlamalar, yalnızca dernek faaliyetleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda azınlık okullarının ve vakıflarının işleyişine de müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Azınlığa ait eğitim kurumlarının yönetimi üzerindeki devlet denetimi, eğitim hakkının ihlal edilmesine yol açmış ve Türkçe eğitim veren okulların sayısı giderek azaltılmıştır. AİHM, bu konuda da azınlık okullarına yönelik devlet müdahalelerinin Lozan Antlaşması’nda belirtilen haklarla çeliştiğine hükmetmiştir (İsmail, 2012a, pp. 110-115). Ancak Yunanistan, bu kararları uygulama konusunda sınırlı adımlar atarak, azınlık topluluğunun eğitim ve örgütlenme hakları konusundaki taleplerini büyük ölçüde görmezden gelmiştir.

AİHM’nin Batı Trakya’daki azınlık haklarıyla ilgili en çok ele aldığı konulardan biri de müftü seçimi üzerindeki devlet müdahalesidir. Lozan Antlaşması’na göre, Batı Trakya’daki Müslüman azınlık kendi dini liderlerini seçme hakkına sahip olmalıdır. Ancak Yunanistan, müftülerin devlet tarafından atanmasını zorunlu hale getirerek, azınlık topluluğunun dini özerkliğini fiilen ortadan kaldırmıştır. Müftülerin yalnızca dini

liderler olarak değil, aynı zamanda evlenme, boşanma ve miras gibi konularda hukuki yetkilere sahip olmaları nedeniyle bu durum, azınlık topluluğu içinde ciddi bir hukuki ve sosyal kriz yaratmıştır. Batı Trakya'daki Türk azınlık, seçilmiş müftüleri tanımaya devam ederken, Yunanistan hükümeti ise yalnızca atanmış müftüleri resmi olarak kabul etmektedir. AİHM, müftü seçimine devletin müdahalesini dini özgürlüklerin ihlali olarak değerlendirmiş ve Yunanistan'ın bu konuda gerekli düzenlemeleri yapmasını talep etmiştir(Yücel, 1992, pp. 60-91).

Ancak, Yunanistan hükümeti AİHM kararlarını uygulama konusunda direnç göstermeye devam etmektedir. Özellikle kimlik hakları ve dini özerklik konusunda verilen kararlar, hukuken bağlayıcı olmasına rağmen fiili olarak yerine getirilmemektedir. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar, Yunanistan'ın AİHM kararlarını geciktirmesini eleştirmekte ve bu konuda somut adımlar atılması gerektiğini vurgulamaktadır(Hatipoğlu, 2021). Batı Trakya Türk azınlığının örgütlenme, kimlik tanınma ve dini özerklik haklarına yönelik ihlallerin devam etmesi, yalnızca Yunanistan'ın insan hakları sicilini zayıflatmakla kalmamakta, aynı zamanda uluslararası toplumda ülkenin demokratik normlara uyumu konusunda da soru işaretleri yaratmaktadır.

Sonuç

Türkiye ve Yunanistan, azınlık haklarını koruma konusunda daha kapsayıcı ve kapsamlı politikalar geliştirmek zorundadır. Azınlıkları yalnızca dini kimlikleri üzerinden tanımlamak yerine, kültürel, etnik ve sosyal kimliklerini de resmi olarak kabul etmek, insan hakları perspektifinden temel bir gerekliliktir. Yunanistan, Batı Trakya'daki Türk azınlığın "Müslüman" kimliği ile sınırlandırılmasını terk etmeli ve bu topluluğun etnik kimliğini özgürce ifade edebilmesine izin vermelidir. Benzer şekilde, Türkiye, Rum Ortodoks azınlığın kültürel ve dini kimliğini güçlendirecek daha somut adımlar atmalıdır. Kimlik tanınması, yalnızca söylemsel bir değişiklik değil, hukuki ve idari reformlarla desteklenmesi gereken bir zorunluluktur. AİHM'nin aldığı kararlar uygulanmalı, azınlıkların sivil toplum faaliyetlerine katılımı güvence altına alınmalıdır. Türkiye karşılıklı mütekabiliyet esasına dayandırılmak şartıyla, Rum Ortodoks azınlığın mülkiyet, eğitim ve dini hakları üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmalı, vakıf mülkiyetlerinin tam iadesi sağlanmalıdır.

Azınlık haklarının sürdürülebilir olması için eğitim reformları büyük önem taşımaktadır. Yunanistan, Batı Trakya'daki azınlık okullarında çift dilli eğitim müfredatını modernize etmeli ve Türkçe eğitime yönelik kısıtlamaları kaldırmalıdır. Son yıllarda azınlık okullarının kapatılması, eğitim hakkını ciddi şekilde ihlal etmekte ve kültürel asimilasyonu

hızlandırmaktadır. Türkiye’de ise Rum Ortodoks azınlığa ait okulların kapanması ve öğrenci yetersizliği nedeniyle eğitim haklarının zayıflaması, azınlığın geleceğini tehdit etmektedir. Eğitimde eşitliğin sağlanması, azınlık topluluklarının kültürel kimliklerini korumaları açısından kritik bir gerekliliktir.

Dini özerklik konusunda atılması gereken adımlar da belirleyicidir. Karşılıklı mütekabiliyet esasına dayandırılmak şartıyla, Heybeliada Ruhban Okulu’nun yeniden açılması, yalnızca dini özgürlükler açısından değil, Türkiye’nin uluslararası hukukla uyum süreci açısından da önemli bir adımdır. Aynı şekilde, Yunanistan, Batı Trakya’daki müftülerin seçimle belirlenmesini sağlayarak, azınlık topluluğunun dini liderlerini özgürce seçmesine izin vermelidir. Dini hakların korunması, yalnızca azınlık hakları açısından değil, iki ülkenin uluslararası prestiji açısından da bir gerekliliktir.

Mülkiyet hakları, azınlıkların ekonomik ve sosyal güvenliğini sağlamak için temel bir unsurdur. Türkiye, 2011 yılında tek taraflı başlatılan mülkiyet iadesi ciddi süreci ilerleme sağlamıştır. Yunanistan ise Batı Trakya’daki Türk azınlığın mülkiyet haklarını garanti altına almalı, ekonomik teşvikler ve tarımsal destekler sağlayarak topluluğun refahını artırmalıdır. Azınlıkların ekonomik açıdan güçlendirilmesi, sadece bireysel hakların korunmasını değil, aynı zamanda toplumsal istikrarın ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlayacaktır.

Azınlık haklarının korunması ve geliştirilmesi yalnızca ilgili devletlerin inisiyatifine bırakılmamalı, uluslararası hukuk mekanizmaları tarafından daha güçlü bir şekilde denetlenmelidir. Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB), azınlık haklarının uygulanmasını izlemeli ve bu hakların ihlal edilmesi durumunda daha etkili yaptırımlar geliştirmelidir. AİHM kararlarının bağlayıcılığı artırılmalı ve mahkeme kararlarına uymayan devletler üzerinde ekonomik ve diplomatik baskılar uygulanmalıdır. Özellikle Yunanistan’ın Batı Trakya Türk azınlığının kimlik hakları ve müftü seçimleri konusundaki AİHM kararlarını uzun yıllardır uygulamaması, uluslararası hukuk açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye de geçmişte AİHM tarafından mülkiyet hakları konusunda mahkûm edilmiş ve bu alanda reformlar gerçekleştirmiştir.

Uzun vadede, azınlık haklarının güçlendirilmesi yalnızca ilgili topluluklara fayda sağlamayacak, aynı zamanda Türkiye ve Yunanistan arasındaki diplomatik ilişkileri geliştirecek ve Avrupa Birliği ile olan süreçleri hızlandıracaktır. Demokratikleşme ve insan hakları alanında ilerleme kaydeden her adım, iki ülkenin uluslararası arenadaki konumunu güçlendirecek ve bölgesel istikrara katkı sağlayacaktır. Lozan Antlaşması’nın

çağdaş insan hakları normlarına uygun şekilde güncellenmesi, yalnızca tarihi bir yükümlülük değil, aynı zamanda toplumsal adaletin ve barışın korunması için bir zorunluluktur. Yunanistan geçmişteki hatalardan ders çıkararak, azınlık haklarını daha adil ve eşitlikçi bir çerçevede ele almalı, insan haklarına dayalı bir yönetim anlayışını benimsemelidir. Ancak bu şekilde, Lozan Antlaşması gerçek anlamda yaşayan bir hukuki metin olarak varlığını sürdürebilir ve bölgesel barışa katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Ak, M. K. K. v. G. (2017). Heybeliada Ruhban Okulu (Hro) Meselesi: Siyasa, Menfaat, Paranoya ve Etkiler. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 34-47
- Alper Ouzogiol , U. Y. A. (2021). Azınlıklar ve Batı Trakya Türk Azınlığının Sorunları. *Working Paper Series*, 2(2), 46-61
- Arı, K. (1990). 1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de "Emvâl-İ Metrûke" ve "Mübadil Göçmenler". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(18), 627-657.
- Ateş, T. (2016). *Azınlık Hakları Bağlamında Türkiye'de Gayrimüslim Cemaat Vakıfları*. (Yüksek Lisans), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Baysal, F. (2013). *Türk-Yunan İlişkilerinde Bir Sorun Alanı: Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı* (Yüksek Lisans), Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Birsel, H. (2011). *Lozan Antlaşmasından Avrupa Birliği Sürecine Türkiye'nin Azınlık Politikaları*. (Doktora), Süleyman Demirel, İsparta.
- Burulday, F. Ç. v. A. F. (2015). Yunan Milliyetçiliğinin ve Mütakabiliyet İlkesinin Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Haklarına Etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 340-350.
- Cin, T. (2015). Yunanistan'daki Azınlıklar ve Bunların Hukuki Durumları *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(Özel Sayı), 4045-4116.
- Emekli, S. B. E. (2008). *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Tam Üyeliği Bağlamında Demokrasi ve İnsan Haklarının Önemi*. (Doktora), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ergin, A. D. (2010). Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor? *AUHFD*, 59 1-34.
- Güllü, R. E. (2018). Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Azınlıklara Yönelik Politikaları. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VII, 268-298
- Gündüz, A. T. K. v. U. (2020). 6-7 Eylül 1955 Olayları Işığında Türkiye'de Basın, Toplum ve Siyaset İlişkisi. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 6(2), 452-486.
- Güneri, H. (2006). Azınlık Vakıfların İncelenmesi. 80-108.
- Hatipoğlu, M. (2021). Avrupa Konseyi AİHM kararlarını uygulamayan Yunanistan'ı bir kez daha uyardı. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-konseyi-aihm-kararlarini-uygulamayan-yunanistan-i-bir-kez-daha-uyardi/2271565>
- İsmail, A. (2012a). *Yunanistan'da Azınlık Hakları: Batı Trakya Türk Azınlığı Örneği*. (Yüksek Lisans), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- İsmail, A. (2012b). *YUNANİSTAN'DA AZINLIK HAKLARI: BATI TRAKYA TÜRK AZINLIĞI ÖRNEĞİ*. (Yüksek Lisans), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kaptan, E. (1997). *Lozan Konferansı'da Azınlık Sorunu*. (Doktora), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Kara, N. N. (2018). Türk- Yunan Mübadele Meselesinde Dr. Nansen. *Tarih Okulu Dergisi*, 12(XXXVIII), 491-511. doi:http://dx.doi.org/10.14225/Joh1530
- Karabulut, U. (2013). Milli Mücadele Döneminde Ulusal Egemenlik Anlayışı. *Belgi Dergisi*, 5, 579-587.
- Karayuluk, H. (2018). 6/7 Eylül 1955 Olaylarının Neden ve Sonuç İlişkisi İçerisinde Değerlendirilmesi *Journal of Human Studies*, 1(1), 36-50
- Kısa, K. (2018). Lozan'dan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüleri. *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4, 307-329.
- Milas, H. (2002). *Daha İyi Türk – Yunan İlişkileri İçin Yapı Yapma Kılavuzu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- News, B. (2011). Azınlık vakıflarının malları iade edilecek. Retrieved from https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110829_ft_property
- Oğuz Uzuner, Ş. (2022). The New York Times Haberleri ile Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu. *Journal of History and Future*, 8(1), 189-206. doi:10.21551/jhf.1080019
- Oran, B. (2015). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama* (Vol. 7). İstanbul: İletişim yayınları.
- Tepealti, F. (2019). Lozan Nüfus Mübadelesi Göçleri ve Türk Mübadillerin İskânı. *Journal of Geography*, 89-98. doi:10.26650/jgeog2019-0024
- Tunç, H. (2004). Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2).
- Uzuner, Ş. O. (2022). The New York Times Haberleri ile Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8(1), 189-206.
- Yıldız, H. Y. v. S. (2014). İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak *Alternatif Politika*, 6(2), 148-194.
- Yılmaz, E. A. (2019). Batı Trakya Türkiye'nin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 252-260
- Yücel, Ö. (1992). *Lozan Barış Antlaşması Işığında Türkiye'nin Azınlıkların Korunmasıyla İlgili Meseleler*. (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yükler, S. (2023). 6-7 Eylül'ün 68. yılı: On yılda binlerce Rum göçe zorlandı, İstanbul'un yerlileri ve belleği yok edildi. Retrieved from <https://t24.com.tr/haber/6-7-eylul-un-68-yili-on-yilda-binlerce-rum-goce-zorlandi-istanbul-un-yerlileri-ve-bellegi-yok-edildi,1128767>

FEMİNİZM VE TRANSSEKSÜLLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE GENEL BİR İNCELEME

Muazzez ÖZDEMİR¹

¹ Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Alaçam Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, muazzez.erken@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4247-045X.

GİRİŞ

Transseksüel kavramı ilk olarak Virginia Prince tarafından, kendilerine doğumla atanan cinsiyetlerinin karşıtı olan fakat transseksüel olmayan bireyleri ifade etmek için kullanılmıştır (Jagose, 1997: 158-159). Transseksüel bireylerin feminizm ideolojisine eklenmesi ise transfeminizm akımı ile gerçekleşmiştir. Siyahi kadınların bir meydan okuması şeklindedir. Transfeminizm cinsiyetçilik ve tahakküm anlayışına kesişimsel bir temelde karşı çıkmaktadır. Temelde feminizmin üçüncü dalgası ile ilişkisi olan transfeminizm, cinsiyetçilik ve tahakküm anlayışına kesişimsel bir temelde karşı çıkmaktadır. Transfeminizm, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımından dolayı ortaya çıkmıştır. İkili cinsiyet kategorisine (kadın ve erkek) farklı bir bakış açısı ile bakmaktadır. Cinsel kimlik algısının ve tecrübelerin bireye has olduğu ve her birey için farklı olduğu düşüncesi transfeminizm aracılığıyla dile getirilmektedir.

Trans dışlayıcı radikal feministlerde trans oluşumlara karşı olarak yer almaktadır. Kadının sadece biyolojik yollarla doğal olarak doğumdan itibaren var olduğunu savunmaktadır. Transları da kadın kategorisi içinde değerlendirmemektedir. Trans dışlayıcı radikal feminist hareketin temel savı trans kadınların gerçek kadın olmadığı ve olamayacağıdır. Trans kadın bir karikatür ya da bir parodi olarak görülmektedir (Serano, 2013: 52). TERF'lere göre kadın, kadınlık geçmişine sahip, biyolojik özellikleri itibari ile kadın olan, regl olan ve doğum yapan kişidir.

Çalışmada feminizm ve transseksüellik ilişkisi üzerine genel bir inceleme yapılmaktadır. Çalışmada en genel anlamıyla "Kadın kimdir?" sorusuna cevap aranmaktadır. Soruya cevap aranırken farklı ve karşıt görüşler bir arada verilmektedir. Çalışmanın temel savı kadının biyolojik, fiziksel ve psikolojik olarak sınırlanamayacağıdır. Bu argüman bağlamında ise çalışmada, transfeminizm ve trans dışlayıcı radikal feminizm (TERF) üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmada yerli ve yabancı kaynaklar ile kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışma konusu özgün bir değerlendirmeyi ifade ettiği için ulusal yazına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde temel kavramlar üzerinde durulmaktadır. Temel kavramlar içinde cinsiyet, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet, kesişimsellik başlıklarına yer verilmektedir. Temel kavramların akabinde kavramları iyi anlamak adına ikinci bölümde feminizmden ayrıntılı olarak bahsedilmekte ve feminizmin tarihsel olarak irdelenmesi yapılmaktadır. Bu noktada feminizmin dalgaları içinde yer alan ikinci dalga feminizm ve üçüncü dalga feminizm görüşleri ön plana çıkmaktadır. Hemen akabinde Judith Butler'ın cinsiyete

bakışı incelenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise feminizm ve transseksüellik ilişkisi içinde trans dışlayıcı radikal feminizm (TERF) ve transfeminizme yer verilmektedir.

1. TEMEL KAVRAMLAR

Çalışma içinde temel kavramlar başlığı altında konuya bir giriş şeklinde cinsiyet, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı, kesişimsellik konu başlıklarına yer verilmektedir.

1.1. Cinsiyet

İngilizce’de cinsiyet kelimesi *sex*, toplumsal cinsiyet kelimesi ise *gender* olarak karşılık bulmaktadır. *Sex* kelimesinin “bölümlere ayırmak” olarak ifade edilen *section*’dan geldiği görülmektedir. *Gender* kelimesi “cins, tür” olarak ifade edilen *genre* kelimesinden gelmektedir. Türkçe’de bu kelimelerin “cinsiyet ve toplumsal cinsiyet” kelimeleri ile ifade bulduğu fakat bu kelimelerin söz konusu kavramları tamamen karşılamadığı ifade edilmektedir. Türkçe’de mevcut normlardan yola çıkarak “cinsiyet” kelimesinin biyolojik durumu, “toplumsal cinsiyet” kelimesinin ise kültürü işaret ettiği görülmektedir.

Cinsiyet kavramı normatif modern bilime göre iki kategoriye ayrılmaktadır. Normatif modern bilimin bu ayrımı yaparken genitalleri, kromozomları, hormonları ve gonadları kullanmakta olduğu bilinmektedir. Söz konusu özellikler temelde kadın ve erkek olarak ifade edilen iki cinsiyetin kategorisi içinde bulunan temel kriterlerdir. Bu kategoride kadın bir vajinaya ve rahme sahip olan, XX kromozomuna dahil olan bir kişi iken, erkek bir penise ve testise sahip, XY kromozomuna dahil olan bir kişidir. Feministler ve feminist kuramı benimseyenler bu bakış açısını tarih boyunca bazen eleştirmiş bazen de pekiştirmiştir.

1.2. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

“*Feminist Felsefeye Giriş*” kitabında Allison Stone feminist bir felsefenin söz konusu olup olmadığını sorgulamaktadır. Bazı filozofların feminizmi siyasi bir proje olarak nitelendirdiklerini ama feminist bir felsefeye şüpheli yaklaşımları olduklarını belirtmektedir. Bunun nedeni, kadının erkeğe “*tabi kılınmasının*” varlığına ve bu duruma karşı çıkılmasını savunmak yerine feminizme bağlılık vurgusunu varsaymasıdır. Aslında buradaki temel sorun felsefenin ve felsefi fikirlerin “açık uçlu” olması ile ilgilidir. Fakat bazı feministler, feminist felsefenin “açık uçlu” olamayacağı düşüncesine sahiptir (Stone, 2015: 15-17). Allison Jaggar, “*kadınların tabi kılınmasını sonlandırma çabası*” şeklinde feminizmi tanımlamaktadır (Stone, 2015: 20). Kadının erkeğe tabi olması, baskı altın-

da olması ve bu durumdan kurtulma düşüncesi feministlerin birleştiği ortak noktadır. Kadının erkeğe tabi kılınması düşüncesinin doğuştan değil sonradan oluştuğu ve bunun değişebileceğine işaret etmektedir (Stone, 2015: 21). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramı ve bu kavramların ayrımı feminist düşünürler aracılığıyla ortaya çıkarılmış ve zamanla feminizmin merkezi kavramı haline gelmiştir.

Toplumsal cinsiyet kavramı İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna gelinceye kadar ki dönem içinde birinci dalga feministler mülk edinme hakkı, velayet hakkı, eğitim hakkı, ücretli çalışma hakkı ve oy verme hakkı gibi çeşitli hakları elde ettiler. Birinci dalga feminist hareketler özünde bir baş kaldırı değil hak kazanma gibi "*toplumda tanınma*" ve "*topluma dâhil olma*" taleplerini içeriyordu. Birinci dalga feministler aracılığıyla kadınlar bir iyileşme yaşamış fakat bu durum köklü bir değişim olamamıştı. Bazı feministler, kadının erkeğe tabi kılınmasının ardında aslında "*cinsiyet, cinsellik, annelik, aile*" gibi kültürel değerlerin ve kültürel yapının olduğunu ve bu durumun sorgulanmasının bir zorunluluk olduğunu ifade ettiler. Başka bir deyişle kadının sorununun çözümü olarak "sosyal ve dilsel temsil düzenlerini içeren psikosembolik yapının yeniden değerlendirilmesi gerektiği" görüşünü ön plana çıkardılar (Durudoğan, 2010: 73).

Simon De Beauvoir tarafından 1949 tarihinde yayımlanan "*İkinci Cins*" adlı eser, ikinci dalga feminizmi başlatan fişek şeklinde görülmektedir. İkinci dalga feminizm düşüncesinin temelinde Beauvoir' nün "*Kadın doğulmaz, kadın olunur*" ifadesi yer almaktadır. Bu ifade, "*kadınlığın ontolojik bir meseleden ziyade epistemolojik bir mesele*" olduğunu ifade etmektedir (Düzkan, 2011: 179).

Toplumsal cinsiyet kavramı ilk kez 1960'da Robert Stoller başta olmak üzere bazı psikologlar tarafından yazılarında kullanılmıştır. Akabinde toplumsal cinsiyet kavramı Kate Millet ve Ann Oakley tarafından benimsenmiştir. Feminist düşünürler cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımına değer vermektedirler. Bu ayrımın değerli olmasının sebebi, cinsiyete konumlandırılan beklentilerin doğuştan olmadığını, bu beklentinin kaynağının kültür olduğunu ve değiştirilebileceğine gönderme yapmakta olmasıdır. Toplumsal cinsiyet kavramı ile birlikte kadın ve erkeğin biyolojisi her ikisinin toplumsal konumunu belirlediği anlayışına meydan okumuştur (Stone, 2015: 54). Radikal feminizm 1960'lardan itibaren gelişmeye başlamakla birlikte temelde toplumsal cinsiyet ayrımından beslenmektedir. Radikal feminizm söylem olarak ikinci dalga feminizmin söylemlerinin devamıdır. "*Kişisel olan politiktir*", kapitalizm değil erkek egemen sistem kadını baskılamaktadır, erkeklere karşı kadınların birleşmesi ve dayanışması gerekmektedir, kadın-erkek temelde farklıdır,

ayrıca kadın-erkeğin sahip oldukları kültür ve üslupta farklıdır, gelecekteki toplumun temelinde kadın ve kadının tarzı vardır anlayışları radikal feminizmin düşüncelerini özetlemektedir (Danovan, 1997: 268-269).

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı temelde kadın ve erkek cinsiyetlerine sadık kalmakta idiyse de (Özkazanç, 2019: 21), patriyarkanın sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Patriyarkanın oluşması için tabi kılınan bir kadın grubunun olması gerekmektedir. İkinci dalga feminizmde “cinsiyet farklılığı” vurgu yapılan konulardan birisidir. Judith Butler tarafından 1990 yılında “*Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi (Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity)*” adlı eseri, feminist kuramda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının soursallaşmasını sağlamış ve tartışma alanının genişlemesine sebep olmuştur. Bu kitap aynı zamanda Queer kuramı için önemli metinlerden birisidir. “*Cinsiyet Belası*” ile cinsiyete yüklenen roller değil, cinsiyet kavramının da toplumsal olduğuna göndermede bulunulmuştur. Aynı zamanda feminizmin ayrımcılık üretebilecek yeni konulardan kaçınması için uyarıda bulunmaktadır. Butler’ın uyarısı “cinsiyet değişmesine karşı çıkılırsa eğer cinsiyet denen yeniden yapılandırmanın da toplumsal cinsiyet gibi kültürel olarak oluşturulduğu, hatta cinsiyetin toplumsal cinsiyet ile aynı olduğu, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında ayrımın olmadığı fark edilecektir” şeklindedir (Butler, 2014: 52). Toplumsal cinsiyet anlamı kendi pratiğinden hareketle sınırlandırma yapmakta, feminist kuramların her biri bu yönü ile dışlayıcı toplumsal cinsiyet normları oluşturmaktadır. Butler, bu düşüncenin çoğu zaman homofobik yönde sonuçlara sebep olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir (Butler, 2014: 12). “*Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*” isimli kitap Türkiye’de 2008 yılında yayımlanmıştır. Bu geç kalmışlıkta Türkiye’nin kendine has koşullarının etkili olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de feminizmin dördüncü dalgası ile birlikte 2000’li yıllarda LGBTQ+ hareketlerinin güçlendiği görülmektedir. Bu vesile ile Feminist kuramın “özne” tartışmalarından kaçınılması olanaksızlaşmıştır. 2011-2012 yıllarında kitap haline getirilen Amargi Feminizm Tartışmaları’ nın temel konularından birisi budur. Örnek vermek gerekirse Meltem Ahıska tarafından Queer hareketi “kadınlığın ve erkekliğin tanımlarını, var olan kimlik kavramlarını ortadan kaldırma amacı taşıyan bir hareket” şeklinde tanımlanmaktadır (Ahıska, 2011: 300). Ahıska bu tanımla ile kendince “*transgender örneklerde görüldüğü gibi biyolojik olarak değil toplumsal olarak kadın olduğunu iddia edenler, kadınlığı başka türlü icra edenlerin de feminizmin bir öznesi olabileceğini*” ifade etmektedir. “*Feminist özne, sabit, duragan belirli bir şey*” olmamalıdır (Savran, 2011: 32). Bu sebeple sürekli bir özne olarak davranması mümkün değildir. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü yürüyüşlerinde meydana gelen LGBTQ+ bireyler ve feministler

arasındaki tartışmalardan yola çıkarak Nükhet Sirman, feminizmin sabit olmasından ve farklılıklara kendini kapatmasından endişe duyduğunu dile getirmektedir (Sirman, 2011: 34). Sirman *“Feminizmin öznesi nedir? sorusunun cevabını bilmiyorum ama sanki feminizmin öznesinin ne olmaması gerektiğini daha çok biliyorum”* sözleriyle ırk, sınıf, cinsiyet ve cinsel yönelim farklılıkları ile feminizmin iç içe olduğunu ifade etmektedir (Sirman, 2011: 307).

Cinsiyete “cinsellik”, “cinsel yönelim”, “toplumsal cinsiyet” gibi konuların da eklenmesini stratejik olarak endişe ile karşılayan kişilerde mevcuttur. Örnek olarak Deniz Kandiyoti de bunlardan birisidir. Amerika ve Avrupa’da üretilip geç Türkiye’ye gelen dille feminist bir mücadele yapılmasının sakıncalı olduğunu belirten Kandiyoti, “Türkiye var olan toplumsal cinsiyet Judith Butler’ın sözleri ile anlaşılmaya çalışılmamalı, Türkiye’deki toplumsal cinsiyet Türkiye’nin gerçekliği içinde değerlendirilmeli ve o şekli ile anlamlandırılmalı” görüşüne dikkat çekmektedir (Kandiyoti, 2012: 47).

1.3. Kesişimsellik

Üçüncü dalga feminizm, birinci ve ikinci dalga feminizm hareketlerinin ayrıcalıklı konumlarına tepki niteliğinde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. İkinci dalga feministlerin düşüncelerini ve yaklaşımlarını sürdürmesiyle beraber postyapısalcılık-çok kültürcü kuramlar “farklılık” kavramına dikkat çekmektedir. Bu durum feminist hareket içinde “sınıf, ırk, etnisite” gibi farklılıkların öne çıkmasına neden olmuştur. Üçüncü dalga feministler temelde kadınların farklı kültürel değerlerden geldiğini, farklı bir renk, farklı bir etnisite, farklı bir milliyet ve farklı bir din eksenine sahip olabileceklerinin vurgusu mevcuttur (Tong, 2009: 285). Üçüncü dalgada var olan farklılık vurgusu ikinci dalganın düşüncesinden ayrılmaktadır. Fakat üçüncü dalga feministler, ikinci dalgayı ve ikinci dalganın konularını tam anlamıyla reddetmemektedir (Heywood, 2006: 139). Örnek olarak ikinci dalgada var olan kadınların ortak deneyimlerini reddetmekte olmalarına rağmen deneyim kavramını reddetmemişlerdir (Weiner-Mahfuz, 2019). Aynı zamanda bireysel deneyimlerin üçüncü dalga içinde “farklılık” kavramı gibi başka bir vurgu olması hâkim olmaktadır. İkinci dalgada vurgulanan ise kadınların ortak deneyimleri ve ortak kimliği idi. Üçüncü dalga bu düşüncüyü sonuna kadar eleştirmektedir.

Üçüncü dalga feminizmde “kesişimsellik ve çoklu bakış açısı” ön plana çıkmakta ve çok sesli ve çoğulcu bir feminist politika tercih edilmektedir. Üçüncü dalga feminizmde, sınır çizmeyi istemeyen daha kapsayıcı bir politika vurgusu mevcuttur. Daha hareketli ve hoşgörünün olduğu

bir koalisyon amaçlanmaktadır (Snyder, 2008: 176). Üçüncü dalga feminizmde sadece farklı kadınların farklılığı değil tek bir kadının kendi içindeki farklılıklarını da incelemektedir (Heywood, 2006, xx). Bu durumda üçüncü dalga feminizm ikinci dalgadan daha farklı ve kapsayıcı siyasi bir vizyon içinde olduğu şeklinde iddia edilmektedir (Heywood, 2006: 366-367).

Üçüncü dalga hem post modern hem de postyapısalcı şeklinde ifade edilebilir. Bu dalga içinde feministler genelde “kadınlık, cinsellik, toplumsal cinsiyet” kavramlarıyla ilgili konuları sorgulamakta ve bu kavramları revize etmektedirler. Kadın ve erkek cinsiyetleri karşıt olarak sorgulanmıştır. Postyapısalcı feminizmin temel amacı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine sebep olan ataerkil yapıyı ortadan kaldırmaktır (Ebert, 1991). Postyapısalcı feminizm ile birlikte tek bir kadın tanımı yapmanın mümkün olmayacağı, bütün kadınların farklı olduğu savunulmaktadır. Aynı zamanda özcülük karşıtı olması ve var olan düşünceleri yapı sökülmesine uğrattığı ifade edilebilir. Post modern feminizm yaklaşımın temsilcilerinden olan Helene Cixous ve Luce Irigaray toplumsal cinsiyet farklılığına vurgu yapıp bu kavramlara dikkat çekmektedirler (Tong, 2009). Kadın ve erkeğin var olan kimlikleri özcü yapı gereğince biyolojik olarak oluşmuş ve değişmezdir. Kadın ve erkeğin birbirinden farklı ve birbirine karşıt olarak oluşturulması, bir tarafın daima tahakküm edeceği ve ayrıcalık kazanacağı hiyerarşiyi oluşturmaktadır (Derrida, 1981: 41). Cixous, bu anlayışlara biyolojik yapıya indirgemesinden dolayı karşıdır ve ona göre baskının temelinde kullanılan dil yer almaktadır (Donovan, 2015: 216). Luce Irigaray, imgesel ve sembolik düzen ayrımı yapmış, imgeselde erkek-maskülen, kadın-feminen olarak ifade bulmuştur (Tong, 2009: 155).

Üçüncü dalga feminizmi ikinci dalga feminizmden ayıran bir diğer nokta kesişimsel feminizm anlayışının varlığıdır. Kesişimsellik, “siyah kadınların ırk ve cinsiyet ayrımcılığının kesiştiği noktaların göz ardı edildiği kurumsal pratiklere maruz kalmasını ortaya çıkarmak için 1989 yılında Kimberlé Crenshaw’ın ifade ettiği teori ve terimdir” (Hernandez & Rehman, 2019: 15). Kesişimsel feminizm, ırkçılık ve sınıfçılık kavramlarının cinsiyetçilik ile kesişmesini ve pekişmesini ele almaktadır (Serano, 2013: 15-16). Kesişimsel feminizmde ifade edilen kavramlar incelenirken kapsamlı bir anlayış oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kesişimsel feminizmde ikisi kadın olsa da beyaz ve siyahın ayrımcılık düzeyi aynı değildir ve olmayacaktır. Siyah kadın “çifte tehlike” şeklinde kabul gören, kadın ve siyah olmasından dolayı hem cinsiyet hem de ırk açısından ayrıma uğramaktadır. Kesişimsel feminizm hem “çifte tehlike” hem de “çoklu tehlike” olarak ifade edilen ayrımcılık türlerinin vurgusunu yapmaktadır (King, 1988: 47). Özneler üzerindeki baskı kaynakları tek tip

değilse eğer kadınlarda homojen değil, kesişimsel yaklaşım içinde çoklu ve çeşitli olabilecektir.

Üçüncü dalgaya gelinceye kadar feminist hareketlerin hepsi kadını uzunca bir zaman diliminde beyaz, orta sınıf ve heteroseksüel olarak tanımladı ve siyahları görmezden geldi yok saydı. Siyah kadınlar tarafından tepki ile karşılanmaları birinci dalga feminist hareketlerini oluşturmaktadır. Kölelik karşıtı olan ve kadın haklarını savunan aktivist Sojourner Truth tarafından 1851’de Ohio Kadın Hakları Kongresi’nde “Ben bir kadın değil miyim?” başlıklı bir konuşma gerçekleştirilmiştir. Konuşmasında siyah kadınların dışlanmalarını ve kadın olarak görülmediklerini dile getirmekte ve bu durumu eleştirmektedir. Siyah kadınları dışlayanlar ve yok sayanlar eski zamanlardan bu yana siyah erkek ve beyaz kadınlardır. Siyah erkeler cinsiyetçi olmaları yönüyle, beyaz kadınlar ise ırkçı temellere dayanarak siyah kadınları yok saymaktadırlar (Tong, 2009: 22). Beyaz feminist hareketin ırkçı söylemleri üçüncü dalga feminizmle birlikte siyah kadınlar tarafından karşı çıkılan bir alan olmuştur (Davis, 1983; Lorde, 2007; Hooks, 1984-1990; Collins, 2000). Siyahi kadınlar, cinsiyetçi siyahi erkeklerin öncülüğünü yaptığı ve onların çıkarlarını temel alan siyah hareketi ile ırkçı beyaz kadınların çıkarlarını temel alan kadın hareketi arasında taraf olma zorunluluğu hissetmiştir (Hooks, 2015: 24). Bu iki durumda da siyah kadınların ikinci plana atıldığı görülmektedir. Bu durum siyah kadınları kendi perspektiflerinden olayları değerlendirmeye itmiş ve kendi açılarından baskıyı ele almışlardır (Collins, 1989: 747). Siyah kadınlar, kadın hareketi içinde yer alan beyaz kadınların beyaz olmalarının onlara katmış olduğu üstünlükten kurtulamadıkları ve feminist hareketin odağında ırk karşıtlığı olmazsa “kız kardeşlik” mücadelesinin anlamlı olamayacağının altını çizmektedirler. Beyaz olan feministler ayrıcalıklarından vazgeçmek istemedikleri için siyah kadınların hareketini suçlamışlardır (Hooks, 2016: 75).

Kesişimsel feminizm, üçüncü dalga feminizmin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Üçüncü dalgada “toplumsal cinsiyet” kavramı değiştirilmeye çalışılsa da yine temelde kadın ve erkek tartışmaları yer almaktadır (Feminizm Tartışmaları, 2012: 345). Üçüncü dalga feminizm düşünceleri içinde yer alan kesişimsel feminizm yaklaşımı transfeminizm anlayışının ve Queer feminizm anlayışının ortaya çıkmasında önemli bir yere sahiptir. Kesişimsellik yaklaşımıyla beraber dışarıda bırakılan öznelere politik sürece dahil olduğu görülmektedir. 1990 yılından itibaren Queer teori yükselmeye başlamış hatta cinsiyet kavramı sorunsallaştırılmıştır.

2.FEMİNİZM

1852 yılında “Feminizm” kelimesi İngiltere’de kullanılmaya başlanmıştır. Latince “femina” (kadın) kelimesinden Feminizm kavramının üretildiği görülmektedir (Sevim, 2005: 7-8).

Feminizm, erkeklere tanınmış olan toplumsal, ekonomik ve siyasal hakların hepsinin kadınlar için de tanımlanmasını isteyen ve kadının toplumdaki konumunu genişletmeyi amaçlayan bir doktrindir (Michel, 1984: 17). Diğer bir ifade ile feminizm, “cinsiyete (gender) önem atfeden ve cinsiyeti temel sorgulama alanı şeklinde gören faaliyet, teori, varsayım, felsefe ve yaklaşım demeti” (Zalewski, 1995: 341) şeklinde tanımlanan, disiplinler arası bir tarzdır (Finger ve Rosner, 2001: 15). Feministlerin tamamının ortak amacı toplum içinde kadınların durumlarının iyileştirilmesini hedefleyen bir mücadele ortaya koymaktır (Jaggar, 1988: 5-8). İktidar sahipleri erkek olduğu için dünyadaki tarih, iktisat ve siyaset bilimi alanları kadınları, kadınların evrim ve gelişimini göz ardı etmektedir. Bu sebepten ötürü kadınların toplumdaki ve devletteki rolleri her zaman ikinci planda yer almaktadır. Fakat erkeklerin yer almadığı konumlarda kadınların istihdam edilmesi söz konusu olmaktadır. Feminizm kapsam itibarıyla kamusal alan ve özel alan ile ilgilidir. Feminizm, “iktisadi, hukuki, siyasi ve toplumsal araçlar ve düzenlemeler aracılığıyla kadınların dışlanmışlığını ve ezilmişliğini ele alıp inceleyen bir doktrin” (David, 2000: 102) şeklinde tanımlanabilir.

Tarih içinde Antik Yunan’dan bu yana insan bile kabul edilmeyen kadınlar ilk kez 17. yüzyılda İngiltere’de ses yükseltmeye başlamıştır (Michel, 1984: 25-33). Mary Wollstonecraft tarafından feminizm için yazılan en önemli ve ilk eser *Kadın Haklarının Savunusu* (*Vindication of the Rights of Woman*) adındaki kitaptır. *Kadın Haklarının Savunusu* 18. yüzyılda yazılan, kadınların erkeklerle eğitim, hukuk ve siyaset alanlarında eşit hakka sahip olduğu iddia edilen kitaptır (Walters, 1984). Kadınlar ilk kez 19. yüzyılda kitlesel, organize ve kurumsal anlamda haklarını talep etmeye başlamışlardır. Bu dönem içinde özellikle Avrupalı kadınların ön plana çıktığı görülmektedir. Avrupalı kadınları etkin olmasında başta Sanayi Devrimi, endüstriyel kapitalizm ve temsili demokrasinin yürürlüğe girmesi etkili olmuştur. Söz konusu olaylar Avrupalı kadınların durumunda değişiklik olmasına sebebiyet vermiş ve ailenin ekonomik ve siyasi önemini azaltmış olmasından dolayı feministler seslerini daha da yükseltmişlerdir (Jaggar, 1988: 3). Feministlerin gelişmeler neticesinde seslerini yükseltmeleri ile birlikte kadınlar ekonomik ve siyasi bir “sorun” haline geldi ve sorunun çözümü için cevap arayan kurumsal feminizm ortaya çıkmıştır.

Bir ideoloji olarak “Feminizm” kadının sistemdeki yerini ve konumunu analiz eden, kadınlığın hangi sosyolojik temele dayandığını açıklamaya çalışan, kadının toplumda ve sistemde baskı altında kalmasının incelenmesi gibi konu başlıklarında teori üreten ve kadının her alanda desteklenmesi ve savunulmasına dikkat çeken bir akımdır. Feminizm temelde, kadın ile erkek eşitliğini amaçlamaktadır. Aslında erkek egemen iktidarın sonlandırılması gerektiğini ifade etmektedir. İktidarın erkeklerle özgü olmadığını ve bunun değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Feminizmde iki çekirdek inanç vardır. Bunlar: Kadınların, cinsiyetlerinden dolayı dezavantajlı olduklarını ve bu dezavantajı ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu ve ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmektedir.

2.1.Tarihsel Olarak Feminizm Kavramının İncelenmesi

Feminizm bir kadın hareketi olarak uzun bir tarihe sahiptir. Kadın hareketinin başlangıç tarihi olarak İngiltere’deki Sanayi Devrimi sayılabılır. Sanayi Devrimi sonucunda kadının aleyhine çıkan durumlar kadınları örgütlenmeye sevk etmiştir. Sanayi Devriminde ortaya çıkan feminist hareketler oy hakkı mücadelesinin, kadınlarının eğitiminin savunulduğu ve kadının çalışma hayatı içinde yer almasını içeren talepler ile tarihte yerini almıştır.

Juliet Mitchel, 17. yüzyılda İngiltere’de, feodalizmin sona ermesi ve kapitalizmin ortaya çıkıp gelişmesiyle, orta sınıf kadınların oluşan yeni toplumun dışında bırakılmasına sosyolojik bir grup olarak hissetmesine sebep olmuş, bu da orta sınıf kadınların yeni hak talepleriyle feminist bir hareket oluşturmalarını sağlamıştır. Diğer bir ifade ile kadınlar özgürlük ve eşitlik talep etmeye başlamışlardır. Bütün bu uğraşların neticesinde 1789 Fransız Devrimi gerçekleşmiş ve Fransız Devrimi sonucunda eşitlik ve özgürlük gibi hakların kadınlara da tanınmasıyla kadınlar sosyal hayat içinde erkekler gibi var olmaya başladılar. Kadınların tepkilerinin sonucunda Olympe de Gouges “*Kadın Hakları*” adlı bildirisini yayınlamıştır. İlaveten 1792’de ilk feministlerden birisi olan Mary Wollstonecraft tarafından “*Kadınların Haklarının Doğrulanması*” isimli kitabı basılmıştır. Akabinde 1793’de Olympe de Gouges’ in giyotine gönderilip idam edildiği bilinmektedir. Ayrıca yine aynı yılda Fransa’da kadın kulüpleri kapatılmıştır. Kadınların talepleri erkekleri ve siyasetçileri son derece rahatsız etmiş fakat Fransız İhtilali ile birlikte kadınların talepleri gündem olmuş ve neticesinde bazı kararların alınma gerekliliği ortaya çıkmıştır (Mitchell, 1997: 31).

Olympe de Gouges ve Marry Wollstonecraft’ın temel fikri: erkeklerle tanınan hakların kadınlara tanınması halinde, bir kadın erkeğin sahip

olduğu bütün işlerde çalışabilecek, her şeyde en iyi olabilecek kapasiteye sahip olacaktır. Kadınların erkeklerden farkının olmadığı ve aynı zamanda şimdiye kadar kadınların ezildiği ve ayrımcılığa maruz kaldığı anlaşılabacaktır.

2.1.1. Birinci Dalga Feminizm

Birinci dalga feministler “eşitlikçi” olarak isimlendirilmektedirler. Kadınlar için temel sivil hakların talep edildiği bir harekettir. Birinci dalga feministlerin nihai hedefi cinsiyete dayanan iş bölümünü eşitlik prensibine göre yeniden oluşturmak, kadınlığa ve erkeklığe biçilen rollerin yeniden inşa edilmesidir. Britanya ve Fransa’da H. Taylor ve J. S. Mill kadınların oy hakkı taleplerini devamlı olarak kamuoyunda gündeme getirmişlerdir. Birinci dalga feministler kadınlara seçme ve seçilme hakkı elde etmelerinde başarılı olmaları yönüyle bilinmektedirler. Birinci dalga feministler içinde yer alan hatta “süfrajette” olarak adlandırılan Pankhurst önderliğinde 1903’de kurulan “Kadınların Sosyal ve Politik Birliği” ilk etkili oy hakkı için reform mücadelesini başlatan kuruluş olması yönüyle önemlidir. 1920 yılına kadar aktif olarak hareket eden birinci dalga feministler 1920 yılında oy hakkını elde etmişler ve bu süreden sonra da durağan bir dönem içine girmişlerdir (Aslan, 2016: 16).

Birinci dalga feministler içinde yer alan ve dönemin en ünlü ve en önemli yazarlarından birisi olan Marry Wollstonecraft, kadınların ikinci duruma düşme sebebinin yanlış bir anlayıştan kaynaklandığını iddia etmektedir. Wollstonecraft’a göre yanlış anlayışın temelinde kadınların doğal yollarla erkeklerden daha az zeki olması ve fiziksel olarak da daha güçsüz olması inancı yer almaktadır. John S. Mill’ in 1869 yılında yazdığı “the Subjection of Women” (Kadının İkincilliği) eserinde, kadın ve erkeğin aynı ve eşit haklara sahip olması gerektiği düşüncesi işlenmekte ve öne çıkmaktadır. Kadınlarında aynı erkekler gibi sivil haklara sahip olması zorunluluğu düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Ardından Mill, aile içindeki iş bölümünün ise “rıza dayalı” olarak oluştuğunu iddia etmektedir. Kadının evlilik ile beraber bir meslek seçtiği, böylelikle aile kurumunun işletmeciliğini kabullendiği iddiasıyla dolaylı olarak erkeğin egemen olduğu bir söyleme de göz kırpmaktadır.

Birinci dalga feminizmin etkileri 19. yüzyılın bitimine kadar çoğu Avrupa ülkesinde görülmeye başlanmıştır. Amerika, Fransa, Almanya, İngiltere ve Avusturya gibi ülkelerde kadın hareketleri baş göstermektedir. Bu etkilere örnek olarak, ABD’de 1840 yılında meydana gelen ilk kadın hareketi verilebilir. İlaveten, Amerika’da 1848 yılında Elizabeth Cady Stanton ve Lucretia Mott önderliğinde yazılan Seneca Falls sözleşmesi, ABD’de kadın hakları hareketinin doğumunu müjdeleyen bir belgedir. İn-

giltere’de 1850 yılında kadın hakları hareketleri örgütlü olarak oluşmaya başlamıştır. Zaman içinde bütün ülkelere yayılmıştır. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı ise ilk defa Yeni Zelanda’da 1893 yılında verilmiştir. Aynı zamanda bu hak yasa ile güvence altına alınmıştır. Bu gelişme ile birlikte birinci dalga feminizm hareketi sona ermiştir. Birinci dalga feminizm hareketi ile birlikte ülkelerin çoğunda kadın hakları gelişmeye başlamış, eğitim alanında kadınlara yer açılmış, etkinliklerde sayısal olarak varlıkları artmıştır. Ayrıca Almanya’da 1917-18 yıllarında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi dikkat çekmektedir. Fransa ve İtalya gibi ülkelerde ise kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi daha geç tarihlere rastlamaktadır (<http://tr.wikipedia.org>, 2022).

2.1.1.1. Proleter Kadın Hareketleri

Proleter kadın hareketlerinin temsilcileri olarak Clara Zetkin, Friedrich Engels, August Bebel ve Alexandra Kollentai’nin öne çıktığı görülmektedir. Clara Zetkin, Marksist görüş ve devrimci mücadele ile birlikte kadınların gerçek anlamda kurtuluşunun sağlanabileceğini ifade etmektedir (Zetkin, 2003: 147-154). Başlangıçta proleter kadın gruplarının demokratik partiler (SDP, SDAPR) ile temsil edildikleri zamanla KPD gibi yapılanmalara dâhil oldukları, “Kızıl Kadınlar ve Kızlar Birliği” ile kadınların bir araya gelmeleri sağlanmakta olup toplantı ve konferanslar düzenlemeye başlamışlardır. Toplantı ve konferanslar ile kadınlar üzerlerine dikkatleri çekmiş akabinde “Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansları” ve “Uluslararası Sosyalist Kadın Sekretaryası” oluşmuştur. Proleter kadın hareketlerinde ilk odak noktası tekstil vb. işyerinde kadınlara yönelik bir bildirge hazırlamak olmuştur. Bildirgenin içeriği, kadın çalışanlara günlük 8 saat çalışma isteği, hamile çalışanlara doğum öncesinde 8 haftalık ücretli doğum izni isteği, emziren anneler için süt izni isteği, 12 yaşından küçük olan çocukların çalıştırılmaması ve çalıştırılmasının yasaklanması isteği, çalışmayan kadınlar için sosyal güvenlik hakkının verilmesi isteği ve kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasından oluşmaktadır (ÜRÜN Sosyalist Dergi (urundergisi.com), 2022).

Proleter kadın hareketleri ve bu hareketin kazanımlarının, 1830’larda siyasal eylem olarak başladığını, 1834’lere gelince sendikal platformlara yayıldığı görülmektedir. Almanya, İngiltere ve İrlanda ülkelerinde kadınların örgütlü olarak hareket etmesi kadınların güçlenmesini desteklemektedir. Söz konusu ülkelerde ortaya çıkan “Kadın Locaları” kadınların güçlenmesi ve örgütlenmesi için en büyük delildir. “Kadın Locaları” içinde yer alan meslek kolları şapka işçileri ve terzilerden oluşmaktadır. Bütün bu eylemler ve örgütlenmeler neticesinde 1864 yılında “Uluslararası İş birliği Örgütü” oluşturulmuş ve konseyde kadınların üye olması kabul görmüştür.

1855 yılında kadınlara erkekler ile eşit ücret ödemesi kuralı yürürlüğe girmiştir. Bu kural ilk kez New York'ta uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde tekstilde çalışan kadınların “Emek ve Güller” sloganı ile çalışma şartlarını düzeltmek için eylem yaptıkları görülmektedir. Emek iş güvenliği, gül daha iyi bir yaşamı ifade etmesi açısından eylemde tercih edilmiştir (Kubar, 2016: 2).

Proleter Kadın Hareketleri tarafından tespit edilen konular, sınıflı toplum tarzının kadını ikinci duruma düşürdüğü, ezilmesine ve sömürülmesine sebebiyet verdiği, hatta kadını toplumun dışına ittiği anlayışların var olmasıdır. Bu durum “Anaerkil sistemden Ataerkil sisteme” geçildiğini kanıtlamaktadır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1556).

2.1.2. İkinci Dalga Feminizm

İkinci dalga feminizmin ortaya çıkışı 1960'lar ve 1980'ler olarak ifade edilmektedir. İkinci dalga feminizm birinci dalga feminizm konularından farklı olarak “kanun” ve “kültürdeki cinsiyet eşitsizliği” konularına odaklanmaktadır. İkinci dalga feminizmin temsilcilerinden en tanınmış olanı Simone De Beauvoir'dur. Simone De Beauvoir tarafından yazılan “*İkinci Cins (The Others)*” kitabı kitlelerde çok büyük etkiler oluşturmuştur. 1963 yılında Betty Freidan tarafından kaleme alınan “*The Feminine Mystique*” kitabı bu dönemin bir diğer önemli eseridir. Bu iki eser, feminist hareketin yeniden faaliyete geçmesinde katkılı olmuştur. Betty Freidan “adı olmayan sorun” olarak adlandırdığı, ev hanımlığı ve annelik rolleri arasında kalmanın neticesinde oluşan mutsuzluk hali ile hayal kırıklığının üzerine çokça eğilmektedir.

İkinci dalga feminizm, kadınların sorunlarının çözümünde siyasi ve yasal hakların elde edilmesinin yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Kadınların eğitimi, çalışması ya da yönetici olmaları ile kadınların sorunlarının çözülmediği aksine devam ettiğinin görülmesi, kadınların birinci dalga feminizm ile elde ettiği hakların sadece huzursuzluğa yol açtığının tespit edilmesi feministleri yeni yollar aramaya yöneltmiştir. Siyasi ve yasal hakların verilmesiyle birlikte çalışma hayatına dahil olan kadınlar ilk sorunda işten çıkarılmaya başlanmıştır. Bu sebeple ikinci dalga feministler bu durumun yavaş yavaş çözüme kavuşmasına katkıda bulunmak istemektedirler. Bu yüzden de düşünce ve varsayımlarını daha radikal-leştirilmişler ve hatta devrimci olabilmeye kadar götürmüşlerdir.

İkinci dalga feministler içinde yer alan Kate Millet tarafından kaleme alınan “*Sexual Politics*”, Germaine Greer tarafından yazılan “*The Female Eunuch*” isimli eserlerde, kadının tabi olduğu baskının kişisel, psikolojik

ve cinsel yönlerine dikkat çekmiş ve önceden “politik” olarak ifade edilen alanın sınırlarının genişletilmesini sağlamışlardır (Millet, 1970: 43-45).

İkinci dalga feminizmin hedefi politik özgürlüğün elde edilmesi değil aynı zamanda kadının özgürleşmesidir (Heywood, 2009: 249). Erkek kamusal alanda, kadın ise özel alanda (evde) mevcuttur. “Kadın erkeğin başarılı olmasında ona destek olur” anlayışı toplumda hâkim olan görüştür. Özel alanda erkek egemen bir durum yer almakta olup özel alanın erkek ideolojisinden arındırılması gerekmektedir.

2.1.3. Üçüncü Dalga Feminizm

1990’larda yeni bir feminist dalganın ortaya çıktığı görülmekte olup bu dalga üçüncü dalga feminizm olarak adlandırılmaktadır. Bu dalga ile ikinci dalgada oluşturulan radikalleşme eğilimleri devam ettirilmektedir. Üçüncü dalga feministler eşitlik anlayışından vazgeçmiş ve “farklılık” eksenli yeni bir politika geliştirmişlerdir. Eşitlik kadınların asimilasyonunu kolaylaştırmaktadır. Bunu önlemek amacıyla “adalet” kavramına yoğunlaştıkları görülmektedir. Burada sözü edilen “adalet” herkese eşit hak verme anlamında değildir (Wolzer, 1983: 142). Adalet kavramının zeminini oluşturabilmek amacıyla sosyal ve siyasal zeminde farklı grupların farklı haklar ile temsil edilmeleri gerektiği fikrinde odaklanmışlardır. Ataerkil bir yapı içinde yer alan kadının ikinci planda olduğu, özgürlüğüne ulaşamadığı, bu sebeplerle köklü değişikliklerin yapılması gerektiği inancını savunmaktadırlar.

Beverly Thiele Ataerkil mekanizmanın kadın üzerinde bir hegemonya oluşturduğunu ifade etmektedir. Iris M. Young ise modern hukukun kadınlar başta olmak üzere toplumun bütün ögelerinde farklılıkları reddettiğini ifade etmektedir. Young, farklı gruplar için farklı kuralların oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Çoğulcu bir toplum yapısı için bu durumun gerekli olduğunu dile getirmektedir (Young, 1990: 120). “Kadın ve erkek, siyah ve beyaz, sağlam ve özürlü, zengin ve fakir” farklı gruplardır. Bu sebeple evrensel kurallar yerine farklı grupların faydalanması için özel düzenlemeler yapılmalıdır. Joan W. Scott “feministler tarafından farklılığın terk edilemeyeceğini, çünkü farklılığın feministlerin yaratıcı bir aracı” olduğunu dile getirerek bu görüşü desteklemektedir (Scott, 1990: 142). Garol Gilligan ise kadın ve erkek arasındaki farklı bir noktaya işaret eder: bilgi. Bilginin erkekte araçsal olduğunu, kadın da ise sezgisel olarak var olduğunu ifade eden Gilligan, kadının erkekten bu yönüyle üstün olduğunu ve kadın ahlakının erkeklerin içgüdüleri tarafından oluşturulan olumsuzluklardan koruyacağını ve kurtaracağını ifade etmektedir. Üçüncü dalga feministler, kadına has doğurganlık özelliğinin ve kadının doğaya yakın oluşunun ayırt edici ve pozitif bir değer

olduğunu, bu değerlerin ise erkeğin değerlerinden insani ve iyi olduğunu savunmaktadırlar. Temel çıkış noktası olarak “kadınlık” kabul edilmiş ve demokratik hakların kadınlığa göre oluşturulmasını istemişlerdir (Gilligan, 1982: 2-5).

İkinci dalga feminizm içinde yer alan Radikal ve Sosyalist feministler özel ve kamusal alan ayrımını “kişisel olan politiktir” söylemi ile açıklamaktadırlar. 1960 ve 70’lerde bu söylem çerçevesinde aile kavramının dahi ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Fakat üçüncü dalga feministler son zamanlarda, “kişisel olan politiktir” söyleminin muhtevasını genişleterek; “kişisel olanın epistemolojik olarak siyasal olması” şeklinde yeniden düzenlemişlerdir. Bu düzenlemeyle kişisel uğraş ve akademik faaliyetlerin tümü politiktir. Özel alanı politikleştirmedeki amaç özel ve kamusal arasında yer alan sınırları kaldırarak kadınların kamusal alana açılmasını sağlamaktır. Özel alanın tamamen ortadan kaldırılması Atamerkin üretilme ortamını tasfiye etmektir (O’Brien, 1989: 78).

Üçüncü dalga feministler “farklılık” kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Aynı zamanda bir dağılma sürecine de girmişlerdir. Bu durum feminizm için radikal bir farklılık sürecini beraberinde getirmiştir. Bu dalga ile birlikte birliktelik değil farklılık kavramları ile ortak bir zeminde toplanma anlayışından feminist hareketlerin uzaklaştığı görülmektedir. Liberal, sosyalist/marksist ve radikal feminizmin yanına post-modern feminizm, psikoanalitik feminizm, siyahî feminizm ve lezbiyen feminizm gibi yeni feminist anlayışlar eklenmiştir (Heywood, 2009: 249). Yeni feminist hareketlerin oluşması ile birlikte kadınların kamusal alan içinde kendine has bir şekilde var olması sağlanmıştır. Yeni hareketler ayrıca “otonom sivil toplum” oluşmasına da katkıda bulunmuştur. Otonom sivil toplum anlayışı, kendine has tarihsel bağların, kültürün, değerler sisteminin kamu alanında var olması, mevcut ideolojiden farklı ve bağımsız bir varlık alanı oluşturmaktadır. Bu durum farklı grupların uzlaşmasını beraberinde getirmiştir. Sivil toplum otonominin üç sonucunu barındırmaktadır. İlki, bireylerin farkındalık düzeylerinin artması ile birlikte bireylerde örgütlenme ihtiyacının duyulmasını sağlamaktadır. İkincisi, grubun kendi içinde geliştirmiş olduğu değerlerin grup üyeleri üzerindeki baskıyı kaldırmaktadır. Üçüncüsü ise mevcut ideolojiye karşıt olarak veto yetkisinin oluşturulmasıdır.

2.2. Judith Butler’ın Cinsiyete Bakışı

Queer kuramcılarının çoğu Foucault’nun fikirlerinden etkilenmiştir. Foucault’nun kimlik politikalarının sabitliği ve öznenin söylem aracılığıyla söylem tarafından yaratılmasına ilişkin fikrinden dolayı kuramcılarının ondan etkilenmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Queer teori

adına Foucault'nun çalışmalarının önemli olduğu bilinmektedir. Fakat queer teoriyi daha çok etkileyen ve şekillendirilmesini sağlayan şüphesiz Judith Butler tarafından 2006 yılında kaleme alınan “Cinsiyet Belası” adlı eseridir. “Cinsiyet Belası” adlı eserinde Butler, toplumsal cinsiyet ve cinselliğin üzerinde durmaktadır. Ayrıca Butler, toplumsal cinsiyetin performatif olduğunu iddia etmekte ve savunmaktadır. Butler, eserinde direkt trans kimlik vurgusu yapmasa da deneyimlerinin performatif görüşe uyarlanabileceğini okuyucuya dolaylı yoldan vermektedir.

Toplumsal inşacılar “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” iki ayrı kategori şeklinde incelemişlerdir. Toplumsal inşacıların perspektifinden, “cinsiyet” biyolojik beden olarak ifade edilirken “toplumsal cinsiyet” kültürel yönden bedenin ifadesidir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarında yer alan bu ayrım ile birlikte; Kadın’ın dişil bedenin kültürel inşası olması, erkeğin eril bedeni yorumlaması” gerekmediği sonucu ortaya çıkmaktadır (Butler, 2016: 191). Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kavramı gibi sabit değildir ve toplumsal olarak sonradan inşa edilmiştir. Butler, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet kavramlarının ayrı bir şekilde ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Butler, aynı zamanda toplumsal cinsiyet gibi cinsiyet kavramının da aslında toplumsal olarak inşa edilmesi fikrini benimsemektedir (Butler, 2014: 8).

Butler’ in yukarıda yer alan ifadesine göre cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları aynıdır. Cinsiyet de toplumsal cinsiyet gibi kültürel bir norm özelliği taşımaktadır. Geçmişten günümüze gelen bir şekilde bugünde aynı olarak kadın ve erkek şeklinde iki cinsiyet olduğu kültürel normlarımız gereği bize dayatılmaktadır. Bu yapı “ikili cinsiyet sistemi” şeklinde ifade edilmektedir. Bundan dolayı *interseks*¹ olarak dünyaya gözlerini açan bir bebek ya kadın ya da erkek genitalinden birine sahip olacak şekilde ameliyat edilmektedir. Bu örnek az önce Butler’ın ifadesini tam anlamıyla desteklemekte olup cinsiyetin toplumsal olarak yeniden yapılandırıldığını göstermektedir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet iktidar aracılığıyla düzenlenmektedir. Toplumsal cinsiyette geçmişten günümüze ırk, sınıf ve etnisite gibi sistemlerden ötürü çeşitlik kazanmıştır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet toplumsal olarak inşa edildiği için kültürel kesişimden farklı düşünülmemelidir. Butler inşa etme sürecini öznenin başlattığı nedensel bir süreç olarak ifade edilemeyeceği gibi tek bir hareket de değildir (Butler, 2014: 20). Bu süreç öznelere oluşturulduğu bir süreçte olabilir. Butler bu kavramları yine performative kavramını kullanarak açıklamaktadır.

1 İnterseksüellik hem erkeksi hem de kadınsı cinsiyet özelliklerine sahip olan insanların durumunu belirtir.

3. TRANSEKSÜELLİK VE FEMİNİZM İLİŞKİSİ

“Trans (gender)” terimi ilk defa 1990 yılında trans bir aktivist olan Leslie Feinberg tarafından kullanılmıştır. Feinberg, trans terimini ikili cinsiyet tarafından tahakküme tabi tutulan cinsiyet azınlıklarının birleştirilmesi için kullanmakta ve siyasi bir hareket olarak tanımlamaktadır. Bu terim içinde “trans kadın, trans erkek, genderqueer, akışkan cinsiyete sahip, interseks ve androjen cinsiyet” gibi devamlı değişen, devamlı birinden diğerine geçiş halinde olan cinsiyetler yer almaktadır (Enke, 2012: 14). Bu içerim içinde yer alan çoğu bireyinde kendisini trans şeklinde tanımlamıyor olması da dikkate alınmalıdır. Trans kavramı genellikle “cis normatif” durumlara karşı duran kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Trans olmayan bireyler ise “cis (gender)” olarak ifade edilmektedir. Cis ve trans kavramı olarak, kişinin bedeni, kimliği ve cinsiyeti arasındaki “gerçek farklılığı” değil, toplum arasındaki “algılanan farklılıkları” göstermektedir (Serano, 2007: 43). Bu durumu bir örnek ile açıklamak gerekirse, trans bir kadın ile cis bir kadın arasında hiçbir farklılık yoktur. Fakat toplum açısından bu iki kadın arasında dağlar kadar fark vardır. Fakat bu fark gerçek değil algılama sonucu oluşmaktadır. Toplum bu iki kadını karşılaştırdığı zaman, trans kadını daha az meşru, doğal ve gerçek olarak kabul etmeyebilir. Bu iki kadın örneğinden yola çıkarak aradaki daha az meşru, doğru ve gerçek olarak kurulan bu bağlantı “cisseksizm” olarak adlandırılmaktadır. Cis kişilerin trans bireylere yönelik işlemiş oldukları şiddet, ayırım yapma ve nefret duyma gibi durumlar transfobiyi oluşturmaktadır. Transfobi kavramı da cisseksizm içinde değerlendirilmektedir. Konu ile ilişkili olması açısından transmizojini kavramını tanımlamak uygun olacaktır. Transmizojini, cisseksizm ve mizojininin trans kadınlar ve trans feminen bireylerin yaşamları içinde kesiştikleri cinsiyetçilik türü (Serano, 2013: 45-46) olarak tanımlanmaktadır.

Feminizm ve transeksüalizm arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için iki karşıt görüşü ifade eden trans dışlayıcı radikal feminizm (TERF) ile transfeminizm üzerinde yoğunlaşmaktadır.

3.1. Trans Dışlayıcı Radikal Feminizm (TERF)

Radikal feminizm, patriyarkal tahakküme getirilen bir eleştiridir. Kadını ve erkeği yan yana koymakta fakat sosyal ortamda patriyarkal tahakkümün kaçınılmaz olması düşüncesiyle birleşmektedir (Marinucci, 2010: 53). Radikal feminizm; üçüncü dalga feminizm, queer feminizm ve transfeminizm ile çatışmaktadır. Bu çatışmanın sebeplerinden birisi de radikal feminizmin kendisini trans dışlayıcı olarak ifade etmesidir.

Janice Raymond tarafından 1979’da kaleme alınan “*The Transsexual Empire: The Making of the She-Male*” isimli eseri radikal feminizmin

trans dışlayıcı örneklerinden birisi ve en bilinenidir. Raymond, tabiki trans dışlayıcı radikal feminizm de tek bir örnek değildir. Fakat eserinde “iktidar ilişkileri ve dışlama pratikleri” konularını işlemesi ve feministlere ifade etmesi açısından önem kazanmaktadır. Eserin isminde yer alan “empire”² kelimesi ile Raymond, trans bireylerin kadınlarının alanlarını işgal etmelerine dikkat çekmektedir. Raymond, trans bireylerin gerçek kadın bedenine yapay yollarla el koyduklarını ve kadın bedenine tecavüz ettiklerini ifade etmektedir (Raymond, 1994: 104). Raymond ’un bu görüşü trans bir beden, cis olan kadın bedeninin tecavüz edilmiş hali şeklinde ifade edilebilir. Erkek ve kadın olmak kromozomlar aracılığıyla belirlenmekte iken, maskülen ve feminen olma hali ise toplumsal olarak ve ameliyat yolu ile oluşturulmaktadır (Raymond, 1994: 4). Trans dışlayıcı radikal feminist görüş trans kadının bedeni patriyarkanın onayını alan şekle benzemesi ile eril egemenliği desteklemektedir. Trans kadınlar “en feminen doğal kadından bile daha çok” feminendir (Raymond, 1994: 79). Trans kadının cis kadından daha çok feminen olması “kadına yönelik bir baskının parodisi” (Morgan, 2014: 207) olarak da ifade edilmektedir.

TERF’lerin temel savı trans kadınların gerçek kadın olmadığı ve olmayacağıdır. Trans kadın bir karikatür ya da bir parodi olarak görülmektedir (Serano, 2013: 52). TERF’lere göre kadın, kadınlık geçmişine sahip, biyolojik özellikleri itibari ile kadın olan, regl olan ve doğum yapan kişidir. Trans dışlayıcı feministler bu yönüyle birçok feministin karşısında konumlandığı “biyoloji kaderdir” mottosunu yeniden gündeme getirmiştir. Böylece anatominin getirdiği vajina ve penis ölçütüyle toplumsal cinsiyet rollerinin dikte edilmesine yol açmaktadır. “Kadın ve erkek” kategorisi toplumsal cinsiyeti desteklemektedir. Trans dışlayıcı radikal feminist anlayışa göre “transseksüeller” ya da “transseksüellik” toplumsal cinsiyeti pekiştirir ve sürdürür (Raymond, 1994: 125; Jeffreys, 2014). Trans dışlayıcı radikal feministler, trans bireylerin toplumsal cinsiyete karşı çıkmadığını, onların amaçlarının feminen ya da maskülen (Lorber, 1994: 4) olmak olduğunu iddia etmektedir. Bu durum radikal feministlere göre cinsiyet çeşitliliği olarak ifade edilememekte hatta toplumsal cinsiyet rollerini de güçlendirmektedir (Marinucci, 2010).

Raymond, cinsiyet değiştirme operasyonlarının taklit edilme, bozulma olarak adlandırmakta ve bu durumun patriyarkayı güçlendirdiğini iddia etmektedir. Bu operasyonlar temelde “gerçek” kadını yeniden inşa etmeyi amaçlamaktadır. Feminist düşünceye sahip olan çoğu kadın trans kadınlara karşı negatif bir tutum geliştirmiştir. İlaveten butch kadın ve trans erkek feminizm içinde eleştiri almıştır. Örnek olarak lezbiyen feministler trans erkekleri düşman tarafa geçtikleri için suçlarken, cis-

2 İmparatorluk.

gender feministlerde trans kadınları kadınların alanlarını işgal etmekle itham etmişlerdir (Halberstam, 2018: 114). Bu durumlardan ötürü trans kadın ve trans erkeklerin feminist hareketi böldüğü (Serano, 2013: 43) ifade edilmektedir. “Trans kadınlar gerçek kadın değildir” söylemi feministler arasında hala tartışma konusudur. Shelia Jeffreys’ de transları reddetmekte ve Raymond’a destek vermektedir. Germaine Greer, biyolojik özelliklerden dolayı trans bireylere karşıdır.

Trans dışlayıcı feministler, biyolojik cinsiyetten yola çıkarak toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesi üzerinde mücadele vermektedirler (Berghan, 2011: 33). Raymond başta olmak üzere diğer trans dışlayıcı feministler, feministler arasında ciddi bölünmeler meydana getirmiştir (Serano, 2013; Stone, 1992; Riddell, 2006).

3.2. Transfeminizm

Radikal feminizm nasıl ki üçüncü dalga feminizm, queer feminizm ve transfeminizm ile çatışma halinde ise transfeminizm, postyapısalcı feminizm, kesişimsel feminizm ve queer teori gibi üçüncü dalga feminizm hareketleri ile olumlu ilişkiler içindedir. Transfeminizm üçüncü dalga feminist akımlardan birisi olup cinsiyetçilik ve tahakküm anlayışına kesişimsel bir temelde karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkma ve meydan okumayı da translar üzerinden gerçekleştirmektedir. Transfeminizm hem teori hem de bireysel tecrübelerden oluşmaktadır. Cinsel kimlik algısının ve tecrübelerin bireye has olduğu ve her birey için farklı olduğu düşüncesi transfeminizm aracılığıyla dile getirilmektedir.

Feminizm teorisi ile transseksüel kavramı arasındaki ilişki problemli- dir. 1990’ların başında queer araştırmalarının ‘ikizi’ olarak transseksüel araştırmaları ortaya çıkmış ve hem feminizm hem de queer kuramlarıyla iç içe geçmiştir. 2013’e kadar hem Dünya Sağlık Örgütü hem de Amerikan Psikoloji Derneği tarafından Cinsiyet Kimlik Bozukluğu kategorisinde tanımlanmıştır. Son zamanlarda “damgalanmayı” azaltmak için Cinsiyet Kimlik Bozukluğu kategorisi, Cinsiyet Disforisi olarak değiştirilmiştir. Ancak trans deneyimleri, zihinsel bozuklukların kategorisel kılavuzlarında yer almaya devam etmektedir (Bettcher, 2020).

Transfeminizm kavramının neye karşı, ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıktığını iyi anlamak adına trans kimliği ve tarihine yer verilmektedir. 20. yüzyıl ile birlikte travesti terimi Magnus Hirschfeld, transseksüel terimi ise Harry Benjamin’in önderliğinde tıp alanına kazandırılmıştır (Stryker, 2017: 15). İlerleyen yıllarda tıp alanı insan anatomisi üzerindeki araştırmalarını derinleştirmiş, hormonların insan bedenindeki etkileri ortaya çıkarılmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında cinsiyet değişimi ile ilgili deneyler yapılmaya başlanmıştır. Yine bu dönemde transseksüelliğin psi-

kolojik mi yoksa zihinsel bir durum mu olduğu konusunda tartışmalar yoğunlukta olmuştur (Meyerowitz, 2002: 16-21). ABD’de yaygın olan dönemin görüşü, transseksüelliğin psikoloji kaynaklı bir durum olduğu kabulüdür. “Biseksüellik teorisi” olarak kabul gören ve genellikle Avrupa’da yaygın olan dönemin görüşü ise transseksüelliği özel bir durum olarak kabul ederek, bazı durumlarda cinsiyet değiştirme operasyonları desteklenmiş ve “karma cinsiyet” olarak yeni bir cinsiyet tanımlaması yapılmıştır (Meyerowitz, 2002: 91-129). Bu durum transların var olma ve toplumda kabul edilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Trans kimliklerin ortaya çıkışı ile birlikte cinsiyet kavramının toplumsal ve biyolojik adlandırılmasında kırılma meydana gelmiştir. Bu durum feminist hareket içinde de kendini göstermiştir. Birinci dalga feminizmde temel nokta biyolojik cinsiyetti ve ikinci dalga tarafından eleştirildi. İkili cinsiyet kategorisi, kadın ve erkek için sınır çizilmesi eleştirildi. Raymond’ un düşüncelerinden hareketle trans dışlayıcı radikal feminist hareket oluşturuldu. Transfobik ifadeler teoriden pratiğe geçirildi. 1991’de ABD’de sadece kadın katılımı ile gerçekleştirilen Michigan Müzik Festivali’ne Nancy Jean Burkholder trans bir kadın olduğu “gerçekte erkek” olduğu düşüncesiyle festival alanından dışarıya atıldı (Stryker, 2006). Hemen akabinde festival katılım şartlarına transların alınmaması maddesi eklendi. 1994 yılında trans aktivistler öncülüğü ile Michigan Müzik Festivali alanının karşısına Camp Trans adında bir festival kuruldu ve “doğuştan kadın” olanları da sahiplendi. Transfeminizm, trans dışlayıcı feministler ile çatışma hâlinde ortaya çıkmıştır³.

Standford’ a göre erken dönem trans olmayan feminist perspektifler, transseksüelliğe karşı oldukça sert bir tutum benimsemişlerdir (Bettcher, 2020).

Trans olmayan feministler, transseksüellere karşı ilk tepkilerinden biri, Beth Elliot’un Daughters of Bilitis’ten atılmasıyla ve sonrasında Los Angeles’ta West coast Lezbiyen Konferansına katılmasıyla karşımıza çıkmaktadır (Stryker, 2008). Bu konferansta Morgan, Elliot’u bir tecavüzcü zihniyeti olan bir çıkarıcı ve yok edici olarak tanımlamıştır (Morgan, 1978: 181).

Tüm transseksüeller, gerçek kadın formunu bir eşyaya indirgeyerek, bu bedeni kendilerine mal ederek kadınların bedenlerine tecavüz ederler. Ancak transseksüel olarak inşa edilen lezbiyen-feminist, kadın cinselliğini ve ruhunu da ihlal ediyoruz. Tecavüz genellikle zorla yapılır

3 Çatışma süreci 90’lı yıllardan önceye dayanmaktadır. 1970’li yıllarda trans dışlayıcı ayrımcılıklara maruz kalan Sylvia Rivera, Sandy Stone, Beth Elliott için bkz. Heaney, E. (2016). Women-identified women: Trans women in 1970s lesbian feminist organizing. TSQ, 3(1-2), 137-145.

da aldatma yoluyla da gerçekleştirilebilir (Raymond, 1979: 104). MTF⁴ transseksüellerinin kadın bedenlerini kendilerine mal ettikleri ve tecavüzcü oldukları tezini değerlendirmek güçtür çünkü argümentsiz bir tez olarak değerlendirilmektedir. Ancak transseksüellere yönelik aşırı uç bu tarz iddialar yerine feminizm-transseksüellik ilişkisine getirilen diğer eleştiriler tartışmaya değerdir (Bettcher, 2020). Raymond' un görüşü, cinsiyetin toplumsal olarak yüklenmişliğinden önce verili olarak var olduğunu savunan görüşler tarafından desteklenmektedir. Bu görüşlere göre kadınlık, kromozomlar ve bireyin deneyim geçmişinin bir cinsiyet rolüne atamasıyla belirlenmektedir. Buradan hareketle Raymond, MTF transseksüellerin gerçek erkek olduğunu ve FTM⁵ transseksüellerinin gerçek kadın olduklarını savunmaktadır (Raymond, 1979: 114). Deneyim geçmişi, MTF transseksüellerinin yaşamları boyu cinsiyet baskısı altında acı çeken kadınlara verilen zarar öyküsünden kaçındıklarını belirtmek açısından önemlidir. MTF'ler ameliyatlarında önce bu baskıdan kaçınmış olsalar da birçok MTF, ameliyattan sonra iş yerlerinde cinsel taciz ve ayrımcılığa, her türlü tecavüz tehdidinde, yaşamlarını devam ettirebilmek için seks işçiliğine ve ev içi şiddete maruz kaldığı kabul edilmelidir. Ayrıca bazı MTF'ler çok küçük yaşlardan itibaren kadın olarak yaşamaktadırlar (Bettcher, 2020).

Raymond'a göre cinsiyetçi bir toplum, transeksüelliğin temel sebebi- dir (Raymond, 1979: 16). Transeksüelliğin tıbbi tedavisinin rolü, doğuştan atanan cinsiyet rollerine göre normlandırılmayan erkekleri kadına ve kadınları erkeğe dönüştürmektir (Bettcher, 2020).

Stone'a göre transseksüeller ezilen bir azınlıktır. Stone, transseksüelleri üçüncü bir cinsiyet olarak konumlandırmaz; ona göre transseksüeller, şu anda hiçbir yerde olmayan toplumsal cinsiyet söyleminin ikili karşılıklarının dışında bir konumdadırlar. Stone'un transseksüelliği bir söylem türü olarak benimsemesinin nedeni, önceden var olan ve daha sonra baskı altına alınan bireyler sınıfına hitap etmekten kaçınmak istemesidir (Stone, 1991: 295).

Butler, queer alt kültürdeki toplumsal cinsiyet pratiklerinin her zaman ana akım kültürel bağlamlarda aynı anlama gelmediğini savunmaktadır (Bettcher, 2020). Butler'a göre beden üzerine yapılan tartışmalar, bedenin kültürel olarak temsil edilmesi anlamına gelmektedir. Cinsiyet, bir kadının veya bir erkeğin özünde gizlenen bedensel belirtisi olduğu görüşe Butler karşıdır. Ona göre, cinsiyet; bedenin içsel ve cinsiyetlendirilmiş bir benliğin doğal taşıyıcısı olarak temsil ederek, kültürel olarak kurulur (Butler, 1990).

4 Erkeklerin ameliyatla kadın olması: Male to Female

5 Kadınların ameliyatla erkek olması: Female to Male

Cinsiyetin davranışsal tezahürleri genellikle doğal olarak cinsiyetlendirilmiş bir bedende yer alan önceki bir cinsiyet kimliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle dişil davranış, içsel bir dişil özün ifadesi olarak görülür. Fakat Butler'a göre bu tür ifadeler, önceden var olan bir cinsiyet kimliği kurgusunun yanı sıra bu kimliğin doğal taşıyıcısı olarak cinsiyetlendirilmiş beden kurgusunu üretmeye hizmet etmektedir (Butler, 1990: 178-179). Davranışsal tezahürler, cinsiyet kimliği ve cinsiyete atanan bedenden önce gelmektedir (Butler, 1990: 173).

Emi Koyama tarafından 2001 yılında kaleme alınan "*The Trans Feminist Manifesto*" adlı eser, 2003 yılında revize edilmiş olup, eserde trans-feminizmin tanımı, özgürlüklerin özünde tüm kadınların ve ötesinin özgürleşmesiyle özünde bağlantılı gören trans kadınlar tarafından yine bu trans kadınlar için bir hareket (Koyama, 2003: 244) olarak ifade edilmektedir. Ona göre transfeminizm hem trans hem de trans olmayan kadınları eşit derecede savunmaktadır. Bu noktada Koyama, trans olmayan kadınları trans olan kadınlara karşı mücadeleye davet ederek "feminist bir siyasi koalisyon"u benimser. Transfeminizm özünde bir dayanışma platformudur.

Trans meselesine yönelik tartışmalar, trans olmayan feminist görüş tarafından düşmanca karşılanırsa da zamanla trans meselesi tanınması gereken bir mesele olarak görülmüş ve feminist teori içerisinde karmaşık bir ilişkiler zincirinde karşılık bulmuştur. Feministler ve transseksüeller arasında dayanışma olasılığının arttığı gözlemlenmektedir (Bettcher, 2020).

Transfeminist politika üretmede önem arz eden bir başka kişi ise Julia Serano'dur. Serano, 2007 yılında kaleme aldığı *Whipping Girl* ve 2013 yılında kaleme aldığı *Excluded* adlı eserleriyle trans dışlayıcılığı ve trans kadınları atfeden cinsiyetçiliğe açıklık sunmaktadır. Aynı zamanda transmizojini⁶ kavramını literatüre kazandıran kişidir. Transmizojini, trans kadınların daha feminen olmasını "yapay ve sahte" olarak adlandırmaktadır (Serano, 2013: 51-52). Toplumun tam da bu sebepten ötürü trans bireyleri dışladıklarını (Serano, 2013: 53) ifade etmektedir. Bütün bunlardan yola çıkarak Serano'nun kadın ve erkek arasındaki cinsiyetçi tutumların farkında olduğunu, aralarındaki olumsuz ilişkilerin feminenlikten değil feminen olmaya atfedilen olumsuz anlamdan kaynaklandığını iddia etmektedir.

Transfeminizm, "Trans kadınlar kadındır" veya "Trans kadınlar feministtir" söylemlerine indirgenmemesi gerektiğini ifade etmektedir (Serano, 2013: 47). Post yapısalcı ve kesişimsel feminizm anlayışı çerçevesinde

6 Cisseksizm ve cinsiyetçiliğin bir kesişimidir.

evrensel bir kadın düşüncesi değerlendirilmiştir. Her bir kadın cinsiyetçilikten ayrı etkilenmektedir. Transfeminizmde “kadın” biyolojik özelliklere ve kadınlık tecrübelerine indirgenmemelidir (Noble, 2012: 50).

Genel olarak queer, kromozomal cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim arasındaki sözde devamlı ilişkilerdeki tutarsızlıkları dramatize eden jestleri veya analitik modelleri tanımlar. Heteroseksüelliği kaynağı olarak iddia eden bu istikrar modeline direnen queer, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve arzu arasındaki uyumsuzluklara odaklanır (Jagose, 1997: 3). De Lauretis’e göre queer teori, “kültürel homojenleşmeye karşı direniş biçimleri olarak, kültürdeki öznenin diğer inşalarıyla baskın söylemlere karşı koyarak”, sapkınlık veya tercihin dar başlıklarının ötesinde, lezbiyen ve gey cinsellikleri hakkında düşünmenin bir yolunu sunuyordu. Geleneksel cinsiyet ayrımı dışında kalan bireyler olarak tanımlanan transgenderizm kavramı; transseksüelleri, drag queen ve kingleri, kasap lezbiyenleri ve heteroseksüel erkek crossdresserleri kapsamaktadır. Transseksüel, doğumla geldiği kabul edilen atanan cinsiyetleri yerine cinsiyete dayalı benlik duygularına uyacak şekilde bedenlerini değiştirmek için hormonal veya cerrahi müdahaleleri kullanan bireylerdir. Transseksüel kavramı ilk olarak Virginia Prince tarafından, kendilerine doğumla atanan cinsiyetlerinin karşıtı olan fakat transseksüel olmayan bireyleri ifade etmek için kullanılmıştır (Jagose, 1997: 158-159). Queer kuramının temel odağı olan normatif kimliklerin reddi; kadın kimliğine yönelik kökten temelsizlik karşıtı bir sorgulama olarak Queer kuramında önce feminist gelenekte karşımıza çıkmaktadır (Jagose, 1997: 160).

Transfeminizm, feminizm literatürüne yeni anlamlar ve yorumlamalar getirmiştir. Transfeminizm, feminizm literatüründe sadece “kadın” kavramını değil cinsiyet kavramını da yapı bozumuna uğratmıştır. Transfeminizm ile birlikte feminizmin dışlayıcı pratikleri sorgulanmış, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet anlayışına meydan okumasına katkıda bulunmuştur. Transfeminizm, queer anlayışa sahiptir ve Queer feminizmin bir türüdür. Transfeminizmin hedefinde “cinsiyet kavramının sonunu getirme” değil “cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik” üzerinde kurulan hakimiyeti sonlandırmak vardır (Serano, 2013).

SONUÇ

Transfeminizm üçüncü dalga feminist akımlardandır. Transfeminizm cinsiyetçilik ve tahakküm anlayışına kesişimsel bir temelde karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkma ve meydan okumayı translar üzerinden gerçekleştirmektedir. Cinsel kimlik algısının ve tecrübelerin bireye has olduğu ve her birey için farklı olduğu düşüncesi transfeminizm aracılığıyla dile getirilmektedir.

Transfeminizm, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımından dolayı ortaya çıkmıştır. İkili cinsiyet kategorisine (kadın ve erkek) farklı bir bakış açısı ile bakmaktadır.

Transseksüel, doğumla geldiği kabul edilen atanan cinsiyetlerin yerine cinsiyete dayalı benlik duygularına uyacak şekilde bedenlerini değiştirmek için hormonal veya cerrahi müdahaleleri kullanan bireylerdir. Transeksüelliğin temel sebebi cinsiyetçi bir toplumun var olmasıdır. Transfeminizmde “kadın” biyolojik özelliklere ve kadınlık tecrübelerine indirgenmemelidir.

Çalışmada en genel tanımıyla kadın kimdir? sorusuna cevap aranmıştır. Trans dışlayıcı radikal feministlere (TERF) göre kadın; kadınlık geçmişine sahip, biyolojik özellikleri itibari ile kadın olan, regl olan ve doğum yapan kişidir. Bu ifadeyle TERF’lerin biyolojik özelliklerin kadın olmada ve kadın sayılmada etkili olduğu düşüncesine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca trans bireylerin toplumsal cinsiyete karşı olmadıklarını hatta desteklediklerini ve devam ettirdiklerini de savunmaktadır. TERF’lere göre trans bireylerin var olması cinsiyet çeşitliliğini ifade etmez aksine toplumsal cinsiyet rollerinin güçlenmesine sebep olur. TERF’ler trans kadınların gerçek kadın olmadığını öne sürmektedirler. Trans dışlayıcı radikal feministlerde trans oluşumlara karşı olarak yer almaktadır. Kadının sadece biyolojik yollarla doğal olarak doğumdan itibaren var olduğunu savunmaktadır.

Transfeminizm ile birlikte feminizm literatürü yapı bozumuna uğramıştır. Önce kadın kavramı sonra da cinsiyet kavramı yoğunlukla tartışılmış ve yeni perspektifler sunulmuştur. Transfeminizm, feminizmin dışlayıcı pratiklerini sorgulatmış, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet anlayışına meydan okumasına büyük oranda katkı sunmuştur. Transfeminizm temelde queer anlayışa sahiptir. Transfeminizm, Queer feminizmin bir türüdür. Transfeminizm aslında “cinsiyet kavramının sonunu getirmeyi” değil “cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik” üzerinde kurulan hakimiyeti sonlandırmayı amaçlamaktadır. Transfeminizme göre ise “kadın” biyolojik özelliklere ve kadınlık tecrübelerine indirgenmemelidir.

Trans dışlayıcı radikal feministlere (TERF) ve Transfeminizm görüşleri ışığında kadın kimdir? sorusuna farklı cevapların verildiğini ve bu cevapların karşıt durumları ifade ettiği görülmektedir.

Çalışmanın temel savı ise kadının biyolojik, fiziksel ve psikolojik olarak sınırlanamayacağıdır. Bir diğer ifadeyle biyolojik olarak kadın doğmayan, interseks olup kadın olmayı tercih eden, kadın olup menopoza girip kadınlık özelliklerini kaybeden ve cinsel organı nedeni ile kadın kabul edilen fakat kadınlık özelliklerine sahip olamayan, kadın olarak dünyaya gelip doğum yapmayan-doğum yapamayan (anne olmak istemeyen-anne olamayan) kişilerde kadındır. Çalışmanın temel savı kısmen transfeminizmin görüşleri tarafından desteklenmektedir.

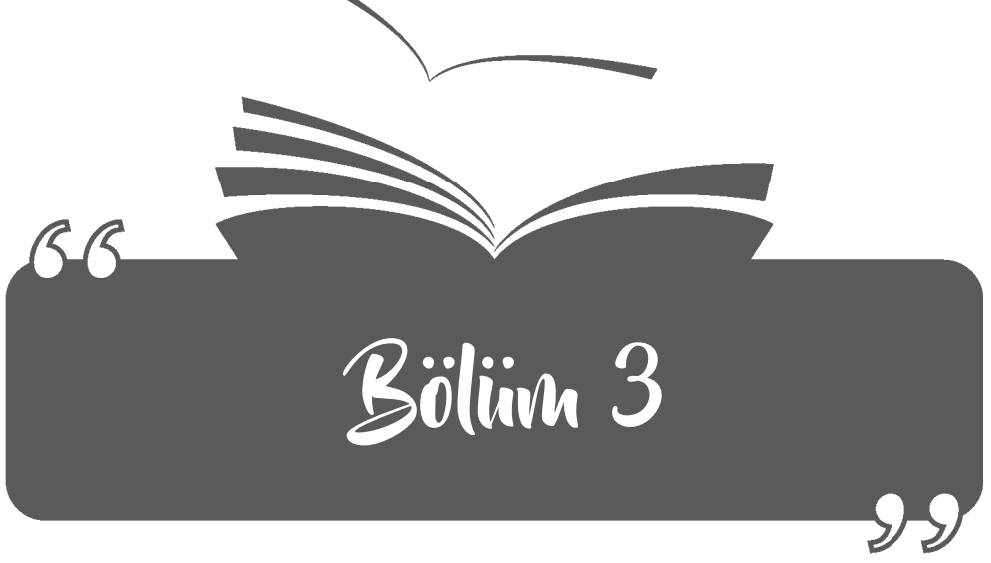
KAYNAKÇA

- Ahıska, M. (2011). *Feminizmin Öznesi Kimdir? Söyleşi* (İstanbul Amargi Feminizm Tartışmaları içinde, yayına hazırlayanlar: Esen Özdemir, Sevi Bayraktar), İstanbul, Amargi Yayınevi.
- Aslan Y. (2016). *Türkiye’de Feminizm Düşüncesinin İmkânı*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Felsefe Bilim Dalı, Kırıkkale.
- Berghan, S. (2011). *Transfeminizm*. Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram, (65-66), 140-148.
- Bettcher, T. (2020). “*Feminist Perspectives on Trans Issues*”. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Fall 2020 Edition, Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/feminism-gender/>.
- Butler, J. (2014). *Bela Bedenler*. İstanbul: Pinhan.
- Butler, J. (2016). *Cinsiyet Belası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Collins, P. H. (1989). *The social construction of black feminist thought*. Signs 14(4): 745-773.
- Collins, P. H. (2000). *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. New York: Routledge.
- Danovan, J. (1997). *Feminist Teori*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- David, M. E. (2000). “*Serbest Piyasa Feminizmi: Bir Cevap*”, David Conway (ed.), Serbest Piyasa Feminizmi, (Çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Liberte Yayınları, pp. 99-107.
- Davis, A. Y. (1983). *Women, race & class*. New York: Vintage Books.
- Derrida, J. (1981). *Positions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Donovan, J. (2015). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim.
- Durudoğan, H. (2010). *İkinci Dalga Fransız Feminizmine Kısa Bir Bakış*. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder, & D. Yüksekler içinde, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar (ss. 67-97). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Düzkan, A. (2011). *İkinci Dalga Feminizm* (İstanbul Amargi Feminizm Tartışmaları içinde, yayına hazırlayanlar: Esen Özdemir, Sevi Bayraktar), İstanbul, Amargi Yayınevi.
- Ebert, T. L. (1991). *The “difference” of postmodern feminism*. College English, 53(8), 886-904.
- Enke, A. (2012). *Transfeminist perspectives in and beyond transgender and gender studies*. Philadelphia: Temple University Press.
- Feinberg, L. (1996). *Transgender warriors: Making history from Joan of Arc to Dennis Rodman*. Boston: Beacon Press.
- Feminizm Tartışmaları*. (2012). İstanbul: Amargi.
- Finger, A. ve Rosner, V. (2001). “*Doing Feminism in Interdisciplinary Contexts*”, Feminist Studies, 27 (2), pp. 499-503.

- Gilligan, C. (1982). *In A Different Voices*. Harvard University: Cambridge, pp.2-5.
- Halberstam, J. (2018). *Trans*: A quick and quirky account of gender variability*. California: University of California Press.
- Hernandez, D., & Rehman, B. (2019). *Colonize this! Young women of color on today's feminism*. New York: Seal Press.
- Heywood, A. (2009). "Feminizm". *Siyasi İdeolojiler*, Çev. Ş. Akın, Adres Yayınları, Ankara.
- Heywood, L. L. (2006). *The women's movement today: An encyclopedia of third-wave feminism*. Westport: Greenwood.
- Hooks, B. (1984). *Feminist theory from margin to center*. Boston: South End Press.
- Hooks, B. (2015). *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*. Routledge, New York.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm herkes içindir: Tutkulu politika*. İstanbul: Bgst
- Jaggar, A. M. (1988). *Feminist Politics and Human Nature*. New Jersey: Rowman and Littlefield Publishers.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Feminizm#Feminizmin_ilk_y. C4.B1Iar.C4.B1, 2022.
- Jagose, A. (1997). "Feminism's Queer Theory", *Feminism & Psychology*, 19/2, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0959353509102152>.
- Jeffreys, S. (2014). *Gender hurts: A feminist analysis of the politics of transgenderism*. New York: Routledge.
- Kandiyoti, D. (2012). *Bir An Durup Düşünmek: Dayatılan Kimlikler ve Temsilin Bedelleri Deniz Kandiyoti ile Röportaj* (Cinsellik Muamması Türkiye'de Queer Kültür ve Muhalefet, içinde, editör: Cüneyt Çakırlar ve Serkan Delice), İstanbul, Metis Yay.
- King, D. K. (1988). *multiple jeopardy, multiple consciousness: the context of a black feminist ideolog*. Chicago üniversitesi yayınları, cilt: 14, no:1, sonbahar, pp 42-72.
- Koyama, E. (2003). *The Transfeminist Manifesto*. <https://Eminism.Org/Readings/Pdf-Rdg/Tfmanifesto.Pdf>.
- Kubar Y. (2016). *İstihdamda Kadın Erkek Ücret Eşitsizliği ve Nedenleri*. Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, <http://www.westeastinstitute.com/wpcontent/uploads/2014/07/YE%C5%9E%C4%B0MKUBAR.pdf>.
- Lorber, J. (1994). *Paradoxes of gender*. New Haven: Yale University Press.
- Lorde, A. (2007). *Sister outsider*. Berkeley: Crossing Press.
- Marinucci, M. (2010). *Feminism is queer: The intimate connection between queer and feminist theory*. New York: Zed Books.
- Meyerowitz, J. (2002). *How Sex Change: A history of transseksuality in the United States*. Cambridge, MA: Harvard University Press, pp. 16-21.
- Millet, K. (1970). *Sexual Politics*. Garden City ve New York: Doubleday, pp. 43-45.
- Mitchel, J. Oakley, A. (1984). *Kadın ve Eşitlik*. (F. Berktaş, Çev.). Ankara: Kaynak Yayınları.

- Mitchell, J. (1997). *Women and Equality: Feminism and Equality*. Der. Anne Philips, Washington Square and New York: New York University Press, p.31.
- Morgan, R. (1978). *Going Too Far. The Personal Chronicle of a Feminist* (New York: Vintage).
- Morgan, R. (2014). *Going too far: The personal chronicle of a feminist*. New York: Open Road.
- Noble, B. (2012). *Trans. Panic. Some thoughts toward a theory of feminist fundamentalism*. A. Enke (Ed.), Trans feminist perspectives in and beyond transgender and gender studies (45-59). Philadelphia: Temple University Press.
- O'Brien, M. (1989). *Reproduction the World: Essays in Feminist Theory*. Boulder, San Francisco ve London: Westview Press, p. 78.
- Raymond, J. (1979). *The Transsexual Empire: The Making Of The She-Male*. Teachers collage, Columbia University.
- Raymond, J. G. (1994). *The Transsexual Empire: The Making Of The She-Male*. New York: Teachers College Press.
- Riddell, C. (2006). *Divided sisterhood: A critical review of Janice Raymond's The Transsexual Empire*. S. Stryker & S. Whittle (Ed.), The transgender studies reader (144-158). New York: Routledge.
- Savran, G. (2011). "Feminizmin Öznesi Kimdir?" Söyleşisi (Feminizm Tartışmaları içinde, yayına hazırlayanlar: Esen Özdemir, Sevi Bayraktar), İstanbul, Amargi Yayınevi.
- Scott, J. W. (1990). *Deconstructing Equality-Versus-Difference: Or The Uses Of Poststructuralist Theory For Feminism*. Conflicts In Feminism, Der. Marianne Hirsh and Evelyn F. Keller, New York and London: Routledge, p. 142.
- Serano, J. (2007). *Whipping girl: A transsexual woman on sexism and the scapegoating of femininity*. California: Seal Press.
- Serano, J. (2013). *Excluded: Making feminist and queer movements more inclusive*. California: Seal Press.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sirman, N. (2011). "Feminizmin Öznesi Kimdir?" Söyleşisi (Feminizm Tartışmaları içinde, yayına hazırlayanlar: Esen Özdemir, Sevi Bayraktar), İstanbul, Amargi Yayınevi.
- Snyder, R. C. (2008). *What is third wave feminism? A new directions essay*. Signs, 34(1), 175-196.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 4, İletişim Yayınları.
- Stone, A. (2015). *Feminist Felsefeye Giriş*. İstanbul: Türkçe Yayın Hakları Otonom Yayıncılık.
- Stone, S. (1991). "The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto", pp. 280-304, *Body Guards-The Cultural Politics of Gender Ambiguity* içinde, (ed. J. Epstein ve K. Straub), New York: Routledge.

- Stone, S. (1992). *The empire strikes back: A posttranssexual manifesto*. Camera Obscura: Feminism, Culture, and Media Studies, 10(2), 150- 176
- Stryker, S. (2006). (De)subjugated knowledges. S. Stryker & S. Whittle (Ed.), *The transgender studies reader* (1-17). New York: Routledge.
- Stryker, S. (2008). *Transgender History*. Berkeley: Seal press, 2008.
- Stryker, S. (2017). *Transgender History: The roots of today's revolution*. New York: Seal Press.
- Tong, R. (2009). *Feminist Thought*. Colorado: Westview Press.
- [ÜRÜN Sosyalist Dergi \(urundergisi.com\)](http://urundergisi.com), 2022.
- Walters, M. (1984). "Kadın Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beauvoir". Juliet Mitchel ve Ann Oakley (ed.), *Kadın ve Eşitlik*, (Çev. Fatmagül Berktaş), Ankara: Kaynak Yayınları, pp. 157-265.
- Weiner-Mahfuz, L. (2019). *Organizing 101: A mixed-race feminist in movements for social justice*. D. Hernandez & B. Rehman (Ed.), *Colonize this! Young women of color on today's feminism* (224-231). New York: Seal Press.
- Wolzer, M. (1983). *Spheres of Justice: A Defence Of Pluralism and Equality*. Basic Boks: New York, p.142.
- Young, I. M. (1990). *Politiy and Group Differnce: A Critique Of The Ideal Of Universal Citizenship*". *Feminism and Political Theory*, Der. Cass R. Sunsrein, The University of Chicago Pres: Chicago and London, p. 120.
- Zalewski, M. (1995). "Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia?". *International Affairs*, 72 (2), pp. 339-356.
- Zetkin, K. (2003). *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar*. İnter Yayınları, 3. baskı, pp. 147-154.

TALİBAN ÖNCESİ AFGANİSTAN: BAŞARISIZ DEVLET VE ULUSAL KİMLİK İNŞASI SORUNU

Özgür YILMAZ¹

¹ Doktorant, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, oyilmaz@beu.edu.tr, ORCID:0000-0001-7559-7583.

1. GİRİŞ

Afganistan, uzun yıllardır süregelen çatışmalar, bölgesel ve küresel aktörlerin müdahaleleri ile farklı etnik ve dini gruplar arasındaki iç savaşlar neticesinde uluslararası literatürde sıklıkla “başarısız devlet” olarak tanımlanmaktadır (Del Pino, 2011: 193; Fernández Gibaja, 2010; Logan ve Preble, 2011; Singh, 2004). Ülkede farklı etnik ve mezhepsel grupların büyük bir kısmı, Afgan üst kimliğinin inşasına yönelik çabalara şüpheyle yaklaşmakta ve bu kimliği ortak bir aidiyet unsuru olarak kabul etmeyi reddetmektedir.

Afganistan’ın sosyopolitik yapısında etnik ve mezhepsel kimliklerin çeşitliliği ile ulusal kimliğin inşa edilememesi, modern anlamda ulus inşa sürecinin önündeki temel engellerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, Afganistan’ın etnik ve mezhepsel bir “mozaik” niteliği taşıdığına işaret etmekle birlikte, ulusal bütünleşmenin önündeki en büyük yapısal sorunlardan birini oluşturmaktadır (Balcı, 2016: 379-380). Ülkedeki çatışmaların doğası, etnik topluluklar ve aşiretler arasındaki ilişkilerin yanı sıra devlet yapısıyla olan sosyo-politik bağları da köklü biçimde dönüştürmektedir. Etnik gruplar, çatışma olgusunun etkisiyle olağan sınırlarının ötesinde siyasallaşmış ve bu durum, Afgan devleti ile bu gruplar arasındaki ayrışmayı derinleştirerek çatışmaları daha da şiddetlendirmiştir (Sharma, 2017: 1). Ayrıca, bölgesel ve küresel aktörlerin Afganistan üzerindeki stratejik çıkarlarını koruma ve genişletme çabaları, ülkenin iç dinamiklerini daha da karmaşık hale getirerek mevcut ihtilafları derinleştirmiştir.

Afganistan’ın uzun yıllar boyunca işgaller, dış müdahaleler ve iç savaşlarla mücadele etmek zorunda kalması, ortak bir ulusal kimlik etrafında birleşemeyen toplumsal kesimlerin bütünleşmiş bir siyasal yapı oluşturmamasını da zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, ülkede bir yandan dini referanslara dayalı bir yönetim anlayışını benimseyen Afgan İslam Emirliği inşa edilmeye çalışılırken, diğer yandan demokratik değerlere dayalı Afganistan Cumhuriyeti’nin uluslararası sisteme entegrasyonu hedeflenmiştir. Ancak her iki yaklaşımın da modern anlamda bir ulus inşa sürecini başarıyla tamamlayamadığı görülmektedir. Taliban’ın 2021 yılında Afganistan’da yeniden iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, Afgan İslam Emirliği’nin uluslararası sistemde kendine bir yer edinmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, Taliban yönetiminin uluslararası alanda henüz resmi bir tanınırlık kazanmamış olması, uzun vadede bir kimlik inşa süreci yürütebilme kapasitesini belirsiz kılmaktadır. Dolayısıyla, Afganistan’da tek bir ulusal kimlik inşası süreci, tarihsel, toplumsal ve siyasal açılardan önemli engellerle karşı karşıya bulunmaktadır.

Bu çalışma, Afganistan’da mevcut mezhepsel ve etnik farklılıkların neden ortak bir Afgan üst kimliği etrafında birleşemediğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Afganistan’ın başarısız devlet olarak nitelendirilmesine yol açan yapısal faktörleri ele alarak Afgan kimliğinin toplumda neden yaygın bir şekilde kabul görmediği sorusuna odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, araştırmanın temel hipotezi, Afganistan’ın başarısız devlet niteliğinin, ulusal kimlik inşasını engelleyen en önemli faktörlerden biri olduğu yönündedir. Çalışmanın temel amacı, Afganistan’daki devlet başarısızlığının ve ulusal kimlik inşa sürecinin karşılaştığı yapısal engellerin nedenlerini ortaya koyarak bu sürecin daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesini sağlamaktır.

2. AFGANİSTAN’DA KİMLİK DİNAMİKLERİ: DİN, ETNİSİTE VE MEZHEP

Afganistan, tarihsel olarak farklı etnik ve mezhepsel grupların bir arada yaşadığı çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahiptir. Sömürge sonrası devletlerin çoğunda olduğu gibi, Afganistan da çok sayıda etnik gruba ev sahipliği yapan, birçok dilin konuşulduğu ve karmaşık kimlik aidiyetlerinin bulunduğu bir “çok etnikli devlet” olarak varlığını sürdürmüştür (Shahrani, 2002: 715). Bu çeşitlilik, bir yandan kültürel zenginliği teşvik edebilecek bir unsur olarak değerlendirilebilirken diğer yandan ulusal kimlik inşası sürecinde önemli engeller yaratmaktadır.

Afganistan, ulus devlet oluşturma gayesinde olan pek çok yapı gibi, Afgan ulusu fikrinin farklı gruplarda nasıl oluşturulacağını ve içselleştirileceğini sağlamak için mücadele etmiştir. Sharma’ya göre (2017: 5) Afganistan’daki çatışmalar ve mevcut düzende ulus kimliğinin inşa edilememiş olmasına yönelik anlamlı bir değerlendirme için “ulus” ve “etnisite” kavramlarını doğru anlamak gerekmektedir. Afgan toplumunu oluşturan etnik grupların çoğu zaman pan-Afgan siyasi seferberliğini saptırma ve direnme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Afganistan’daki anayasal belgeler, ulus kavramını sürekli olarak kapsayıcı bir şekilde kullanmıştır. Anayasalarda ulus kavramını, etnisiteden daha büyük ve kapsamlı bir kavram olarak kullanıp bilinçli bir şekilde özendirme girişiminde olmuştur.

Ulus inşa sürecinin Afganistan’daki belirleyici unsurlarından biri olarak anayasal düzenlemeleri ele almak doğru olacaktır. Taliban’ın 2021’de iktidarı ele geçirmesinin ardından, uygulanacak anayasa bir süre belirsizliğini korumuş olsa da Afganistan İslam Emirliği Adalet Bakanı Abdul Hakeem Sharaee, Kral Muhammed Zahir Şah döneminde yürürlüğe giren 1964 Afganistan Anayasası’nın, “İslam Şeriatı ve İslam Emirliği’nin ilkeleriyle çelişmeyen hükümleriyle birlikte geçici olarak uygulanacağı-

nı” açıklamıştır (Gul, 2021). 1964 Anayasası’nın ilk maddesi, egemenliğin ulusa ait olduğunu vurgulamakta ve Afgan ulusunun yasal hükümlere uygun olarak Afganistan vatandaşlığına sahip tüm bireylerden oluştuğunu ifade etmektedir (Constitution of Afghanistan, 1964: m.1).

Taliban yönetimi öncesinde yürürlükte olan ve 2004 yılında kabul edilen Afganistan Anayasası ise ulusal kimliğin bileşenlerine ilişkin daha ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Anayasanın 4. maddesi, Afgan ulusunun Afganistan vatandaşlığına sahip bireylerden oluştuğunu belirtirken, etnik gruplar açıkça sıralanmaktadır: Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler, Beluçlar, Peşailer, Nuristaniler, Aymaklar, Araplar, Kırgızlar, Kızılbaşlar, Göçerler, Brohiler ve diğer kabileler ulusal kimliğin bileşenleri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca “Afgan” kelimesinin, Afganistan’ın tüm vatandaşları için genel bir kimlik olarak kullanılacağı hükme bağlanmıştır (Constitution of the Islamic Republic of Afghanistan, 2004: m.4).

Afganistan’da din, hem toplumsal yapının hem de siyasal düzenin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. 1964 Anayasası, İslam’ın devletin resmi dini olduğunu açıkça ifade etmektedir (Constitution of Afghanistan, 1964: m.2). Ülkede nüfusun yaklaşık %99,7’sini Müslümanlar oluşturmaktadır (Central Intelligence Agency, 2025). Hristiyanlar, Sihler, Hindular ve Bahâîler gibi diğer dini grupların sınırlı varlığı söz konusu olsa da mezhepsel gerginlikler ve uzun süredir devam eden iç çatışmalar nedeniyle bu toplulukların nüfusu giderek azalmıştır (Evanson, 2019).

Mezhepsel dağılım açısından, Afganistan nüfusunun yaklaşık % 85’i Sünni, %15’i ise Şii Müslümandır (Central Intelligence Agency, 2025). Ülkedeki dini yapı, toplumsal yaşamı doğrudan şekillendirmekte ve siyasal düzenin işleyişine yön vermektedir. Taliban yönetimi tarafından tekrar yürürlüğe konulan 1964 Anayasası’nda, devlet tarafından düzenlenen dini törenlerin Hanefi mezhebi esaslarına göre gerçekleştirileceği belirtilmektedir (Constitution of Afghanistan, 1964). Bu durum, Afganistan’daki Sünni İslam geleneklerinin toplumsal ve siyasal düzlemde baskın hale gelmesine neden olmakta ve Şii grupların marjinalleşmesine yol açmaktadır (Evanson, 2019).

Afganistan’da etnik gruplara dair en önemli hususlardan biri, güvenilir nüfus verilerinin olmamasıdır. Sovyet işgalinin başladığı 1979 yılından itibaren ülkede kapsamlı bir nüfus sayımı gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle, Afganistan’daki etnik grupların nüfus oranlarına ilişkin kesin veriler mevcut değildir. Her etnik topluluk, kendi nüfusunu olduğundan fazla gösterme eğiliminde olduğundan, farklı kaynaklarda çelişkili oranlar sunulmaktadır (Gök, 2021: 36).

Afganistan'daki en büyük etnik grup Peştunlardır. Nüfusun yaklaşık %42'sini oluşturan Peştunlar, özellikle ülkenin güney ve doğu bölgelerinde yoğunlaşmaktadır (Wahab ve Youngerman, 2007: 14; Gök, 2021: 37). Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır hattı, birçok Peştun ailesini iki ülkeye bölmüş olup¹ bu durum bölgedeki sınır güvenliği ve devlet otoritesinin sağlanması konusunda uzun vadeli sorunlar yaratmıştır. Öyle ki, Pakistan hükümeti tarafından sınır boyunca çit inşa edilmesine rağmen Peştun aşiretleri bu sınırı tanımamış ve serbest dolaşım hakkını fiilen sürdürmüştür (Sinno, 2021).

Peştunlar, tarihsel olarak savaşçı kimlikleriyle ön plana çıkmış ve Afganistan siyasetinde belirleyici bir rol oynamışlardır. Birinci İngiliz-Afgan Savaşı'nda (1839-1842) İngiliz ordusuna karşı kazandıkları zafer, onların ülkedeki prestijini daha da artırmıştır. 1750'den bu yana birkaç istisna dışında Afganistan hep Peştun liderler tarafından yönetilmiştir (Sinno, 2021). Hatta 19. yüzyıla kadar Afgan ve Peştun kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı bilinmektedir (Fergusson, 2011: 60).

Afganistan'daki ikinci en büyük etnik grup Taciklerdir. Nüfusun yaklaşık %27'sini oluşturan Tacikler, daha çok ülkenin kuzeydoğu ve batı bölgelerinde yoğunlaşmaktadır (Sinno, 2021). Tacikler, Sünni İslam'a olan ortak bağlılıkları nedeniyle Peştunlar tarafından Afgan kimliğinin bir parçası olarak kabul edilmiştir.² Bu nedenle ticaret ve bürokraside varlık göstermeleri önemli bir toplumsal sorun olarak görülmemiştir. Ancak Taciklerin siyasi temsili Peştunlara kıyasla daha sınırlı kalmış ve özellikle Sovyet işgali sonrası dönemde en fazla zulme uğrayan gruplardan biri olmuşlardır (Evanson, 2019).

Ülkedeki diğer önemli etnik gruplardan biri de Özbeklerdir. Afganistan nüfusunun yaklaşık %9'unu oluşturan Özbekler,³ genellikle kuzey bölgelerinde (Faryab, Kunduz, Mezar-ı Şerif ve Badahşan) yoğunlaşmış olup çoğunlukla tarım ve ticaretle uğraşmaktadırlar (Saray, 2002: 23). Hazaralar ise Afganistan nüfusunun yaklaşık %9'unu oluşturmaktadır. Büyük çoğunluğu Şii olan Hazaralar, ülkenin en büyük Şii topluluğudur (Nojumi, 2002: 64). Hazaralar, belirgin Doğu Asyalı görünüşleriyle özellikle Taliban yönetimi ve diğer Sünni gruplar tarafından tarih boyunca çeşitli ayrımcılıklara ve saldırılara maruz kalmışlardır (Saikal ve Maley, 2019: 14). Kamu hizmetlerinde ve orduda üst kademelere yükselmeleri

1 Afganistan'da (yaklaşık 15 milyon) ve Pakistan'da (25-28 milyon arası) yaşayan Peştu nüfusunun 40 milyon üzerinde olduğu düşünülmektedir (Central Intelligence Agency, 2025).

2 Tacikler arasında "Derice" konuşurlar. Bu dil Farsçanın bir lehçesi olarak kabul edilmektedir. Kendileri de İran asıllı olmalarına rağmen İran'daki yapının tersine Sünni İslam'a sıkı sıkıya bağlıdır (Hayri, 2007: 26).

3 Daha önce de belirtildiği üzere yakın zamanda etnik temelli bir nüfus sayımı gerçekleştirilmediği için nüfus oranları farklı ifade edilebilmektedir. Örneğin kimi kaynaklar Afganistan'daki yalnızca Özbek nüfusunu %13 olarak kabul etmektedir (Nojumi, 2002: 65).

engellenmiş, sosyal ve ekonomik hayatta sistematik olarak marjinalleştirilmişlerdir (Evanson, 2019; Sinno, 2021).

Sharma'ya (2017: 13) göre, ulus devlet ve etnisite kavramlarının teorileştirilmesi, Avrupa'nın tarihsel deneyimlerinin Asya ve Afrika'daki sömürgeleştirilmiş ülkelere aktarılması bağlamında şekillenmiştir. Ancak Afganistan, Avrupa'yı dönüştüren ekonomik, sosyal ve entelektüel süreçleri deneyimlememiştir. Dolayısıyla Avrupa merkezli uluslaşma süreçlerinin Afganistan bağlamında doğrudan uygulanabilir olmadığı söylenebilir. Afganistan'ın etnik ve mezhepsel çeşitliliği, ulus inşası sürecini ve siyasal bütünleşmeyi zorlaştıran en önemli faktörlerden biri olmaya devam etmektedir. Merkezi otoritenin zayıflığı ve farklı gruplar arasındaki güç mücadelesi, Afganistan'da istikrarlı bir devlet yapısının inşa edilmesini engelleyen temel dinamikler arasında yer almaktadır.

3. BAŞARISIZ DEVLET KURAMI ÇERÇEVESİNDE AFGANİSTAN

Afganistan'ın neden başarısız bir devlet (failed state) olarak kabul edilmesi gerektiğini ortaya koyabilmek için öncelikle başarısız devlet kavramının hangi koşullar altında kullanıldığını açıklamak gerekmektedir. Bir devletin başarısız olarak nitelendirilmesi, vatandaşlarının temel güvenliğini sağlayamamasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, başarısız devletlerin yönettikleri topraklar üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmeleri, kuvvet kullanma hakkının tekelinde olmaması ve yasadışı yollarla gelir sağlayan çeteleşmelerin hem kendileri hem de çevreleri için tehdit oluşturması beklenir (Taylor, 2013: 2-3). Ayrıca meşru otoritenin aşınması nedeniyle Afganistan örneğinde olduğu gibi, başarısız devletlerin küresel sistemdeki diğer aktörlerle etkili bir etkileşim içerisinde olmaması da dikkate değer bir durumdur.

Afganistan'ın başarısız devlet olarak nitelendirilmesi, çeşitli yapısal ve tarihsel dinamiklerle şekillenmiştir. Zayıf yönetim, savaş ağalarının etkisini kıramayan merkezi otorite, yaygın yolsuzluk, organize suç şebekeleri ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi unsurlar bu süreci belirleyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Ülkede devlet kapasitesinin düşük olması, temel hizmetlerin sağlanamaması ve hukukun üstünlüğünün tesis edilememesi, Afganistan'ı başarısız devletler kategorisine yaklaştırmaktadır. Sovyetler Birliği'nin 1979'daki işgaliyle başlayan ve Taliban yönetiminin baskıcı politikalarıyla devam eden süreç, ülkenin merkezi bir otorite kurmasını engellemiş; siyasi, sosyal ve ekonomik kurumların farklı grupların denetimine girmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Afganistan'da devlet dışı aktörlerin güç kazanmasına ve istikrarsızlığa yol açan bir yönetim boşluğunun oluştuğu söylenebilir.

Liana Sun Wyler (2008: 4-5), zayıf ve başarısız devletlerde dört temel işleve odaklanmaktadır:

1. Barış ve istikrarın sağlanması
2. Etkili yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi
3. Bölgesel kontrolün sağlanması
4. Ekonomik sürdürülebilirliğin tesis edilmesi

Bu başlıklar çerçevesinde değerlendirildiğinde, Afganistan'ın söz konusu işlevleri yerine getirme konusunda ciddi yapısal sorunlar yaşadığı görülmektedir.

3.1. Barış ve İstikrarın Sağlanması

Zayıf ve başarısız devletlerin en belirgin özelliklerinden biri, sürekli çatışma ve iç savaş tehdidi altında bulunmalarıdır. İç çatışmalar ve şiddet ortamı, devletin fiziksel güvenliği sağlamasını zorlaştırmanın yanı sıra diğer işlevlerini yerine getirmesinin önünde de ciddi engeller oluşturmaktadır (Wyler, 2008: 4-5). Afganistan, uzun yıllardır süregelen iç çatışmalar nedeniyle bölgedeki en istikrarsız ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak, ülkenin tarih boyunca sürekli savaş hâlinde olduğu görüşü tam anlamıyla doğru değildir. Maley'e (2002: 1) göre Afganistan, 20. yüzyılın ortalarında Orta Asya'nın en barışçıl ülkelerinden biri olmuştur. 1929-1978 yılları arasındaki görece istikrarlı yapısı nedeniyle, Fransız bir diplomat Afganistan'ı "Asya'nın İsviçre'si" olarak nitelendirmiştir (İbrahimi ve Maley, 2020: 164). Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği tarafsızlık politikası, ülkenin büyük çaplı bir çatışmaya sürüklenmesini engellemiştir.

Bununla birlikte, 1979'daki Sovyet işgali, Afganistan'ı uzun süreli bir şiddet sarmalına sürüklemiştir. Sovyetler Birliği'nin çekilmesinin ardından savaş ağaları arasındaki güç mücadelesi, ülkenin istikrarını daha da zayıflatmıştır. 1992'de patlak veren iç savaş, devlet otoritesinin tamamen çökmesine yol açmış ve Afganistan'ı bölgesel güçlerin ve uluslararası aktörlerin çıkar çatışmalarına açık hâle getirmiştir. Bu dönemde yaklaşık beş milyon kişi mülteci konumuna düşmüştür (Gök, 2021: 61).

Afganistan'ın karşı karşıya olduğu istikrarsızlık sorunu, yalnızca tarihsel süreçlerin bir sonucu olarak değerlendirilemez; uluslararası konjonktür de bu durumun şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkede oluşan güç boşlukları, aşırılık yanlısı gruplar için elverişli bir ortam yaratmıştır (Underhill, 2014: 51). Devlet otoritesinin zayıflaması, savaş ağaları ve silahlı grupların güç kazanmasına neden olmuş, bu bağ-

lamda Taliban'ın ortaya çıkışı da söz konusu otorite boşluğunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Taliban, merkezi hükümetin sağlayamadığı güvenliği ve düzeni tesis etme vaadiyle geniş halk desteği kazanmış, ancak baskıcı yönetim anlayışı nedeniyle ülkenin istikrarsızlığını daha da derinleştirmiştir. Afganistan, tarihsel olarak sahip olduğu stratejik konum ve doğal kaynakları nedeniyle bölgesel ve küresel aktörlerin ilgisini çeken bir ülke olmuştur. Bu bağlamda dış aktörlerin müdahaleleri, Afganistan'daki istikrarsızlık dinamiklerini pekiştiren unsurlar arasında yer almaktadır (Underhill, 2014: 82).

3.2. Etkili Yönetişim Mekanizmalarının Geliştirilmesi

Devletin etkin bir yönetim mekanizması oluşturmaması, yolsuzluk, kamu hizmetlerinin yetersizliği ve hukukun üstünlüğünün sağlanamaması gibi sorunlara yol açmaktadır. Afganistan'da uzun yıllardır süregelen yönetim zafiyeti, halkın merkezi hükümete duyduğu güvenin azalmasına neden olmuştur (Wyler, 2008: 4-5).

Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün (Transparency International) 2024 yılı verilerine göre Afganistan, 180 ülke arasında 165. sırada yer almakta olup, şeffaflık puanı hiçbir zaman 25'in üzerine çıkmamıştır (Transparency International, 2025). Ülkedeki siyasi ve askeri göstergeler, özellikle 2011 yılından itibaren olumsuz bir seyir izlemeye başlamıştır. Afgan hükümetinin artan yolsuzluk ve askeri şiddet uygulamaları, uluslararası kamuoyunun ülkeye yönelik desteğinin azalmasına neden olmuştur (Underhill, 2014: 48). Afganistan'daki en yaygın yolsuzluk örneklerinden biri, uluslararası yardımların kötüye kullanılmasıdır. ABD ve diğer uluslararası aktörler tarafından sağlanan fonların büyük bir kısmı, askeri ve siyasi elitler tarafından zimmete geçirilmiş veya etkin bir şekilde kullanılamamıştır (Epstein ve Kronstadt, 2013: 13).

Taliban'ın 1990'lı yılların ortalarında hızla güç kazanmasının temel nedenlerinden biri, halkın mevcut yolsuzluklardan duyduğu rahatsızlıktır. Taliban, yolsuzlukla mücadele ettiği ve nispi bir düzen sağladığı algısını oluşturarak halktan önemli ölçüde destek görmüştür. Bu durum, merkezi hükümetin meşruiyetinin daha da zayıflamasına yol açmıştır (Ahmad, 2017: 150-151). Dearing (2022: 169), Taliban'ın Afganistan'da bir direniş hareketi olarak yerel topluluklarla güven ve ortaklığa dayalı ilişkiler inşa ettiğini belirtmektedir. Taliban, hizmet sunumu ve tamamlayıcı yönetim mekanizmaları aracılığıyla şiddeti azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmiş ve bu sayede halk nezdinde meşruiyetini artırmıştır.

3.3. Bölgesel Kontrolün Sağlanması

Zayıf devletler, ulusal sınırlarını ve iç bölgelerini tam anlamıyla kontrol edemediklerinden, çeşitli milis güçlerin, terör örgütlerinin ve yasa dışı grupların faaliyet göstermesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır (Wyler, 2008: 4-5).

Afganistan hükümetleri tarih boyunca merkezî otoritenin ülke genelinde yayılmasında önemli zorluklarla karşılaşmıştır. 2004 yılında gerçekleştirilen ilk demokratik seçimler öncesinde Devlet Başkanı Hamid Karzai, ülke genelinde otorite tesis etmenin önemini vurgulamış; ancak seçim sürecinde savaş ağalarıyla iş birliği yapmak zorunda kalmıştır (Chandra, 2006: 74). Afganistan'daki milis güçlerin devlet ile olan karmaşık ilişkisini ele alan Matthew Dearing (2022: 23-56), bu grupların çeşitli dış aktörlerin patronaj faaliyetlerine hizmet ettiğini ve devletin şiddet tekelini yeterince kontrol edemediği durumlarda toplumsal savunmayı üstlendiklerini belirtmektedir. Bu durum, yereldeki milis güçlerinin nüfuz alanlarını genişletmesiyle sonuçlanmıştır.

Afganistan'da güvenliğin başlangıçta adem-i merkeziyetçi bir yapıya sahip olması temel bir sorun olarak görülmemiş; aksine, bu grupların zamanla devlet güçleriyle bütünleşeceği varsayılmıştır. Ancak milis gruplar, yerel topluluklarla daha yakın ilişkiler geliştirerek uluslararası himayeden ekonomik kazanç sağlamaya yönelik bir strateji izlemiştir.

Öte yandan, ülkede güvenlikten sorumlu kolluk kuvvetleri ve ordu, eğitim seviyesi açısından ciddi eksiklikler barındırmaktadır. 2000'li yılların sonunda Afganistan ordusundaki askerlerin %90'ının okuma yazma bilmediği tespit edilmiştir. Bu durum, iyi eğitilmiş terör örgütleri ve savaş ağaları karşısında merkezi hükümetin askeri kapasitesini ciddi şekilde zayıflatmıştır (SIGAR, 2014: 26).

3.4. Ekonomik Sürdürülebilirliğin Tesis Edilmesi

Başarısız devletlerin büyük bir kısmı, ekonomik istikrardan yoksun olup, sürekli dış yardımlara bağımlı kalan ülkelerden oluşmaktadır (Wyler, 2008: 4-5). Afganistan ekonomisi, uzun yıllar boyunca uluslararası yardımlarla ayakta kalmaya çalışmış; ancak bu yardımların önemli bir kısmı yolsuzluklara kurban gitmiştir (Kılıç, 2022: 2-3). Ülkenin dış yardımlara bağımlılığı, 2001 sonrası dönemde önemli ölçüde artmış olsa da bu durum tarihsel bir süreklilik arz etmektedir. Afganistan ekonomisi, yaklaşık iki yüzyıldır devlet harcamalarını kendi iç dinamikleriyle finanse edebilecek kapasiteye sahip değildir. Zayıf vergilendirme sistemi ve sürekli mali krizlerle karşı karşıya olması, ülkenin dış gelir kaynaklarına bağımlılığını pekiştirmektedir (Bizhan, 2017: 78).

Uluslararası yardımların Afganistan ekonomisi üzerindeki etkileri, toplumun farklı kesimlerinde hissedilmiştir. Ancak, bu yardımların büyük ölçüde ABD ve müttefiklerinin siyasi ve güvenlik çıkarlarını destekleyen dar bir elit kesim tarafından kontrol edildiği belirtilmektedir. Sharan'a (2023: 239) göre, uluslararası finansal destek ve sözleşmeler, küçük bir elit grubunu ve dolayısıyla tüm Afgan Cumhuriyeti'ni bağımlı hâle getiren bir ekosistem yaratmıştır. Yolsuzluk, uluslararası fonların etkin kullanımını engelleyerek ekonomik sürdürülebilirliği daha da zorlaştırmıştır.

Taliban'ın 2021'de yeniden iktidara gelmesiyle birlikte uluslararası yardımların büyük bir kısmı kesilmiş ve bu durum Afganistan ekonomisini daha da zor bir duruma sokmuştur. Ülke ekonomisinin temelini oluşturan tarım sektörü, çiftçilerin giderek afyon üretimine yönelmesiyle savaş ekonomisini beslemekte ve ekonomik istikrarın sağlanmasını güçleştirmektedir (Nojumi, 2002: 213). Ekonominin geleceğine duyulan güvenin düşük olması, sermaye çıkışına, Afganların büyük sayılarda Avrupa'ya yönelen göçüne ve büyük ölçekli madencilik projelerinin durmasına neden olmaktadır (Marsden, 2019: 46).

Sonuç olarak, Afganistan'ın devletlerin temel işlevleri olan barış ve istikrarı sağlama, etkin yönetim gerçekleştirme, bölgesel kontrolü sürdürebilme ve ekonomik sürdürülebilirliği tesis etme konularında görevlerini yerine getirdiğini söylemek mümkün değildir. Sovyet işgalinden sonra ülkede istikrarlı bir yapının kurulamaması ve dönemsel çatışmaların ülke güvenliğini tehdit etmeye devam etmesi, Afganistan'ın kırılgan yapısını daha da derinleştirmiştir. Taliban'ın Ağustos 2021 itibarıyla ülke topraklarını yeniden ele geçirerek yeni bir hükümet kurması ve güvenliği tesis etme çabaları, kesin bir başarıya ulaşmış olarak değerlendirilemez. Afganistan'ın başarısız devlet algısını kırabilmesi, öncelikle diğer devletler tarafından tanınması, diplomatik ve ticari ilişkilere girmesi ve güvenliğin tüm halklar için sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

4. AFGAN KİMLİĞİNİN İNŞA EDİLMESİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Afganistan, kuruluşundan itibaren savaşlarla mücadele etmiş ve bu süreçte ciddi ekonomik sıkıntılar yaşamış devletlerden biridir. Ülkenin stratejik konumu, birçok istilaya uğramasına yol açarken, şiddet ve iç karışıklıklar da sıkça karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. Afganistan'da hiçbir zaman homojen bir ulusal kimlik oluşmamıştır. Özellikle son yıllarda, zayıf bir devlet kapasitesine dayalı modern ulus-devlet inşası süreci, ülkede siyasi istikrarsızlıkları artırmıştır (Chang, Pengtao ve Xiyao, 2022: 2). Bu durum, ülkedeki çatışmaların ve güvensizliğin en te-

mel nedenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Afganistan, etnik, dilsel, dini ve mezhepsel gerekçelerle bölünmüş bir nüfusa sahiptir (Underhill, 2014: 37). Bu çeşitlilik, halkların küçük gruplar halinde bölünmesine ve iç çekişmeler nedeniyle sürekli istikrarsızlıkla mücadele edilmesine neden olmuştur.

Afganistan'da geleneksel aşiret yapıları ve muhafazakâr toplumsal yapılar güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Geleneksel kabile toplumu ile modern ulus-devlet anlayışı arasındaki farklılıklar, ulus-devlet inşası ve Afgan kimliğinin oluşumu açısından önemli engeller teşkil etmektedir. Bu noktada, ulus-devlet fikrine yönelik -bilinçli ya da bilinçsiz- direniş, Afgan kimliğinin şekillenmesini zorlaştıran temel faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. 1747'de Dürranî Hanedanlığı'nın kurulmasından itibaren İslam, Afganistan'daki siyasi ve toplumsal yapıyı şekillendiren en önemli unsurlardan biri olmuştur. Ülkedeki dindar ve muhafazakâr gruplar, modernleşmeyi farklı bir perspektiften ele almakta ve ulusal gücün bu yöntemle elde edilebileceği fikrine büyük ölçüde karşı çıkmaktadır (Chang, Pengtao ve Xiyao, 2022: 3).

Afgan kimliğinin kabul görmesinin önündeki bir diğer önemli engel, Afganistan'ın dağlık coğrafyasıdır. Ülkenin çeşitli bölgeleri, coğrafi koşullar nedeniyle doğal sınırlarla ayrılmakta ve bu durum, bölgede yaşayan toplulukların kendi etnik kimliklerini ön plana çıkarmalarına neden olmaktadır (Balcı, 2016: 381). Örneğin, Afganistan'ın güneyindeki Peştunlar, Peştuca konuşmakta ve büyük ölçüde aynı etnik gruptan olan Pakistan'daki komşularıyla yakın ilişkiler sürdürmektedir. Peştunlar, böylece bölgedeki nüfusu kısmen homojen hale getirmektedir. Benzer şekilde, Hazaralar Kabil ve çevresindeki dağlık bölgelerde yaşamaktadır. Ülkedeki en büyük Şii Müslüman grup olmaları nedeniyle tarih boyunca ayrımcılığa ve saldırılara maruz kalan Hazaralar, ulusal Afgan kimliği yerine kendi etnik kimliklerini ön planda tutma eğilimindedir (Nojumi, 2002: 64). Tacikler ve Özbekler gibi diğer büyük etnik grupların da kendi kimliklerini koruma çabaları, ortak bir Afgan kimliğinin oluşumunu zorlaştırmaktadır.

Afganistan'daki kimlik sorununu derinleştiren bir diğer faktör, iktidar ve toplum arasındaki ilişkinin sınırlı olmasıdır (Balcı, 2016: 381). Afganistan'da iktidara gelen güçler genellikle merkezi bir otorite kurma konusunda yetersiz kalmaktadır. Zayıf otoriteye rağmen iktidarlarını sürdürme arzusu, iş birliği ve farklı tabakaların dengelemesi gerekliliğini doğurmuştur (Gök, 2021: 43). Ülkedeki yaygın kabilecilik nedeniyle, iktidar sahipleri, kabile liderleri veya fikri önderleriyle pazarlık yapmak zorunda kalmaktadır. Bu durumda, ulusal çıkarların gözetilmesinden ziyade, önderler genellikle kendi çıkarlarını, daha geniş halklarını temsil

etmek adına savunmaktadır. Bu durum, üst kimlik oluşturma veya bu kimliği savunma amacının önüne geçmektedir.

Afganistan, stratejik bir coğrafi konuma sahiptir. Bu konumun hem avantajları hem de dezavantajları bulunmaktadır. Afganistan konumu gereği bölgesel ve küresel güçlerin etkisine açık olması, tutarlı politikalar üretmesini zorlaştırmıştır. Hem İngiltere hem de Rus Çarlığı'nın tampon bölgesi olarak hizmet veren Afganistan'ın sınırları, iki ülkenin çıkarları doğrultusunda belirlenmiştir (Balcı, 2016: 382-383). Afganistan'daki halklar, coğrafi yapının etkisiyle bu durumdan dolayı olarak etkilenmektedir. Özellikle Afganistan'ın çevresindeki nükleer güce sahip devletler (Çin, Hindistan, Pakistan), ülkede söz sahibi olmak ve belirli gruplarla iş birliği sağlamak amacını taşımaktadır (Nojumi, 2002: 1). Bu nedenle, Afganistan'ın stratejik konumu hem bölgesel hem de küresel aktörlerin nüfuz mücadelesine sahne olmasına neden olmuş, ülkenin istikrarını ve bağımsız politika üretme kapasitesini önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

Afganistan'da Taliban ile Eşref Gani hükümeti arasında yürütülen barış müzakereleri sürecinde, ABD ve diğer fon sağlayan ülkelerin temel tutumu, Afganlar arası diyalog temelli bir barışın sağlanması yönünde olmuştur. Ancak, ABD arzulanan barışın gerçekleşmemesi üzerine, Afganlar arası diyalogdan vazgeçerek Taliban ile "Afganistan'a Barışı Getirme Anlaşması"nı imzalamıştır. Bu adım, ABD'nin masadan çekilmesine ve Afganları kendi aralarında bir barış sağlamaya zorlamasına yol açmıştır (Yılmaz, 2024: 99-101). Bu süreç, aslında Afgan kimliğine sahip tarafların çatışmaları sonlandıracak bir irade ortaya koyamadıklarını göstermektedir. Afganistan'da ekonomik ve sosyal düzenin inşası, büyük ölçüde dış güçlerin desteğine bağlı olduğundan barış arayışı sürecinde de bu durum gözlemlenmektedir. Kimlik meselesinin de Afgan içi bir süreçle, başka bir ifadeyle dış müdahale olmaksızın çözülmesi ideal olmalıdır. Ancak Afganistan'ın bu iradeye sahip olup olmadığı tartışmaya açıktır.

Afganistan'daki son nüfus sayımı 1979 yılında gerçekleştirilmiş olup, sonraki yıllarda Birleşmiş Milletler ve bölgede aktif olan sivil toplum kuruluşlarının tahmini rakamları kullanılmıştır. Bu durum, gerçekçi nüfus oranlarına ulaşılmasında engelleyici bir unsur teşkil edebilir. Literatürdeki çalışmaların çoğu bu tahmini nüfus oranlarına dayandığından, özellikle Peştu kabilelerinin siyasi manevra kabiliyetlerini artıracak bir zeminin oluşturulmasına neden olabilir. Ayrıca, ülkede yeniden inşa programlarında görev alan sivil toplum kuruluşlarının birçoğunun bölgedeki tecrübesizliği, gerçekçi rakamlara ulaşamadığı görüşünü destekler niteliktedir. Bu bağlamda, bölgeye ilişkin alınacak aksiyonlarda nüfus oranlarının bu denli ön planda tutulması, sağlıklı bir yaklaşım olmayabilir.

Dupree (2002: 2) Afganistan’da yaşayan halklar arasında önemli farklılıklar ve ciddi fikir ayrılıkları bulunsa da ülkenin güvenliği tehdit altına girdiğinde ortak hareket edilebildiğini ifade etmektedir. Afgan ulus kimliğinin yeniden canlanması için Afganların ortak bir düşmana ihtiyaç duydukları ifade edilmesine rağmen, The Asia Foundation’ın 2019 yılında Afganistan’da gerçekleştirdiği anket, kendilerini Afgan olarak tanımlayan bireylerin oranının yalnızca %50,2 olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Afganistan’ı sevenlerin oranı sadece %47,4 olarak tespit edilmiştir (Akeer vd., 2019: 251). Afganistan’da vatandaşlara Afgan olup olmadıkları sorulduğunda, bunun Peştü olma ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Ülkede yaşayan halklar, kendilerini ya etnik kökenleri ya da aşiretleri ile tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra, Peştü halkı da kendilerini öncelikle “Afgan” olarak tanımlamamakta, kendilerine ve ülkeye duydukları sevgi, Afgan kimliğinin kabul edilip edilmediğini gösteren önemli göstergelerdir. Başka bir deyişle, Afganistan devletinin varlığı söz konusu olsa da bu devletin milleti ile bütünleşmesinin sorunlu olduğu açıktır.

Sonuç olarak, Afganistan’daki ulus-devlet inşa süreci, etnik ve mezhepsel ayrışmalar, aşiret yapılarının güçlü varlığı, muhafazakâr toplum yapısı ve coğrafi koşullar nedeniyle büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Merkezi otoritenin zayıflığı ve farklı gruplar arasındaki güç mücadelesi, Afganistan’da istikrarlı bir devlet yapısının inşa edilmesini engelleyen temel dinamiklerden biri olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Afganistan’ın çok etnikli yapısı, ülkedeki ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve dini alanlarda karar alma süreçlerini ve bu süreçlerin şekillenmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda, Afgan vatandaşlığının tanımlanması da kritik bir mesele haline gelmiştir. Afganistan anayasalarında vatandaşlık tanımları, farklı dönemlerde değişiklik göstermiştir. 2021 yılına kadar yürürlükte olan anayasa, Afgan kimliğini kapsayıcı bir şekilde ele alarak, ülkedeki neredeyse tüm etnik grupları tanımaktadır. Ancak Taliban’ın yeniden iktidarı ele geçirmesiyle bu mesele, bir süre belirsizliğini korumuş, Kral Muhammed Zahir Şah döneminde kabul edilen 1964 Afgan Anayasası ile çözülmüştür. Yeniden yürürlüğe giren bu anayasa, 2004 Anayasası’na kıyasla, Afgan vatandaşlığını daha kısıtlayıcı bir şekilde tanımlamaktadır. Bu nedenle, mevcut anayasanın Afgan kimliğinin bileşenlerine yer vermemesi, kimlik inşası açısından önemli bir engel teşkil etmektedir.

Afganistan’ın demografik yapısına bakıldığında, homojen bir nüfus yapısının olmadığı açıkça görülmektedir. Ancak, büyük etnik grupların yaşadığı coğrafi bölgeler, konuştukları diller ve inançları dikkate alındı-

ğında, bu grupların ülke içinde belirli alanlarda kümелendiği gözlemlenmektedir. Bu kümelenmeler, nispeten homojenliğin sağlandığı bölgeler olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla, ülkedeki etnik grupların kendilerini çeşitli gerekçelerle izole ettikleri söylenebilir.

Wyler'in devlet başarısızlığını ölçmek için geliştirdiği devlet fonksiyonları, Afganistan'ı başarısız bir devlet olarak nitelendirmeye yetecek düzeyde bir işlevsizlik göstermektedir. Özellikle Sovyet işgali sonrası, barış ve istikrar, etkin yönetim, bölgesel kontrol ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi temel işlevlerin yerine getirilmemesi, Afganistan'ı bu ölçütler göre değerlendirildiğinde başarısız bir devlet olarak tanımlanmasına yol açmaktadır.

Afganistan'da kabilecilik anlayışının ve muhafazakâr grupların baskın olması, ülkenin coğrafi yapısının doğal sınırlar işlevi görmesi, iktidar ile toplum arasındaki uzlaşının zayıf olması, merkezi hükümetin gücünün sınırlı kalması, dış devletlerin yardım fonlarının daha çok kısa vadeli çözümler için kullanılmak üzere tahsis edilmesi, savaş ağalarının etkinliği ve toplumun birçok noktasında yayılan yolsuzluk gibi faktörler, ülkede bir ulus kimliği inşa edilmesinin önündeki temel engellerdir. Bu unsurlar, Afganistan'ın başarısız bir devlet olmasının temel nedenleriyle doğrudan ilişkilidir ve ülkenin günümüzdeki durumunu özetleyen unsurlar olarak değerlendirilebilir. Tüm bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda, Afganistan'da homojen bir ulusal kimlik oluşturma'nın kısa vadede mümkün olmadığı ifade edilmelidir.

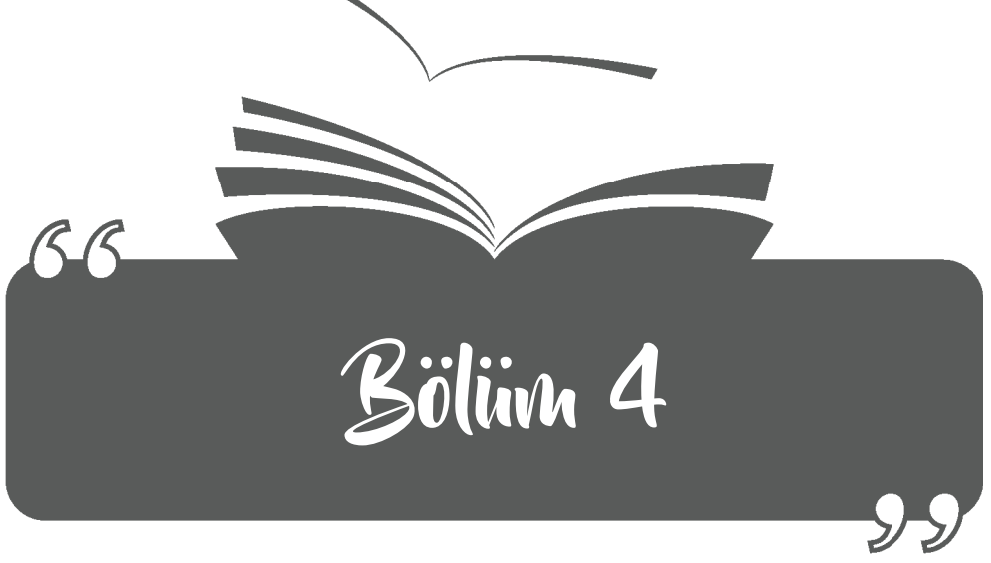
KAYNAKÇA

- Ahmad, A. (2017). *Jihad & Co.: Black Barkets and Islamist Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Akeer, T., Keats, E. C., Maxwell-Jones, C., and Swift, D. (2019). *Afghanistan in 2019: A survey of the Afghan people*. The Asia Foundation. https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2019/12/Afghanistan_2019-Survey-of-the-Afghan-People.pdf
- Balcı, A. (2016). Afganistan: Küresel Güçlerin Oyun Alanı. Kemal İnât, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed.). *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölge ve Konuları (Cilt 1)* içinde. (ss. 379-413). Ankara: Nobel.
- Bizhan, N. (2017). Revenue and state building in Afghanistan. In Srinjoy Bose, Nishank Motwani and William Maley (Eds.). *Afghanistan–Challenges and Prospects* (pp. 78-89). Oxford: Routledge.
- Central Intelligence Agency. (2025). *The World Factbook: Afghanistan*. Retrieved from <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/#people-and-society>
- Chandra, V. (2006). Warlords, Drugs and the 'War on Terror' in Afghanistan: The Paradoxes. *Strategic Analysis*, 30(1), 64-92.
- Chang, L., Pengtao, G. ve Xiyao, Z. (2022). Power Hedging and Faith Fetters: The Factors of Tribe and Religion in Afghanistan's State Building. 4:976833. *Frontiers in Political Science*, <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.976833>
- Constitution of Afghanistan (1964). *Afghanistan's Constitution of 1964*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_1964.pdf?lang=en
- Dearing, M. P. (2022). *Militia Order in Afghanistan: Guardians Or Gangsters?*. Oxford: Routledge.
- Del Pino, T. D. L. R. V. (2011). Afghanistan: the 'failed state' as status quo?. *European View*, 10(2), 187-194.
- Epstein, S. B. and Kronstadt, K. A. (2013). *Pakistan: U.S. Foreign Assistance*. Congressional Research Service, <https://fas.org/sgp/crs/row/R41856.pdf>
- Evanson, N. (2019). Afghan Culture. *Cultural Atlas*. Retrieved from <https://culturalatlas.sbs.com.au/afghan-culture/afghan-culture-core-concepts>
- Fergusson, J. (2011). *Taliban: The Unknown Enemy*. Massachusetts: Da Capo Press.
- Fernández Gibaja, A. (2010). *Living in the Wrong Neighbourhood: State Failure and its Implications for Neighbouring Countries*. International Catalan Institute for Peace, Working Paper, (2010/4).
- Gök, Ş. (2021). *Afgan Siyasal Hayatında Taliban*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gul, A. (2021, September 28). Taliban Say They Will Use Parts of Monarchy Constitution to Run Afghanistan for Now. VOA. <https://www.voanews.com>

com/a/taliban-say-they-will-use-parts-of-monarchy-constitution-to-run-afghanistan-for-now/6248880.html

- Hayri, A. (2007). *Afganistan'da Türkçe Eğitiminin Tarihi*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Türkçe Eğitim Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Ibrahimi, N., and Maley, W. (2020). *Afghanistan: Politics and Economics in a Globalising State*. Oxford: Routledge.
- Kılıç, M. (2022). *Afganistan'da İnsani Durum*. İNSAMER Analiz. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/afganistanda-insani-durum.pdf>
- Logan, J., and Preble, C. (2011). Fixing failed states: A dissenting view. In Christopher J. Coyne and Rachel L. Mathers (Eds.). *The Handbook on the Political Economy of War* (pp. 379-396). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Marsden, P. (2019). The Afghan Economy: A Historical Overview. In Adenrele Awotona (Ed.). *Rebuilding Afghanistan in Times of Crisis: A Global Response*. (pp. 31-48). Oxford: Routledge.
- Maley, W. (2002). *The Afghanistan Wars*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nojumi, N. (2002). *The Rise of the Taliban in Afghanistan: Mass Mobilization, Civil War, and the Future of the Region*. Palgrave Macmillan.
- Saikal, A., and Maley, W. (2019). *Regime Change in Afghanistan: Foreign Intervention and the Politics of Legitimacy*. Oxford: Routledge.
- Saray, M. (2002). *Afganistan ve Türkler*. İstanbul: ASAM.
- Shahrani, N, M. (2002). War, Factionalism, and the State in Afghanistan. *American Anthropologist*, 104(3), 715-722.
- Sharan, T. (2023). *Inside Afghanistan: Political Networks, Informal Order, and State Disruption*. Oxford: Routledge.
- Sharma, R. (2017). *Nation, Ethnicity and the Conflict in Afghanistan: Political Islam and the Rise of Ethno-politics 1992-1996*. Oxford: Routledge.
- Singh, K. R. (2004). Post-War Afghanistan: Reconstructing a failed state. *Strategic Analysis*, 28(4), 546-560. <https://doi.org/10.1080/09700160408450158>
- Sinno, A. (2021, October 25). How Ethnic and Religious Divides in Afghanistan are Contributing to Violence Against Minorities. *The Conversation*. <https://theconversation.com/how-ethnic-and-religious-divides-in-afghanistan-are-contributing-to-violence-against-minorities-168059>
- Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR). (2014). *Quarterly report to the United States Congress*. <https://www.sigar.mil/Portals/147/Files/Reports/Quarterly-Reports/2014-10-30qr.pdf>
- Taylor, A. (2013). *State Failure*. London: Palgrave Macmillan.
- The Constitution of the Islamic Republic of Afghanistan. (2004). *The Constitution of the Islamic Republic of Afghanistan*. Retrieved from <https://faolex.fao.org/docs/pdf/afg72553.pdf>
- Transparency International. (2025). *Afghanistan*. Transparency International. Retrieved from <https://www.transparency.org/en/countries/afghanistan>

- Underhill, N. (2014). *Countering Global Terrorism and Insurgency: Calculating the Risk of State Failure in Afghanistan, Pakistan, and Iraq*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Wahab, S. and Youngerman, B. (2007). *A Brief History of Afghanistan*. New York: InfoBase Publishing.
- Wyler, L. S. (2008). *Weak and Failing States: Evolving Security Threats and U.S. Policy*. Congressional Research Service Report for Congress. Retrieved from https://www.everycrsreport.com/files/20080828_RL34253_d91ea2aa16a1117de153906815e19c862cd2ac0d.pdf
- Yılmaz, Ö. (2024). *Barış İnşa Sürecinde Çocuk Savaşçılar: Afganistan Kavramsal Çerçeve, Uluslararası Hukuk ve Tarihsel Süreç*. Ankara: Astana.

RUSYA FEDERASYONU’NDA YEREL YÖNETİMLER¹

Kemal YAMAN², Orazmenlı ANNABAYEVA³

1 Bu çalışma ikinci yazarın Doç. Dr. Kemal Yaman’ın danışmanlığında hazırlanan “Rusya Federasyonu Ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Yerel Yönetimler” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kyaman@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-9844-4264

3 Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, menlimenli40@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4962-8520

GİRİŞ

Rusya Federasyonu, çok büyük bir ülke olması nedeniyle yerel yönetimler sistemi oldukça karmaşıktır. Rusya’da federal düzeydeki hükümet, yerel yönetimlere geniş bir özerklik tanımaktadır ve farklı bölgeler kendi yerel yasalarını çıkarabilme hakkına sahiptir. Bu durum, ülkenin coğrafi ve kültürel farklılıklarını yansıtmaya ve yerel ihtiyaçlara daha iyi yanıt verme esnekliği sağlamaktadır. Rusya’da yerel yönetimler, kentlerin altyapısını geliştirmek, eğitim ve sağlık hizmetlerini sunmak gibi önemli roller üstlenmektedir. Ayrıca, yerel yönetimler kendi bütçelerini yönetmektedir ve yerel vergileri toplamaktadır.

Sovyet iktidarının ve idari-komuta sisteminin işlediği on yıllar boyunca yönetim ilkelerinin reddedildiği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. 20. yüzyılın sonunda sosyal bilimciler arasında yerel yönetim kurumunun yeniden canlandırılması gerektiği konusunda yaygın bir görüş vardır. Devletin gücü ve güvenilirliği temeline bağlıdır ve bu temel yerel yönetim alanıdır. Toplumun kendi kendini örgütlemesi olmadan yüksek sosyal standartları sağlamak, sivil bir toplum oluşturmak ve Rusya’nın devlet bütünlüğünü güçlendirmek mümkün değildir. Yeterince gelişmiş bir yerel yönetim sistemi olmadan, yerel düzeyde ekonomik, mali, sosyal, kültürel ve diğer sorunları bağımsız olarak çözmek için yasal ve gerçek fırsatlar sağlanmadan, piyasa yapıları oluşturmak çok zordur. Rus yerel yönetiminin mevcut gelişim aşaması, geçiş döneminin en karmaşık sosyo-ekonomik ve siyasi sorunlarını yoğunlaştırmakta, tutarsızlığını, eksikliğini ve birçok süreç ve kararın belirsizliğini yansıtmaktadır.

Yerel yönetimler Rusya’da önemli bir rol oynamasına rağmen, Sovyet sonrası Rus siyasetinin akademik analizlerinin çoğunda çok az vurgu almıştır. Federalizm ve merkez-bölge ilişkilerinin yanı sıra bölgesel siyaset de bir dizi monografide, konferanslarda, dergilerde ve karşılaştırmalı araştırma projelerinde akademik ilginin odağı olmuştur. Rusya’da yerel yönetim üzerine yapılan çalışmaların çoğu ya tamamen hukuki çalışmalardır ya da yerel yönetim gibi politika konularına bağlanmıştır. Bazı Batılı çalışmalar ise ya Rusya’daki yerel yönetimlerin çeşitli genel sorunlarını ele almakta ya da derinlemesine vaka incelemeleri yapmaktadır. Ancak, Rusya’daki yerel yönetimlerin karmaşık siyasi analizi hala daha fazla araştırma için gündemdedir.

1. RUSYA’DA YEREL YÖNETİMLER

Yerel yönetim organları, doğrudan halk tarafından seçilen ve/veya belediye başkanının temsil organı tarafından oluşturulan, yerel öneme sahip sorunları çözmek için kendi yetkilerine sahip olan ve yetkilerini uygun şekilde kullanmaktan halka karşı sorumlu olan organlardır. Bunlar bir beledi-

ye içinde yetki kullanmanın yollarından biridir; onlar aracılığıyla yerel öneme sahip konuların çözümü ve yerel işlerin yönetimi sağlanmaktadır. Yerel yönetim organları, nüfus tarafından bağımsız olarak kurulan ve belediye tüzüğüyle güvence altına alınan belirli bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu durumda nüfusun bağımsızlığı, yasalar farklı bir belirleme yöntemi oluşturmadıkça, nüfusun yerel özyönetim organlarının yapısına hem doğrudan demokrasi kurumları hem de belediyenin temsili organı aracılığıyla karar verme hakkı anlamına gelmektedir (Yurkovskiy, 2019, s. 84).

1.1. Rusya Federasyonu İdari Yapısı

Rusya, geniş coğrafyası, çeşitli etnik grupları ve zengin tarihi mirası ile öne çıkan bir ülkedir. Bu büyük ülkenin yönetim yapısı, yıllar içinde pek çok değişikliğe uğramış ve karmaşıklığını sürdürmüştür. Rusya devletinin yönetim yapısını anlamak, tarih boyunca yaşanan dönemsel evrimlerin ve modern yapının karmaşıklığını çözümlemek anlamına gelir. Rusya'da yönetim yapısının tarihsel kökenleri ve nasıl geliştiği konusunda tarihçiler ve araştırmacılar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı görüşlere göre, yönetim yapısı, kökenleri çok eski dönemlere kadar uzanan yerel yönetim unsurlarını içerir. Bu, yerel toplulukların kendi işlerini düzenlemek, anlaşmazlıkları çözmek ve toplumsal düzeni sürdürmek için oluşturduğu geleneksel yönetim yapılarının bir yansıması olarak kabul edilir. Diğer bir görüşe göre, yönetim yapısı daha çok ilkel toplumların bir kalıntısıdır ve daha sonra gelişmiş kurumsal bir yapıdan çok, yerel toplulukların ihtiyaçlarına yanıt olarak gelişmiştir.

Tarihsel olarak, Rusya'da yönetim yapısı, monarşi döneminden başlayarak komünizm ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar pek çok değişikliğe uğramıştır. Günümüzde Rusya, federal bir devlet yapısına sahiptir. Merkezi hükümet federal yasaları oluştururken, yerel yönetimler, kent ve bölge düzeyinde günlük işlerin yürütülmesinden sorumludur.

Rusya Federasyonu Anayasası'nın 1. Maddesine göre; Rusya Federasyonu demokratik, federal, hukukun üstünlüğü devleti ve cumhuriyetçi hükümet biçimine sahiptir. Anayasanın 7. maddesine göre; Rusya politikası insanların iyi bir yaşam ve özgür gelişimini sağlayacak koşulları yaratmayı amaçlayan bir sosyal devlet olarak ve Anayasanın 14. Maddesine göre; laik bir devlet olarak kabul edilmektedir. Yani, Rusya Federasyonu'nun federal demokratik bir cumhuriyetin anayasal kuruluşu olarak kabul edebiliriz. Rusya cumhuriyetçi bir yönetim biçimine sahiptir. Anayasaya göre; Rusya halkı, Rusya Federasyonu'nun yasama organı Federal meclis oluşumuna katılma ve devlet başkanını Rusya Federasyonu Başkanı'nı seçme hakkına sahiptir. Anayasa, Rusya Federasyonu'nun ne tür bir cumhuriyete (parlamentar veya başkanlık) sahip olduğunu açıkça ifade

edememiştir. Bununla birlikte, Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanının statüsünün anayasal özellikleri, Rusya'da başkanlık hükümet biçiminin tercih edildiğini söylemek için sebep vermektedir. Rusya'da başkanlık yetkisinin özelliği, kuvvetler ayrılığı şemasında yasama, yürütme ve yargı makamlarına göre bir dereceye kadar birincil olarak baskın hale gelmesidir. Yani buradan yola çıkarak, Rusya devleti kendine has özellikleri olan bir başkanlık cumhuriyetidir.

Rusya Federasyonu 85 adet federal bölüme dağılmıştır ve bu bölümlerin özellikleri aşağıdaki gibi yer almaktadır (Akhundova, 2014, s. 42-43).

✓ Atanmış bir yönetici tarafından yönetilen 46 İdari Bölge (oblast) bulunmaktadır ve bunların yerel yasama organları vardır.

✓ 22 Cumhuriyet,¹ kendi anayasası, parlamentosu ve başkanı olan özerk bölgelerdir. Her cumhuriyet, Rusçanın yanı sıra bölgesel dilleri de resmi dil olarak kabul edebilir. Örneğin, Dağıstan'da Rusça dışında 13, Karaçay-Çerkesya'da 4, Kabardey-Balkarya'da 2 resmi dil bulunmaktadır.

✓ 9 Bölge (kray), genellikle atanmış yöneticilerle yönetilen ve oblastlara benzer olan bölgelerdir. Bu bölgeler, başlangıçta sınır bölgelerinde kurulmuş olup daha sonra otonom oblast ve otonom okrugların yönetim merkezi olarak oluşturulmuştur.

✓ 4 Özerk Bölge (otonom okrug), başlangıçta etnik azınlıklar için kurulan kraylar ve oblastlar içinde yer almıştır. Ancak, 1990 yılında statüleri yükseltilerek idari bölge statülerine alınmışlardır.

✓ 1 Yahudi Özerk Bölgesi (otonom oblast), başlangıçta bir oblast olarak kabul edilmiş ve 1990 yılında şu anki bağımsız oblast statüsüne yükseltilmiştir. Bu oblast, şu anda bağımsız bir özerk bölge olarak doğrudan Rusya Federasyonu devlet yapısı içinde yer almaktadır.

✓ Moskova ve St. Petersburg olmak üzere 2 Federal Kent bulunmaktadır ve diğer federal birimlerle eşit temsil hakkına sahiptirler. Anayasa gereği, her bir federasyon cumhuriyeti kendi anayasasına sahipken,

¹ 2014 Mart ayında Kırım Cumhuriyeti'nde çıkan ayrılıkçı ayaklanmalar neticesinde Rus askerleri Kırım Cumhuriyeti yarımadasını ele geçirmiş ve referandum yapılmıştır. Bu referandum sonucunda Rusya Federasyonu Kırım Cumhuriyetini ilhak etmiş ve 2 ayrı birime ayırmıştır. Bunlar Kırım Cumhuriyeti ve Sivastopol federal şehridir. Uluslararası alanda Kırım Cumhuriyeti Ukrayna toprağı olarak tanınmaktadır. Ukrayna, Kırım'ı Kırım Özerk Cumhuriyeti adıyla kendi bölgesi olarak görmeye devam etmektedir. Ukrayna'nın bu iddiası pek çok yabancı hükümet ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 68/262 sayılı kararı ile desteklenmektedir. Ancak günümüzde Kırım Cumhuriyeti'nde bulunan yönetim Rusya Federasyonu Kırım'ı ilhakını tanıyan bir rejim tarafından yönetilmektedir. Ayrıca Kırım'da şu an Rus ordusunun askeri bulunmaktadır. Her ne kadar tanınmasa da Kırım Cumhuriyeti'nde egemen güç Rusya Federasyonudur.

her bir toprak, bölge, federal şehir, özerk bölge ve özerk vilayet kendi tüzüğüne sahiptirFormun Üstü (Okcu ve Özgür, 2013, s. 556).

1.2. Rusya'da Yerel Yönetimlerin Tarihi

Rusya Devletinin evrimi boyunca, şehirlerde ve köy topluluklarında yerel yönetim unsurları her zaman varlıklarını sürdürmüştür. Ancak, Rusya'da yerel yönetimlerin kökenleri ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda net bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Postovoy'a göre, Rusya'da yerel yönetimler, devletin toplumsal gelişiminden bağımsız olarak var olmuş ve kamusal, sınıfsal ve kurumsal yapıların bir yansıması olmuştur. Bu görüşe göre, yerel yönetimler, endüstriyel olarak toplumların sosyal gelişim döneminden önce de var olmuştur (Lokşina, 2014, s. 76-77). Ancak, bazı yazarlar, yerel yönetimlerin daha çok ilkel toplumların bir kalıntısı olduğunu savunmaktadır. Yani, yerel yönetimlerin kökeni, halkı yönetme eğilimini yansıtmaktan ziyade, geleneksel ve yerel toplulukların işleyişinin bir ürünüdür. Rusya'daki yerel yönetimlerin kökeni ve tarihsel gelişimi hakkındaki bu farklı görüşler, Rus devletinin karmaşık tarihini ve toplumsal yapısını yansıtmaktadır. Tarih boyunca yaşanan politik, toplumsal ve ekonomik değişimler, yerel yönetimlerin doğasını etkileyen faktörler olmuştur. Bu tür görüş farklılıkları, Rusya'daki yerel yönetimlerin tarihsel gelişimini daha ayrıntılı bir şekilde incelemeyi ve anlamayı hedefleyen gelecekteki araştırmalara da rehberlik etmektedir (Toloçko, 2011, s. 29).

Rusya'da yerel yönetimlerin gelişimini üç döneme ayrılabiliriz. Birinci dönem; orta çağdan başlayıp Sovyetler dönemine kadar olan süreç bu dönem Slavlar arasında komünal sistemin oluşum ve gelişim dönemidir. Bu dönemde topluluklar kentsel yerleşimler halinde birleştirilmesi, gücün merkezi ve yerel yönetimler olarak bölünmesi sürecini içermektedir (Kuznetsov ve Vyaçeslav, 2009, s. 16-17). İkinci dönem; Sovyetler birliğinin kuruluşundan dağılışına kadar olan süreci içermektedir. Bu dönemde yerel yönetim çok büyük gelişimler göstermiş ve işlevsellik kazanmıştır. Üçüncüsü ise Sovyet sonrası günümüz modern Rusya Federasyonu dönemidir. Bu dönemde Rusya'da yerel yönetimler son halini almıştır.

1.2.1. Orta Çağ Döneminde Yerel Yönetimler

Feodal dönemde Slav halkları kabileler halinde yaşamışlardır. Orta çağ döneminde yerel yönetimler veche biçiminde yönetilmiştir. Veche, kabilelerin bir araya gelmesiyle oluşan şehir topluluklarıydı. Şehir veche'si, tüm şehre yayılan yaşam faaliyetlerinin tüm yönleri hakkında daha büyük kararlar alan bir merkez olarak hareket etmiştir. Veche, üretim topluluklarının temsilcilerinden oluşmuştur ve yerel yönetim organı olarak görev yapmıştır. Bölgesel yapıyı değiştirme ihtiyacı yaratan başka or-

ganlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Küçük kasabalar, banliyöler, köyler, volostlar, pogostlar yerel yönetimlerini temelini oluşturmuştur. Her idari birimin yerel veche'si bağlı olduğu büyük kasabanın veche'sine bağlı çalışmıştır. Veche'ye katılabilmek için üretim topluluklarının bir parçası olma koşulları belirtilmiştir. Ancak mülkiyet sayımı şeklinde topluluğa girme hakkı üzerinde kısıtlamalar ortaya çıkmıştır. Yerel yönetim artık veche tarafından seçilen yetkililer aracılığıyla yürütülmüştür (Kakadiy ve Şiripova, 2020, s. 262).

Veche, Eski ve Orta Çağ Rusya'sında, toplumun ortak meselelerini tartışmak ve sosyal, politik ve kültürel yaşamın acil sorunlarını doğrudan ele almak amacıyla düzenlenen bir halk toplantısıdır (Presnyakov, 1993, s. 399). Kabileler arasındaki ortak sorunları çözmek için veche mahkemeleri kurulmuştur (Halturin vd., 2003, s. 10-11). Veche toplantıları kabile konseylerinden gelen Slavların katılımıyla önemli ölçüde büyümüştür. Veche toplantıları 12. yy. da yaygınlaşmıştır (Kazantsev, 2013, s. 188). Veche'nin neredeyse tüm şehirlerde toplanmış olmasına rağmen, rolleri ve etkileri aynı olmamıştır. Bu dönemde, prens (devlet) ve veche (yerel yönetim) olmak üzere ikili bir güç vardı ve çeşitli koşullara bağlı olarak, bazı şehirlerde veche, prens yönetimi altında göze çarpmayan ve göstermelik bir rol oynamıştır (Ahantieva, 2018, s. 22). Veche toplantıları boyar konseyi, prens, posadnik, bazen şehir sakinlerinin kararıyla düzenlenmiştir. Şehirlerdeki halka açık toplantılara prenslerin en yüksek kişileri, kilise hiyerarşileri, boyarlar ve zengin tüccarlar katılmak zorundaydı. Veche toplantıları da bu kişiler tarafından yönetilmiştir (Savitskiy vd., 2019, s. 26).

Orta Çağ'da Kiev Knezliği döneminde veche adı verilen kurum yerel yönetimde önemli bir rol oynamıştır. Veche, şehirlerdeki yönetimin en yüksek organı olarak kabul edilmiştir. Kiev Knezliği, günümüz Ukrayna toprakları ve çevresindeki bölgelerde hüküm süren bir devletti ve veche, şehirlerin yönetiminde etkili bir rol oynamıştır. Veche'nin işlevi, şehirlerdeki toplulukların temsilini kapsamıştır. Bu kurum genellikle yerel sakinlerin seçtiği veya temsilcileri aracılığıyla belirlediği bir topluluk tarafından oluşturulmuştur. Şehirlerde veche'nin işlevi farklılık göstermiştir, bazı yerlerde sadece acil durumlarda toplanırken, diğerlerinde sürekli olarak faaliyet göstermiştir. Veche, şehirlerin idari, yasal ve hatta bazen ekonomik konularında kararlar alabilmiştir. Bu kararlar genellikle şehir sakinlerinin çıkarlarını gözetmek amacıyla yapılmıştır. Veche'nin etkisi, prenslerin veya hükümdarların yetkilerini sınırlayabilecek kadar güçlü olamamıştır. Özellikle veche'nin güçlü olduğu bölgelerde, prenslerin otoritesi askeri faaliyetlerle sınırlandırılmış ve bazı durumlarda veche'nin kararları prenslerin kararlarından daha fazla ağırlık taşıyamamıştır. Ancak, veche'nin etkisi ve önemi zamanla değişime uğramıştır. Dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal koşulları ve güç dengeleri, veche'nin

etkinliğini ve rolünü etkileyememiştir. Bu nedenle, farklı şehirlerde ve bölgelerde veche'nin rolü ve önemi farklılık gösterememiştir (Milito, 2022, s. 20-21).

Veçhenin yetkileri, devletin öncelikli sorunlarını çözmek, kanun yapmak, şehirlerin seçilmiş üst düzey yetkililerini atamak, yabancı ülkelerle ilişkileri düzenleyen yasaları uygulamak, savaş ve barış sorunlarını çözmek şeklindedir (Titow, 2003, s. 40). Şehirler ve kasabalar şehzadeler veya prens idaresi altında bulunan posadnikler tarafından yönetilmiştir. Posadnikler Kiev Knezliği döneminde kasaba ve şehirlere atanan belediye başkanlarıydı. 12. yy. sonrasında posadnikler halk tarafından seçilmiştir (Savitskiy vd., 2019. s. 26).

1.2.2. Çarlık Rusya'da Yerel Yönetimler

Çarlık Rusya'sında yerel yönetimler genellikle prensin güvendiği kişiler olan yüzbaşılar tarafından yönetilmiştir. Özellikle askeri garnizonları yöneten yüzbaşılar, yerel yönetimin önemli figürleri kabul edilmektedir. Başlangıçta, manga teşkilatı Çarlık Rusya'sında önemli rol oynamıştır. Genellikle, bu organizasyon askeri bir yapıda, birlikler veya gruplar halinde düzenlenmiştir. Zamanla, bu yapı askeri bir yönetim sistemine dönüşmüştür. Yerel yönetimlerin bir kısmı bu askeri temelli organizasyonun etkisi altına girmiştir. Yerel yönetimlerin bütçesi, genellikle yerel halktan alınan vergiler ve ücretlerle finanse edilmiştir. Yerel halkın ödediği vergiler, yerel yönetimlerin gelir kaynaklarından biriydi ve bu kaynaklar yerel idarenin işleyişini sağlamak için kullanılmıştır. Köylü yönetim organı, bölgesel topluluk olarak varlığını sürdürmüştür. Bu organlar, yerel düzeyde köylerin veya belirli bölgelerin yönetiminden sorumlu olan yapılar olarak işlev görmüştür. Bu organlar, genellikle yerel toplumun seçtiği veya belirlediği kişilerden oluşmuştur. Yerel yönetimlerin yetkileri oldukça geniş kapsama sahip olmuştur. Bunlar arasında arazinin yeniden dağıtılması, asayişin sağlanması, vergilendirme ve bu vergilerin toplanması ve dağıtılması gibi vergi ve mali konular, davalara bakılması, suçların soruşturulması ve cezaların infazı gibi konular içermektedir. Bu yetkiler, sadece yerel düzeydeki idari işlerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda hukuki ve cezai konularda da etkili olmuştur (Kuznetsov, 2007, s. 18). Ancak, Çarlık Rusya'sında yerel yönetimlerin yapısı ve işlevi zamanla değişiklik göstermiştir. Siyasi ve toplumsal değişimler, yerel yönetimlerin yetki ve görevlerinde farklılıklara yol açmıştır. Bu nedenle, yerel yönetimlerin yapısı ve işleyişi, zaman içinde çeşitli etkenlere bağlı olarak evrilmiştir.

1550'de çıkarılan Sudebnik, Rusya'da önemli bir yasal dönüm noktası ve yerel yönetimleri güçlendirmeyi hedefleyen bir yasal belge olarak kabul

edilmiştir. Sudebnik, hukuk sistemini düzenleyen ve yerel mahkemelerin görevlerini belirleyen bir yasadır. Bu yasa, yerel yönetimlerin yetkilerini artırmayı amaçlamıştır. Çünkü Sudebnik, yerel düzeyde mahkemelerin rolünü güçlendirmiştir. Bu mahkemeler, yerel sorunları ele almak ve çözmek üzere kurulan düzenli mahkemelerdir. Sudebnik, yerel yönetimlerin bölgesel düzeyde daha fazla bağımsızlık kazanmasını sağlayarak, toplulukların kendi iç meselelerini daha etkin bir şekilde çözmelerine olanak tanımıştır (Kuznetsov vd., 2010, s. 32). Sudebnik'in kabul edilmesi, Rusya'nın merkezi ve yerel yönetim dengesini yeniden düzenleyerek, yerel yönetimlerin yetkilerini ve etkisini artırmış ve toplulukların kendi iç işlerini daha bağımsız bir şekilde yönetmelerine olanak tanımıştır. Bu yasa, genel olarak, Rusya'nın hukuk ve yönetim sisteminde yerel yönetimlerin rolünü ve etkisini güçlendiren önemli bir adımdır.

1785'te II. Katherine döneminde vilayet sulh hakimleri ve şehir sulh hakimlerinden oluşan soylular tarafından yönetilen, yerel yönetim sistemi kurulmuştur. Bu durumda, aynı bölgelerde hem devlet idaresi hem de yerel yönetim organları bulunmuştur. Bu organların yetkileri belirgin bir şekilde sınırlanmamıştır (Eremin ve Grişin, 2021, s. 93). Bu reform, şehir halkının hak ve çıkarlarına daha fazla odaklanmayı hedeflemiştir (Danoyan, 2016, s. 129). Aynı zamanda soylulara verilen geniş hak ve ayrıcalıklar da bu reformlarla güvence altına alınmıştır. Soylular, zorunlu hizmetten, kişisel vergilerden ve bedensel cezalardan muaf tutulmuştur. Bu reformlarla birlikte, il meclisleri belediye başkanının başkanlığında idari öneme sahip altı üyeden oluşan bir şehir duması oluşturmuştur (Gridnev, 2022, s. 126). Bu dönemde, II. Katherine seçilmiş şehir kurumlarını geliştirmiştir. Kasaba halkı, mülk ve sosyal özelliklerine göre altı kategoriye ayrılmıştır: zengin soylular, yetkililer, din adamları, zanaatkarlar, yabancılar, yerleşik olmayanlar ve kasaba halkı. Bu reformlar, Çarlık döneminde yerel yönetim organlarını sıkı bir şekilde yeniden düzenlemiştir ve yerel yönetimlerin temelini atmıştır. Ancak, tüm yerel yönetim sistemi, önceki gibi sınıf ilkesine göre yapılandırılmıştır. Bu dönemdeki değişiklikler, şehirlerin idari yapılarını ve yerel yönetimlerin işleyişini derinlemesine etkilemiştir (Saratova, 2018, s. 27-28).

1850'lerde köylülerin serflikten kurtarılması büyük değişimleri beraberinde getirdi ve bu durum yerel yönetim organlarının oluşturulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemde gerçekleşen reformlar, idarenin daha az merkezi olması ve yerel yönetim ilkelerinin güçlendirilmesi üzerine odaklanmıştır. Ancak, bazı araştırmacılara göre, bu reformlar bürokrasinin boyun eğmek zorunda kaldığı kısıtlamaları beraberinde getirmiştir (Burganow, 2017, s. 8).

On sekizinci yüzyılın sonlarında Rus İmparatorluğu'nda başlayan köylü isyanları ve soyluların baskısı, Çar'ı yerel yönetimlerde reform yapmaya zorlamıştır. Bu reformlar kapsamında, ülke il statüsündeki bölgele-re (guberniya) ayrılmıştır ve bunlar da nüfusu 20-30 bin arasında değişen yerleşim birimlerine (uezd) bölünmüştür. Çar II. Aleksander reformlar ile yereldeki merkezi yönetim kurumları ve geleneksel toplumsal kurumlar arasındaki çatışmayı yok etmek için büyük çaba harcamıştır (Okcu ve Özgür, 2013, s. 559). Sonuç olarak, 1850'lerdeki bu reformlar, serflikten kurtulan köylülerin özgürlüklerini artırdığı gibi, yerel yönetim organlarının güçlenmesi ve idarenin ademi merkeziyetçi hale gelmesi yönünde önemli adımlar atmıştır. Ancak, bu değişikliklerin beraberinde getirdiği yeni düzenlemeler ve bürokrasinin yaşadığı kısıtlamalar da göz ardı edilmemelidir.

II. Aleksandır döneminde serflikin kaldırılması, Rusya'nın toplumsal ve idari yapısında derin değişikliklere yol açmıştır. Serflik, köylülerin toprak sahiplerine bağlılığını ve kontrolünü içeren bir sistemdi ve 1861'deki bu reformla birlikte bu sistemin sonu gelmiştir (Degtyareva, 2010, s. 136). 19 Şubat 1861 tarihli Köylüler Hakkında Genel Nizamname ile köylülerin hak ve yükümlülükleri güvence altına alınmıştır. II. Aleksandır döneminde yapılan düzenlemelerle birlikte kırsal ve volostlar yerleşim birimlerinin örgütlenmesini sağlamıştır. Bu köylü reformu yerel yönetimlerle bağdaştırılmaktadır (Krujkov, 2004, s. 55-56). Volost meclisi, volost köylü mahkemesinin yönetimi köy muhtarının ve köy meclisinin denetimi altında faaliyet göstermiştir. Fakat köy toplulukların denetimi merkezi yönetim tarafından kontrol altında tutulmuştur. Bu da volostlarda ve köylerde yerel yönetimlerin gelişmesine engel olmuştur (Çihladze ve Ganina, 2021, s. 758).

II. Aleksandır reformu yerel yönetimin gelişimi için büyük önem taşıyan, şehirlerde ve zemstvolarda yerel yönetimi önemli ölçüde değiştirmiştir ve yerel gücün gerçekten bağımsız bir şekilde uygulanmasını sağlamıştır. Bu reform yasal olarak, Zemstvo il ve ilçe kurumları (1864) ve Şehir Yönetmeliği (1870) şeklinde iki yönetmelik kabul etmiştir. Reformlar, (eşit olmasa da) tüm hükümet organlarının seçilebilirliği ve yerel yönetimlerin kendi mali kaynaklarına sahip olması şeklindeki iki ana fikre dayanmıştır (Ahantieva, 2018, s. 25).

Zemstvo reformu, Rusya'da modern yerel yönetimin temelini oluşturmuştur ve yerel yönetim organlarının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu reform, yerel düzeyde daha fazla katılım, daha etkin bir idare ve toplulukların ihtiyaçlarına daha duyarlı bir yönetim anlayışını getirmiştir. Bu sayede, yerel yönetimlerin güçlenmesi ve yerel toplulukların yönetimde daha fazla söz sahibi olması sağlanmıştır (Naumova, 2016, s.

3). Bu reformla Zemstvo isimli yerel yönetim organları oluşturulmuştur (Bogorodskaya, 2012, s. 63).

Rusya devletinde ilk kez 1864 yönetmeliğinde yerel yönetimlere illerin ve ilçelerin yerel ekonomisini yönetmek için geniş hak ve yetkiler tanınmıştır (Yarsev, 2003, s. 165). Bu yetkilerle yolların, hastanelerin ve okulların yapımı gibi görevler yerel yönetime verilmiştir (Bogorodskaya, 2012, s. 41-42). Zemstvo yerel yönetim organları merkezi ve taşra yönetiminin kontrolü altında faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle zemstvolar, eğitim ve sağlık hizmetlerinin gelişmesinde özel bir role sahiptir (Orlov vd., 2006, S.180). Bu reform kamu ve devlet çıkarlarını tamamen farklı alanlar olarak kabul eden yerel yönetimler teorisini geliştirmiştir. Bu yaklaşımın sonucu, genel devlet idaresi sistemine dahil edilmeyen zemstvo kurumları kamusal statü kazanmıştır (Pisarkova, 2001, s. 36).

1864 tarihli il ve ilçe zemstvo kurumlarına dair yönetmelikte, ilçe zemstvo meclisinin bir parçası olan zemstvo meclis üyelerinin, toprak sahiplerinin yanı sıra şehir ve kırsal topluluklardan da seçilmesi öngörülmüştür. Bu düzenleme, zemstvo meclisinin çeşitli sosyal kesimleri temsil etmesini ve yerel yönetimde katılımcılığı sağlamayı amaçlamaktadır (Adamskaya, 2016, s. 1). Zemstvo meclisinin üyesi olan seçilmiş kişiler "vlasnye" olarak adlandırılmıştır. Seçimler sırasıyla üç seçim kongresinde yapılmıştır.

Köylülerin seçimleri doğrudan yapılmamıştır; bunun yerine, kırsal toplumların seçilmiş temsilcilerinden oluşan bir kongrede kefiller belirlenmiştir. Yirmi beş yaşın altındakiler, mahkeme ya da kamu kararı ile suçlananlar, cezai soruşturma altında olanlar ve yabancı ülke vatandaşları bu seçimlere katılamamıştır. İl zemstvo meclisi, ilçe zemstvo meclisleri tarafından kendi üyeleri arasından seçilen üyelerden oluşmuştur. İl zemstvo meclisinin ilçe meclisi üyeleri arasından çok aşamalı olarak seçilmesi, mevcut aşamada belediye bölgesinin yerel yönetim temsil organlarının seçimlerine benzetilmektedir (Malyavkina ve Sizov, 2018, s. 20)

1870 yıllarında yapılan şehir reformu ile yerel yönetimler 46 eyalet ve bu eyaletlere bağlı şehirler ve kasabalara bölünmüştür. Yapılan bu reformla birlikte yerel yönetimler Seçim Meclisi, Şehir Duma'sı ve şehir hükümeti gibi organlara ayrılmıştır. Şehir Seçim Meclisleri, her dört yılda bir Şehir Duma'sı üyelerini seçmek için kurulmuştur. Şehir Duma'sı, Belediye Meclisinin 17. Maddesine göre, gayrimenkul sahibi olan belirli bir kişi çevresi tarafından seçilen temsili bir organdır (Postovoy vd., 2015, s. 48-51). 1870 Şehir reformunda, yerel yönetimlerin örgütlenme alanındaki en önemli değişikliği seçimlerle ilgilidir (Saviçev, 2021, s. 69). Bu nizamname ile ekonomik konulardan sorumlu şehir kamu idareleri, be-

lediye başkanı seçen şehir Dumalar ortaya çıkmıştır. Belediyede lider bir konuma sahip olan belediye başkanı, aynı zamanda şehir dumasının da başkanıdır (Korşunova, 2009, s. 107). Şehir yerel yönetim organları, şehir ekonomisinin yönetiminde ve yerel öneme sahip sorunların çözümünde geniş özerklik verilmiştir. Bunun sonucunda da vatandaşların kamusal yaşama katılımı sağlanmıştır (Halikov, 2019, s. 303-304).

1892 yılında yerel yönetimlerin yürütme organları yetkileri güçlenmiştir fakat temsili organların yetkileri zayıflamıştır. Bu dönemde belediye başkanları kamu hizmetine katılma hakkı kazanmıştır ve vali belediye başkanlarına emir ve talimat verebilmiştir. Belediye başkanı yasama meclisi olan Duma'dan bağımsız karar verme yetkisine sahip olmuştur. Böylelikle Sovyet dönemine kadar köylü ve volost yerleşim birimlerinde, zemstvolarda, şehirlerde, ilçelerde ve küçük yerleşim birimlerinde yerel yönetimler kurulmuştur (Utkin ve Denisov, 2001, s. 45-46).

1.2.3. Sovyet Döneminde Yıllarında Yerel Yönetimler

1917 Mart'ında, Rusya'da devrimlerin başlamasıyla Geçici Hükümet, yerel yönetim kurumlarına yönelik reformları ele almıştır. Zemstvo ve şehir yönetimi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren önemli yetkilere sahip yerel yönetim organları olarak görev yapmıştır. Bu organlar, Rus İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde, yerel ekonomik, sosyal ve idari işlerin düzenlenmesinde etkin rol oynamıştır. Ancak, bu organlar devlet sıkı bir denetimi altına almıştır ve seçimlerin sonuçları valiler tarafından onaylanıp onaylanmama yetkisine sahiptir. Yerel yönetim organların oy kullanma hakkı kısıtlanmıştır ve mülkiyet ve sosyal sınıf kriterlerine göre belirmiştir. Devlet zemstvo ve şehir yönetim organlarını sıkı gözetimi altına almıştır. Bu organların seçim sonuçları ve faaliyetleri, İçişleri Bakanlığı ve valiler tarafından kontrol edilmiştir ve valiler tarafından onaylanıp denetlenmiştir. Ayrıca, bu dönemde yerel yönetim organlarının dernek kurması yasaklanmıştır ve başka da çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Bu kısıtlamalar, yerel düzeyde örgütlenmenin ve özerkliğin sınırlarını belirlemiştir. Yerel yönetim organlarının faaliyetleri devletin sıkı denetimi altında gerçekleşirken, toplulukların örgütlenme özgürlüğü ve yerel düzeyde daha geniş katılım sağlama istekleri engellenmiştir (Uporov ve Şeudjen, 2018, s. 94-95). Genel olarak, yerel yönetim konusundaki ihtiyaç, şehir ve zemstvo kurullarının statüsünün belirsizliğinden de kaynaklanmıştır.

Rusya Federasyonu'ndaki devrim sonrası dönemde, hem teoride hem de pratikte yerel yönetimlere ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü yerel yönetim anlayışı, devlet iktidarının hiyerarşik yapısının bir parçası olan yerel Sovyetlerin, ulusal merkezde belirlenen politikaları uygulama ama-

cına yönelik bir demokratik merkezîyetçilik anlayışı ile çatışmıştır. Bu dönemde, yukarıdan aşağıya doğru tüm temsil organları, tek bir devlet iktidarını oluşturunuyordu ve Lenin, yeni iktidarın demokratikliğini yerel Sovyetlerin demokratik merkezîyetçilik ilkelerine dayanarak tek, federal birliğe bağlı, ulusal bir Sovyet iktidarına dönüşmesiyle ilişkilendirilmiştir (Ovçinnikov, 2018, s. 55).

Rusya'da ekim devrimi ile iktidara gelen Bolşevikler "Yerel Sovyet" yerel yönetim organını devlet en yüksek organı olarak kabul etmiştir. Sovyet kavramı, Rusya'nın devlet, siyasi ve yerel yönetim sisteminde önemli bir rol oynamıştır. "Yerel Sovyet" kavramı, konsey ve toplantı anlamına gelen; geniş yetkilileri olan, seçilmiş heyetlerin yardımıyla halk tarafından yönetilen bir hükümet olarak demokrasi kavramına dayanan, önemli kararlar hakkında birbirlerine danışan ve demokratik bir şekilde faaliyet gösteren sistemdir (Avakyan, 2010, s. 66). Yerel Sovyetler en yüksek makamların kararlarını uygulamak, yerel öneme sahip sorunları çözmek; konseylerin belirli bir bölge içindeki faaliyetlerini koordine etmek; bölgelerin ekonomik ve kültürel kalkınması için faaliyetler yürütmek gibi görevleri yer almıştır (Romanov ve Kuznetsov, 2008, s. 82).

Yerel Sovyetler, bir başkan, başkan yardımcıları, sekreter ve üyelerden oluşan yürütme komitelerinden oluşmuştur. Yerel Sovyetlerin faaliyetlerini yönlendirmekten sorumlu olan bu komiteler, yerel yönetim organlarının temel yürütme birimleriydi. Yerel Sovyetler, bu yürütme komitelerine ve onların departmanlarına bölünmüştür ve hem Sovyetlere hem de yüksek hükümet organlarına bağlı olan bu departmanlar, yerel yönetim faaliyetlerini yürütmüştür. Yani, yerel Sovyetlerin iç yapısı, bir yürütme komitesi tarafından yönetilen bir yapıya dayanmıştır. Bu komiteler, yerel yönetimdeki karar alma süreçlerini ve faaliyetlerini denetlerken, aynı zamanda Sovyetlere ve üst düzey hükümet organlarına bağlı olarak çalışan departmanlar aracılığıyla da işlev göstermiştir. Bu yapı, yerel düzeydeki yönetim organlarının ve karar alma mekanizmalarının temelini zemin hazırlamıştır (Vasilyev, 2002, s. 63)

Ekim Devrimi sonrasında, tüm düzeylerdeki yerel Sovyetlerin organları seçimle oluşturulmuştur. Yerel Sovyetlerin seçimle oluşturulmasına rağmen, bu organların genellikle merkezi bir otoriteye bağlı olduğu ve gerçek anlamda özerk olamamıştır. Yerel yönetim organlarının karar alma süreçlerinin merkezi yönetimin etkisi altında olmuş ve tam anlamıyla bağımsız olamamıştır. Bu durum, yerel Sovyetlerin özerk bir şekilde faaliyet gösterme yetisinin sınırlı olduğunu ve genellikle merkezi otoritenin denetimi altında olduğunu ortaya koymaktadır. Yani, Rusya'daki yerel yönetim yapısının Ekim Devrimi sonrasındaki karmaşık durum,

yerel yönetim organlarının gerçek anlamda ne kadar bağımsız olmadığını açıkça ifade etmektedir (Okçu ve Özgür, 2013, s. 561).

1917 yıllarını analiz eden birçok araştırmacılar çoğunlukla yerel Sovyetlerin doğasında bulunan üç karakteristik özelliğin altını çizmektedir. Birincisi, yerel Sovyetler idari bölgelerin sınırları içinde iktidar ve yönetim organları olarak faaliyet göstermiştir. İkinci olarak, örgütsel bir karşılıklı ilişki ve dikey bağlılık söz konusudur. Ve son olarak, yerel Sovyetlerin yetkileri ve yetki sınırları belirlenirken, yerel öneme sahip meselelerin çözümünde bağımsızlığa sahiptir, ancak faaliyetlerine yalnızca merkezi hükümetin ve yüksek Sovyetlerin kararlarına uygun olarak izin verilmiştir (Popov, 2010, s. 25).

1918 Anayasası, yerel öneme sahip her türlü konunun Yerel Sovyetler tarafından ele alınmıştır. Bu Sovyetlerin gelir ve giderleri, merkezi yönetimin denetimine tabi tutulmuştur. 1918 Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Anayasası, guberniya, uyezd ve volost, şehir ve köy meclislerinin bir araya gelerek yerel yönetim sistemi oluşturmuştur (Babun, 2019, s. 31). Yerel yönetim birimleri, guberniya, uyezdler, volostlar, şehirler ve köyler gibi farklı büyüklükteki bölgeler, artık genel bir terim olan "kömün" olarak anılmaya başlanmıştır (Lavrentev vd., 2017, s. 23). 1918 Anayasa'nın 10-12. Maddelerine göre, Sovyetlerin Oblast, guberniya, uyezd ve volost kongrelerine ve bunların yürütme kurullarına yerel yönetim sorumluluklarını vermiştir. Şehirlerde ve kırsal yerleşim yerlerinde, temsili meclisleri ve yürütme kurulları oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler, yerel yönetimlerin farklı seviyelerinde (köylerden şehirlere kadar) temsilcilik ve yürütme organlarının oluşturulmasını sağlamıştır (Kurd-yuk vd., 2013, s. 116).

1920-1923 yıllarında, arazi yönetimi, çevre düzenlemesi, sanayinin bir kısmı, su temini ve kanalizasyon, yerel ulaşım, itfaiye, cenaze işleri yerel yönetim organlarına devredilmiştir. Belediye elektrik santralleri ortaya çıkmıştır ve komün (belediye) bankaları oluşturulmuştur. 1925'te Kent Konseyleri Nizamnamesi ve 1926'da yerel yönetimlerin ekonomik alandaki yetkilerini ve mali kaynaklarını tanımlayan Mahalli Maliye Nizamnamesi kabul edilmiştir (Babun ve Malkovets, 2009, s. 35). Kent Konseyleri nizamnamesi, Sovyet şehir yönetiminin temellerini atan ilk yasama eylemidir. Kent Konseyleri, tüm şehirlerde ve kent tipi yerleşim yerlerinde kurulmuş ve "kendi yetki alanları içinde, ilgili şehir veya kasabanın en yüksek makamlarıdır" ifadesiyle tanımlanmıştır (Lavrentev vd., 2017, s.23)

1925 Anayasası, 1918 Anayasasına göre yerel yönetimlere daha geniş yetkiler tanınmıştır. Örneğin, yerel yönetimlerin yetki alanına yerel

bütçeden ayrılma, kültürel ve ekonomik etkinliklerin düzenlenmesi, üst makamların kararlarının uygulanması, yerel öneme sahip sorunların zamanında çözülmesi, ilgili bölgede yasaların yayılması ve uygulanması, kamu düzeninin ve güvenliğinin korunması gibi konulara yer verilmiştir (Çernow, 2014, s. 77).

1936 SSCB Anayasası, yerel Sovyetlerin haklarını oldukça genişletmiştir. Özellikle, yerel organların faaliyetlerinin yönetimi, eyalet hukukunun sürdürülmesi ve düzenlenmesi, yasaların ve medeni hakların korunması, yerel ekonomik ve kültürel yapının yönetimi, yerel bütçeleme gibi yetkileri genişletilmiştir. Ayrıca, 1936 SSCB Anayasası'nın 98. Maddesine göre, ilk kez yerel Konseylerin yetki sınırlarını tanımlamıştır, böylece yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları daha net bir şekilde belirlenmiştir (Çernow, 2014, s. 77).

1970'ler ve 1980'ler boyunca SSCB, şehirlerden köylere ve bölgesel konseylere kadar olan kurumların yetkilerini genişletmek amacıyla çeşitli kararlar almıştır (Gadjieva, 2008, s. 20). Ancak Sovyetler'in yetkileri genellikle sınırlı kalmıştır. Sovyetler, genellikle üç ayda bir toplanmış ve yerel konularda kararlar almıştır. 1978 Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyet Anayasası, yerel Sovyetlere geniş bir yetki ve sorumluluk yelpazesi tanımıştır. Bu yetkiler arasında, kendi bölgelerinde doğrudan devlet yönetimi, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimin sağlanması, ekonomik ve sosyal kalkınma planlarının desteklenmesi, bağlı devlet organlarının yönetilmesi, kurallara uyumun sağlanması, düzenin ve kamu düzeninin korunması, ulusal egemenlik haklarının düzenlenmesi, ülkenin savunma gücünün güçlendirilmesine katkı sağlanması gibi sorumluluklar yer verilmiştir. Bu anayasa, yerel Sovyetlere yönetimde geniş bir yetki ve sorumluluk vermiştir (Lavrentev vd., 2017, s. 23).

17 Ağustos 1982 tarihli kararname, Rusya'nın idari ve bölgesel yapısını düzenlemiş ve farklı yerleşimleri belirli kategorilere ayırmıştır. Bu ayırım, şehir ve kırsal yerleşimler arasında yapılmıştır. Örneğin, rayonlar kırsal bölgelerin siyasi, ekonomik ve kültürel hayatını doğrudan yöneten merkezler olarak kabul edilmiştir. Bölgesel ve cumhuriyetlere bağlı şehirler, genellikle gelişmiş sanayiye ve 50.000'den fazla nüfusa sahip ekonomik ve kültürel merkezleri ifade etmiştir. Şehir rayonları ise, en az 12.000 nüfusa sahip kültür ve sanayi merkezlerini kapsamıştır ve bu yerleşimlerdeki nüfusun büyük çoğunluğunun işçi, memur ve aile üyelerinden oluşması şartı aranmıştır. Ayrıca, büyük şehirlerde, en az 100.000 nüfusa sahip kentsel bölgeler kurulabilmiştir. Köyler ise genellikle tarımla uğraşan ve çoğunluğu tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayan yerleşim yerleri olarak kabul edilmiştir. Bu düzenleme, farklı yerleşim tiplerine ve nüfus yapılarına göre belirli kriterler getirmiş ve böylece idari yapıyı düzenlemiştir

(Gadzhieva, 2008, s. 20). Genel olarak, Sovyet döneminde oluşturulan idari-bölgesel bölünme, 1990 yılında yeniden kurulan yerel yönetimin bölgesel örgütlenmesini önemli ölçüde etkilemiştir.

1.2.4. Günümüzde Yerel Yönetimler

Rusya Federasyonu'ndaki yerel yönetim, ülkenin anayasal sisteminin temel taşlarından biridir. Bu sistem, vatandaşlara daha yakın, etkili ve yerel koşullara uygun bir yönetimi sağlamayı amaçlamaktadır. Hem federal hem de bölgesel düzeydeki yasama, yürütme ve yargı organları, yerel yönetimin oluşumu ve gelişimi için gerekli koşulları oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bu organlar halkın yerel yönetim hakkını kullanmasını desteklemekle yükümlüdür (Ostankov, 2015, s. 1).

Yerel yönetimler, Rusya'nın anayasal düzenlemeleri, uluslararası hukuk ilkeleri ve uluslararası antlaşmalara dayanan bir çerçevede geliştirilmektedir. Yerel yönetimler, bir kişinin çıkarlarını ve haklarını, yerel, bölgesel, ulusal çıkarları en iyi şekilde örgütleyen yönetim mekanizmasının en önemli parçasıdır. Rusya Federasyonu Anayasası hem kamu makamlarının hem de seçilmiş ve diğer yerel yönetimlerin anlam ve içeriğini belirlemesi gereken bireyin hak ve özgürlüklerine öncelik vermektedir. Yerel yönetimler, demokrasinin temellerini sağlamlaştırma, insanların yaşaması için koşullar yaratma, siyasi sistemi istikrara kavuşturma, ülkenin birliğini sağlamada önemli bir mekanizmadır. Devletin bütünlüğünü sağlamak için en önemli unsur yerel yönetimleri geliştirmektir (Brovçenko, 2021, s. 30-31).

Rusya Federasyonu'nun günümüzdeki yerel yönetim sisteminin oluşumu ve gelişimi, SSCB'nin çöküş süreciyle başlamıştır (Bridnya, 2012, s. 59). Bridnya göre, 1980'lerin sonlarından beri yerel yönetim mekanizması, herhangi bir düşünceli plan olmadan, hızlı ve sistematik olmayan bir şekilde kendiliğinden yeniden inşa edilmiştir (Grineva, 2009, s. 60).

Perestroyka döneminde, 1990'lara doğru, nüfusun günlük yaşam sorunlarını doğrudan ele alması için Yerel Sovyetlere daha büyük bir rol verilmiştir. Yerel Sovyetler dışında, insanların hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarını, bölgesel gelişim gibi sorunları organize etme kapasitesine sahip başka bir kurum olmamıştır. Yerel yönetim kurumunun tam olarak SSCB Anayasası'nda yer alması ise ancak 1990'larda resmi olarak gerçekleşmiştir. Ancak, Sovyet döneminde, ülke nüfusu genel olarak, gerçek anlamda yerel yönetimden, sivil inisiyatiften ve sorumluluktan bilinçli olarak uzaklaşmıştır (Buhvald, 2021, s. 97).

1990'ların sonunda, "SSCB'de Yerel Yönetimler ve Yerel Ekonomi Genel İlkeleri" yasası, yerel yönetimlerde önemli değişiklikler getirmiştir

(Kurilenko, 2009, s. 345). Bu yasa, yerel yönetimlerin temel faaliyet alanlarını ve ilkelerini belirlemiştir. Özellikle, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunması, bölgesel sosyal ve ekonomik kalkınmanın teşviki, çevrenin korunması gibi konularda yerel yönetimlerin karar alma yetkisi tanınmıştır. Bu yasa, topluluğun birlik ve özerk cumhuriyetlerine, diğer bölgelere ücretsiz olarak devredilen ortak mülkiyet kavramını ortaya çıkarmıştır (Kuznetsov vd., 2007, s.17). Aynı zamanda, yerel yönetim ilkeleriyle, yerel ve devlet yönetimleri arasında net bir ayrım yapılmıştır. Bu ayrım, iktidar sisteminin devlet yönetimi ve yerel yönetimler olarak iki alt sisteme bölünmesini sağlamıştır (Poltavskaya ve Slinko, 2015, s. 117). Bu süreç, yerel yönetimlerin devlet gücünden ayrılarak hükümetin bir parçası olarak anayasal düzeyde yerini almasını sağlamak adına kademeli bir dönüşümü temsil etmektedir. Yerel yönetimlerin kurulması ve bu yapıların güçlendirilmesi, modern devlet politikalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu süreç, yerel yönetimlerin, vatandaşların ihtiyaçlarına daha yakın ve etkili bir şekilde hizmet verebilmesi için önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Byalkina, 2003, s. 314).

1991 tarihli 1551-1 sayılı Yerel Yönetimler Kanunu, modern Rusya'da yerel yönetimlerin temelini oluşturmuştur (Uwarow, 2018, s. 31). Bu kanunla, yerel meclislerin yürütme organlarının yerine "yerel yönetim" kavramı geçmiştir. Bu yönetimler, Yerel Sovyetlerin yürütme ve idare organlarına karşı sorumlu hale gelmiştir. Bu durum, yerel yönetimlerin Sovyetlerden bağımsız olmalarına rağmen yasal olarak yürütme ve idare organları olarak kabul edilmeleri anlamına gelmiştir. Anayasa gereği, yerel yönetimler artık yerel konseyin bir parçası olmaktan ziyade, bağımsız bir idare organı olarak işlev görmektedirler. Bu değişiklik, yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarını artırmış ve daha etkin bir şekilde hizmet sunma kabiliyetlerini güçlendirmiştir (Pron, 2019, s. 21). Bu değişiklik, yerel yönetimlerin görevlerini daha etkin ve doğrudan yerine getirebilmesini sağlamıştır. Yerel yönetimler, mevzuatın getirdiği yeniliklerle birlikte, Rus devletinin daha modern bir yapıya kavuşturulmasını amaçlamıştır. Bu süreç, yerel yönetimlerin organize edilmesindeki eksiklikleri ve sorunları doğru bir şekilde tespit etme ve çözme yolunda önemli bir adım olmuştur. Bu yapısal değişiklikler, daha çağdaş ve etkili bir Rus devletinin oluşturulmasını mümkün kılmıştır (Melnikov, 2018, s. 82).

1993'te kabul edilen Rusya Anayasası, yerel yönetimin temel ilkelerini belirlemekte önemli bir adım olmuştur. Bu anayasa, yerel yönetim organlarının statülerini tanımlayarak yerel yönetimin gelişmesine ve yerleşmesine katkı sağlamıştır (Babun, 2019, S.35). Öncelikle, anayasa yeni yerel yönetim organlarının statüsünü belirlemiş ve yerel yönetimlerin kendi yetkileri ve bağımsızlığı olan bir halk iktidarı biçimi olarak tanınmasını sağlamıştır (Kasimov, 2022, s. 3). İkinci olarak, yerel yönetimin güven-

ce altına alınması kabul edilmiş ve üçüncüsü, yerel yönetim organlarının devlet idaresinden ayrılarak kendi yetkileri dahilinde bağımsız hale gelmesi sağlanmıştır (Bondar ve Jagaryan, 2016, s. 36) Dördüncüsü ise, anayasa belediye mülkiyeti hakkının, özellikle arazi dahil olmak üzere, kullanılmasını vurgulamıştır (Şapiro, 2004, s. 257). Bu dönemdeki yerel yönetimler, Sovyet modelinden oldukça farklı bir yapılanmaya gitmiştir. 1993 Anayasası, demokratik ilkeleri temel alarak yeni bir yerel yönetim sistemini oluşturmuş ve sosyal yönelimli piyasa ekonomisine dayalı gerçek özerk yerel yönetim organlarının oluşumunu sağlamıştır. Bu temel ilkeler çerçevesinde, yerel yönetimlere belirli bir ölçüde yerel özerklik tanınmış olsa da pratikte merkezi devlet gücü tarafından yönetildikleri için tam mali bağımsızlık ve özel yetkileri bulunmamıştır. Bu durum, yerel yönetimlerin özerkliklerinin sınırlı olduğunu göstermiştir (Asiyev, 2015, s. 69).

1995 tarihli Federal Yasa, Rusya Federasyonu Anayasası'nda yerel yönetimlere ilk kez resmi olarak tanınan ve güvence altına alınan bir tanım sunmuştur. Yerel yönetimler, bu tanıma göre, yerel öneme sahip sorunları çözmek amacıyla doğrudan veya yerel meclisler aracılığıyla faaliyet göstermektedir. Bu faaliyetlerinde, nüfusun çıkarlarını, tarihi ve diğer yerel gelenekleri dikkate alarak bağımsız bir şekilde hareket etmektedir (Bondar, 2008, s. 39). Bu yasa, yerel yönetim kavramını, yerel yönetim organlarının ilgili belediyelerin nüfusunun çıkarlarını temel alarak faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir yapı olarak tanımlamıştır. Bu yasa, yerel yönetimlerin bağımsızlığını vurgulayarak nüfusun ihtiyaçlarını yerine getirme amacıyla onların etkinliğini ve rolünü desteklemektedir (Kuznetsov ve Vyacheslav, 2009, s. 22).

2003'te kabul edilen "Rusya Federasyonu'nda Yerel Özyönetim Örgütlenmesinin Genel İlkeleri Hakkında" Federal Yasası, Rusya'da yerel yönetimlerin bölgesel yapılanmasında önemli bir değişimi başlatmıştır. Bu yasa, Rusya'nın genelinde benzer iki düzeyli bir yerel yönetim modeline geçiş dönemini temsil etmektedir. Yerel yönetim, şehirler, kırsal yerleşim birimleri, belediye rayonları, şehir okrugları ve federal şehirlerin şehir içi bölgelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Ancak, yasanın tartışıldığı süreçte farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin, Krasnodar Bölgesi Yasama Meclisi üyeleri, yerel yönetimin tek düzeyli bir bölgesel yapılanmasını tercih etmiştir. Mevcut belediyelerin (şehirler ve rayonlar), şehir okrugları ve belediye rayonları şeklinde yeniden yapılandırılmasını önerdiği bir çerçevede, bu belediyelerin yapılarının gözden geçirilmesi önerilmektedir (Kurdyuk vd., 2013, s. 151).

Yerel yönetimlerin örgütlenme uygulaması, 2003'te kabul edilen yasa ile gerçekleşmiştir ve 1 Ocak 2009'da tam anlamıyla yürürlüğe girmiştir.

tir. Bu yasa, yerel yönetimlerin çalışmalarının verimliliğini artırmayı ve yerel öneme sahip konularda halkın katılımını sağlamayı amaçlayarak, geçiş döneminde gerekli değişikliklerin yapılmasını sağlamaktadır (Kuznetsova, 2010, s. 13). Ayrıca, yasanın öngördüğü gibi, yerel yönetimlerin doğrudan ve yerel öneme sahip konularda halkın katılımıyla bağımsız ve sorumlu bir şekilde karar vermesini hedefleyen bir iktidar biçimi olarak tanımlanmaktadır (Belousova, 2011, s. 58) Yasanın 1. maddesi, yerel yönetimi, nüfusun doğrudan ve yerel yönetim organları aracılığıyla bağımsız ve sorumlu bir şekilde karar vermesini sağlayan bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Babun, 2018, s. 3). Bu değişiklikler, Rusya Anayasası'nın halkın egemenliği ve yerel yönetim organlarının halka karşı sorumluluğu gibi temel anayasal ilkeleriyle uyumlu bir şekilde yerel yönetimlerin yapılanmasını şekillendirmektedir. Bu ilkeler, yerel yönetimlerin, nüfusun ihtiyaçlarına ve yerel kültürel özelliklerine dayanarak bağımsız ve etkili bir şekilde çalışmasını sağlamak adına temel bir yapı oluşturmaktadır (Belousova, 2011, s. 58).

2014'te gerçekleşen büyük reformlar, Rusya'da bölgesel örgütlenme ve kamu kurumları arasındaki ilişkilerin doğasını değiştirme sürecini hızlandırdı. Aynı zamanda, yerel özyönetim sistemindeki ilişkilerin düzenlenmesinde önemli değişiklikler yapıldı ve Rusya Federasyonu'nun kurucu birimlerine daha fazla yetki verildi. Bu adımlar özellikle yerel özyönetimin bağımsızlığı, yerel yönetim organlarının yapısını bağımsız olarak belirleme hakkı ve federal yasa koyucunun yerel özyönetim organlarının örgütlenmesine ilişkin genel ilkeleri belirleme hakkı gibi anayasal hükümleri değerlendirme açısından önemlidir. 27 Mayıs 2014 tarihli 136-FZ sayılı "Rusya Federasyonu Kurucu Varlıklarının Yasama (Temsil) ve Yürütme Organlarının Teşkilatlanmasına İlişkin Genel İlkeler Hakkında" Federal Kanunu ve "Rusya Federasyonu'nda Yerel Özyönetim Teşkilatlanmasının Genel İlkeleri Hakkında" Federal Kanunu, yerel özyönetim alanında yetki sınırlamaları modeline önemli değişiklikler getirmiştir. Bu değişiklikler, Rusya Federasyonu kurucu birimlerinin rolünü ve yerel özyönetim organlarının oluşturulmasına ilişkin prosedürleri belirleme sürecini etkilemiştir. Artık bir kurucu birime, bir belediye rayonu belediye meclisi, şehir içi bölümlenmiş şehir okrugları belediye meclisi, belediye başkanlığı pozisyonunun doldurulması yöntemini belirleme hakkı verilmiştir (Malyy ve Nikitenko, 2016, s. 618).

Rusya Federasyonu Anayasasında tamamen yerel yönetime ayrılmış sekiz bölüm bulunmaktadır. Rusya Anayasası'nın 130. Maddesi, yerel yönetimin işleyişi, kapsamı ve sınırları içermektedir (Talalaev, 2009, s. 127). Yerel yönetimler anayasal sistemin temeli olarak, bir demokrasi biçimi ve nüfusun yerel öneme sahip sorunları bağımsız çözmek olarak üçe ayrılmıştır. Yerel yönetimler anayasal sistemin temellerinden biri olarak

kamu gücünü kullanmaktadır. Rusya Anayasasının 130. Maddesine göre yerel yönetimler işlevsel olarak güvence altına alınmıştır (Mazepa, 2018, s. 106). Doğrudan Rusya Federasyonu Anayasasında, yerel öneme sahip sorunların belirli bir listesi oluşturulmamıştır, ancak yerel yönetimin, nüfusun yerel önem, mülkiyet ve çeşitli sorunlarını bağımsız olarak çözmesini sağlamak hükmünü içermektedir. Yerel yönetim organları, yerel mülklerin idaresinden, yerel bütçenin oluşturulmasına ve yönetilmesine, yerel vergi ve harçların belirlenmesine kadar önemli sorumlulukları üstlenmektedir. Ek olarak, genel yetkiler kapsamında kamu düzenini sağlama ve yerelde önemli diğer konuları ele alma yetkilerine sahiptir. Bu görevler, yerel yönetimlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve yerel hizmetleri sunmak için hayati bir rol oynadığını göstermektedir (İwanowa, 2019, s. 42). Rusya Federasyonu Anayasasının 12.maddesine göre, yerel yönetimler, Rusya Federasyonu tarafından güvence altına alınmıştır (Kuznetsova, 2010, s. 15). Yerel yönetimin özerkliği, çözümü nüfus ve yerel makamlar tarafından yürütülen, yerel yönetimler yetkisine atıfta bulunulan, yerel öneme sahip bir dizi sorunun tahsis ve yasal olarak sağlamlaştırılması anlamına gelmektedir (Ovçinnikov ve Pisarev, 2017, s. 59).

SONUÇ

Modern Rusya Federasyonu'ndaki yerel yönetimlerin eksiklikleri, diğer sorunların yanı sıra tarihsel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Özellikle, yerel topluluklar doğal gelişimi yerine devlet düzenlemeleriyle şekillenmiştir ve etkileri günümüze kadar gelmiştir (Yaşuk, 2017, s. 98). Dolayısıyla, yapılan araştırmanın bir sonucu olarak, Rusya Federasyonu'nda yerel yönetim organlarının belediyelerden federal merkeze doğru katı bir yapıda inşa edilmesi yönünde bir eğilim olduğu belirtilmelidir. Aynı zamanda, yerel öneme sahip meselelerin çözümünde yerel yönetim organlarının bağımsızlığı fikrinin tam olarak hayata geçirilememiştir. Eski Rus devletinde demokrasinin temellerine rastlansa da bu yapı mutlak monarşi gibi faktörlerle tam anlamıyla gelişmemiştir. Modern Rusya devletinde yerel yönetim kurumunun geliştirilmesinin, uygun hukuki değerlendirme yapılmadan ve Rus devletinin gelişimine ilişkin tarihsel deneyimden yola çıkmadan mümkün olmadığı kanaatine varılabilir.

KAYNAKÇA

- Adamskaya, L.V. (2016). Istoriya Formirovaniya Mestnogo Samoupravleniya V Rossii. (Rusya'da Yerel Yönetimlerin Tarihi). Jurnal: Duhovnaya Situatsiya Vremeni. Rossiya Xxi Vek № 1.
- Ahanteva, N. V. (2018). Munitsipalnoye Pravo. (Belediye Kanunu). Uchebnoe Posobie. Izdatel'stvo Mordovskogo Universiteta. Saransk.
- Akhundova, J. (2014). Rusya'da Yerel Yönetimler: Mevcut Durum Ve Sorunlar. Avrasya Etütleri Cilt: 2 Sayı: 46.
- Asiyev, R. Ş. (2015). Harakternyye Çerty Mestnogo Samoupravleniya V Periody Revolyutsionnyh Preobrazovaniy İ Sovetskoy Vlasti. (Devrimci Dönüşümler Ve Sovyet Otoritesi Döneminde Yerel Yönetimin Karakteristik Özellikleri). Teoriya İ Praktika Sovremennoy Nauki №6(6).
- Avakyan, S. A., Lyuttser, V. L., Peşin, N. L., Sivitskiy, V. A., Timofeyev, N. S. (2010). Munitsipalnoye Pravo Rossii. (Rusya'nın Belediye Hukuku). Uçebnik. Prospekt. Moskva.
- Babun, R.W., Malkowets N.W. (2009). Samaya Blizkaya K Narodu Vlast (O Mestnom Samoupravlenii Dlya Vseh). (Halka En Yakın Hükümet (Herkes İçin Yerel Özyönetim Hakkında)). Posobiye Dlya Naseleniya İ Nekommerçeskih Organizatsiy. Nowosibirsk: Mejregionalnyy Obşestvennyy Fond “Sibirskiy Tsentr Podderjki Obşestvennyh İnitsiativ”.
- Babun, R.W. (2018). Mestnoe Samauprawlenie V Sovremennoy Rossii: Zigzagi Gosudarstvennoy Politiki. (Modern Rusya'da Yerel Özyönetim: Devlet Politikasının Zikzakları). Mestnoe Pravo N-2.
- Babun, R. V. (2019). Organizatsiya Mestnogo Samoupravleniya. (Yerel Yönetim Organizasyonu). Uçebnoe Posobie. Izdatelstvo Knorus. Moskva.
- Belousova, Y. V. (2011). Otvetstvennost Predstavitel'nogo Organa Munitsipalnogo Obrazovaniya Pered Naseleniyem. (Bir Belediye Temsilci Organının Nüfusa Karşı Sorumluluğu). Jurnal: Probely V Rossiyskom Zakonodatel'stve. Yuridicheskiy Jurnal. Seriya: Pravo.
- Bogorodskaya, O. E. (2012). İstoriya Rossii S Drevneyşih Vremen Do 1917 Goda, (Eski Zamanlardan 1917 Yılına Kadar Rusya Tarihi), İvanovo: Uchebno-metodicheskoye posobiye dlya inostrannykh studentov, obuchayuşchikhsya v IGEU. İvanovskiy Gosudarstvennyy Energeticheskiy Universitet.
- Bondar, N. S., Jagaryan A. A. (2016). Mestnoe Samoupravleniye: Zakonodatel'stvo i Praktika Realizatsii (V Svete Regionalnoy Pravovoy Politiki). (Yerel Yönetim: Mevzuat Ve Uygulama Pratiği (Bölgesel Hukuk Politikası Işığında). Rostov-Na-Donu: Seriya Biblioteka Sudebnogo Konstitutsionalizma. Profpress. Rostov-Na-Donu.
- Bondar, N. S. (2008). Mestnoye Samoupravleniye İ Konstitutsionnoye Pravosudiye: Konstitutsionalizatsiya Munitsipalnoy Demokratii V Rossii. (Yerel Özyönetim Ve Anayasal Adalet: Rusya'da Belediye Demokrasisinin Anayasallaştırılması). Moskva.: Izdatel'stvo Norma.
- Bridnya, A.W. (2012). Usloviya İ Napravleniya Reformirovaniya Sistemy Mestnyh Sovetov V Aprele 1990 G.- Sentyabre 1995 G. (Yerel Konseyler

- Sisteminin Reforme Edilmesinin Koşulları Ve Yönleri Nisan 1990- Eylül 1995). Politika i Obşestvo 9 (93).
- Browçenko, N. W. (2021). Munisipalnoe Pravo. (Belediye Hukuku). Orenburg: Uçebnoe Posobie. Orenburgskiy Gosudarstvenniy Universitet.
- Buhwald, E. M. (2021). Kakoe Mestnoe Samoupravleniya Nujno Sovremennoy Rossii. (Modern Rusya'nın Hangi Yerel Yönetime İhtiyacı Var?). Jurnal: Woprosi Teoreticheskoy Ekonomiki. Seriya: Politologicheskie Nauki.
- Burganow, I. C. (2017). Reforma Strukturi Mestnih Organow Wlasti W Rossiyskoy Federasii (Rusya Federasyonu'nda Yerel Yönetim Yapısının Reformu), Samara: Yüksek Lisan Tezi. Samara Ministerstwo Obrazowaniya İ Nauki Rossii Awtonomnaya Nekommerçeskaya Organizasiya Wisşego Obrazowaniya Samarskiy Universitet Gosudarstvennogo Upravleniya Yuridicheskoy Fakultet.
- Byalkina, T. M. (2003). Mestnoe Samoupravleniye İ Gosudarstvennoe Upravleniye. (Yerel Yönetim ve Devlet Yönetimi). Vestnik Vgu. Seriya Gumanitarnyye Nauki. № 1.
- Çernow, S. N. (2014). Munisipalnoe Pravo Rossii. (Rusya Belediye Kanunu). Petrozavodsk: Dlya Mag İstrow Yuriçeskogo Fakulteta.
- Çihladze, L. T., Ganina, O. Y. (2021). Organı Mestnogo Samauprawleniya V Edinoy Sistema Publıçnoy Wlasti Rossii Woprosı Teorii İ İstorii. (Rusya'da birleşik kamu gücü sisteminde yerel yönetimler Teori ve tarih soruları). Jurnal: Westnik Rudn. Seriya: Yuridicheskie Nauki. T. 25. № 4. 750—767.
- Danoyan, W. L. (2016). Soslownoe Samoupravleniye Gorodow Rossii Do Reformı Gorodskogo Samoupravleniya 1870 G. (1870 Yılında Şehir Yönetimi Reformundan Önce Rusya'da Şehirlerin Sınıf Yönetimi). Yewraziyskiy Soyuz Uçenih 1 (22). Seriya: İstoriçeskie Nauki.
- Degtyareva, R. V. (2010). Ot Manifesta 1861 Goda K Dekretu 1917 Goda. (1861 Manifestosundan 1917 Yılına), Nauçno-Tehniçeskie Vedomosti Sanktpeterburgskogo Gosudarstvennogo Polititehniçeskogo Universiteta. Gumanitarnie İ Obşestvennie Nauki. 2/ 111.
- Eremin, A. R., Grişin, V. V. (2021). Istoriko-Pravovyye Voprosy Razvitiya Mestnogo Samoupravleniya v Rossii. (Rusya'da Yerel Yönetimin Gelişiminin Tarihi ve Hukuki Sorunları). Sotsial'no-Politicheskoye Nauki. T 11 № 2.
- Gadzhiyeva, K. B. (2008). Razvitiye Regional'noy Organizatsii Mestnogo Samoupravleniya V Sovetskuyu Epohu (1917-1990 Gg.). (Sovyet Döneminde (1917-1990) Yerel Özyönetimin Bölgesel Örgütlenmesinin Gelişimi). Jurnal: Probely Rossiyskogo Zakonodatelstva. Yuridicheskoy Jurnal. Seriya: Istoriya i Arkheologiya.
- Gridnev, V. P. (2022). Yekaterina Velikaya V İstorii Rossii. (Rus Tarihinde Büyük Katerina). Upravlençeskoe Konsultirowanie. № 4.
- Grineva, D. D. (2009). Mestnoye Samoupravleniye V Rossii: Sostoyaniye, Problemy, Puti Soverşenstvovaniya. (Rusya'da Yerel Özyönetim: Durum,

- Sorunlar, İyileştirme Yolları). Moskva: Itogoviy Doklad. Institut Sovremennogo Razvitiya. Ekon-İnform.
- Halikov, M. İ. (2019). Osnov Gosudarstvennogo i Munisipalnogo Upravleniya. (Devlet ve Belediye Yönetiminin Temelleri). Uçebnoe Posobie, Gbou Wo “Başkirskaia Akademiia Gosudarstvennoy Slujbi i Upravleniya Pri Glave Respubliki Başkörtostan”. Ufa.
- Halturin, W. Yu., Bobrowa, S. P., Bogorodskaya, O. E., Budnik, G. A. (2003). İstoriia Rossii S Drevneyşih Vremen Do 1971 Goda. (Antik çağlardan 1971'e kadar Rusya'nın tarihi). İwanowo: Uçebnoe Posobie. İwanowskiy Gosudarstvenniy Energetičeskiy Universitet.
- İwanowa, M. A. (2019). Mestnoye Samoupravleniye: Sovremennaya Kontseptsia Razvitiya. (Yerel yönetim: Modern Kalkınma Kavramı). Orenburg: Monografiya. Orenburgskiy Gosudarstvenniy Universitet.
- Kakadiy, İ. İ., Şiripowa, D. B. (2020) İstoriia Razvitiya Mestnogo Samaupravleniya v Rossiyskoy Federatsii. (Rusya Federasyonu'nda Yerel Yönetimin Gelişim Tarihi). Jurnal: Byulleten Nauki i Praktiki. T 6 №6.
- Kasimov, T. C. (2022). Razvitie Federalnogo Zakonodatelstva Ob Osnovah Mestnogo Samoupravleniya. (Yerel Özyönetimin Temellerine İlişkin Federal Mevzuatın Geliştirilmesi). Nauçno Praktičeskiy Elektronnyy Jurnal. Alleya Nauki N-6 (69).
- Kazantsev, D. A. (2013). Vliyaniye Veçera Na Publiçno-Vlastnuyu Deyatelnost Knyazya V Kiyevskoy Rusi (Kiev Rusya'sında Akşamın Prensine Kamu Gücü Üzerindeki Etkisi). Trudy Instituta Gosudarstva i Prava Rossiyskoy Akademii Nauk № 5.
- Korşunova, N. W. (2009). Proekty Reform V Rossii (Wtoraya Polovina XVIII-Perwaya Çetvert XIX V.). (Rusya'da Reform Projeleri (18. Yüzyılın İkinci Yarısı- 19. Yüzyılın İlk Çeyreği)). Çelyabinsk: Izdatel'stvo Ooo Firma «Pirs».
- Krujkov, A. V. (2004). Mestnoye Samoupravleniye v Rossii: Nesbyvayuşisya Proekt. (Rusya'da Yerel Yönetim: Tamamlanmamış Bir Proje). Polis. Političeskiye İssledovaniya. № 6.
- Kurdyuk, P. M., Ivanenko, I. N., Çueva, A. S. (2013). Teoretičeskiye i İstoriko-Pravovyye Osnovy Mestnogo Samoupravleniya v Rossii I Zarubejnyh Stranah. (Rusya'da ve Yabancı Ülkelerde Yerel Yönetimlerin Teorik ve Tarihsel-Yasal Temelleri). Krasnodar: Monografiya. «Kubanskiy Gosudarstvenniy Agrarnyy Universitet.
- Kurilenko, N. N. (2009). Evolyutsiya Mestnogo Samoupravleniya v Sovremennoy Rossii. (Modern Rusya'da Yerel Yönetimin Gelişimi). Formirovaniye Rynoçnoy Ekonomiki: Sb. Nauch. Trudov.
- Kuznetsov, V. V., Kaymakova, M. V., Minyakova, T. E., Gafurov, R. R., Balandina, E. V. (2007). Sovremennyye Problemy Mestnogo Samoupravleniya İ Ekonomiki Territoriy. (Yerel Özyönetim ve Bölgesel Ekonominin Modern Sorunları). Ulyanovsk: Tekst Lektsiy. Ulyanovskiy Gosudarstvenniy Tehniçeskiy Universitet.

- Kuznetsov, V. V., Vyacheslav, V. (2009). Mestnoe Samoupravleniye v Sisteme Gosudarstvennogo Upravleniya. (Kamu Yönetimi Sisteminde Yerel Yönetim). Ulyanovsk: Uchebnoe Posobie. Ulyanovskiy Gosudarstvennyy Tehnicheskiy Universitet.
- Kuznetsov, İ. (2007). İstoriya Gosudarstva i Prava Slavyanskikh Narodov, (Devlet Tarihi ve Slav Halklarının Hukuku/Hakkı), Minsk: Uchebnoe Posobie.
- Kuznetsov, V. V., Vahovsky V. V., Bolşuhina I. S. (2010). İstoriya Razvitiya Mestnogo Samoupravleniya v Rossii i Ul'yanovskoy Oblasti, (Rusya'da ve Ulyanovskiy Oblast'da Yerel Yönetimlerin Gelişim Tarihi). Ulyanovsk: Uchebnoe Posobie. Ulyanovskiy Gosudarstvennyy Tehnicheskiy Universitet.
- Kuznetsova, E. M. (2010). Mestnoe Samoupravleniya i Sotsialnaya Rabota. (Yerel Yönetim ve Sosyal Hizmet). Omskiy Konspekt Leksiy. Gosudarstvennyy Tehnicheskiy Universitet.
- Lavrentev, A. R., Konnov, I. A., Sergeeva, E. A., Trusov, N. A., Tsvetkov, V. V. (2017). Munitsipalnoe Pravo Rossii. (Rusya'nın Belediye Hukuku). Novgorod: Uchebnoe Naglyadnoye Posobie. Natsionalnyy İssledovatel'skiy Universitet.
- Lokşina, K. N. (2014). Mestnoe Samoupravlenie v Rossii: Samobitnaya İstoriya Formirovaniya (Do Naçala Xx. Veka). (Rusya'da Yerel Yönetimler: Kendiliğinden Oluşumunun Tarihi (Yirminci Yüzyılın Başlarına Kadar)). Lokus: Lyudi, Obşestvo, Kul'tura, Smisli, 2.
- Malyawkina, N. W., Sizow, A. W. (2018). İstoriçeskiy Opyt Formirovaniya i Stanovleniya Organov Mestnogo Samoupravleniya v Rossii. (Rusya'da Yerel Yönetim Organlarının Oluşumu ve Kuruluşuna İlişkin Tarihsel Deneyim). Journal Of Public And Municipal Administration. Volume 7 Issue № 2.
- Malyy A.F., Nikitenko I.G. (2016). Sistema Mestnogo Samoupravleniya: Poisk Optimalnoy Modeli. (Yerel Yönetim Sistemi: En Uygun Modeli Arayış). Uchenye Zapiski Kazanskogo Universiteta. Seriya Gumanitarnye Nauki. T 158 No 2.
- Mazepa, A. S. (2018). Realizatsiya Printsipa Glasnosti Mestnogo Samoupravleniya. (Yerel Yönetimlerde Şeffaflık İlkesinin Uygulanması). Nauçnyy Jurnal «Epomen» № 21.
- Melnikov, İ. A. (2018). Razvitie İnstituta Mestnogo Samoupravleniya v Usloviyah Stanovleniya Grajdanskogo Obşestva v Rossii. Moskva: Dissertatsiya Na Soiskanie Uçenoy Stepeni Kandidata Politicheskikh Nauk.
- Milto, A. W. (2022). İstoriya Gosudarstvennogo i Munisipalnogo Upravleniya. (Devlet ve Belediye Yönetiminin Tarihi). Moskva: Uchebnoe Posobie. İzdatel'stvo Prometey.
- Naumova, T. (2016). İstoriya Stanovleniya Mestnogo Samauprawleniya v Rossii: İstoriçeskiy Ekskurs. (Rusya'da Yerel Özyönetimin Oluşum Tarihi: Tarihsel Bir Gezi). Venev. Mejposelencekaya Tsentralizovannaya Biblioteçnaya Sistema.

- Okçu, M. ve Özgür, H. (2013), Dünyada yerel yönetimler, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Orlov, A. S., Georgiew W. A., Georgiewa N. G., Siwohina T. A. (2006). İstoriya Rossii (Rusya'nın Tarihi). Moskva: Uçebnik. Prospekt.
- Ostankov, D. B. (2015). Problemy Vzaimodeystviya Organov Gosudarstvennoy Vlasti i Mestnogo Samoupravleniya v Rossiyskoy Federatsii. (Rusya Federasyonu'nda Devlet Makamları ile Yerel Yönetimin Etkileşimi Sorunları). Jurnal: Sovremennye Problemy Nauki i Obrazovaniya N 2.
- Ovçinnikov, İ. İ., Pisarev, A. N. (2017). Munisipalnoe Pravo. (Belediye Hukuku). Moskva: Uçebnik i Praktikum dlya Akademicheskogo Bakalavriata. İzdatelstvo Yurayt.
- Ovçinnikov, İ. İ. (2018). Mestnoe Samaupravlenie v Rossiyskoy Federatsii. (Rusya Federasyonu'nda Yerel Yönetimler). İzdatelstvo Konsaltbankir. Moskva.
- Pisarkova, L. F. (2021). Sosloynoe Samoupravlenie i Ego Rol v Sistema Mestnogo Upravleniya v Posledney Çetverti XVIII v Reformı Ekaterini II. (Katerina II Reformu'nda XVIII. Çeyrek Sırasında Yerel Yönetim Sisteminde Sınıf Yönetimi ve Rolü). Okonçanie. Naçalo: Oteçestwennaya İstoriya. N 2.
- Poltawskaya, T. N., Slinko, A. A. (2015). Modernizatsiya İnstituta Mestnogo Samaupravleniya v Sovremennoy Rossii: Problemy i Perspektivy. (Modern Rusya'da Yerel Özyönetim Enstitüsünün Modernizasyonu: Sorunlar ve Beklentiler). Vestnik Wgu. Seriya: İstoriya. Politologiya. Sotsiologiya. N 1.
- Popov, S. İ. (2010). Genezis i Razvitie Mestogo Samoupravleniya v Rossii v Sovetskiy Period. (Sovyet ve Rusya Döneminde Yerel Yönetimlerin Gelişimi). Vestnik Rund. Seriya: Politologiya.
- Postovoy, N. W., Tabolin W. W., Çernogor N. N. (2015). Munisipalnoe Pravo Rossii. (Rusyada Belediye Hukuku). Moskva: Uçebnik. Yurisprudentsiya.
- Presnyakov, A. E. (1993). Knyajoe Pravo V Drevney Rusi. Leksii Po Russkoy İstorii. Kievskaya Rus. (Eski Rusya'da Prensın Hakları. Rus Tarihi Üzerine Dersler. Kiev Rusyası). Moskva. İzdatelstvo Nauka.
- Pron, M. K. (2019). Pravovoy Status Mestnoy Administratsii. (Yerel Yönetimin Yasal Statüsü). Barnaul: Vipusknaya Kvalifikatsionnaya Rapota. Altayskiy Gosudarstvennyy Universitet.
- Romanov, W. N., Kuznetsow, W. W. (2008). Sistema Gosudarstvennogo i Munisipalnogo Upravleniya. (Devlet ve Belediye Yönetim Sistemi). Ulyanowsk: Uçebnoe Posobie. Ulyanovskiy Gosudarstvennyy Tehniçeskiy Universitet.
- Saratowa, G.W. (2018). Politiko-Pravovie İdei v Proektah Ekaterini II. (Ekaterine II Projelerinde Siyasi ve Hukuki Fikirler). Moskva: Doklad. Negosudarstvennoe Obrazowatelnoe Uçrejdenie Organizatsiya Wisşego Obrazovaniya Rossiyskaya Akademiya Adwokaturi i Notariata.
- Savitskiy, E. M. (2019). Organi Mestnogo Upravleniya İ Samaupravleniya na Territorii Belarusi (IX Vek- 30-e Godi XX Weka), (Belarus'ta Yerel Yönetim ve Yönetim (IX. Yüzyıl - XX. Yüzyılın 30'lu Yılları).

- Minsk: Rekomendovano Učebno-Metodičeskim Obyedineniyem po Gumanitarnomu Obrazovaniyu v Kačestve Posobiya dlya Studentov. Belorusskiy Gosudarstvenniy Universitet.
- Savičev, A. A. (2021). Gorodskoye Samoupravleniye Moskvyy i Sankt-Peterburga v Seredine XIX Nachale XX Veka: İstoriko-Pravovoye İssledovaniye. (19. Yüzyılın Ortaları ve 20. Yüzyılın Başlarında Moskova ve St. Petersburg Şehir Yönetimi: Tarihi ve Hukuki Araştırma). Moskva: Dissertatsiya. Institut Zakonodatel'stva i Sravnitel'nogo Pravovedeniya pri Pravitel'stve Rossiyskoy Federatsii.
- Sawitskiy, E. M., Temuşew, S. N., Lugowtsowa, S. L. (2019). Organy Mestnogo Upravleniya i Samaupravleniya na Territorii Belarusi (IX Wek-30-E Gody XX Weka). Belarus'ta Yerel Yönetim ve Yönetim Organizasyonları (IX. Yüzyıl- XX. Yüzyılın 30'lu Yılları). Minsk: Rekomendovano Uchebno-Metodicheskim Obyedineniyem po Gumanitarnomu Obrazovaniyu v Kačestve Posobiya dlya Studentov Učrezhdeniy Vysşego Obrazovaniya. Belorusskiy Gosudarstvenniy Universitet.
- Şapiro, L. W. (2003-2004). Hronika Razvitiya Mestnogo Samoupravleniya, 1990-2006 Gody. (Yerel Yönetim Gelişiminin Zamanı, 1990-2006). Poapgtga № 4 (31).
- Talalaev, N. W. (2009). Problemy Prawowego Regulirovaniya Mestnogo Samoupravleniya v Rossii (Konstitusionno-Prawovoy Aspekt). (Rusya'da Yerel Yönetimlerin Yasal Düzenleme Sorunları (Anayasal ve Yasal Boyut)). Jurnal Prawo i Upravlenie Wek № 1 (10).
- Titow, Y. P. (2003). İstoriya Gosudarstva i Prawa Rossii. (Rusya Devlet ve Hukuk Tarihi). Moskva: Učebnik. Ooo «Tk Welbi.
- Toloçko, P. P. (2011). Wlast v Drevney Rusi. X-XIII Veka. (Eski Rusya'da Güç. X-XIII Yüzyılları). Sank-Peterburg: X-XIII Veka. Kniga. İzdatelstwo Aleteyya.
- Uporow, İ. W., Şudjen. A. (2018). Politika Wremennogo Pravitelstwa Po Reformirovaniyu İnstituta Mestnogo Samaupravleniya v Rossii (Mart-Oktyabr 1917 Goda). Rusya'da Yerel Özyönetim Kurumunun Reforme Edilmesine İlişkin Geçici Hükümet Politikası (Mart-Ekım 1917 Yıl). Jurnal: Sowremennaya Nauçnaya Mısl. Seriya: İstoriya i Arheologiya.
- Utkin E. A., Denisow, A. F. (2001). Gosudarstvennoe i Munisipalnoe Upravlenie. (Devlet ve Belediye Yönetim). Moskva: Učebnoe Posobie. Assotsiatsiya Avtorow i İzdateley “Tandem”.
- Uwarow, A. A. (2018). İstoriya Razwitiya Mestnogo Samauprawleniya v Rossii v Postsowetskiy Period. (Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'da Yerel Yönetimin Gelişim Tarihi). Jurnal Mestnoe Pravo N 6.
- Vasilyev, A. A. (2002). Munitsipalnoye Upravleniye (Belediye). Novgorod: Konspekt Lektsiy. İzdatel: Gladkova O.V. Nijniy.
- Yarsev, A. A. (2003). Organy Zemskogo Samauprawlenie i Mestnaya Administratsiya v 1864-1904 Gg. (1864-1904 Yıllarında Zemstvo Yönetim ve Yerel Yönetim Organları). Acta Slavica Iaponica 20.

- Yaşuk, T. F. (2017). Razvitie Mestnogo Upravleniya i Samaupravlenie. (Rusyada Yerel Yönetişim ve Yerel Yönetimin Gelişimi). Prawoprimerenie. T. 1 № 1.
- Yurkowskiy, A. V. (2019). Munisipalnoe Pravo Rossii (Rusya Belediye Hukuku). İrkutsk: İrkutskiy Yuridiçeskiy İnstitut (Filial) Universiteta Prokuraturi Rossiyskoy Federasii.

TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU VE AFRİKA POLİTİKALARINA TERÖRÜN ETKİSİ

Vahdet ÖZKOÇAK,¹ Saltuk BATU²

1 Prof. Dr., ÖGESEN Genel Başkanı ORCID ID: 0000-0002-4603-2548

2 ISU Yüksek Lisan Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0001-9949-2874

Giriş

Küreselleşen dünyanın günümüzdeki en önemli sorunlarından başlıca olanı güvenlidir. Güvenlik konusu veri ve data güvenliğinden, kişilerin güvenliğine hatta ülkelerin ve sınırların güvenliğine kadar derinlemesine ele alınan bir olgudur. Elbette bu güvenlik olguları ülkeler bazında bakıldığında ise terör gibi, uzmanlar için dahi tanımlaması zor bir kavramı karşımıza çıkarır.

Terör, geçmişten günümüze anlaşılması zor olan olgulardan biri olmuştur. Özellikle sosyal bilimler için 20.yüzyılın popülerleşen bir kavramı olan terör üzerinde mutabık kalınamamış, her çalışmada açıklanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Son yıllarda konvansiyonel savaşların çoğunlukla terk edilmesiyle birlikte terör, ülkelerin kullandığı silahlara da eklenmiştir. Tabi ki resmi olarak hiçbir devlet terör örgütleri ile bağlantısı olduğunu kabul etmese de, sahaya objektif bir şekilde bakıldığında bir ülkenin terör örgütü olarak nitelendirdiği grup, başka bir devlet tarafından müttefik olarak algılanabilmektedir. “Arap Baharı” sonucunda karşılaştığımız Suriye İç Savaşı ile beraber literatürümüzde sıkça yer edinmeye başlayan “vesayet savaşları” kavramı da, bu terör tanımının değişmesinde rol oynamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’nin 40 yılı aşkıncı çeşitli şekillerde mücadele ettiği terör sorununun özellikle Afrika ve Ortadoğu’da oluşturduğu problemleri göz önüne sermek ve bu problemlerden kurtulmanın reçetesini ana hatları ile belirlemeye çalışmaktır. Zira Türkiye yaklaşık 40 yıldır hem yurtiçinde hemde yurtdışında çeşitli terör örgütleri ile mücadelesini azimle sürdürmekte ve bu konuda da büyük başarı kaydetmektedir.

Terörün Tanımı

Terör kavramı barındırdığı anlam itibari ile her ne kadar yüzyıllardır aşına olduğumuz bir olgu olsa da, kelime olarak karşımıza ilk kez 18.yüzyıl ile beraber çıkmaya başlamıştır. Ancak en popüler olduğu zaman elbette 20.yüzyıldır. Terör, çoğunlukla “baskı ve şiddet ile karşı tarafı yıldırma, korkutma” anlamında kullanılmaktadır. Ancak tam anlamı ile bir tanıma oturduğunu söylemek de doğru olmayacaktır. Terör kelimesi dilimize Fransızca “terruer” kelimesinden, oraya da Latince’den geçmiştir. Ayrıntılı bakmak gerekirse Latince’de “terere” kelimesi “tüketmek, harcamak” anlamları taşıırken, “terrere” kelimesi “korkutmak, dehşete düşürmek, caydırmak” anlamlarını taşımaktadır. Yine kelimenin kökeni olan “terr” ise “ülke, bölge, dünya, yeryüzü” gibi anlamlar barındırmaktadır. Ayrıca İngilizcede ‘korkunç’ anlamına gelen “terrible” kelimesi de köke-

nini latince “terrere” sözcüğünden almıştır (Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 2024, s. 458).

Terör, kavram olarak kısaca açıkladığımız bir etimolojik kökene sahipken zamanla anlamında ve kullanımında farklılaşmalar olmuştur. Özellikle 19. yüzyıl sonrasında terörü tanımlarken “siyasi bir amaçla” ibaresi kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü terör olgusu, her seferinde karşımıza siyasi amaçlarla oluşturulan korku ve yıldırma politikası olarak çıkmaktadır. Bunun dışında terör kavramına benzer kullanım şekilleri gösteren sözcüklere de değinmekte fayda vardır. Bu sözcüklerin en başında “anarşi” kelimesi gelmektedir. Anarşi, dilimize yine Fransızca “anarchie” sözcüğünden geçmiştir. Fransızcaya da, Yunanca “an+ arxē” (anarşi) sözcüğünden girmiştir. Yunanca “arşi” yani “iktidar, yönetim, hükümdarlık” sözcüğü “-an” olumsuzluk eki ile birlikte “iktidarsızlık, yönetimsizlik” anlamı kazanmaktadır. Fransızcada ise “kargaşa, yönetimsizlik” anlamını almıştır (Uğur, 2010e s. 137-139).

Anarşi, özellikle 19. yüzyılda, günümüzde terör olarak kullandığımız kavramları ifade etmek için de sıkça kullanılmaktadır. Ancak terör kavramının popülerleşmesi ile birlikte terör ve anarşi arasındaki küçük farklılıklar belirginleşmeye başlamıştır. Günümüzde “terör eylemini gerçekleştiren” anlamında kullandığımız “terörist” kavramı ile “kargaşa, kaos ile yönetimsizlik çıkarmaya çalışan kişi” anlamı kazandırdığımız “anarşist” kavramı, geçmişte birbiri yerine kullanılabilen kavramlar olmuştur. Özellikle bu konuda Hoffman’ın aktardığı üzere; 19.yüzyılda anarşistler kendilerini ‘terörist’ olarak tanımlamaktan kaçınmamışlardır (Akın, 2012, s. 5-6).

Bize göre terör kavramı ve terör olgusu birbirini tamamlamalı ve iç içe girmelidir. TDK’ya göre terör; “Karşı tarafa korku salma, cana kıyma, malı yakıp yıkmak; yıldırı, tedhiş” olarak tanımlanmıştır. Ancak terör elbette sadece kavramsal değil olgusal olarak da tanım gerektirmektedir. Kavramsal tanımında bahsedildiği gibi ‘korku salan karşı taraf’ varlığı yadınmamalıdır. Çünkü terör tek taraflı gerçekleşen bir eylem değildir. Aynı zamanda olgusal olarak baktığımızda ise terör, “*aklın akılla savaşıdır.*” Her savaşta olduğu gibi de asıl sonuç kazanıp kaybetmek değil, hayatta kalmak yahut bunu başaramamaktır. Önce ve ilk davranan, ilk düşünmeyi başaran hayatta kalırken, geç kalan hem savaşı hem de hayatını kaybeder. Bu olgunun realitisenin yadsınmaması önem arz etmektedir. Walzer, bu konu hakkında; “iki ordu karşı karşıya geldiyse elbette çok kan dökülür” der. Ancak terör; iki ordunun değil silahlı çeteler ile masumların karşı karşıya gelmesidir (Walzer, 2017, s. 92; Türk Dil Kurumu, 2023).

Uluslararası hukuk açısından baktığımızda ise terörizmin veya terör olgusunun net bir tanımının yapılmadığını görmekteyiz. Uluslararası hukuk, terör olgularını sıralamakla yetinmiş ancak tüm kurulların üzerinde mutabık kalındığı bir tanım yapmaktan kaçınmıştır. 1937 yılında onaylanmadığı için yürürlüğe giremeyen Tedhişçiliğin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşmesi'nde terör; bir devlete yönelik, toplumda korku salmak kastı ile yapılan 'şiddet' yahut 'suç' eylemleri olarak bahse geçmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletlerde terör yahut terörizm kavramlarını tanımlarken net bir tanımlama kullanmaktan kaçınmıştır. Ancak, 1941 yılında imzalanan Atlantik Bildirisinde, özellikle terör ve şiddet olaylarının, "özgürlük hareketleri" ile terörist kavramının da, "özgürlük savaşçıları" tabiri ile iç içe girdiği fark edilmektedir (Pazarcı, 2007, s. 220-222; UNODC, 2018, s. 5).

Türkiye, Afrika ve Ortadoğu'daki Terör Örgütlerinin Tanımlanması

Terör, 11 Eylül 2001 tarihi sonrasında dünya gündemini meşgul ettiği gibi, ülkemizin ve bölgemizin de gündemini sıkça meşgul etmiştir. Ancak Türkiye ve çevre bölgelerinin terör ile tanışması daha eskiye dayanmaktadır. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde kurulan Taşnak ve Hınçak partilerini, yapmış oldukları terör faaliyetleri neticesinde, coğrafyada Osmanlıya karşı hareket eden ilk terör örgütlerinden sayabiliriz. Taşnak Partisinin, özellikle birçok Türk köyünde sivillere yönelik katliamları ve bölgedeki demografik yapıyı değiştirme güdüsüyle giriştiği eylemler günümüz terör faaliyetlerini aratmayacak şekilde acımasız hatta vahşicedir. Günümüzde anladığımız anlamda terör olgusuna, gayet net bir örnek oluşturan Taşnak Partisinin eylemleri, bölgenin terör ile ne kadar erken tanıştığının da bir nevi kanıtı niteliğindedir (Lalayan, 2006, s. 45-47).

İlerleyen dönemlerde ise ASALA ve sonraki süreçte oluşturulan PKK, özellikle Türkiye için hatırı sayılır derecede sorun teşkil eden örgütlerdendir. Bunların yanında DHKP/C, TİKKO, TKP/ML ve MKP gibi Komünist-Marksist örgütler de vardır. Ayrıca bunlarla beraber dinci terör örgütleri de bulunmaktadır. Onlara örnek verecek olursak elbette en başında FETÖ/PDY olmak üzere IŞİD (DAEŞ), İBDA-C, El-Kaide gibi örgütler akla gelmektedir. Ancak başta da belirttiğimiz gibi terörün net bir tanımı olmadığı gibi, terör örgütlerinin de net bir kabul ve geçerliliği yoktur. Örneğin bir devlet için terörist olan grup, başka devlet için 'özgürlük savaşçısı' olabilmektedir. Buna en güzel örneklerden birisi Hizbullah örgütüdür. ABD, Birleşik Krallık ve Arap Birliği gibi bir çok önemli devlet ile yapının terör örgütü olarak saydığı Hizbullah, Türkiye ve BM gibi bazı devlet ile yapılar tarafından terör örgütü listesinde bulunmamaktadır. Yine bir başka örnek de dini bir oluşum olarak görülen

Moon Tarikatı'nın, Kırgızistan tarafından terör örgütü olarak sayılması verilebilir (Wikipedia, b.t.).

Yukarıda da saydığımız gibi birçok terör örgütü bulunmasına rağmen biz çalışmamızın selahiyeti için konumuz ile alakadar olan terör örgütleri özelinde bir tanımlamada bulunacağız. Bunun için de ASALA örgütünden başlamakta yarar görmekteyiz.

Osmanlı Devletine karşı önce Ermeni çeteleri aracılığı ile sonrasında ise örgütlü olarak Taşnaksütyun ve Hınçak partileri ile yürütülen terör faaliyetleri cumhuriyet döneminde de tekrar etmiştir. ASALA terör örgütü, Türkiye başta olmak üzere bölgede ve Avrupa'da birçok devlete karşı eylemlerde bulunmuştur. Eylemlerin başlıcaları görevli elçilik ateşelerine yapılan saldırılar olmak ile birlikte, eylemlerin mahiyeti ise bombalı saldırılardan suikastlere kadar çeşitlilik göstermektedir. Ancak örgüt amacına ulaşamamış ve fesh olmuştur (Çanakçı, 2022, s. 5-6).

Bir diğer etkili terör faaliyetleri yürüten örgüt hiç şüphesiz PKK'dır. Örgüt, Abdullah Öcalan tarafından Diyarbakır'ın Lice ilçesinde kurulmuş olup, amacı Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde önce özerk sonra bağımsız bir Kürt devleti kurmaktır. PKK sadece Türkiye'de değil bölgedeki çeşitli ülkelerde de farklı isimlerle faaliyet göstermiş hatta Suriye gibi bazı yerlerde kısmi bir başarı da elde etmiştir. PYD/YPG terör örgütü ile organik bir bağ içinde olan PKK, Suriye'nin Kuzey Doğu bölgesinde kendisine ait kanton bölge oluşturmuştur. Özellikle 7 Aralık 2024 tarihinde Şam'ın ve Suriye'nin Kuzey Batı bölgesinin muhaliflerin eline geçmesi ile birlikte PYD/YPG terör örgütü Türkiye, Suriye, Irak arasında sıkışarak hayatta kalma mücadelesi vermeye başlamıştır. PYD/YPG'nin şu an bilinen lideri Salih Müslim'dir (Akın, 2012, s. 151; Hunt, 2017, s. 2).

Türkiye üzerinde kurulan ya da faaliyet gösteren önemli terör örgütleri elbette bu iki örgüt ile sınırlı değildir. Ancak Türkiye'nin son 40 yılına etki eden bu iki örgüt hiç şüphesiz en popüler ve başlıca örgütlerdendir. Yine son dönemlerde adını basında çokça duyduğumuz bir diğer örgüt yurt dışında IŞİD, Türkiye'de ise DAESH olarak bildiğimiz örgüttür. Ayrıca bağlantılı olarak El-Kaide terör örgütünü de bilmekteyiz.

El-Kaide, Sovyetler Birliği'ne karşı CIA destekli bir şekilde, Afganistan'da kurulmuştur. 1980'lerde aktif olarak faaliyetlerine başlayan örgütün en popüler liderlerinin başında hiç şüphesiz Usame bin Ladin gelmektedir. 1980'lerde Sovyetler Birliği'ne karşı başarılı şekilde yürüttükleri çatışmalar ile adlarını duyuran örgüt, 1990'lara gelindiğinde ise hedefini ABD'ye çevirmiştir. 1998 yılında, Afrika'da ABD'ye ait iki konsolosluga saldırılar düzenlemişlerdir. Ancak El-Kaide'yi, Dünya çapında

ünlü bir terör örgütü haline getiren ve ABD'nin, Ortadoğu coğrafyasında çeşitli askeri operasyonlar yapmasına neden olan saldırı hiç şüphesiz 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen "İkiz Kule Saldırıları" olacaktır. Bu saldırılar sonucunda 3000'e yakın kişi hayatını kaybederken aynı zamanda 2003 senesinde ABD'nin Irak'ı işgalinin de önü açılacaktır (Akın, 2012, s. 110; Byman, 2015, s. 2-6).

Irak bölgesinde yayılmaya başlayan Ebu Musab El-Zarqawi'nin gücü etrafında çok sayıda kişinin toplanması önemli bir süreçtir. Zarqawi, böylece 'Irak El-Kaidesi'ni kurmuş olacaktır. 2004 yılında kurulan bu oluşum, 2006 yılında Zarqawi'nin ölümüne kadar diğer Şia oluşumlar ile mezhep savaşlarına odaklanacaktır. Örgüt tarafından yapılan zulümler ve Sünni aşiretlerin de tepkisiyle, Irak El Kaidesi başarısız olmuş ve çok güç kaybetmiştir. Bu süreç yeni bir oluşumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle 2011 yılında, Suriye İç Savaşı'nın başlaması ile birlikte birçok cihatçı grup bu savaşa dahil olmaya başlamıştır. Irak El Kaidesi'nin başına Bağdadi'nin gelmesi ile beraber, Irak El-Kaidesi Suriye içine savaşçılar göndermeye başlamış ve böylece 2013 yılında kendilerine Irak-Şam İslam Devleti (DAEŞ) diyen bir grup Suriye ve Irak bölgesinde çeşitli noktaları yönetmeye başlamıştır (Byman, 2015, s. 3-4).

El-Kaide ile beraber bahsetmemiz gereken çeşitli örgütler bulunmaktadır. Bunların başında günümüzün popüler örgütlerinden DAEŞ gelmektedir. Bununla beraber Nijerya ve çevre ülkelerde faaliyet gösteren Boko Haram da El-Kaide ile bağlantılı bir başka örgüttür. Yine Somali'de faaliyet gösteren Eş-Şebab da bölge için önemli örgütlerdendir.

DAEŞ, yukarıda da bahsettiğimiz gibi 2013 yılında Irak ve Suriye sahalarını kontrol etmek amacı ile Ebu Bekir El-Bağdadi tarafından kurulmuştur. İlerleyen süreçte Afrika sahasında da etkinlik göstermeye başlayan örgüt buralarda da önemli güç elde etmiştir. Sahel ve Batı Afrika'da faaliyetleri yoğun olan örgüt, ayrıca Somali, Mozambik gibi ülkelerde de aktif durumdadır (Byman, 2015, s. 4).

Anlaşılabileceği üzere günümüz küresel dünyasında, sosyal medya ve haber kanallarının çoğalması ile birlikte popülerleşen terör gruplarını anlatmaya çalıştık. Özellikle yapay zekanın gelişimi ile beraber terör faaliyetleri ve terör örgütleri de gelişim göstermiştir. Ancak bu sayılan örgütlerin haricinde de bölge halkı ve yönetimleri için tehdit unsuru olan çok çeşitli gruplar yahut örgütler de mevcuttur. Bunların belki de en bilinenlerinden birisi Nijerya ve çevresinde faaliyet gösteren Boko Haram terör örgütüdür. Söz konusu örgüt 2002 yılında Muhammed Yusuf tarafından kurulmuştur. Örgütün, İslamcı yapısından dolayı El-Kaide ile organik bir bağı da bulunmaktadır ve 2015 yılında da DAEŞ terör örgütü-

ne biat ettikleri açıklanmıştır (Kırık & Özkoçak, 2023, s. 75; Iyekekpolo, 2016, s. 2-3).

Ele alınması gereken bir diğer örgüt ise hiç şüphesiz Somali ve çevresinde ciddi faaliyetler yürütmüş olan Eş-Şebab terör örgütüdür. Eş-Şebab terör örgütü 2006 yılında kurulmuş ve tıpkı Boko Haram gibi İslamcı bir çizgide olan örgütlerden birisidir. Bu örgüt günümüzde halen varlığını ve faaliyetlerini sürdürse dahi Türkiye'nin, Somali ve çevresinde hükümet lehine verdiği destek sayesinde güçlerinin çoğunu kaybetmişlerdir. Çeşitli kanlı eylemlere karışan örgüt 2012 yılında El-Kaide ile olan organik bağını resmi olarak bağlanarak da ortaya koymuşlardır (Akın, 2012, s. 127-129).

Bahsedilmesi gereken bir başka terör örgütü ise Kongo ve Uganda çevresinde faaliyet gösteren ADF (Müttefik Demokratik Güçler) terör örgütüdür. Örgüt 1990'ların sonlarından bu yana faaliyetlerini sürdürmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz diğer örgütler gibi bu örgüt de İslamcı yapıda olan bir terör örgütüdür. Jamil Mukulu tarafından kurulan örgüt yine El-Kaide ile çeşitli organik bağlar içermektedir (Titeca, Fahey, 2016, S. 1192; Shinn, 2003, S. 80-81).

Sırasıyla bahsetmiş olduğumuz terör örgütleri bölgenin istikrarsızlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Ancak bu örgütlerin dışında da elbette bölge halkının desteğini alarak, başlattıkları hareketlerin iç savaşa evrilmesi ile sonuçlanan çeşitli gruplar da olmuştur. Bu grupların başında günümüzde Yemen'in başında gördüğümüz Husiler gelmektedir. Günümüz Yemen Cumhuriyetini yöneten Husiler (bazı kaynaklarda Hutiler olarak da geçmektedir), Zeydi bir grup olarak karşımıza çıkmış ve Yemen Arap Cumhuriyetine karşı isyan ederek başkent Sana'nın kontrolünü ele geçirmişlerdir. 2015 yılında parlamentoyu da ele geçiren grup, Şii inancı ile ön plana çıktığı için İran'dan da ciddi destek görmektedir. Günümüzde özellikle Kızıldenizde yapılan ticaret gemilerine yönelik saldırılar ile sıkça gündem olmuşlardır (T.C Dışişleri Bakanlığı, b.t.).

Bu tarz iç savaş hareketlerine bir başka örnek ise Müslüman Kardeşler grubu ve Mursi verilebilir. Müslüman Kardeşler grubunu bir terör grubu olarak adlandırmak doğru olmayacaktır. Çünkü kalkışmış oldukları hareketlerin birçoğu silahlı değil siyasi ve toplumsal mücadele içermektedir. Bu grup, 1930'larda Hasan El-Benna tarafından kurulmuş olsa da günümüzde popülerliğini özellikle 'Arap Baharı' adı altında ortaya çıkan isyanlar silsilesiyle edinmiştir. Bu süreçte bir çok üyesi hapiste olmasına rağmen dönemin Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'ten daha fazla koltuk sahibi olan grup delegeleri, sonraki süreçte Mübarek'i devirerek yerine Muhammed Mursi'nin geçmesini sağlamışlardır. Ancak bu çok uzun sür-

memiş ve Mursi darbe ile devrilerek yerine General Sisi geçmiştir (Man-kan, Türkoğlu, 2020, s. 212; Létourneau, 2016, s. 2-4).

Bir başka benzer isyan hareketi de Libya'ya karşı başlatılan ve ABD, Rusya gibi uluslararası güçlerinde içinde olduğu ancak başarı elde edilemeyen Halife Hafter komutasındaki harekettir. Bu hareket Libya'nın istikrarsızlaştırılması için atılmış bir adım olarak karşımıza çıksa da Türkiye gibi devletlerin destekleriyle başarılı olmaları engellenmiş ve Libya hükümetinin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Hafter, Libya ordusunda bir komutan iken, yukarıda bahsettiğimiz uluslararası güçlerin desteğini arkasına alarak hükümete karşı bir darbe girişiminde bulunmuş ve sonraki süreçte de çeşitli bölgelerde başarı elde etmiştir. Ancak Türkiye'nin sürece müdahil olması ile birlikte Libya'da güç kaybeden Hafter güçleri, şuan için ülkenin doğusunu elinde tutarken, BM tarafından tanınan Ulusal Birlik Hükümeti ise Trablus başta olmak üzere ülkenin batısını kontrol etmektedir (Taşçı, 2023, s. 301; Karaaslan, 2023, s. 237).

Ayrıca 2024 yılında liderleri Prigojin ölene kadar aktif şekilde bölgede rol oynayan Wagner silahlı örgütü de Moskova'ya karşı yapılan kalkışma hareketi sonrası güçlerini yitirmiş gözükmektedir (Heinemann-Grüder, 2023, s. 4-6).

Türkiye'nin Afrika ve Ortadoğu Politikası

Türkiye, 2011 sonrası süreçte artan siyasi gücünü ve 2016 sonrası özellikle savunma sanayi özelinde yapmış olduğu yatırımlar ile beraber bölgede sözü geçen ülkelerin en başında gelmektedir. Bölgede verilen terörle mücadele konusunda aktif rol oynayan Türkiye, köktendinci Sünni ve Şia bağlantılı terör gruplarıyla yapmış olduğu mücadelenin dışında, PKK ve grupları gibi Marksist-Komünist temelde olan seküler etnik-faşist gruplarla da mücadelesini kararlılıkla sürdürmektedir. Bu yoğun mücadeleyi de başarı ile yürütmekte ve açılan birçok cephede çıkarları doğrultusunda kazanç sağlamaktadır. Ancak söz konusu terör ile mücadele faaliyetleri sadece bölgedeki terörü bitirmek için değil ayrıca belli başlı dış politik hamlelere zemin hazırlamak için de yapılmaktadır. Bu hamlelerin başında Suriye, Irak, Lübnan ve İran ile Afganistan'ın bir kısmı gelir iken Afrika tarafında da Libya başta olmak üzere Mısır, Somali, Çad ve Etiyopya gibi ülkeler gelmektedir.

Suriye ve Irak özelinde baktığımızda Türkiye, 2011 sonrası uyguladığı tartışmalı politikalar neticesinde ülkesini yoğun bir dış göç ile karşı karşıya bırakmak zorunda kalmıştır. Hiç şüphesiz bu süreçte Türkiye'nin, Suriye İç Savaşında Esad karşısında konumlanması ve Rusya ile İran gibi güçlerin Esad'a destek vermesi savaşın uzamasında etkili olmuştur. Bunun dışında Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede PYD/YPG/SDG/

SDF gibi güçleri ağır ve güçlü silahlar ile donatıp, bölgede bulunan bütün devletler için tehdit haline getirmesi ile Suriye İç Savaşı başka bir boyut kazanmaya başlamıştır. Suriye'nin Kuzey Doğusu ve Irak'ın Kuzeyi ile birlikte bir 'Kürt' kanton bölgesi oluşturma projesi de bir sonraki adıma geçmiştir. Ayrıca Akdenizin Güneyinde bulunan İsrail'in bölgedeki çatışmaları sürekli sıcak tutma çabaları ile beraber Ortadoğu adeta ateş çemberi halini almıştır.

Türkiye bu ateş çemberini önce Suriye'ye çeşitli askeri operasyonlar yaparak yarmaya çalışmıştır. Elbette bu süreçte ülke içinde olan sıkıntıların çözülmesi de elzem bir gereklilik teşkil ettiğinden 2015 yılında Diyarbakır'ın çeşitli mahallerinde başlatılan terör operasyonu ile PKK'nın Türkiye ayağına büyük bir darbe vurulmuştur. Sonrasında PKK'nın Suriye ayağına ise Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı ve Bahar Kalkanı Harekatları olmak üzere çeşitli sınır ötesi askeri harekatlar başlatmıştır. Bu operasyonlar sonucunda Suriye ve PKK için önem arz eden M4 karayolunu ve sınıra yakın olan bölgeleri tamamen kontrol altına almış, örgütü Suriye'nin iç tarafına doğru itmiştir. Lazkiye, Tartus gibi bölgelerin de Esad Rejimi'nin kontrolünde olması ile beraber PKK'nın Akdeniz ile bağ kurma çabaları da sonuçsuz kalmıştır. İlerleyen süreçte ise İsrail'in 7 Ekim'de gerçekleşen saldırıları bahane ederek Gazze, Lübnan saldırıları sonrası Suriye'nin Golan Tepeleri'ne de saldırı başlatması ile Türkiye destekli Suriye Milli Ordusu ve Müttefik kuvvetler başlattıkları yıldırım harekatı ile Şam'a kadar bütün Batı Suriye'nin kontrolünü ele geçirmiştir. PKK destekli gruplar ise Kuzey Doğu Suriye'de tamamen sıkışmış durumdadırlar (Korkmaz, 2018, s. 18-19).

Türkiye, Suriye'ye bu destekleri sağlarken ve sınırlarını güvence altına alırken, aynı zamanda Irak ile de siyasi anlaşmalar gerçekleştirmiştir. Özellikle Kuzey Irak Kürt Yönetimi ile yapılan askeri anlaşmalar ile Irak Kürtleri ile PKK kuvvetleri de ayrıştırılmaya çalışılmış, örgütün meşruluk damarları bir bir kesilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte Afrika bölgesinde de önemli atılımlar yapılmıştır. Bu bölge için en önemli atılımlardan birisi, daha önce söz ettiğimiz Mısır hamlesi olmuştur. Türkiye, Mısır'da sandık ile gelen Mursi'yi desteklerken, Mursi darbe ile devrilmiş ve sonrasında idam edilmiştir. Bu durum Türkiye karşıtı Sisi'nin ülke başına geçmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak Türkiye burada kaybettiğini Libya'da yapmış olduğu hamle ile bir nebze olsun kurtarmaya çalışmıştır. Çünkü Mısır ile Yunanistan'ın özellikle Doğu Akdeniz üzerinde sağlamış oldukları mutabakatlar ile Türkiye ve KKTC bu alanda sıkışmış hatta elinde olan birçok kazanımı da kaybetmeye başlamıştır. Buna karşılık Türkiye'nin başlatmış olduğu Mavi Vatan projesi ile Libya'da ABD ve Rusya destekli Hafter'e karşı Libya Hükümeti desteklenmiştir. Türkiye, bu coğrafyada etkin biçimde harekatlar başlatmış, hatta milis güçlerle ve

hükümet askerlerinin eğitilmesi ile kaybedilen bölgelerin tekrar kazanılmasında öncülük etmiştir. Böylece Libya Devleti, Afrika’da Türkiye’nin ilk sağlam duraklarından biri haline gelmiştir (Behçet, 2019, s. 316-317; Salahov, 2023, s. 1842-1843) .

Türkiye için bir diğer önemli nokta da Somali olmuştur. Çünkü Somali hem ticaret yollarına olan hakimiyeti ile hem de boğazlar ve deniz yollarına olan hakimiyeti ile önem arz etmektedir. Bu sebepten dolayı çok güçsüz bir halde olan Somali’ye de önemli destekler sağlanmıştır. Somali, Türkiye destek vermeden önce ayrılan Somaliland ve Putland ile uğraşırken, sürekli de toprak kaybetmekte idi. Ancak Türkiye’nin askeri desteği ile güç kazanan Somali şu an için kendini idame ettiren ve söz sahibi olan bir ülke konumuna geldi. Türkiye, buraya hem silah yardımı hem de askeri eğitim yardımı ve askeri takviye yapmıştır. Ayrıca son dönemde Somali’nin konumu doğrultusunda yapılan çalışmalardan ötürü Türkiye’nin bölgede bir uzay üssü ve füze fırlatma rampası yapması da taraflar arasında görüşülmektedir. Yine Etiyopya ile olan anlaşmazlıkların da Türkiye’nin hamiliğinde çözülmesi “Kara Kıta Afrikada” Türkiye’nin son dönemlerde ne kadar etkin bir güç haline geldiğinin önemli kanıtıdır (İhlas Haber Ajansı, 2024).

Bu saydığımız operasyonların yanında, Ermenistan - Azerbaycan arasında yapılan Karabağ savaşına verilen destek de azımsanmayacak nitelikte olup bölgenin selahiyetini önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye’nin, İran’a karşı atmış olduğu bu adım Zengezur Koridoru’nu açarak Asya ile Avrupa’yı güvenle bağlama projesinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır (Sapmaz, 2022, S. 29-30).

Terör Örgütlerinin Bölgeye Etkisi

Türkiye, çeşitli ülkelerde saydığımız çeşitli operasyonları yaparken, o bölgelerde de birçok terör örgütü ortaya çıkmış ve çıkmaya devam etmektedir. Özellikle DAESH ve PKK, Türkiye için sorun oluşturan ve mücadele edilen terör örgütlerinin başında gelmektedir. Çünkü PKK; Suriye, Irak, İran ve Türkiye üzerinde emelleri olan Suriye ve Irak üzerinde olan emellerini kısmen gerçekleştirmeye yaklaşmış bir örgüt iken, karşısında ciddi bir güçle karşılaşmamıştır. Özellikle İran ile olan savaşlarının sonraya ertelenmesi ve PJAK’ın kaybetmesi ile odaklarını tamamen Suriye, Irak, Türkiye üçgenine çevirmişlerdir. Irak’ın, kısmi siyasi bir zemin olarak orda durması da Suriye’deki karışıklıktan rol çalma isteği ile birleşince önceliğin Suriye olması kaçınılmazdır. Ancak Türkiye’nin bu plana karşı sessiz kalmaması bölgeyi tamamen değiştirmiştir. Çünkü Türkiye, bu coğrafyada oluşacak İsrail ve ABD destekli bir örgütün tek hedefinin

kendisi olduğunu düşünmektedir. Son yıllarda yapılan terör faaliyetleri de bu savı doğrular niteliktedir.

Terörü açıklarken bahsettiğimiz gibi terör gruplarının öncelikli amacı bulundukları bölgeyi istikrarsız hale getirmektir. Ne kadar terör örgütünün olduğu bölge varsa durumun böyle olduğunu gözlemlemekteyiz. Afrika'da da durum tam anlamı ile böyledir. Çünkü DAEŞ faaliyetlerini El-Kaide'nin olduğu her yere yaymış ve diğer bütün köktendinci örgütlerin birçoğundan biat almıştır. Böylece Suriye'den ve Irak'tan, Nijerya'ya hatta Somali'ye kadar operasyon sahası oluşturmuşlardır. Ancak Türkiye, Arap coğrafyasının istikrarsızlaşarak dış müdahaleye açık hale gelmesinin önündeki en güçlü engel olduğunu tarihte olduğu gibi yine göstermiştir. Osmanlı'dan kalan bütün bakiyelerinde askeri faaliyetler yürüten Türkiye, diğer örgütlerinde biatıyla güç kazanan DAEŞ örgütünü de askeri anlamda sahada yenerek bölge halkının minnetini kazanmıştır. Bu durum yalnızca bölge halkları açısından değil ülke siyasetleri açısından da geçerlilik kazanmaktadır.

Afrika ve Ortadoğu özelinde baktığımızda ise terör örgütleri bölgedeki istikrarsızlığın başlıca aktörleri gibi gözükmektedir. Ancak silahı tutan elden daha önemlisi o silahı sağlayan, askerleri eğiten, maaşlarını ödeyen hatta onları besleyen ellerdir. Dolayısı ile bu bölgeye baktığımızda ABD, Rusya, İran ve Türkiye etkisini doğrudan görmekle birlikte AB ve İngiltere'nin de dolaylı etkileri olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Terör Eylemleri ve Örgütlerin Politikaları

Terör örgütlerinin politikalarını sırasıyla ve tek tek ele almak önem arz etmektedir. Çünkü terör gruplarına bölgesel olarak baktığımızda Afrika ve Ortadoğu'yu ayırmalı ve eylem standartlarını da ona göre belirlemeliyiz. Bu sebepten dolayı da ele almamız gereken öncelikli örgütleri detayları ile ele almıştık.

Söz konusu örgütlerin başında hiç şüphesiz El-Kaide gelmektedir. Çünkü El-Kaide, çatısı altında çeşitli oluşumlar barındırmaktadır. Bunların önde gelenlerinden bazıları DAEŞ, Boko Haram, Eş-Şebab gibi bölge devletleri tarafından bilinen ve uzun süredir mücadele edilen örgütlerdir. Ayrıca El-Kaide kuruluş ve yapılanma olarak da ABD desteği bariz ortada olan bir örgüttür (Byman, 2015, s. 2).

Örgüt ilk yıllarında Sovyetler Birliği'ne karşı yapmış olduğu silahlı mücadele ile eylemlerine başlamış iken ilerleyen yıllarda daha spesifik eylemlere geçmiştir. Bu eylemlerden en önemlileri Afrika'da 2 ABD konsoloslughuna yapılan saldırılardır. Bir başka önem arz eden ve örgütün adının karıştığı düşünülen eylem ise Hüsnü Mübarek'e suikast girişimi-

dir. Bu faaliyetler ile bölge çapında adından söz ettiren örgüt, belki de dünya tarihini değiştiren ve en çok ses getiren eylemini ise İkiz Kule Saldırıları ile gerçekleştirmiştir. Böylece örgütün eylem planı daha çok nokta atışı ve doğrudan eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zarar verme kabiliyeti yüksek ancak çok fazla bir eleman gerektirmeyen, sonuç odaklı faaliyetler ile adından söz ettirmiştir (Byman, 2015, s. 3; Behçet, 2019, s. 310-313).

İlerleyen süreçte El-Kaide'nin bir kanadı olarak ortaya çıkan DAEŞ ise faaliyetlerini daha vahşi ve organize olarak yürütmektedir. El-Kaide'nin 'uzak düşman' anlayışına karşı çıkan DAEŞ, sadece düşman edinmek değil düşman olarak gördüğü devletleri de kendi topraklarında işgalci kuvvet olarak nitelemektedir. Böylece DAEŞ, kendilerince yeni bir politika olan "baqiya wa tatamaddad" (kal ve genişle) mottosu ile harekete başlamıştır. Bu motto o zamana kadar hiç bir terör örgütünün yapmadığı toprak fethi ideolojisine dayanmaktadır. Söz konusu ideolojinin sonucunda ise etki alanı yaygın ve 'devletleşme' sürecinde eylem planları ile hareket eden bir terör örgütü ile karşı karşıya kalınmıştır (Jasko vd., 2021, s. 10).

Her ne kadar ellerinde önemli füze, helikopter ve buna benzer ekipmanlar olduğu bilinse de eylemleri daha çok bomba yüklü araçlar ile yapılan katliamlar ve diğer örgütler gibi asimetrik mücadeleyi kapsamaktadır. Diğer örgütlerden farklı olarak ise konvansiyonel savaş metodlarını da aktif kullanabilmesidir. Düzenli bir ordu gibi geri çekilme taktikleri uygulamış yahut tank ve hafif zırhlı araçlar ile operasyonlar düzenlemişlerdir. Bu kabiliyetler de örgütü birçok bölgede başarıya götürmüştür. Örgütün bir dönem başarılı olmasının diğer sebebi ise acımasız davranışlarıdır. Bunlardan en bilineni kimyasal silah kullanımlarıdır (Uçar, 2022, s. 62-64).

Bir diğer önemli örgüt ise hiç şüphesiz PKK olacaktır. Çünkü PKK bölgenin en güçlü devletlerinden biri olan ve hiç şüphesiz askeri anlamda aktif rol oynayabilen Türkiye'ye karşı 40 yılı aşkın süredir mücadele vermektedir. Bu durum tabiki başka devletler tarafından yapılan maddi ve askeri destekler olmadan mümkün gözükmemektedir. Türkiye, bu zorlu süreci başarı ile yönetmiş ve hiçbir noktada kaybeden taraf olmamıştır. Ancak bu mücadele sayısız asker ve sivil kaybına ve maddi sorunlara da sebep olmuştur.

PKK, eylemlerini daha çok sivil halk üzerine yoğunlaştırmış ve güvenlik güçleri ile yapılan mücadelelerden oldukça kaçınmıştır. Güvenlik güçleri ile bir çatışmaya gireceklerinde ise genelde ani baskın saldırılarını yahut gece baskınlarını tercih etmişlerdir. Bunun dışında özellikle sivil memur kesimini hedef alan örgüt bölgenin kalkınmasını ve eğitim

seviyesinin artmasını da engellemeye çalışmıştır. Bu saldırılardan en çok bilineni “Hantepe” saldırısı olarak bilinen öğretmenlerin şehit edilmesi olayıdır (Günay, 2005, s. 242- 244).

Ayrıca örgütün bu saldırılar dışında da çeşitli eylemleri bulunmaktadır. Bunlardan en meşhur olanları metropol denilen büyük nüfuslu şehirlerde yapılan intihar saldırıları ve bomba eylemleridir. Başka eylem türlerinden bazıları da infazlar, suikastler ve alıkoyma - işkence faaliyetleridir. Örgüt bu konularda da çeşitli Avrupa şehirlerinde aktif rol oynamaktadır. Örgütün Türkiye’de aktif olarak faaliyet gösterdiği bir başka saldırı çeşidi de ‘kundaklama’ tarzı saldırılardır. Söz konusu saldırıları kontrollü ve başarılı şekilde gerçekleştirmek için “Ateşin Çocukları İnisiyatifi” adı altında bir yan oluşumları bulunmaktadır. Bu saldırılar, özellikle yaz aylarında turistik bölgeleri hedef alarak hem turistik faaliyetleri azaltmak hem de bölge halkına ve yabancı vatandaşlara güvensizlik, korku gibi duyguları aşılamaktır (Günay, 2005, s. 256; Karaağaç, 2023, s. 47-48).

Son olarak yine Türkiye’nin doğu illerinde meydana gelmiş olan ‘Hizbullah’ terör örgütünden de bahsetmek gerekmektedir. Türkiye Hizbullahı olarak da anılan bu örgüt, 1990’lı yıllarda ciddi faaliyet göstermiştir. Örgütün eylem yapısı daha çok DAEŞ vari bir vahşet içermek ile birlikte operasyonları daha çok bireysel operasyonlardır. Şahıslara karşı işkence şekilleri ile ünlü olan örgüt diğer adı ile “domuz bağcılar” olarak da bilinmektedir. Örgütün en çok bilinen diğer eylemleri de satır ile yaptıkları vahşi katliamlardır (Günay, 2005, s. 302 - 312).

Sonuç

Türkiye özellikle tarihin vermiş olduğu bir özgüven ile Ortadoğu olarak adlandırılan Suriye, Irak, Filistin, Mısır, İran gibi ülkelerin bulunduğu coğrafya ile Afrika kıtasında bulunan eski bakiyelerine karşı dostane anlaşmalar ve yatırımlar yapma amacı gütmektedir. Çünkü her ne kadar farklı sınırlar ve farklı ülkeler olsalar da her biri halk tarafından Türkiye ile gönül bağı ile bağlıdır. Bu durumun farkında olan Türk Devleti ellerini uzatabildiği kadar uzatma amacı gütmektedir. Bugüne kadar yapılan faaliyetler de söz konusu olguyu tasdik etmektedir.

Ancak bahsettiğimiz durum Türkiye’nin etki sahasını oldukça genişletecek ve bu coğrafyadan faydalanan birçok yabancı ülkeninde zarar görmesini sağlayacaktır. Böyle bir durumda en büyük zararı hiç şüphesiz İsrail ve onun en büyük destekçisi ABD görecekler. Bu sayılan ülkelerin dışında özellikle Afrika’da faaliyet gösteren Fransa ve Rusya gibi ülkelerin de çıkarları zedeleneyecektir. Bütün bu güçlü devletler, karşılaşacakları sonucun farkında olduklarından dolayı sözünü ettiğimiz coğrafyayı hiç boş bırakmamışlar ve sürekli istihbarat ile askeri faaliyetlerini sürdür-

müşlerdir. Coğrafyada kurulan bunca terör örgütünün bulunması da hiç şüphesiz bu faaliyetlerin bir neticesidir.

Türkiye ise bu istihbarat operasyonlarına karşı hem askeri gücü ile karşı koymakta hem de tarihte yaptığı gibi gönül köprüleri kurmaya çalışmaktadır. Etiyopya ve Somali arasındaki arabuluculuk, Libya'da kurulan askeri üsler ve Hafter'e karşı verilen askeri mücadele, Somali'de kurulma aşamasında olan uzay üssü çalışmaları, Suriye muhaliflerine verilen destek ile Esad rejiminin devrilmesi hep bu askeri, istihbari desteğin ve kurulan gönül bağının bir sonucudur.

Ancak bu henüz başlangıç aşamasıdır. Türkiye bu bölgede sadece askeri üsler kurarak ya da orduları eğiterek başarılı olamayacaktır. Türkiye bölge halkının sevgisini kazanmayı başararak, onları bilinçlendirerek, onları eğiterek, onların arasındaki mezhepsel, etnik çatışmaları silahsız uzlaşılarla sonlandırarak tam başarıyı sağlayabilecektir. Bunun en önemli adımı da tüm bölgede Türkiye'nin kontrolünde eğitim sistemleri kurmak ve bölge devletlerindeki yöneticilerin Türkiye ile anlaşmalı şekilde ilerleyebilecek seviyede olmalarını sağlamak olacaktır.

Kaynakça

- Akın, D. (2012). *Uluslararası terörizmin tarihi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Behçet, M. (2019). İkinci Dünya Savaşı sonrası Mısır siyasi tarihi üzerinden Arap Baharı'nın incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 303-321. <https://www.doi.org/10.26468/trakyasobed.421119>
- Byman, D. (2015, April). *Terrorism in Africa: the imminent threat to the United States* [Bildiri sunumu]. Prepared testimony before the subcommittee on counterterrorism and intelligence of the House Committee on Homeland Security, USA.
- Çanakçı, D. (2022). Geçmişten günümüze Asala ve Pkk terör örgütü arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Orta Doğu Ve Orta Asya-Kafkaslar Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Dil Tarih Coğrafya Fakültesi. (2024). *Latince Türkçe Sözlük*. Ankara Üniversitesi. <https://archive.org/details/latince-turkce-sozluk-pdf/>
- Günay, T. (2005). *Türkiye’de yıkıcı ve bölücü terörizm*. Ankara: Ağlayan Kaya.
- Heinemann-Grüder, A. (2023). The Wagner Group after Prigozhin. *Russian Analytical Digest*, (303), 4-6. <https://www.doi.org/10.3929/ethz-b-000636561>
- Hunt, S. E. (2017). prospects for Kurdish Ecology Initiatives in Syria and Turkey: democratic confederalism and social ecology. *Capitalism Nature Socialism*, 30(3), 7-26. <https://www.doi.org/10.1080/10455752.2017.1413120>
- İhlas Haber Ajansı. (2024, Ağustos). *Etiyopya ve Somali görüşmesi 12 Ağustos’ta*. www.yeniizmir.com. (15/2/2025 tarihinde <https://www.yeniizmir.com/etiopya-ve-somali-gorusmesi-12-agustos-ta/315495/> adresinden ulaşılmıştır.)
- Iyekepolo, W. O. (2016). Boko Haram: understanding the context. *Third World Quarterly*, 37(12), 2211-2228. <https://www.doi.org/10.1080/01436597.2016.1177453>
- Jasko, K., Kruglanski, A. W., Hasan, A. S. R. B., & Gunaratna, R. (2021). Isis: its history, ideology, and psychology. In *Handbook Of Contemporary Islam And Muslim Lives*, 1089-1113. https://www.doi.org/10.1007/978-3-030-32626-5_30
- Karaağaç, Y. (2023). Çevre terörizmi kapsamında PKK terör örgütünün orman yakma stratejisi ve sabotaj yapılanmaları. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, (7), 37-54. <https://www.doi.org/jirps.1274243>
- Karaaslan, H. (2023). Uluslararası bir sorun olarak Libya krizi: Libya’daki kırılgan güvenlik ortamı üzerine iç ve dış etkenler bağlamında bir değerlendirme. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8(1), 225-259.

- Kırık, A.M., & Özkoçak, V. (2023). Medya ve iletişim bağlamında yapay zekâ tarihi ve teknolojisi: Chatgpt ve Deepfake ile gelen dijital dönüşüm. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 73-99. <https://www.doi.org/10.17498/kdeniz.1308471>
- Korkmaz, S. C. (2018). Savaş alanında yaşanan değişim: meskûn mahal muharebesini anlamak. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*. https://www.academia.edu/39497088/ORSAM_Rapor_2_Serta%C3%A7_Canalp_Korkmaz_Mesk%C3%BBn_Mahal_Muharebesini_Anlamak
- Lalayan, A. A. (2006). *Taşnak Partisi'nin karşıdevrimci rolü, 1914-1923*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Létourneau, J.-F. (2016). Explaining the muslim brotherhood's rise and fall in egypt. *Mediterranean Politics*, 21(2), 300-307. <https://www.doi.org/10.1080/13629395.2015.1128673>
- Mankan, V., & Türkoğlu, G. (2020). İslam âlimlerinin düşünceleri ekseninde “İslam Devleti” anlayışı. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 2(2), 202-222. <https://www.doi.org/10.47138/jeaa.817845>
- Pazarcı, H. (2019). *Uluslararası hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Salahov, K. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin deniz jeopolitiğinde Doğu Akdeniz. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10(5), 1831-1844.
- Sapmaz, A. (2022). İran'ın Azerbaycan'a yönelik dış politikası: İkinci Karabağ Savaşı'nın belirleyiciliği. *SDE Akademi*, 2(4), 12-43.
- Shinn, D. H. (2003). Terrorism in East Africa and the horn: an overview. *Journal of Conflict Studies*, 23(2), 79-91. https://id.erudit.org/iderudit/jcs23_2art05
- Taşçı, U. N. (2023). 21'inci yüzyılda savaş: savaşın dönüşümü ve yeni aktörlerin tipolojisi. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(4), 296 - 303. <https://www.doi.org/10.5152/JSSI.2023.23570>
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (b.t.). *Yemen'in siyasi görünümü*. Dış Politika. (10/2/2025 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/yemen-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden ulaşılmıştır.)
- Türk Dil Kurumu. (2023). *Güncel türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (1/2/2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden ulaşılmıştır.)
- Wikipedia. (b.t.). *Terör örgütü olarak tanımlanmış örgütler listesi*. Wikipedia,Özgür Ansiklopedi. (2/2/2025 tarihinde https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Ter%C3%B6r_%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC_olarak_tan%C4%B1mlanm%C4%B1%C5%9F_%C3%B6rg%C3%BCtler_listesi adresinden ulaşılmıştır.)
- Titeca, K., & Fahey, D. (2016). The many faces of a rebel group: The Allied Democratic Forces in the Democratic Republic of Congo. *International Affairs*, 92(5), 1189-1206. <https://www.doi.org/10.1111/1468-2346.12703>
- Uçar, S. (2022). *Bir dini terörizm sorunsalı: Işid örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim Ve Araştırma Enstitüsü, Nevşehir.

- Uğur, G. (2010). Dünden bugüne anarşizm ve anarşizmin çözmesi gereken sorunlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 133-158.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2018). *Counter-terrorism: introduction to international terrorism* [Bildiri sunumu]. The United Nations. The Doha Declaration.
- Walzer, M. (2017). *Haklı savaş haksız savaş: tarihten örneklerle desteklenmiş ahlaki bir tez*. İstanbul: Alfa Kitap.

YAZILAN ZAMANDAN YAŞANILAN ZAMANA: GEÇMİŞİN İNŞASI VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Sait EBİNÇ¹

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı saitebinc@yyu.edu.tr
Orcid:0000-0003-3529-921X

Fransız Devriminden günümüze kadar son iki buçuk asırlık dönemde ulus ve milliyetçilik kavramları kadar siyasal düzeni ve iktidar ilişkilerini belirleyen etkili ve güçlü kavram ortaya çıkmamıştır. Ulus ve milliyetçilik olgusunu tanımlamaya yönelik tanımlar, kapsamlar ve sınırlar içerdikleri ile dışarıda bıraktıkları arasında çok karmaşık ve hareketli bir zihin ve ideolojik gerilimleri de beraberinde taşımaktadırlar. Bu kadar karmaşık ve her çağda farklı yeni tanımlarla boyut kazanan bir olguyu diğerlerinden farklı kılan özellikleri belirlemek bir o kadar güçtür. Modern dünyanın siyasal düzeni ulusların örgütlü olarak biçimlendiği bir yapıyı temsil eder (Smith, 2002, s. 171). Bu siyasal alan aynı zamanda uluslararası düzenin temel birimlerini de oluşturur. Ulusun siyasal biçimi olan ulus devletler hem kendi içinde devlet otoritesinin meşruiyet temelini ulusa dayandırır. Hem de uluslararası meşruiyetini bu siyasal biçiminden alırlar. Bu yapıların siyasal çerçevelerini tanımlamak kolay olsa bile toplumsal yapılarındaki tanımlarını somut ölçeklerle ayırt etmek bir o kadar güçtür. Çünkü modern ulus devletlerin sınırları hiçbir zaman tek bir etnik grubun sınırlarıyla tam anlamıyla örtüşmez. Bu nedenle, ulus devletler hem çeşitli etnik grupları hem de ulusal kimlikleri kapsar. Örneğin, İspanya'daki Galiçyalılar veya Doğu Almanya'daki Sorblar gibi küçük etnik topluluklar ile Katalonya ve İskoçya gibi gelişmiş ulusların aynı yapı içinde yer aldığı görülmektedir (Smith, 2002, s. 171).

1. Millet ve Milliyetçilik

Bir ulus, insan topluluklarının kolektif bir üst yapısıdır. Ancak bu kolektif yapı, ulusu toplumdaki diğer gruplardan ayırt etmek için yeterli bir ölçüt değildir (Barrington, 1997, s. 712). Modern dünya düzeni, ulusların örgütlü siyasal topluluklar olarak şekillendiği bir yapıyı temsil eder (Smith, 2002, s. 171). Fakat ulus siyasal bir ideolojinin nesnesi olarak tarihsel bir olgudur. Her tarihsel olgunun tanımı *expost facto* bir tanımdır. Yani insanlığın şafağından beri yazılan tarihle yaşanan tarih arasında her zaman bire bir örtüşme beklenemez. Çünkü tarih insanoğlunun içinde yaşadığı dönemden gerisin geriye olguları ve olayları içinde bulunduğu çağın koşulları içinde yeniden kurguladığı bir eylemdir. Bu nedenle geçmişin yaşanmış olguları değişmese bile onların bilgisi yazıldığı dönemin koşulları içinde yeniden tanımlanan bir etkinliktir. Geçmişin bilgisi birikimli olarak değişse bile zihniyet haline geldikçe süreklilik kazanır. Bu süreklilikler toplumsal hafıza ve hatıra olarak kolektif bilinci oluşturur. Bu kolektif bilincin en uzak geçmişte kalmış biçimleri ise mitoslar olarak kültürel sürekliliğin temel unsurlarını oluşturur. Toplumsal hafızanın işlediği alan ise toplumsal muhayyiledir. Toplumsal muhayyile ise toplumların içinde daha önce deneyimlenmiş zihinsel olarak temellük etmiş olduğu şeylerin kalıntısıdır (Hobbes, 2007, s. 57). Bu kalıntılar

ananeler, örfler dil ve edebiyat folklor gibi alanlarda kalıcı izler bırakarak toplumların geleceğini biçimlendirir (Smith, 2002, s. 22).

Ulus ve milliyetçiliğin tarih sahnesine çıkışı, modern öncesi tarım toplumları ile modern endüstriyel uygarlıklar arasındaki köklü farklılıklarla ilişkilendirilebilir. Bu perspektif, ulus ve milliyetçilik olgusunun ağırlıklı olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru burjuvazinin tarih sahnesine iktisat alanından başlayarak siyasal alanda kendisine varlık alanı açmasıyla çıktığı söylenebilir. Ancak bu tarihten önce Antik ve Orta Çağ'daki benzer eğilimler istisnai ve dönemsel olarak varlık alanı bulmuştur (Smith, 2002, s. 30). Bu bakımdan milliyetçiliğin egemen bir olgu olarak on sekizinci yüzyıl olduğu kabul edilir. Kurumsal yapılarıyla varlık bulması modernleşme ve sanayileşme dönemleridir (Gellner, 1994.s. 39) Bu sürecin başlangıcı ise Avrupa'da devlet kurma ve merkezileşme projesiyle yakından bağlantılıydı (Wood, s. 207, s. 35). Bordieu'ya göre milliyetçilik ulusu ve devleti oluşturmak için hem kendi tanımlarını ve isimlerini koyabilmek, hem de ötekilerin adların koyabilmek için herkesin bir biriyle mücadele halinde olduğu tanımlayanla tanımlanan arasındaki hegemonik ve hiyerarşik ilişkinin devleti mitsel olarak oluşturan ve tanımlama gücüydü (Bordieu, 2015, s. 90).

Ulus olgusu doğal düzenin içinde dilini kültürünü oluşturmuş olsa bile siyasal yapısı modern dünyanın koşulları içinde varlık bulmuş ve terminolojisi modern dünyada oluşmuş bir düşüncedir. Düşünsel kaynakları aydınlanmanın ikliminde biçimlenmiş seküler bir tasavvurun meyvesi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu ideoloji teorik ve düşünsel kaynaklarını aydınlanmanın seküler aklından alsa da kendi meşruiyetini kültürel olarak mitoslara dayandıracaktır. Başlangıçta burjuvazinin seküler dünya görüşü olarak dinin karşısında bir konum aldı. Daha sonra dinsel alanın iktidarını kendi lehine rasyonelleştirirken tersinden bir teoloji ile dinin meşruiyet gücünü de kullandı. Bu meşrulaştırma yöntemi laik bir tasarının dinin meşruiyet gücünü seküler bir içerikle yeniden üretip kendisi de mitos haline dönüşerek 19. Yüzyıldan itibaren dünyanın kozmik kaderi haline geldi. Milliyetçilik kavramının bu kadar uzun soluklu olması her çağın ve her ideolojinin rengini ve biçimini alabilme esnekliğinden kaynaklanır. Milliyetçilik liberalizmden sosyalizme muhafazakarlığa kadar pek çok farklı ideolojiyle eklenme esnekliği ve kabiliyetine sahip bir ideolojidir. Milliyetçiliğin ivme kazanmasında Kapitalizmin getirdiği endüstriyel devrimler, bürokratik devletin güçlenmesi ve seküler kitlesel eğitim sistemleri, bu kavramlara daha etkin ve sağlam bir alan açmıştır. Ancak bu dönüşüm, modern öncesi dönemde şekillenen kimlikleri tamamen ortadan kaldırmamış; aksine, bazılarını yeniden şekillendirmiş, yok etmiş ya da birleştirip yeniden canlandırmıştır (Smith, 2002, s. 24). Toplumsal hafızada bu canlandırma sürecini Hobsbawm geleneğin ica-

dı olarak niteliyor. Geleneğin icadında ise tarih disiplini ve tarihçilerin milliyetçiliğin hammaddesini sağlayan baş aktörler olarak tanımlıyor (Hobsbawm, Ranger, 1992). Bu aktörler bir ulusun meşruiyetini sağlayan çoğunlukla geriye dönük mitolojilerin kitlelerin hafızasında yeniden canlanmasını sağlar. Tarihin efsane ve mitoslarla toplumsal hafızada canlanması ister bir muhayyile olsun ister realite olsun milliyetçilik düşüncesinde tahayyül daha belirleyici bir öneme sahiptir. Bu nedenle kitle nezdinde bir olgu vakiadan çok tahayyül düzeyinde daha büyük karşılık bulur. Milliyetçiliğin bu kitlesel ve halk nezdindeki tarihle olan ilişkisinin Renan “Her ulusun tarihin zaten yanlış yazılmak zorunda olduğunu” vurgularken bu gerçeği teyit eden bir başka ifadeydi (Renan, 2018: 256). Ulus inşasında sadece tarihçiler değil Antropoloji ve Filoloji gibi disiplinlerin kuramları milliyetçiliğin kimlik inşasında temel dayanak oluşturmurlar. Çünkü ulus inşası siyasal program olmasına rağmen etnisite daha doğal bir kurumsallaşmış bir yapıdır (Hobsbawm, 1992. S. 34). Bu açıdan ulus ile etnik grup kimlik eş anlamlı kullanılsa bile iki farklı örgütlenme biçimidir. Ulus etnisiteden farklı olarak sadece ortak kültürel özelliklere dayanmaz, kendi topraklarını kontrol etme hakkına sahip olmanın ortak bilinciyle tanımlanır (Barrington, 1997, s. 712-716). Bu nedenle toprak ulusun temel unsurlarından biridir. Ayrıca milliyetçilik ulusun üyeleri için haklarının tanımlandığı ve bu hakların savunulmasının kurumsal garantisini sağlayan siyasal bir yapıdır. Bu yapı içinde yurttaşlığın hakları, ödevleri ve sınırları tanımlanmıştır. Bu nedenle ulusun ve onun siyasal ideolojisi olan milliyetçiliğin etnik yapılarla uyumlu olmak gibi bir zorunluğu yoktur. Ancak bütün etnik yapıların üstünde egemenliği temsil eder. Egemenliğin ne kaynağını *aucritas*’ı ne de kullanımını *potestas*’ etnik yapılara göre düzenlenemez. Bununla birlikte, bir ulusun belirli bir etnik kimliğe dayanması zorunlu değildir. Çok etnili yapıların da tek bir ulus devlet olması istisna değil kuraldır. Her etnik yapının devlet olacağı düşüncesi ya da beklentisi esasında gelişmiş bir siyasal yapı olarak devletin doğasına terstir. Çünkü modern devlet etnisiteleri aşır onlara rağmen var olan bir siyasal örgüttür. Bu bağlamda, örneğin Amerika Birleşik Devletleri, aynı etnik kökenden gelmeyen bireyleri kapsamına rağmen bir ulus olarak varlığını sürdürmekteydi

Modern dünya, ulusların paylaşıldığı ve örgütlü siyasal toplulukların biçimlendirdiği bir yapıya sahiptir (Smith, 2002, s.171). Siyasal düzenin ve devlet otoritesinin meşruiyet kaynağı, ulus kavramı üzerine inşa edilmiştir. Son iki yüzyılda, bu kadar güçlü ve etkili bir ilke ortaya çıkmamıştır. Modern ulus devletlerin sınırları, hiçbir zaman tek bir etnik grubun sınırlarıyla tam anlamıyla örtüşmez. Tüm ulus devletler, hem çeşitli etnik grupları hem de ulusal kimlikleri içinde barındırır. Örneğin, bir tarafta Katalonya, İskoçya ve Flandre gibi gelişmiş uluslar bulunurken,

diğer tarafta İspanya'daki Galiçyalılar veya Doğu Almanya'daki Sorblar gibi daha küçük etnik topluluklar mevcuttur (Smith, 2002, s.171). Kapitalizmin ortaya çıkardığı endüstriyel devrimler, bürokratik devletin güçlenmesi ve seküler kitlesel eğitim sistemi, köklü bir değişime yol açtı. Bu değişim ve dönüşüm pek çok kültürel yapının formunu değiştirmiş, bazılarını yok etmiş, bazılarını ise birleştirip yeniden canlandırmıştır (Smith, 2002, s.24).

Toplumların belleği, değerleri, mitleri ve sembolizmi, kültürün sürekliliğini sağlayan temel niteliklerdir. Bu özellikler, topluma özgü gelenekler aracılığıyla, toplumun dokusunu ve atmosferini şekillendirir. Ayrıca bu miras, topluluğa ait kanunlar, bilim, dil ve sanat yoluyla ölümsüzleşerek, gelecekteki kuşaklar üzerinde kalıcı izler bırakır (Smith, 2002, s.22). Bir ulus, bir etnik gruptan daha fazlasıdır; bir ulus, kendi topraklarını kontrol etme hakkına dair bir inanca sahip olmasıyla etnik bir gruptan ayrılır (Barrington, 1997, s. 712-716). Hobsbawm, bir ulus inşasında etnik ve dilsel unsurların ulusal kimliği simgeleyen unsurlar olarak kullanılmasının çok uzun geçmişinin olmadığını hatta asimilasyonun 19. Yüzyılın sonunda 20. Yüzyılın başında olumsuz olarak değil sınıf değiştirmek için olumlu kullandığını belirtir (Hobsbawn. 1992, s. 34).

Ulus devletlerin kurucu ideolojisi olan milliyetçilik aidiyet, kimlik ve tabiiyet gibi duygusal unsurları içermekle birlikte yurttaşlık bağıyla siyasal bir yapıya bağlı olması bakımından bu faktörlerin ötesinde siyasal olarak rasyonel bir yapı olan ulus devlete olan bağlar sadece bunlarla sınırlı olmayıp millet duygusunun temelini oluşturan diğer unsurların bileşkesidir. Bu unsurlar sınırları belli bir toprak parçası, dil gelenek anane, gibi kültürel bağlar, ortak ekonomik ve toplumsal bağlar, ulus olarak daha gelişmiş bir siyasal yapı ve örgütler ve ulusun varlığını tehdit eden güçlere karşı ortak tutumlardır (Turner, 1977, s. 5-12). Ancak bu unsurların varlığı, milliyetçiliğin anlamını netleştirmez. Milliyetçiliği tam anlamıyla kavrayabilmek için, onun bir sosyal bağ mı yoksa ulusu siyasi eyleme iten bir güç mü olarak ele alındığını ayırt etmek gerekir. Sosyal bağ olarak ele alındığında, milliyetçilik bireyler arasındaki ilişkileri güçlendirir. Diğer taraftan, siyasi bir güç olarak milliyetçilik, ulusun eylem programını belirleyen dinamik bir itici kuvvet sağlar. Bu nedenle, bir milliyetçilik incelemesinde bu iki unsurun bir arada ele alınması şarttır. Çünkü ulusal güç, ulusal bağdan doğar ve onunla beslenir. Bu iki boyut, milliyetçiliğin hem teorik hem de pratik temellerini anlamada birbirini tamamlar (Turner, 1977, s. 5-12).

1.2. Türk Milliyetçiliği

Milliyetçilik ideolojisi Türk siyasal hayatında hem çağdaşlaşma süreçlerinin formüle edilmesinde hem de bu süreçlere karşı çıkan çevrelerin tepkilerini dile getirmelerinde iki farklı düşüncenin kavramsal aracını oluşturmaktadır. Milli mücadele döneminden başlayarak milliyetçilik ideolojisi geleneksel Müslüman bir toplumda hem kurtuluşun hem de kuruluşun temel kurucu ideolojisi olarak işlev görecekti. Cumhuriyet kurulduktan sonra milliyetçilik ideolojisi modernleşmenin başlıca ideolojik aygıtı olarak bürokratik elitlerin dünya görüşü haline gelecektir. Milliyetçilik Türk siyasal hayatında hem devletin bekası için kitleleri mobilize eden hem de bürokratik elitlerin toplumsal konumlarını korumada temel bir düşünceydi.

Millet kavramı Arami kökenli bir terim olup Arapça “Milla” dan gelen “millet” sözcüğü Kur’anda dini anlamıyla kullanılır. Daha sonra dini cemaati özellikle, İslam ümmetini ifade edecek şekilde bu kavram daha geniş bir içerikle kullanıldı (Ersanlı, 1992. s. 20). Bu terim Osmanlı İmparatorluğu’nda Rum ve Ermeni Hristiyanlar ile Yahudiler gibi örgütlü ve kanunen tanınmış dini cemaatleri içine alacak şekilde genişletilerek dini azınlıklar için kullanılır oldu. İmparatorlukta bir Müslüman ümmet vardı fakat Türk, Arap, milletleri yoktu Rum Yahudi Ermeni milletleri vardı fakat etnisite anlamında değil dini cemaatler olarak On dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar Gregoryen ve Katolik Ermeniler ayrı milletleri teşkil ederken öte yandan Rumlar Slavlar Rum Ortodoks milletinin birbirinin aynı birer parçası oluyorlardı. Millet kavramı siyasi içeriğini ulus anlamında geç tarihlerde kazandı. Çünkü millet terimi 1839 Gülhane Hattında Ahali-i İslam Müslüman ahali gayri Müslimlerin dini cemaatlerini belirtmek için kullanılıyordu. 1860’a kadar bir Osmanlı milleti diye Müslümanlar tanımlayan sık sık atıf yapılan bir terime rastlanmaktaydı (Lewis. 2000, s. 76) ‘Türkiye’ sözcüğü 11. Yüzyılda İtalyan Levantenler tarafından Anadolu coğrafyası için kullanılıyordu (Taneri, 1983, s. 51).¹

Bernard Lewis belirttiğine göre On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Genç Osmanlılar Avrupa etkisi altında kendi ülkelerine “ Türkiye” olarak söz etmek istediklerinden bu isme Türkçe karşılık bulmakta güçlük çektiler. Önce Türk ülkesi anlamına gelen Farsça bir terkip olan Türkistan sözcüğünü kullandılar daha sonra muhtemelen bu deyim Orta Asya ‘ya mal edilmiş olduğundan bunu terk ettiler ve Avrupalı isimden adapte edilen 1923 ‘te kurulan Yeni Cumhuriyete ülkenin resmi adı olacak olan “ Türkiye” kelimesini kullandılar (Lewis, 2000. s. 36).

1 Taneri, A.(1983). Türk Kavramının Gelişmesi Saray Kitapçısı

1.2.1 Türkçülük

Türkçülüğün gelişmesinde tarih ve filoloji çalışmalarının çok büyük bir etkisi oldu. Avrupa’da Macar ve Alman düşünürler, “Turan” fikrini filolojik ve tarihsel temeller üzerinden geliştirmişlerdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Berlin’de düzenlenen ve Almanların öncülük ettiği “Türk Kavimleri Kongresi” bu tür fikri oluşumların önemli temel sağladı. Bu kongreye Türkiye’den Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura gibi isimler katılmıştı. Bu dönemde Türkçüler ile İslamcılar, farklı gruplar olarak varlık göstermekteydiler. İslamcılar dini ve ahlaki temellere dayanan siyasi fikirleri, henüz Türkçülerle birleşik bir ideolojik çerçeve oluşturamamıştı. 1908 yılında, Türkçülük akımı, Ahmet Mithat, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Yusuf Akçura ve Akil Muhtar gibi isimlerin katkılarıyla ivme kazandı. 1911 yılında Türk Derneği kuruldu ve aynı yıl dernekle aynı adı taşıyan bir dergi yayımlanmaya başlandı. Ancak bu dergi yalnızca yedi sayı çıkarabildi. Daha sonra, bu yayın “Türk Yurdu” adıyla devam etti ve Türkçülük hareketinin fikrîsel temellerinin yaygınlaşmasına katkı sağladı (Ülken, 1992, s. 217).

Batı’da başlayan milliyetçilik akımları çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlarda beş asırdır yönettiği Hristiyan halklar arasındaki ayaklanmalara neden oldu. 1821 Mora İsyanıyla başlayan başlangıçta yalnızca adalet isteyen sonrasında özerklik arkasından 1831 tarihinde bağımsızlığını ilan ettiler. Yunanlılardan sonra aynı gerekçe ve argümanlarla Sırlar 1856 Kırım harbinin getirdiği kriz içinde özerkliklerin ilan ettiler. Aynı gerekçeler üçüncü olarak Romanlar 1878 Osmanlı Rus harbinde ayaklanarak bağımsızlıklarını ilan ettiler. Balkanlarda Osmanlı egemenliği her savaşın yarattığı boşluk ve otorite zayıflığının ardından özerklik daha sonra da bağımsızlıklarını ilan ederek parçalandı. Bu Balkan tecrübesi haklı olarak Osmanlı bürokratları ve aydınları arasında devletin beka sorununu ve parçalanma korkusunu zihinlere yerleşmesine neden oldu. Devletin parçalanma korkusu ve endişesi bürokratik elitler ve aydınlar arasında beka sorunun hafızalarda korkuyla karışık bir biçimde yer etmesine neden oldu.

Yunanlıların, Sırların ve Romenlerin İmparatorluktan korkarak bağımsız devlet haline gelmeleri balkanların tek tek elden çıkması imparatorluk bürokrasinin hafızasında sürekli bir “Bölünme” korkusu ve fobisini oluşturdu. Bu korku daha sonra Osmanlının asker ve sivil bürokrasi olarak Cumhuriyeti kuran kadroda da “devleti aklı”nın bilinç altında haklı olarak Cumhuriyeti yönetenlerin hatıra ve hafızasında da yer edecekti. Cumhuriyetin yönetici sınıfının, siyasal duruş ve tahayyülünü “devletin bekası” noktasına yoğunlaştırmasının temel nedeni 19. Yüzyıl Osmanlı siyasal kültür mirası ve devleti bütünüyle kaybetme tehlikesi-

nin bizzat yaşanan acı bir tecrübeydi. Bu acı tecrübe Yusuf Akçura'nın geliştirdiği Türkleşmek, İslamlaşmak ve Osmanlılaşmak gibi üç tarzı siyasetle imparatorluğu yıkılmaktan kurtaramamıştı. Ancak projenin Osmanlılık unsuru imparatorluk yıkıldıktan sonra fiilen artık karşılığı ortadan kalkmıştı. Geriye Türklük ve İslamlık unsurları kalmıştı. Yusuf Akçura'nın bu üç tarzı siyasetini Ziya Gökalp yeni duruma göre farklı bir biçim ve daha rasyonel bir temelde Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak şeklinde yeniden formüle etti. Tanzimat anlayışının getirdiği modernleşmenin temel özelliği bir tarafta reform diğer yandan da düzenin değişmemesi konusunda muhafazakârlığı yan yana getirmişti (İnsel, 2013 s. 617). Gökalp'in ulus anlayışı bu ikiliği ortadan kaldırıp daha yapısal bir çağdaşlaşma anlayışını Yeni Hayat olarak uygulamaktı (Gökalp, 1982, s. 43). Ancak bu yeni hayatın gereklerini hazırlayacak Batı'daki gibi müslümün bir burjuva sınıfı olmadığı için bu değişimler Bürokrasi tarafından gerçekleştirilecekti. Bürokrasi Müslüman toplumlarda, Avrupa'da olduğu gibi burjuva kapitalist bir toplumsal dönüşümün doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmamıştı. Bunun yerine, güçlü devlet geleneklerine sahip Müslüman toplumlarda bürokrasi, patrimonial yapıların dönüşümüyle şekillenmiş ve genellikle Avrupa tarzı bir modernleşme ve ilerleme anlayışıyla, toplumu yukarıdan aşağıya değiştirme hedefi doğrultusunda işlev kazanmıştı (Öğün, 1992, s. 36). Cumhuriyet döneminde tarihsel olarak merkezi imparatorluktan müdevver bu bürokrasinin Avrupa'da burjuvazi sınıfının öncülüğünde gerçekleşen ekonomik toplumsal ve siyasal dönüşümün kapsamından farklı olarak aydınlanmanın pozitivist değerleri daha çok kültürel düzeyle sınırlı kalmıştır. Özellikle Kurtuluş Savaşı sürecinde işgalci güçlere karşı milliyetçi ve İslamcı tepkiler birbirine karışarak bürokrasinin öncülüğünde ortak düşmana karşı seferber edilmiştir. Kurtuluş savaşından sonra ise Cumhuriyet'in kurulmasıyla Kemalizm toplumu monolitik tarzda dönüştürmeyi ilke edinmiştir. Toplumsal yapının siyaset kurumuyla tepeden dönüşümünü sağlayacak uygulamalara karşı çeşitli dinsel kesimlerle kırsal alanın tepkilerini birleştirerek yaygın bir toplumsal muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Bu yaygın muhalefetin bir boyutu da zaman zaman kırsal kesimin dinsel ve romantik popülist milliyetçi muhalefetiyle birleşmesidir. Modern millet, liberal ideolojinin bir parçası olarak, mantıksal bir zorunluluktan çok, uzun süredir onunla ilişkilendirilen özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi liberal sloganlarla bağlantılıydı; bu bağlamda, tarihsel olarak yeni bir olgu olması nedeniyle muhafazakâr ve gelenekselci çevrelerin karşı çıkışına maruz kalırken, onların ideolojik rakipleri için hem siyasi hem de toplumsal açıdan çekici bir kavram olarak ön plana çıkmıştı. (Hobsbawm, 1992, s. 64). Kemalizm'in halkçılık ilkesi ile bile köylülük üzerinde bir etki yaratmayı başaramadığı aydınlanma ideolojisiyle kırsal geriliği

din üzerinden dışladığı ölçüde köylülüğün ona karşı şüpheyle bakması hasmane bir tutum sergilemesi kaçınılmazdı. (Hobsbawm, 1998, s. 253).

Türk milliyetçiliği, modernleşme ve ulusal kimlik inşası süreçleriyle yakından ilişkili, tarihsel ve ideolojik bir niteliğe sahipti. Temel özelliklerinden biri Avrupalı olmayan anti sömürgeci bir niteliğe sahip olmasıydı. Türk milliyetçiliğinin diğer bir temel özelliği Birinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkıp kültürel siyasal ekonomik toplumsal yaşamın bütün alanlarında köklü bir devrimi gerçekleştirmesidir. Bu köklü değişim ve dönüşüm süreci geleneksel toplum yapısını ve tarihsel bağları büyük ölçüde koparan Batı uygarlığını referans alan bir modernleşme anlayışına sahipti. Modernleşme paradigması, Osmanlı geçmişiyle ideolojik bir kopuşu temsil ederken, Türk toplumunu Avrupa ulusları ailesine entegre etmeyi amaçlamıştı. Bu süreç, milliyetçi ideolojiyi bir anlamda Batılılaşma ve modernleşme projesine dönüştürmüştü; Türk milliyetçiliği, Batı'nın ideolojik hegemonyasına hem entegre olmayı hem de ona karşı özgün bir kimlik geliştirmeyi hedefleyen bir dönüşümü amaçlamıştı. Çelişki gibi görün bu ikili durum ise Ziya Gökalp uygarlığı tanımlarken Siyasi Avrupa ile Medeni Avrupa ayrımını yaparak esas çağdaş uygar bir toplum ve yönetim yapısına kavuşmak için medeni Avrupa'yı yeni hayatın inşasında örnek alınacağını belirtiyordu (Gökalp, 1982, 32). 1870'lerin ortalarında Abdülhamid'in otoriter yönetimi, İmparatorluk içinde gizli örgütlerin kurulmasına yol açmış Türkçülük düşüncesi bu örgütler içinde yer bulmuştu. Pan-İslamcılığı savunan Abdülhamid, dini, gelenek ve inanca dayalı birleştirici bir güç olarak görmüş ve bu gücü Sultanlık makamının prestijiyile Avrupa ve Doğu ülkeleri üzerinde kullanmayı amaçlamıştı. 1911-1912 Balkan Savaşlarında İmparatorluğun Avrupa'daki büyük bölümünü kaybetmesi bu kayıplar Osmanlı yöneticileri ve aydınları arasında büyük bir üzüntüye neden oldu. Türklerin elinde sadece Anadolu kalmıştı. Balkanların kaybı ile Türk Milliyetçiliği Osmanlı aydınları arasında daha açık biçimde savunulmaya başlandı.

Türk milliyetçiliği, Balkanlarda yükselen milliyetçi akımlar özellikle Yunanların Pan-Helenizminden sonra daha güçlü hale geldi. Türkçülük düşüncesini besleyen diğer bir motivasyon is Rusya'nın Pan Slavizmine karşı hem politik ve hem de diplomatik bir strateji olarak Orta Asya'da Rusya'nın egemenliği altındaki Türk toplumları arasında birlik ve dayanışmayı gündeme getirdi. Bu koşullar altında Türkçülük düşüncesi daha güçlü hale geldi. (Turner, 1977, s. 5-12).

1.2.2 Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği

Ziya Gökalp I. Meşrutiyetin ilan edildiği yılda 1876'da Diyarbakır'da doğmuş. Amcasından İslami ilimleri öğrenmiş küçük yaşta hafız olmuş Arapça ve Farsçayı çok iyi bilirdi. İstidadı ve karihası çok yüksek bereketli bir zekaydı. Diyarbakır'da Askeri rüştiyeyi bitirdikten sonra pozitif bilimleri deterministik yöntemleri çok ayrıntılı biçimde öğrenmişti. Diyarbakır'da Fransızca öğrenmiş istidadı çok yüksek bir öğrenciydi. Onun düşünce dünyasının merkezinde aklının mabedinde kutsadığı düşünce,-cvatan ve hürriyet mefkuresiydi. Sağlam esaslı bir bilimsel yönetime sahip bir zihnin temel özelliği tasnif yeteneğiyle keskin dikkat ince gözlem ve tecrübeye dayanmasıdır. Ziya Gökalp bütün bu meziyetleri taşıyan bir zihindi (Ebinç, 1924, s. 136).

Gökalp temel eserlerini 1911-1918 ve 1922-1924 yılları arasında yazmıştı. Gökalp, 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra İmparatorluğun yapısal sorunlarını bütünlükçü bir yöntem ve kuram içinde çözümlemeye çalışmıştır. Daha sonra Ziya Gökalp'in geliştirdiği bu düşünceleri Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan yeni Cumhuriyet'in ilkelerine dönüşecekti

Ziya Gökalp İttihat ve Terakki'nin kongresine katılmış örgütün merkezi komite üyesi olmuştu. 1909'da bir kongrede Mustafa Kemal'in ilk kez dikkat çektiği sırada, Gökalp daha çok bir entelektüel olarak öne çıkmıştı. Milliyetçi fikirleri başlangıçta Pan-Turanizm (Pan-Türkizm) çizgisini takip etmiştir. Pan-Turanizm, Rusya'daki azınlıklar arasında Pan-Slavizme bir tepki olarak gelişen ve dünyadaki tüm Türkleri tek bir otorite altında birleştirmeyi hedefleyen bir hareketti. Ancak zamanla bu hayalin pratik olmadığı anlaşılmış ve Gökalp, imparatorluk içindeki Türklerle sınırlı bir Pan-Türkizm formuna yönelmiştir.

Balkan Savaşlarından sonra Milliyetçilik ideolojisi Osmanlının bir kısım aydınları arasında çöken bir İmparatorluğun kurtuluşu için bir çözüm yolu olarak düşünüldü. Osmanlı aydınları arasında bu sorunu kuramsal bütünlük içinde değerlendiren tek aydın Ziya Gökalp'ti. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde, bu krizi kapsamlı bir teorik çerçevede ele alan tek düşünür Ziya Gökalp olmuştu. Diğer bazı aydınlar, Ziya Gökalp'in sahip olduğu teorik derinlikten ziyade, daha çok reformist ve eklektik bir düşünce tarzını benimsemişlerdi. Gökalp haricindeki aydınlar, Batılı devletlerin azınlık hakları üzerindeki diplomatik ve politik baskılarına karşılık, ulus-devletin siyasi, hukuki ve idari yapılarını imparatorluk bünyesine kazandırarak sorunun çözülebileceği düşünce-sindeydiler. Bu aydınlar içinde Ziya Gökalp, devletin çöküşünün temel sorunlarını kapsamlı ve bütüncül bir kuramla analiz eden ender bir en-

telektüel olarak öne çıkmıştı. Ziya Gökalp'i diğer aydınlardan farklı kılan derin bir teorik birikime ve çok yönlü analiz yapma becerisine sahip olmasıydı. Gökalp bu yönüyle sorunları, geniş bir perspektifle kavrama ve çözümleme gücüyle diğerlerinden daha derin ve bütüncül bir bakış açısına sahipti.

Ziya Gökalp düşüncelerini ifade ederken açık ve belirgin bir tarzda derin bir düşünce yeteneği olağanüstü bir analiz ve tasnif konusunda apayrı bir zihinsel meziyete sahipti (Hisar, 2005, s. 279). Gökalp'in fikirlerinin pratik yönelimi ve I. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasındaki yıllarda politik eylemle yakın ilişkisi, birçok eleştirmenin onu Türkiye'nin siyasi talihsizliklerinden sorumlu tutmasına neden oldu. Ancak bu ideolojik ilişkiye rağmen, her zaman politikanın dışında kaldı, bir düşünce insanı yazar olarak yaşadı. Sorumlu herhangi bir kamusal görev üstlenmedi ve hiçbir politik veya kişisel kazanç peşinde olmadı. Neredeyse yoksulluk içinde yaşadı. Aynı zamanda, Türkiye'nin gençliği üzerinde ve hatta İttihat ve Terakki Partisi politikacıları üzerinde istisnai bir karizmatik güce sahipti. Gökalp manevi rehber, bir ilham kaynağıydı (Berkes, 1954, s. 375-390). Ziya Gökalp'in en verimli dönemleri Türk tarihinin en çalkantılı ve kriz dönemleriydi. Kendisinin felsefi sosyolojik düşüncelerini kırk sekiz yıllık kısa ömrüne sığdırdı. Berkes'in kriz ve kaos dönemlerinde düşünceler ne kadar derin olsa bile bu olağanüstü dönemde kitleler nezdinde mitlere dönüşme eğiliminin yüksek olduğunu belirterek bu durumun Ziya Gökalp'in talihsizliği olarak niteler. Böyle zamanlarda insanlar, bir düşünürün kavramlarındaki ince ayrımları veya kullandığı terimlerin hassas ve kesin tanımlarını fark etmekte zorlanır ve bu fikirleri genellikle basitleştirip kalıplaştırırlar. Bu yüzden, bugün bile birçok kişi Gökalp'in "kültür" ile "medeniyet" veya "ırk" ile "millet" arasındaki ayrımları vurgulamasını anlayamadığı için Gökalp'i ırkçılıkla itham etmişlerdi. Oysa Gökalp kavmiyetçiliğin hayvanlarda olduğunu belirterek bunun insanlarda olamayacağını bir çok yazısında belirtmesine rağmen bu gerçek görmezden gelinmiştir. (Berkes, 1954, s. 376).

Gökalp, yalnızca siyasi bir değişikliğin, toplumsal ve kültürel bir devrimle izlenmediği sürece hiçbir anlam taşımadığı sonucuna kolayca vardı. Ancak aydınlar, aynı zamanda siyasetçiler de, toplumsal yeniden insanın uygun temeli konusunda görüş birliğine varamadılar. Devrimden sonra aralarındaki muhafazakarlar İslam ümmetinin şeriatına dönüşü savundular (Berkes, 1954, s. 381). Diğer bir kısım aydınlar Batılılaşma fikrini destekleyen liberaller, var olan her şeyin "irrasyonel" olduğunu ve Avrupa'dan gelen her şeyin "rasyonel" olduğunu söylemekten başka Gökalp gibi ne felsefi ne de toplumsal bir program ortaya koyamadılar (Berkes, 1954, s. 381). Ulusal birlik ve bütünlük, milliyetçilik aracılığıyla korunacaktı. Gökalp, milliyetçiliği toplumun ulusal bilinci olarak tanımladığı

için, Türk milliyetçiliği çağdaş rasyonel ve geçmişle ilişkisini romantik bir maziperestlik biçiminde değil sağlıklı bir ilişki olarak yaşanan çağ ve gelecekle ilişkisini kurduğu ölçüde bir anlam taşıyan bir düşünceyi savunuyordu. Gökalp'in bu düşünceleri Cumhuriyet Türkiye'si için bir yol haritası olsa da daha sonra bu düşünceleri farklı şekillerde yorumlansa da, Gökalp'in eğilimi bunu Batılılaşma olarak görmektir. Gökalp'in fikirleri, Türk ulusunun ortaya çıkmasıyla uygulanacak bir Türkçülük programına dahil edilmişti (Gökalp, 2014, s. 76).

Gökalp, Türk kültürünü nihai seviyeye ulaştırmak için Batı uygarlığı ile uyum sağlanmasını öngören yedi aşamalı bir plan geliştirdi. Bu amaca ulaşmak için, İslam toplumunun eskimiş kurumlarından ayrılmak gerekiyordu. O'na göre eski geleneksel kimlik yerine ulusal, bir karakteri taşıyacak laik anlayışın almasını çağdaş bir toplum için gerekli olduğunu vurguluyordu (Turner, 1977, s. 5-12).

Gökalp'in kuramında Yeni Hayat olarak formüle ettiği bu programda dil, edebiyat, sanat ve müzik, din, ahlak, hukuk, siyaset ve ekonomi gibi alanlarda değişiklikler öneriyordu. Bu alanların her biri, Gökalp'in ulus hakkındaki fikirlerini ve yeni milliyetçiliğin izlemesi gereken yöntemini yansıtıyordu (Gökalp, 2015. s. 18). Gökalp'in programı, Türk milletinin seciyesine, ruhuna, kültürel tarihine ve bir ulusun milli bilincini geliştirecek milletin harsının özgünlüklerine vurgu yapıyordu. Bu ikilemleri ortadan kaldırmanın yolu Gökalp'e Halkın aydınlara doğru gitmesi Aydınların Halka gitmesiyle mümkün olduğunu vurgularken bunun sadece popülist bir tarz olmadığını bu ikilem ortadan kaldırmanın rasyonel yöntemlerini de yazılarında temellendirmekteydi (Gökalp, 1977, s. 23-65).

Gökalp, ulus kavramını yalnızca ırk, coğrafya, siyasi bağlılık gibi unsurlara dayandırmaz. Gökalp ulusu aynı zamanda kültür üzerine temellendirir. Gökalp, kültür ve uygarlık teorilerini en iyi şekilde dil aracılığıyla açıklıyordu. Türkçeden Arapça ve Farsça terkiplerin bir kısmının çıkarılmasını önererek, Türkçenin önemini vurguluyordu. Bu öneri yeni kelimeler icat etmek anlamına gelmiyordu; daha ziyade, dili arındırmak ve kelimelerin Türkçe kullanımını yaygın hale getirmeyi amaçlıyordu (Gökalp, 1981. 43). Gökalp'e göre "Türk milleti tarafından bilinen ve kullanılan her kelime Türkçedir. Türkçenin milletin dili olduğunu dilin milletin yaşayan canlı organlarından biri olduğunu belirtiyordu (Gökalp, 1980, s. 53) Gökalp'e göre ulus müşterek dil, din ahlak ve sanatla şekillenen bir yapıdır. Bu bakımdan ulus imparatorluktaki gibi artık dini bir toplum değil aynı değer ve normları paylaşan aynı dili konuşan insanların yapısıdır. Bu yapıyı etnik temelli bir yapı olmadığını daha çok Fransız ulus anlayışındaki siyasi bir yapı olarak tanımlar. Gökalp'in ulus tanımında ulusun bir ırka, kavme (etnik) dayalı coğrafi siyasi ve gönül-

lû bir topluluk olmadığını Ulusun aynı eğitimden geçmiş dil, din ahlak ve estetik konularında ortak kazanımları elde etmiş fertlerden oluşun bir toplumsal yapı olarak tanımlar (Gökalp, 2014, s. 82). Gökalp'e göre insanlar, aynı kanı taşıyanlarla değil, aynı dili konuşan ve aynı inanca sahip olanlarla birlikte yaşamak isterler. Ulusallık için en önemli unsurlar ortak eğitim ve ideallerdir (Gökalp, 2014, s. 85)

Ziya Gökalp milliyetçiliği Batı uygarlığını tamamen benimsemenin en önemli düşünsel aracı olarak görüyordu. Nitekim Cumhuriyeti'n ilk yıllarında Gökalp'in çağdaş uygarlık ile ilgili düşünceleri Cumhuriyet devrimleri dahil olmak üzere pek çok aydın ve bürokratik elit tarafından benimsenmiş ilkelerdi. Din alanında Gökalp, daha muhafazakâr bir duruş sergiledi. Türk milli karakterinin bir parçası olarak dini tamamen dışlamadı. Gökalp, dini kurumları toplumdaki diğer unsurlardan ayırmayı önerse de, dinin manevi yönelim sağlayan bir unsur olduğunu vurguladı. Gökalp'in bu bağlamdaki önerileri arasında, duaların halkın dilinde yapılması vardı. Halk, kendi dininin kutsal metinlerini okuyup anlamadıkça, dinin gerçek doğasını kavrayamazdı. Ancak Gökalp'e göre, Osmanlı İslam anlayışı, merkezi bir otoriteye dayanıyor ve tüm kararlar bu merkezden geliyordu. Yeni Türk devleti ise, manevi gücün din tarafından sağlandığı, siyasi gücün ise devlet tarafından uygulandığı bir düzen içinde bu otoriteyi yeniden düzenledi (Gökalp, 1982, 24).

Atatürk'ten sonraki dönemde Gökalp'in formüle ettiği medeniyet tasavvuru düşüncesi özellikle 1950 den sonra muhafazakar düşünceyle eklemlenerek daha reaksiyoner ve romantik bir milliyetçilik anlayışına dönüşecekti. Bu milliyetçiliğin en somut örneklerinden biri Anadolu-cu milliyetçi akımdır. Bu akımın 1960 lardaki temsilcisi Harekat dergisi ve bu derginin öncülüğünü yapan Nurettin Topçu'nun eserlerinde bunun izlerini görmek mümkündür. Kemalizmle Anadolu-cu milliyetçi muhalefet arasındaki mücadele Tanzimat'dan beri devam eden özünde modernizm-gelenekçilik tartışmasının bir devamıydı. Milliyetçi ideolojinin temel kavramlarından biri olan “vatan,” Kemalizm için Fransız Devrimi'nden esinlenen pozitivist bir anlayışla toplumsal ilerlemenin süreçlerini temsil ederken, Anadolu-cular için aynı kavram, yerel ve tarihsel kültürel değerlerin pozitivizme karşı savunulmasını ve korunmasını ifade eden bir anlam taşımaktaydı. Milliyetçi Muhafazakâr düşüncenin tabi mecrası kırsal alan iken Kemalizm her ne kadar halkçılık ilkesini benimsemiş olsa bile temelde kentli bir ideolojik temele dayanmaktaydı. Milliyetçi Muhafazakâr kırsal hayatın değerlerini ülküleştirerek modernizme bir tepki olarak kendini gösteriyordu. Hareket dergisindeki yazıların düşünsel kaynakları Batı uygarlığının ahlaki toplumsal eleştirilerin yapan Hristiyan mistik düşünür ve yazarların fikirlerine dayanmaktaydı (Öğün, 1991, s. 47) Batı'daki gelişmeler karşısında reaksiyoner ve apolo-

jik bir niteliğe sahip olan Milliyetçi Muhafazakar düşüncenin kırsal hayatın ve onun değerlerinin yüceltilmesine dayanan bu romantik popülist söylemin esas tepkisi ahlaki açıdan bozulmuşluk ve çürüme olarak gördüğü liberal kapitalist dünyaya karşı Batının teknolojisini alıp kültürünü almama gibi bir düşünceye de dayanmaktaydı. Bu düşünce özünde Batı uygarlığını tam olarak kavrayamamaktan kaynaklanan bir yaklaşımdı. Batının teknolojisiyle kültürü sanki bir birinden ayrılabilen bir olguymuş gibi eklektik bir düşünceye dayanmaktaydı. Milliyetçi ve muhafazakar düşüncenin önemli aydınlarından biri olan Erol Güngör bu gerçeğin farkında olarak Teknoloji ve Kültür konusunun birbirinden ayrılamayacağını ifade etmektedir. Teknolojinin bizzatı kendine mahsus bir değer sisteminin mevcut olduğunu ifade etmektedir. Modern teknolojinin vazgeçilmez gibi görünen değerleri, aslında teknolojiyi de kapsayan daha geniş bir sosyal çerçevenin ürünü olup, Göngöre göre Avrupa kültürü ile Avrupa medeniyetinin birbirinden ayrılmaz olduğu fikri tamamen yanlış olmasa da, bu durumun Avrupa kültürünü olduğu gibi benimsemeyi savunanları haklı çıkarmadığını belirtmektedir. (Güngör, 1986). Nitekim bu yaklaşımı ünlü sakallı Celal “Batıya doğru giden gemide doğruya doğru koşan insanlar” olarak sarkastik müstehzi bir üslupla eleştirmiştir.

Milliyetçi Muhafazakar düşüncenin modernizmin getirmiş olduğu tehditkar ilerleyişini geciktirmek ya da yavaşlatmak Bu tür muhafazakar grupların kırsal kesimlerin desteğini çekmesi kaçınılmazdı. Bu yerleşik dirençli yapı adet ve gelenekten yana olan modernizmin tehdit ettiği kurumların değişmesi karşısında geçmişe yönelmesi günün sorunlarının üstesinden gelemeyince marazi bir şekilde tarihe maziye sığınma tesellisini de beraberinde getirmekteydi. Benedict Anderson’un ifadesi ile ulus’un yaratılması toplumsal tahayyül düzeyinde üretilmesi için Milliyetçilik devletlerin adeta dini haline getirildi (Anderson, 1993, s. 5)

Burjuvazinin ortaya çıktığı coğrafyalarda geleneksel yapılar, hem zihinsel bir güç olarak hem de halk arasında, daha önce görülmemiş bir hızla gerilemekteydi. Bu durum, kentleşmenin neredeyse kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilebilirdi; çünkü diğer tüm koşullar sabit kaldığında, şehirlerin kırsal bölgelere, büyük şehirlerin ise küçük şehirlere kıyasla dindarlığı zayıflatıcı bir etkisi olduğu açıktı (Hobsbawm, 1999, s. 65). Fakat muhafazakar kırsal alanlardan gelen göç kentli orta sınıfın ussalcılığı karşısında 1950’li yıllardan itibaren ivme kazanmaya başlayarak Türkiye’de kentlerde toplumsal yapının siyasal davranış biçimlerini de büyük ölçüde değiştirmekle sonuçlandı. Toplumsal itaati ve düzeni meşrulaştıran din ve onun geleneksel kurumları kentlerdeki orta sınıfın dünya görüşü ve devletin toplumsal yapıyı değiştirme ve dönüştürme çabası kırsal kökenli büyük köylü yığınları karşısında zayıf kalması kaçınılmazdı.

nılmazdı. Bu nedenle milliyetçi muhafazakar düşünce 1950’den itibaren kentsel alanlarda gittikçe yükselen bir boyut kazandı.

Sonuç

Bu metinde milliyetçiliğin tarihi, tanımları ve ideolojik boyutları ile Türk milliyetçiliğinin özgün gelişim süreçlerini tematik olarak ele alındı. Milliyetçilik, Fransız Devrimi’nden günümüze, siyasal düzen ve ulus-devletin inşasında merkezi bir rol oynayan, ancak farklı tarihsel bağlamlarda değişen yüzlere sahip bir ideolojidir. Bu bağlamda, milliyetçilik hem modern dünyanın siyasal düzenini şekillendiren bir çerçeve sunmuş hem de ulus-devletlerin kimlik ve sınır sorunlarıyla dolu karmaşık yapısını ortaya koymuştur.

Milliyetçilik, ulus-devlet yapısının hem içte hem de uluslararası alanda meşruiyet kaynağıdır. Ancak bu yapı, hiçbir zaman tek bir etnik gruba dayanmamış, aksine farklı etnik grupları ve ulusal kimlikleri kapsayan bir çerçeve oluşturmuştur. Örneğin, Katalonya veya İskoçya gibi gelişmiş uluslar ile Galiçyalılar veya Sorblar gibi küçük etnik topluluklar aynı devlet içinde bir arada bulunmuşlardır. Bu durum, milliyetçiliğin yalnızca etnik değil, kültürel ve siyasal boyutlarını da kapsayan çok yönlü bir ideoloji olduğunu göstermektedir. Ernest Gellner ve Benedict Anderson gibi düşünürler, milliyetçiliği modernleşme ve sanayileşme süreçleriyle ilişkilendirerek bu ideolojinin tarihsel bağlamını daha geniş bir çerçevede anlamlandırmışlardır.

Türk milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş sürecinde şekillenmiş, hem bir kurtuluş ideolojisi hem de Cumhuriyet’in inşasında bir modernleşme aracı olarak işlev görmüştür. Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin kuramsal temellerini atan önemli bir figürdür. Gökalp, “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” üçlemesiyle, modernleşme ile geleneksel kimlikler arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Ona göre, ulus; müşterek dil, din, ahlak ve sanat gibi kültürel unsurlarla şekillenen bir yapıydı. Gökalp, ulusu bir ırk veya etnik aidiyet üzerinden tanımlamayı reddederek, kültürel ortaklık ve ortak eğitimden doğan bir bilinç olarak ele almıştır. Metin, milliyetçiliğin tarihsel bağlamını anlamak için geçmişin nasıl yeniden inşa edildiğini de tartışır. Tarih, yaşanan olayları olduğu gibi aktarmaktan ziyade, her dönemin kendi ihtiyaçlarına göre yeniden yorumladığı bir süreçtir. Bu bağlamda toplumsal hafıza, milliyetçiliğin inşasında önemli bir role sahiptir. Hobsbawm’un “gelenek’in icadı” kavramı, milliyetçiliğin toplumsal tahayyül düzeyinde nasıl üretildiğini açıklar. Milliyetçilik, yalnızca tarihçiler değil, antropoloji ve filoloji gibi disiplinlerin katkısıyla da şekillenmiş, ulus inşası sürecinde bir siyasal araç haline gelmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gökâlp'in fikirleri, Batılılaşma ve modernleşme projelerinin temelini oluşturmuştur. Ancak, 1950'lerden sonra Türk milliyetçiliği, muhafazakâr düşünceyle eklemlenerek daha reaksiyoner bir yapıya evrilmiştir. Özellikle kırsal kesimin değerlerini yücelten romantik-muhafazakâr akımlar, Batı'nın teknolojisini benimserken kültürünü reddeden bir eklektik yaklaşımı benimsemişlerdir. Milliyetçilik, hem tarihsel hem de ideolojik bir inşa sürecidir. Bu süreçte ulus, yalnızca kültürel ve siyasal bir birim değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın ve tahayyülün bir ürünüdür. Ziya Gökâlp'in düşünceleri, Türk milliyetçiliğinin modernleşme ve kimlik inşası süreçlerindeki özgün yerini anlamamıza ışık tutarken, milliyetçiliğin değişen yüzlerini de gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (1993). *Hayali cemaatler: milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*, 1. B (Çev. İ. Savaşır). İstanbul Metis Yayınları.
- Barrington, L. W. (1997). “Nation” and “Nationalism”: The Misuse of Key Concepts in Political Science. *PS: Political Science and Politics*, 30(4), 712–716. <https://doi.org/10.2307/420397>
- Berkes, N. (1954). Ziya Gökalp: His Contribution to Turkish Nationalism. *Middle East Journal*, 8(4), 375–390. <https://www.jstor.org/stable/4322635>
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet Üzerine*, 1.b, (Sümer, A, Çev:) İstanbul İletişim Yayınları.
- Ebinç, S. (2024). Ziya Gökalp’in Ölümünün Yüzüncü Yılında Sönmeyen Ziyası: Milliyetçilik. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 159, 135–154.
- Ersanlı, B. (1992). *İktidar ve Tarih*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusçuluk*, 1.B. (Çev. B. E. Behar). İstanbul İnsan Yayınları.
- Gökalp, Ziya (2014). *Türkçülüğün Esasları*, Haz Salim Çonoğu, Ötüken Yayınları, İstanbul
- Gökalp, Z. (1976). *Makaleler I* (Ş. Beysanoğlu, Haz.). Milli Eğitim Basımevi.
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler II* (S. H. Bolay, Haz.). İstanbul.
- Gökalp, Z. (1977). *Makaleler III* (M. O. Durusoy, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1977). *Makaleler IV* (F. R. Tuncor, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1981). *Makaleler V* (R. Kardaş, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler VII* (A. Çay, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler VIII* (F. R. Tuncor, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler IX* (Ş. Beysanoğlu, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2006). *Felsefe Dersleri* (A. Utku & E. Erbay, Haz.). Çizgi Yayınları.
- Güngör, E. (1986). *Kültür Değişimleri ve Milliyetçilik*. Ötüken Yayınları.
- Habsbawm, E. J. (1992). *Milletler ve Milliyetçilik*. Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. & Kertzer, D. J. (1992). Ethnicity and Nationalism in Europe Today. *Anthropology Today*, 8(1), 3–8.
- Hobsbawm, E. J. (1998). *Sermaye Çağı*. Çev. (Boş bırakılmış çev.).
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. Çev. Semih Lim. Yapı Kredi Yayınları.
- Heyd, U. (2002). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*. Çev. Kadir Güney. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2005). *Geçmiş Zaman Edipleri*. Haz. Tahsin Yıldırım. Selis Yayınları.
- İnsel, A. (2013). Düzen mi? Kalkınma mı? İçinde Bora, T. & Gültekingil, M. (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*. İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Çev. Metin Kıratlı. TTK Yayınları.

- Renan, E. (2018). *What is a nation and other political writings*. (M. F. N. Giglioli, Trans.). New York: Columbia University Press.
- Öğün, S. S. (1992). *Türkiye’de cemaatçi milliyetçilik ve Nurettin Topçu*. 1b. İstanbul Dergah Yayınları.
- Smith, W. T. (2005). Civic Nationalism and Ethnocultural Justice in Turkey. *Human Rights Quarterly*, 27(2), 436–470. Published by The Johns Hopkins University Press.
- Taneri, A. (1983). *Türk Kavramının Gelişmesi*. Saray Kitapçısı.
- Turner, M. A. (1977). Ziya Gökalp and the Fundamental Bases of Turkish Nationalism. *Turkish Studies Association Bulletin*, 2(3), 5–12. <http://www.jstor.org/stable/43383870>
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul Ülken Yayınları,
- Wood, E. M. (2007). *Kapitalizmin Arkaik Kültürü*. Çev. Oya Köymen. Ankara: Yordam Yayınları.

GÜÇ ODAKLI ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ULUSLARARASI HUKUKUN ROLÜ

Sıddık ARSLAN¹

¹ Dr, Erzurum Büyükşehir Belediyesi, Genel Sekreter Yardımcısı, Erzurum, Türkiye.
siddikarslan@hotmail.com ORCID: 0009-0009-3169-3763

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplini, devletler ve diğer uluslararası aktörler arasındaki dinamikleri inceleyen, küresel siyasetin işleyişini anlamaya çalışan çok boyutlu bir alandır. Bu disiplinin merkezinde yer alan güç kavramı, tarih boyunca uluslararası sistemin temel belirleyicisi olmuştur (Waltz, 1979). Nitekim Waltz'un yapısal realizm kuramı, uluslararası sistemin anarşik doğasının devletleri güç maksimizasyonuna yönlendirdiğini öne sürerek, güç kavramının salt bir analiz aracı olmaktan öteye geçip sistemin yapısal bir unsuru olduğunu ortaya koymuştur. Güç, yalnızca askeri kapasiteyle sınırlı kalmayıp, ekonomik, siyasi, diplomatik, teknolojik ve kültürel unsurları da içeren geniş kapsamlı bir olgudur (Nye, 2004). Bu çerçevede Nye'in geliştirdiği yumuşak güç (soft power) kavramı, bir devletin uluslararası arenada etkisini yalnızca zorlayıcı araçlarla değil, kültürel çekiciliği, siyasi değerleri ve meşru dış politikaları aracılığıyla da kurabildiğini göstermiştir. Uluslararası sistemdeki güç dağılımı, devletlerin dış politika kararlarını, müttefiklik ilişkilerini ve uluslararası hukuk normlarının uygulanabilirliğini doğrudan etkilemektedir (Mearsheimer, 2001). Mearsheimer'in saldırgan realizm perspektifinden değerlendirildiğinde, büyük güçlerin uluslararası hukuk normlarına bağlılığı, bu normların kendi stratejik çıkarlarıyla örtüştüğü ölçüde geçerlilik kazanmakta; aksi durumda ise güç politikaları hukuki çerçevenin önüne geçmektedir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde nihai belirleyici unsurun güç olduğu, uluslararası hukukun ise bu güç ilişkilerinin bir yansıması niteliğinde olduğu görülmektedir. Bu tespit, özellikle Krasner'in (1999) egemenlik kavramını "örgütlü ikiyüzlülük" (organized hypocrisy) olarak nitelendirmesiyle de desteklenmektedir; zira güçlü devletler egemenlik ilkesini diğer devletlere dayatırken, kendileri bu ilkeyi seçici biçimde uygulamaktan kaçınmamışlardır.

Güç kavramı, hem geleneksel (askeri ve ekonomik) hem de modern (teknolojik, diplomatik ve kültürel) unsurlarıyla ele alınmaktadır. Realist teorilerde güç, devletlerin çıkarlarını maksimize etmek için kullandıkları temel araç olarak görülürken (Morgenthau, 1948); liberal teoriler, güç dağılımının uluslararası işbirliğini nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır (Keohane, 1984). Keohane'nin karşılıklı bağımlılık (complex interdependence) modeli, devletlerarası ilişkilerde güç kullanımının yalnızca askeri kapasiteyle sınırlı olmadığını, ekonomik ve kurumsal bağımlılıkların da güç ilişkilerini dönüştüren kritik değişkenler olduğunu savunmuştur. Konstrüktivist yaklaşım ise gücü normların, değerlerin ve kimliklerin oluşturduğu sosyal bir olgu olarak ele almaktadır (Wendt, 1999). Wendt'in sosyal inşacılık kuramına göre, uluslararası sistemin yapısı yalnızca maddi güç dağılımıyla değil, aynı zamanda devletlerin birbirleri hakkındaki kolektif algıları ve paylaşılan fikirlerle şekillenmektedir; bu da güç

kavramının intersubjektif bir boyut taşıdığını ortaya koymaktadır. Ancak tüm bu yaklaşımların ortak noktası, gücün uluslararası ilişkilerde merkezi bir konumda olduğu ve devletlerin davranışlarını şekillendirdiği gerçeğidir. Özellikle nükleer silahlar gibi caydırıcılık kapasitesine sahip unsurlar, güçlü devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını güçlendirmekte ve diğer devletler üzerinde nüfuz kurabilmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda, nükleer caydırıcılığın uluslararası sisteme getirdiği “dehşet dengesi” (balance of terror), Soğuk Savaş döneminden günümüze kadar büyük güçler arasındaki doğrudan çatışmaları engelleyen temel mekanizmalardan biri olarak işlev görmüştür (Schelling, 1966).

Uluslararası sistemde yaşanan güç mücadeleleri, devletlerin güvenlik politikalarından ekonomik iş birliklerine kadar geniş bir alanda etkili olmaktadır. Küresel hegemonya mücadeleleri, bölgesel ittifaklar ve teknolojik üstünlük yarışı gibi faktörler günümüz dünyasında güç dengelerinin hızla değişmesine neden olmaktadır (Ikenberry, 2001). Ikenberry’nin liberal hegemonya tezi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD’nin kurduğu kurumsal düzenin, hegemon gücün meşruiyetini artıran ve diğer devletlerin sisteme gönüllü katılımını sağlayan bir yapı oluşturduğunu ileri sürmektedir; ancak bu düzenin sürdürülebilirliği, hegemonun görece gücündeki değişimlerle doğru orantılı olarak sorgulanmaktadır. Bu değişim, uluslararası hukuk normlarının uygulanması ve yorumlanmasında da kendini göstermektedir. Güçlü devletler, uluslararası hukuku kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayabilmekte ve gerektiğinde bu normları göz ardı edebilmektedir. Nitekim 2003 yılında ABD’nin Irak’a müdahalesi, BM Güvenlik Konseyi’nin açık onayı olmaksızın gerçekleştirilmiş ve bu durum, güçlü devletlerin uluslararası hukuk normlarını ihlal edebilme kapasitesinin somut bir göstergesi olmuştur (Franck, 2003). Örneğin; BM Güvenlik Konseyi’ndeki veto mekanizması, güçlü devletlerin uluslararası hukuku şekillendirme kapasitesini açıkça ortaya koymaktadır (Hurd, 2007). Hurd’un belirttiği gibi, veto yetkisi yalnızca hukuki bir araç değil, aynı zamanda büyük güçlerin uluslararası meşruiyet söylemini kontrol etmelerini sağlayan stratejik bir güç enstrümanıdır.

Bu çalışmanın temel amacı, uluslararası ilişkilerde gücün belirleyici rolünü, uluslararası hukuk, devletlerin iç siyasi yapıları, ekonomik ilişkiler, ittifak sistemleri ve bireysel aktörler bağlamında incelemektir. Çalışma, güçlü devletlerin uluslararası hukuku nasıl yönlendirdiğini, ittifak sistemleri yoluyla nasıl avantaj sağladıklarını ve ekonomik bağımlılıkları nasıl bir dış politika aracı olarak kullandıklarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu analiz, uluslararası ilişkilerde nihai belirleyici unsurun güç olduğu tezini destekleyen somut verilere ve tarihsel örneklerle dayanmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, yalnızca güç kavramının teorik çerçevesini ortaya koymakla yetinmemekte; aynı zamanda gücün uluslararası hukuk

üzerindeki dönüştürücü etkisini tarihsel vaka analizleriyle destekleyerek, güç-hukuk ilişkisinin dinamik ve çok katmanlı yapısını çözümlemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın kapsamı, uluslararası ilişkilerde güç kullanımını teorik ve ampirik açılardan incelemektedir. Araştırma, büyük güçlerin uluslararası sistemdeki rolüyle sınırlı olup, bölgesel aktörlerin güç dinamikleri kapsam dışında bırakılmıştır. Bu sınırlandırma, araştırmanın analitik odağını korumak ve büyük güçlerin sistemik düzeydeki etkilerini daha derinlemesine inceleyebilmek amacıyla bilinçli bir tercih olarak yapılmıştır. Çalışmada yalnızca devletlerarası ilişkiler değil, bireyler, uluslararası örgütler ve ekonomik aktörlerin de güç ilişkileri içindeki konumları değerlendirilecektir. Coğrafi konum ve doğal kaynaklar gibi değişmez faktörlerin, devletlerin güç kapasitesini nasıl etkilediği ve bu kapasiteni uluslararası ilişkilere nasıl yansıdığını da incelenecektir. Ancak çalışmada doğrudan kantitatif analizlere yer verilmeyecek, nitel yöntemlere dayalı bir değerlendirme yapılacaktır. Bu metodolojik tercih, güç ilişkilerinin bağlamsal ve yorumsamacı (hermeneutik) boyutlarını daha etkili biçimde ortaya koyabilmek ve sayısal göstergelerin tek başına yansıtamayacağı normatif ve stratejik dinamikleri kavramak açısından uygun görülmüştür (Creswell & Poth, 2017).

Çalışmanın temel problemi, uluslararası sistemde gücün nihai belirleyici unsur olup olmadığı sorusuna yanıt aramaktır. Bu problem, uluslararası ilişkiler disiplininde uzun süredir devam eden yapı-fail (structure-agency) tartışmasıyla doğrudan ilişkilidir; zira gücün belirleyiciliği meselesi, sistemik yapının mı yoksa bireysel aktörlerin mi uluslararası sonuçları şekillendirdiği sorusuyla iç içe geçmektedir (Wight, 2006). Bu bağlamda şu sorulara yanıt aranacaktır: Güçlü devletler uluslararası hukuk kurallarını nasıl yönlendirmektedir? Devletlerin iç siyasi yapıları dış politikalarını nasıl etkilemektedir? Ekonomik bağımlılıklar, devletlerarası güç ilişkilerini nasıl belirlemektedir? İttifak sistemleri güç dağılımı üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir? Kültürel ve teknolojik üstünlük, uluslararası arenada güç dengesini ne şekilde değiştirmektedir? Bu sorular, gücün uluslararası ilişkilerdeki merkezi rolünü anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Söz konusu araştırma soruları, güç kavramının çok boyutlu doğasını yansıtmakta olup; her bir soru, gücün farklı bir tezahür biçimini —hukuki, siyasi, ekonomik, kurumsal ve kültürel— analiz etmeye yöneliktir. Bu çok boyutlu sorgulama, tek bir teorik perspektifin ötesine geçerek eklektik bir analitik çerçeve oluşturmayı mümkün kılmaktadır.

Bu çalışma aşağıdaki hipotezleri test etmektedir: H1: Güçlü devletler, uluslararası hukuk normlarını kendi çıkarlarına göre yorumlayabilir ve uygulayabilir. H2: Otoriter rejimler, dış politikalarını güç odaklı bir

yaklaşımla şekillendirirken; demokratik rejimler, işbirliğine dayalı stratejiler benimser. H3: Ekonomik bağımlılıklar, güç ilişkilerinde asimetrik bir etki oluşturarak zayıf devletleri güçlü devletlere daha bağımlı hale getirir. H4: İttifaklar, güç dağılımını belirleyen temel faktörlerden biridir ve güçlü devletler ittifakları yönlendirme gücüne sahiptir. H5: Kültürel ve teknolojik üstünlük, geleneksel güç unsurlarına kıyasla uluslararası sistemde daha uzun vadeli bir etki oluşturur. Bu hipotezler, gücün uluslararası ilişkilerdeki belirleyici rolünü farklı açılardan ele almaktadır. Hipotezlerin formüle edilmesinde, realizmin güç merkezli varsayımlarının yanı sıra liberalizmin kurumsal işbirliği vurgusu ve konstrüktivizmin normatif yapı analizi de göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle H2 hipotezi, demokratik barış teorisinin (Doyle, 1983) temel önermeleriyle doğrudan ilişkili olup; rejim türünün dış politika davranışı üzerindeki etkisini sınamayı amaçlamaktadır. H3 hipotezi ise Wallerstein'in (1974) dünya-sistemleri teorisindeki merkez-çevre ilişkisinin güç asimetrisi boyutunu yansıtmaktadır.

Günümüzde uluslararası ilişkilerde medya ve propaganda, sivil toplum kuruluşları, uluslararası anlaşmalar ve uluslararası finans kuruluşları gibi unsurlar da güç dengesini etkileyen faktörler olarak öne çıkmaktadır. Güçlü devletler; medyayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak kamuoyunu şekillendirebilmekte, sivil toplum kuruluşlarını destekleyerek veya engelleyerek uluslararası arenada etki oluşturabilmektedir. Bu durum, Gramsci'nin hegemonya kavramından esinlenen Cox'un (1981) neo-Gramscici yaklaşımıyla açıklanabilir; buna göre hegemon güçler, yalnızca maddi kapasite üzerinden değil, aynı zamanda fikirler ve kurumlar aracılığıyla da rıza üreterek uluslararası düzeni şekillendirmektedirler. Ayrıca güçlü devletler; IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarındaki ağırlıkları sayesinde, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik politikalarını etkileyebilmektedirler (Stiglitz, 2002). Stiglitz'in eleştirel analizinde vurguladığı üzere, bu kuruluşların yapısal uyum programları ve koşulluluk mekanizmaları, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik egemenliklerini kısıtlayarak güçlü devletlerin lehine asimetrik bir bağımlılık ilişkisi yaratmıştır. Bu durum, uluslararası ekonomik düzenin güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını, aksine bu ilişkilerin kurumsal bir yansıması olduğunu açıkça göstermektedir. Bu faktörler, güç odaklı uluslararası ilişkilerin çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır.

Küresel siyasette son yıllarda artan güç mücadeleleri, bu çalışmanın güncelliğini artırmaktadır. ABD-Çin rekabeti, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik müdahalesi ve Avrupa Birliği'nin küresel siyasetteki konumu gibi olaylar uluslararası güç ilişkilerinin nasıl şekillendiğini anlamak açısından önemli örnekler sunmaktadır (Allison, 2017). Allison'ın "Thucydides Tuzağı" (Thucydides's Trap) kavramsallaştırması, yükselen bir gücün

mevcut hegemonu tehdit ettiği dönemlerde savaş riskinin dramatik biçimde arttığını tarihsel verilerle ortaya koymuş; ABD-Çin ilişkilerindeki mevcut gerilimin bu tarihsel kalıba uygunluğu akademik çevrelerde yoğun biçimde tartışılmaktadır. Aynı zamanda enerji güvenliği, siber güvenlik ve uzay teknolojileri gibi yeni güç unsurlarının yükselişi uluslararası ilişkiler literatüründe yeni teorik çerçevelerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, geleneksel güç unsurlarının yanı sıra “teknolojik egemenlik” (technological sovereignty) kavramı giderek daha fazla önem kazanmakta; yapay zekâ, kuantum bilişim ve uzay teknolojilerindeki üstünlük, 21. yüzyılda güç hiyerarşisinin yeniden belirlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Clarke & Knake, 2010). Özellikle siber güvenlik alanındaki gelişmeler, devletlerin altyapılarını ve güvenliğini tehdit eden yeni bir mücadele alanı oluşturmuş; bu alanda güçlü olan devletlerin uluslararası sistemde daha avantajlı konuma geldiği görülmüştür (Kello, 2013). Kello’nun “siber silah” (cyber weapon) ve “sanal savaş” kavramlarına ilişkin analizleri, devletlerin fiziksel güç kullanımına başvurmadan rakiplerinin kritik altyapılarını hedef alabildiğini ve bu durumun uluslararası hukukun mevcut çerçevesiyle yeterince düzenlenemediğini göstermektedir.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada birincil, ikincil ve üçüncül kaynaklardan faydalanılmıştır. Devletlerarası anlaşmalar, diplomatik belgeler ve liderlerin söylemleri gibi birincil kaynaklar analiz edilmiştir. Birincil kaynakların analizi, Bowen’ın (2009) nitel araştırma metodolojisinde önerdiği belge analizi (document analysis) tekniği çerçevesinde sistematik bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Uluslararası ilişkiler teorileri ve akademik makaleler gibi ikincil kaynaklar mevcut literatürün değerlendirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Üçüncül kaynaklar olarak ise haberler ve politika raporları incelenerek güncel gelişmelere yer verilmiştir. Bu üç düzeyli kaynak kullanımı, araştırmanın veri üçgenlemesi (triangulation) ilkesine uygun biçimde yürütülmesini sağlamış; böylece bulguların güvenilirliği ve geçerliği artırılmıştır (Creswell & Creswell, 2017). Araştırma kapsamında realizm, liberalizm ve konstrüktivizm gibi uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde güç dinamikleri ele alınmış, devletlerin dış politika karar alma süreçlerine etkileri incelenmiştir. Bu teorik çoğulculuk, tek bir paradigmanın sınırlılıklarını aşarak güç olgusunun farklı boyutlarını kavramak ve daha bütüncül bir analitik perspektif geliştirmek amacıyla benimsenmiştir.

İklim değişikliği ve pandemiler gibi küresel sorunlar, uluslararası ilişkilerde yeni güç dengeleri oluşturmaktadır. Bu sorunlarla mücadelede liderlik rolü üstlenen güçlü devletler, uluslararası sistemde daha fazla etki sahibi olabilmektedir. Nitekim iklim değişikliğiyle mücadele kap-

samında Paris İklim Anlaşması (2015) sürecinde yaşanan müzakereler, büyük güçlerin —özellikle ABD ve Çin’in— uluslararası çevre hukukunun kapsamını ve bağlayıcılığını doğrudan belirleme gücüne sahip olduğunu somut biçimde ortaya koymuştur. Özellikle COVID-19 pandemisi devletlerin sağlık sistemlerini ve ekonomilerini derinden etkilemiş; kriz yönetiminde başarılı olan devletlerin uluslararası arenada prestij kazandığı görülmüştür. Pandemi sürecinde aşı diplomasisi (vaccine diplomacy) kavramı ön plana çıkmış; Çin ve Rusya gibi devletler, aşı dağıtımını bir yumuşak güç aracı olarak kullanarak özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde nüfuz alanlarını genişletmeye çalışmışlardır. Bu tür küresel sorunlar, uluslararası işbirliğini zorunlu kılsa da güçlü devletlerin bu işbirliği süreçlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme kapasitesine sahip olduğu unutulmamalıdır (Barnett & Duvall, 2005). Barnett ve Duvall’ın güç taksonomisi, gücün yalnızca doğrudan zorlama (compulsory power) biçiminde değil, aynı zamanda kurumsal (institutional), yapısal (structural) ve üretici (productive) biçimlerde de tezahür ettiğini göstererek, küresel sorunların yönetiminde güç ilişkilerinin çok katmanlı doğasını kavramak için kapsamlı bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Devletlerin demografik yapısı, ekonomik ve askeri güçlerini doğrudan etkileyerek uluslararası ilişkilerdeki konumlarını belirleyen bir diğer faktördür. Genç ve dinamik nüfusa sahip güçlü devletler ekonomik üretkenlik ve askeri kapasite açısından avantajlı konumda olmakta, bu da uluslararası sistemde daha fazla etki sahibi olmalarını sağlamaktadır. Buna karşılık, demografik yaşlanma sorunu yaşayan gelişmiş ülkelerin —özellikle Japonya ve bazı Batı Avrupa devletlerinin— uzun vadede askeri insan gücü ve ekonomik dinamizm açısından göreceli güç kaybına uğrayabileceği öngörülmektedir; bu durum, uluslararası güç dengelerinin demografik değişkenlerden bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Ayrıca etkili istihbarat ve diplomasi, devletlerin uluslararası ilişkilerdeki başarısını artıran önemli araçlardır. Güçlü devletler, bu araçları kullanarak uluslararası sistemdeki nüfuzlarını genişletebilmekte ve stratejik hedeflerine daha kolay ulaşabilmektedir (Strange, 1988). Strange’in yapısal güç (structural power) kavramı, devletlerin yalnızca ilişkisel güç (relational power) aracılığıyla değil, aynı zamanda güvenlik, üretim, finans ve bilgi yapılarını kontrol ederek de uluslararası sistemde belirleyici konuma gelebildiklerini ortaya koymaktadır. Bu perspektif, istihbarat ve diplomasinin bu yapısal güç unsurlarının etkin biçimde kullanılması sağlanan kritik araçlar olduğunu teyit etmektedir.

Sonuç olarak, uluslararası ilişkilerde güç kavramının belirleyici rolü devam etmektedir. Uluslararası hukukun varlığı ve etkinliği, büyük ölçüde güç dinamikleriyle şekillenmekte olup; güçlü devletlerin yönlendirdiği bir normatif sistemin parçası haline gelmektedir. Bu durum, uluslararası

hukukun güç ilişkilerinden tamamen bağımsız ve otonom bir normatif düzen olarak işlev görmesinin yapısal sınırlılıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle, güç analizlerinin uluslararası ilişkiler teorisinde merkezi bir yer tutmaya devam edeceği öngörülmektedir. Çalışma, gücün farklı boyutlarını ve uluslararası ilişkilerdeki belirleyici rolünü analiz ederek, küresel siyasetin güncel dinamiklerini anlamak açısından önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu katkı, yalnızca teorik düzeyde kalmayıp; gücün uluslararası hukuk, ekonomi, teknoloji ve kurumsal yapılar üzerindeki somut etkilerini ampirik örneklerle destekleyerek, disiplinlerarası bir bakış açısının gerekliliğini de vurgulamaktadır. Böylece çalışma, güç-hukuk ilişkisinin dinamik yapısını bütüncül bir perspektifle ele alarak uluslararası ilişkiler literatürüne özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Uluslararası ilişkiler disiplininde güç kavramı, tarihsel süreç içinde çeşitli teorik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Realist, liberal ve konstrüktivist teoriler gücün devletlerarası ilişkilerdeki rolünü farklı perspektiflerden değerlendirmektedir. Bu teorik çoğulculuk, güç olgusunun tek bir paradigmayla açıklanamayacak denli karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Barnett & Duvall, 2005). Bu bölümde güç olgusunun uluslararası ilişkilerdeki yeri, uluslararası hukuk, ekonomik ilişkiler, iç siyasi yapılar, ittifak sistemleri, bireylerin ve grupların etkisi, teknolojik gelişmeler ve küresel örgütler gibi temel unsurlar bağlamında incelenecektir. Bu inceleme, güç-hukuk ilişkisinin dinamik doğasını anlamak için disiplinlerarası bir perspektif benimsemekte olup; realizm, liberalizm ve konstrüktivizmin güç kavramına ilişkin temel varsayımlarını karşılaştırmalı bir çerçevede ele almaktadır.

2.1. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Teorik Çerçeve

Uluslararası ilişkilerde güç, devletlerin uluslararası sistemde etkinliklerini belirleyen en temel kavramlardan biridir (Waltz, 1979). Waltz'un yapısal realizm kuramı, uluslararası sistemin anarşik doğasının devletleri güç maksimizasyonuna yönlendirdiğini öne sürerek, güç kavramının salt bir analiz aracı olmaktan öteye geçip sistemin yapısal bir unsuru olduğunu ortaya koymuştur. Güç, tarihsel süreç içinde farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmış ve devletlerin karar alma mekanizmalarını yönlendiren bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Mearsheimer, 2001). Mearsheimer'in saldırgan realizm perspektifinden bakıldığında, büyük güçler uluslararası sistemde hegemonya arayışı içinde olup, bu arayış güç dengesinin sürekli olarak yeniden yapılandırılmasına yol açmaktadır. Realist teoriler, gücü devletlerarası ilişkilerde temel belirleyici unsur olarak ele

alırken; liberal ve konstrüktivist yaklaşımlar, güç kavramına farklı boyutlar ekleyerek uluslararası iş birliği, normlar ve kimliklerin etkisini vurgulamaktadır (Keohane, 1984; Wendt, 1999). Realist perspektife göre, uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir ve bu sistemde güçlü devletler kendi çıkarlarını maksimize etmek için hareket ederler (Morgenthau, 1948). Bu anlayış, güç mücadelesinin uluslararası ilişkilerin temel doğasını oluşturduğunu ileri sürmektedir. Morgenthau'nun klasik realizmi, güç kavramını ulusal çıkar (national interest) ile özdeşleştirerek, devletlerin dış politika davranışlarının nihai olarak güç biriktirme ve koruma güdüsüyle şekillendiğini savunmuştur. Bu perspektif, uluslararası hukukun ancak güçlü devletlerin çıkarlarıyla örtüştüğü ölçüde etkin olabileceğini ima etmektedir.

Joseph Nye (1990), gücü sert güç (hard power) ve yumuşak güç (soft power) olarak ikiye ayırarak, güç kullanımının yalnızca askeri veya ekonomik baskı yoluyla değil, kültürel ve ideolojik nüfuz yoluyla da gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir. Sert güç devletlerin askeri kapasiteleri, ekonomik baskı araçları ve doğrudan zorlama yoluyla etki kurmasını ifade ederken; yumuşak güç diplomasi, kültürel etkileşim, medya ve değerler üzerinden bir çekim gücü oluşturmayı kapsamaktadır (Nye, 2004). Son yıllarda ise her iki güç biçimini birleştiren akıllı güç (smart power) kavramı ortaya çıkmış ve devletlerin yumuşak ve sert güç unsurlarını birlikte kullanarak etkin dış politikalar geliştirdikleri öne sürülmüştür (Nye, 2011). Bu kavramsal evrim, güç analizinin tek boyutlu yaklaşımlardan çok boyutlu ve bütüncül bir çerçeveye doğru ilerlediğini göstermektedir. Nitekim Barnett ve Duvall (2005), gücün yalnızca doğrudan zorlama (compulsory power) biçiminde değil, aynı zamanda kurumsal (institutional), yapısal (structural) ve üretici (productive) biçimlerde de tezahür ettiğini ortaya koyarak, güç kavramının analitik kapsamını önemli ölçüde genişletmişlerdir. Bu güç formları arasında, özellikle medya ve propaganda araçları, devletlerin politikalarını uluslararası alanda meşrulaştırmak ve diğer aktörlerin algılarını şekillendirmek için kullanılmaktadır (Entman, 2004). Bu bağlamda Cox'un (1981) neo-Gramscici yaklaşımı, hegemon güçlerin yalnızca maddi kapasite üzerinden değil, aynı zamanda fikirler ve kurumlar aracılığıyla da rıza üreterek uluslararası düzeni şekillendirdiklerini ileri sürmektedir.

Gücün boyutları askeri ve ekonomik kapasitelerle sınırlı kalmayıp; teknolojik gelişmişlik, uluslararası örgütlerdeki etki, istihbarat kabiliyeti ve diplomasi becerilerini de içermektedir (Strange, 1988). Strange'in yapısal güç (structural power) kavramı, devletlerin yalnızca ilişkisel güç (relational power) aracılığıyla değil, aynı zamanda güvenlik, üretim, finans ve bilgi yapılarını kontrol ederek de uluslararası sistemde belirleyici konuma gelebildiklerini ortaya koymuştur. Teknolojik ve ekonomik olarak geliş-

miş ülkeler, uluslararası sistemde daha fazla söz sahibi olurken; kültürel hegemonya da güç dağılımında önemli bir unsur haline gelmiştir (Gramsci, 1971). Gücün sadece maddi unsurlarla açıklanamayacağı, “normlar ve ideolojik yapıların” da uluslararası sistemin işleyişinde belirleyici olduğu konstrüktivist yaklaşımlar tarafından öne sürülmektedir (Wendt, 1999). Wendt’in sosyal inşacılık kuramına göre, uluslararası sistemin yapısı yalnızca maddi güç dağılımıyla değil, aynı zamanda devletlerin birbirleri hakkındaki kolektif algıları ve paylaşılan fikirlerle şekillenmektedir; bu da güç kavramının intersubjektif bir boyut taşıdığını ortaya koymaktadır (Hopf, 2002). Bununla birlikte coğrafi konum ve doğal kaynaklara erişim gibi faktörler de devletlerin güç kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Stratejik bölgelerde yer alan ve zengin doğal kaynaklara sahip ülkeler, bu avantajlarını küresel politikada etki oluşturmak için kullanabilmektedirler (Klare, 2001). Nitekim enerji kaynaklarının coğrafi dağılımı, Orta Doğu, Hazar Havzası ve Arktika gibi bölgelerde jeopolitik rekabetin temel belirleyicilerinden biri olmaya devam etmekte; bu durum, doğal kaynak kontrolünün uluslararası güç hiyerarşisindeki yapısal önemini teyit etmektedir (Yergin, 2020).

2.2. Uluslararası Hukuk ve Güç İlişkisi

Uluslararası hukuk, devletlerin davranışlarını düzenleyen bir normlar bütünü olarak tanımlansa da gücün hukuku nasıl şekillendirdiği konusunda literatürde ciddi tartışmalar bulunmaktadır (Abbott & Snidal, 2000). Bu tartışma, esasen uluslararası hukukun otonom bir normatif düzen mi yoksa güç ilişkilerinin bir türevi mi olduğu sorusu etrafında şekillenmektedir. Koh (1997), devletlerin uluslararası hukuka neden uyduğu sorusunu ele alarak, uyumun yalnızca zorlama mekanizmalarıyla değil, aynı zamanda hukuki normların içselleştirilmesi süreciyle de açıklanabileceğini savunmuştur. Realist bakış açısına göre uluslararası hukuk, güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden bir araçtır ve devletler, hukukun üstünlüğüne bağlı kalmaktan ziyade, çıkarları doğrultusunda hukuku yönlendirmektedirler (Krasner, 1999). Krasner’in egemenlik kavramını “örgütlü ikiyüzlülük” (organized hypocrisy) olarak nitelendirmesi, güçlü devletlerin egemenlik ilkesini diğer devletlere dayatırken kendilerinin bu ilkeyi seçici biçimde uygulamaktan kaçınmadıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin; BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyeleri, veto haklarını kullanarak uluslararası hukukun uygulanabilirliğini kendi çıkarlarına göre düzenleyebilmektedirler (Keohane, 1984). Bu durum, uluslararası hukukun uluslararası ilişkilerde nihai belirleyici olmadığını, aksine güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Hurd’un (2007) belirttiği gibi, veto yetkisi yalnızca hukuki bir araç değil, aynı zamanda büyük güçlerin uluslararası meşruiyet söylemini kontrol etmelerini sağlayan stratejik bir güç enstrümanıdır.

Liberal teorisyenler ise uluslararası hukukun, devletlerarasında iş birliğini teşvik eden ve güç ilişkilerini dengeleyici bir mekanizma sunduğunu savunmaktadırlar (Slaughter, 2004). Uluslararası Adalet Divanı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi yapılar, devletlerin uluslararası hukuka uyumunu artırmaya yönelik kurumsal çerçeveler sunmaktadır (Finnemore & Toope, 2001). Ancak bu kurumların etkinliği büyük ölçüde güçlü devletlerin iradesine bağlıdır; güçlü devletler, uluslararası hukuku kendilerine avantaj sağlayacak şekilde yorumlayabilir veya uygulanmasını engelleyebilirler (Koskeniemi, 2005). Koskeniemi'nin uluslararası hukuk argümanlarının yapısına ilişkin analizi, hukuki söylemin özünde "savunuculuk" (apology) ile "ütopya" arasında sürekli gidip gelen bir gerilim taşıdığını ve bu gerilimin güç ilişkilerince şekillendirildiğini göstermektedir. Somut bir örnek olarak, ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni tanımaması ve vatandaşlarının bu mahkemede yargılanmasını engellemek için ikili anlaşmalar imzalaması, güçlü devletlerin uluslararası hukuk normlarını nasıl çiğneyebildiğini göstermektedir (Scharf, 2007). Nitekim 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesi, BM Güvenlik Konseyi'nin açık onayı olmaksızın gerçekleştirilmiş ve bu durum, güçlü devletlerin uluslararası hukuk normlarını ihlal edebilme kapasitesinin somut bir göstergesi olmuştur (Franck, 2003).

Uluslararası hukukun uygulanabilirliği, yalnızca devletlerin formel taahhütleriyle değil, aynı zamanda güç ilişkileriyle şekillenmektedir (Hafner-Burton, 2005). Hafner-Burton'ın araştırması, tercihli ticaret anlaşmalarının insan hakları koşulları içerdiği durumlarda bile, güçlü devletlerin bu koşulları seçici biçimde uygulayabildiğini ampirik kanıtlarla göstermiştir. Güçlü devletler, uluslararası anlaşmalara yön vererek ve normları belirleyerek küresel sistemdeki hâkimiyetlerini sürdürmektedirler. Örneğin; ABD'nin Irak işgali sırasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni baypas etmesi, uluslararası hukuk kurallarının güçlü devletler tarafından nasıl göz ardı edilebileceğini göstermektedir (Chomsky, 2006). Dolayısıyla uluslararası hukukun gücün bir aracı mı yoksa dengeleyici bir unsur mu olduğu sorusu, uluslararası ilişkiler literatüründe temel tartışmalardan biri olmaya devam etmektedir. Tarihsel ve güncel örnekler, güçlü devletlerin çıkarları ile uluslararası hukuk normları çatıştığında, çoğunlukla ilgili devletlerin çıkarlarının öncelik kazandığını göstermektedir (Goldsmith & Posner, 2005). Goldsmith ve Posner'ın rasyonel tercih kuramına dayanan analizi, devletlerin uluslararası hukuka uyumunun ahlaki bir yükümlülüğün ziyade, stratejik çıkar hesaplamalarının bir sonucu olduğunu ileri sürerek, hukuk-güç ilişkisinin araçsal boyutunu derinlemesine irdelemiştir. Bu perspektif, uluslararası hukukun normatif bağlayıcılığının güç asimetrisine göre farklılaştığını

ve güçlü devletlerin hukuki çerçeveyi kendi stratejik avantajlarına göre yeniden biçimlendirebildiklerini ortaya koymaktadır.

2.3. Ekonomik İlişkiler ve Bağımlılıklar

Uluslararası sistemde ekonomik güç, devletlerin küresel politikada etkinliklerini belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Gilpin, 1981). Gilpin'in hegemonik istikrar teorisi, küresel ekonomik düzenin sürdürülmesinin hegemon bir gücün varlığına bağlı olduğunu savunmuş; bu çerçevede ekonomik gücün uluslararası sistemin yapısal temelini oluşturduğunu ortaya koymuştur. Ekonomik olarak güçlü devletler, küresel piyasalara yön vererek ticaret politikaları, finansal yaptırımlar ve uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla diğer devletler üzerinde baskı kurabilmektedirler (Strange, 1988). Özellikle ABD ve Çin gibi küresel ekonomik aktörler, küresel tedarik zincirleri, doğrudan yabancı yatırımlar ve rezerv para birimi statüsü gibi araçları kullanarak uluslararası sistemdeki güç yapılarını pekiştirmektedirler (Ikenberry, 2011). Bu bağlamda Hirschman'ın (1945) öncü çalışması, dış ticaretin devletlerarası güç ilişkilerinde asimetrik bağımlılık yaratan stratejik bir araç olduğunu göstermiş; bu analitik çerçeve günümüzde ABD-Çin ticaret rekabetinin anlaşılmasında hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Uluslararası finans kuruluşları, özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, ekonomik politikaları şekillendirerek güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet edebilmektedir. Bu kuruluşların karar alma mekanizmalarında güçlü ekonomilerin daha fazla oy hakkına sahip olması, ekonomik gücün uluslararası sistemdeki yansımalarından biridir (Woods, 2006). Woods'un analizine göre, bu kurumların oy ağırlığı sistemleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan güç hiyerarşisini kurumsal düzeyde yeniden üretmekte ve küresel ekonomik yönetişimde yapısal bir asimetri yaratmaktadır.

Bağımlılık teorisi, ekonomik güç dağılımının asimetrik yapısını açıklamak için geliştirilmiş ve gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerindeki ekonomik baskısını vurgulamıştır (Wallerstein, 1974). Wallerstein'in dünya-sistemleri teorisi, küresel ekonomiyi merkez, yarı-çevre ve çevre ülkeler şeklinde hiyerarşik bir yapıda kavramsallaştırarak, ekonomik gücün coğrafi ve yapısal boyutlarını sistematik biçimde analiz etmiştir. Küresel ekonomik sistemde merkez ülkeler, çevre ülkeler üzerindeki kontrollerini ticaret anlaşmaları ve finansal bağımlılık yoluyla sürdürebilmektedirler (Cardoso & Faletto, 1979). Örneğin; Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kurumlar, gelişmekte olan ülkelere sundukları krediler karşılığında belirli politik reformlar talep ederek, ekonomik gücü bir hegemonya aracı olarak kullanmaktadırlar (Stiglitz, 2002). Stiglitz'in eleştirel analizinde vurguladığı üzere, bu kuruluşların yapısal uyum programları ve koşulluluk mekanizmaları, gelişmekte olan

ölkelerin ekonomik egemenliklerini kısıtlayarak güçlü devletlerin lehine asimetrik bir bağımlılık ilişkisi yaratmıştır. Bu durum, ekonomik bağımlılıkların güç ilişkilerinde asimetrik etkiler oluşturarak, zayıf devletleri güçlü devletlere daha bağımlı hale getirdiğini göstermektedir.

Ekonomik ilişkiler aynı zamanda enerji güvenliği, teknolojik bağımlılıklar ve borç diplomasisi gibi unsurlarla da şekillenmektedir (Kirshner, 2006). Kirshner'in para ve zorlama (currency and coercion) analizi, uluslararası parasal gücün devletlerin ekonomik egemenliklerini kısıtlayan ve dış politika tercihlerini yönlendiren stratejik bir araç olduğunu göstermiştir. Küresel enerji piyasasında güçlü aktörler, enerji kaynaklarını dış politika aracı olarak kullanırken, teknolojik üstünlüğe sahip ölkeler diğer devletleri kendilerine bağımlı hale getirebilmektedirler (Ross, 2012). Enerji güvenliği, özellikle petrol ve doğalgaz gibi stratejik kaynakların kontrolü, devletlerin ekonomik ve askeri güçlerini doğrudan etkilemekte ve uluslararası ilişkilerde önemli bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Rusya'nın Avrupa'ya yönelik doğalgaz politikası, enerji kaynaklarının dış politika aracı olarak nasıl kullanılabileceğinin çarpıcı bir örneğidir (Stulberg, 2015). Stulberg'in analizi, Rusya'nın enerji kaynaklarını yalnızca ekonomik gelir aracı olarak değil, aynı zamanda bölgesel nüfuz alanını koruma ve genişletme stratejisinin temel bir unsuru olarak kullandığını somut verilerle ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (Belt and Road Initiative), gelişmekte olan ölkelerde altyapı yatırımları yaparak ekonomik bağımlılık mekanizmaları oluşturmasının bir örneğidir (Breslin, 2013). Bu girişim kapsamında Çin'in Sri Lanka'nın Hambantota Limanı'nı 99 yıllığına kiralaması, borç diplomasisinin somut bir göstergesi olarak uluslararası literatürde sıklıkla tartışılmaktadır (Moramudali, 2019). Dolayısıyla ekonomik güç yalnızca maddi kaynaklara değil, aynı zamanda küresel ekonomik sistem içindeki konumlanmaya dayalı olarak uluslararası ilişkilerde belirleyici bir unsur haline gelmektedir. Bu tespit, ekonomik gücün çok boyutlu yapısını kavramak için yalnızca maddi göstergelerin değil, aynı zamanda kurumsal mekanizmaların, ticaret ağlarının ve finansal bağımlılık yapılarının da analiz edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Keohane & Nye, 1977).

2.4. Devletlerin İç Siyasi Yapıları ve Güç Dinamikleri

Devletlerin iç siyasi yapıları, dış politika tercihlerini ve uluslararası sistemdeki konumlarını belirleyen temel faktörlerden biridir (Doyle, 1986). Doyle'un liberal uluslararası ilişkiler kuramına yaptığı temel katkısı, Kant'ın "ebedi barış" tezinden hareketle, liberal demokratik rejimlerin birbirleriyle savaşmama eğilimini ampirik verilerle desteklemesi olmuştur; bu bulgu, iç siyasi yapıların dış politika davranışı üzerindeki belirleyici etkisini kavramak açısından kritik bir referans noktası oluş-

turmaktadır. Liberal demokrasiler, genellikle diplomasi ve uluslararası iş birliğine dayalı dış politikalar geliştirirken; otoriter rejimler, daha agresif ve güce dayalı stratejiler benimseme eğilimindedir (Bueno de Mesquita et al., 1999). Bueno de Mesquita ve arkadaşlarının geliştirdiği seçmen kuramı (selectorate theory), demokratik ve otoriter rejimlerin dış politika davranışlarındaki farklılığı, liderlerin hayatta kalma stratejileri ve hesap verebilirlik mekanizmalarıyla açıklamış; böylece rejim türü ile dış politika tercihleri arasındaki nedensellik ilişkisini kurumsal düzeyde kavramsallaştırmıştır. Demokratik barış teorisi, demokratik rejimlerin birbirleriyle savaşma olasılığının düşük olduğunu öne sürerken (Russett, 1993); otoriter rejimlerin, iç politikadaki meşruiyet sorunlarını aşmak amacıyla dış politikada sert güç unsurlarına daha fazla başvurduğu görülmektedir (Gleditsch & Hegre, 1997). Bu durum, devletlerin iç siyasi yapılarının, uluslararası güç ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda Gat'ın (2007) analizi, otoriter büyük güçlerin yeniden yükselişinin demokratik barış teorisinin temel varsayımlarını sınıadığını ve uluslararası sistemde rejim türü ile güç mücadelesi arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kıldığını ortaya koymuştur.

Otoriter rejimlerde dış politika karar alma süreci, genellikle bireysel liderlerin inisiyatifine bağlı olarak gelişirken; demokratik rejimlerde karar alma süreçleri kurumsallaşmıştır ve kamuoyunun etkisi daha belirgindir (Risse-Kappen, 1995). Örneğin; Çin'in, Güney Çin Denizi'ndeki agresif genişleme politikası ve Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi, merkezîyetçi yönetim sistemlerinin dış politika kararlarını nasıl etkilediğini göstermektedir (Mearsheimer, 2014). Mearsheimer'ın bu bağlamdaki analizi, Ukrayna krizinin kökenlerini yalnızca Rusya'nın yayılmacı emelleriyle değil, aynı zamanda NATO'nun doğuya genişleme politikasının yarattığı güvenlik ikilemiyle de ilişkilendirerek, iç siyasi yapıların dış politikaya etkisini sistemik bir perspektiften ele almıştır. Buna karşılık Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD gibi demokratik rejimler, dış politika süreçlerinde genellikle çok taraflı mekanizmalar üzerinden hareket etmektedir (Ikenberry, 2011). Ancak demokratik rejimlerin de zaman zaman aleni bir biçimde uluslararası hukuku göz ardı ederek ve "algıları hiçe sayıp" güç odaklı politikalar izleyebildiği görülmektedir. ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesi, BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmaksızın gerçekleştirilmiş; bu durum, "demokratik rejim algısı" ile dünya sistemine yön veren ülkelerin de çıkarları doğrultusunda aleni güç kullanımından kaçınmayabileceklerini göstermiştir (Byman & Waxman, 2002). Bu örnek, demokratik barış teorisinin sınırlarını açıkça ortaya koymakta ve demokratik rejimlerin de yapısal güç asimetrilerinden yararlanarak uluslararası hukuku araçsallaştırdığını göstermektedir.

Bununla birlikte, iç siyasi yapıların uluslararası ilişkilerdeki rolü, yalnızca demokrasi-otoriterlik ayrımı üzerinden değerlendirilemez. Ekonomik sistemler, hukukun üstünlüğü, toplumsal katılım mekanizmaları ve medya özgürlüğü gibi unsurlar devletlerin dış politika kararlarını doğrudan etkilemektedir (Levitsky & Way, 2010). Levitsky ve Way’ın “rekabetçi otoriterlik” (competitive authoritarianism) kavramı, demokrasi ile otoriterlik arasındaki gri bölgede yer alan melez rejimlerin dış politika davranışlarının da bu iki kategoriden farklılaşabileceğini göstererek, iç siyasi yapı analizlerinin daha nüanslı bir perspektife ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur. Örneğin; ekonomik olarak istikrarsız ülkelerde dış politika kararları daha kısa vadeli stratejilere dayanırken, kurumsal istikrarı yüksek ülkeler uzun vadeli ve sürdürülebilir dış politika hedefleri belirleyebilmektedir (North, 1990). North’un kurumsal iktisat perspektifi, kurumların ekonomik performans ve siyasi istikrar üzerindeki belirleyici etkisini vurgulayarak, devletlerin dış politika kapasitelerinin iç kurumsal yapılarıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Devletlerin demografik yapısı da dış politika tercihlerini etkileyen önemli bir faktördür. Genç ve dinamik nüfusa sahip ülkeler, ekonomik ve askeri güçlerini artırarak uluslararası alanda daha etkili olabilmektedirler. Hindistan ve Endonezya gibi büyük ve genç nüfusa sahip ülkelerin artan ekonomik ve politik etkileri, demografik avantajın uluslararası güç ilişkilerine nasıl yansıdığını göstermektedir (Goldstone, 2010). Buna karşılık, demografik yaşlanma sorunu yaşayan gelişmiş ülkelerin —özellikle Japonya ve bazı Batı Avrupa devletlerinin— uzun vadede askeri insan gücü ve ekonomik dinamizm açısından görece güç kaybına uğrayabileceği öngörülmekte; bu durum, uluslararası güç dengelerinin demografik değişkenlerden bağımsız değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır (Haas, 2007).

2.5. İttifaklar ve Güç Dengesi

Uluslararası ilişkilerde ittifaklar, devletlerin güvenliklerini sağlamak ve uluslararası sistemde avantaj elde etmek için başvurdukları en önemli stratejik araçlardan biridir (Walt, 1987). Walt’ın tehdit dengesi (balance of threat) teorisi, ittifak oluşumlarının yalnızca güç dağılımına değil, aynı zamanda algılanan tehdidin niteliğine —saldırgan niyet, coğrafi yakınlık ve saldırı kapasitesi gibi değişkenlere— bağlı olarak şekillendiğini ortaya koyarak, klasik güç dengesi teorisinin analitik kapsamını genişletmiştir. Devletler, dengeleyici ittifaklar (balancing alliances) kurarak büyük güçlerin etkisini sınırlayabilir veya hizalanmacı ittifaklar (bandwagoning alliances) yoluyla güçlü devletlerin yanında yer alarak kendi güvenliklerini artırabilirler (Schweller, 1994). Schweller’ın revizyonist devlet kavramı, hizalanma davranışının yalnızca savunmacı güdülerle değil, aynı zamanda fırsatçı kazanç arayışıyla da motive edilebildiğini göstererek, ittifak dinamiklerinin karmaşık motivasyonel yapısını ana-

litik düzeyde kavramsallaştırmıştır. NATO'nun Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge unsuru olarak konumlanması veya günümüzde Çin'in artan etkisine karşı Asya-Pasifik bölgesinde yeni güvenlik ittifaklarının kurulması, ittifakların uluslararası güç dengeleri üzerindeki etkisini göstermektedir (Ikenberry, 2001). Bu ittifak yapısı, güçlü devletlere kendi güvenlik çıkarlarını koruma ve etki alanlarını genişletme fırsatı sunarken; zayıf devletlere de büyük güçlerin tehdidine karşı korunma imkânı sağlamaktadır. Bu asimetrik ilişki, ittifak içi güç dinamiklerinin de sorgulanmasını gerektirmektedir; zira güçlü devletler ittifak yapılarını kendi stratejik önceliklerine göre şekillendirebilmekte ve zayıf müttefiklerinin dış politika özerkliğini sınırlayabilmektedirler (Mastanduno, 1997).

İttifaklar, yalnızca askeri güvenlik sağlamaz; aynı zamanda ekonomik ve diplomatik avantajlar da sunar (Keohane, 1984). Keohane'nin karşılıklı bağımlılık modeli, ittifak ilişkilerinin yalnızca güvenlik boyutuyla sınırlı kalmayıp, ekonomik entegrasyon ve kurumsal işbirliği mekanizmalarıyla da derinleştiğini ortaya koymuştur. Örneğin; Avrupa Birliği (AB), üye ülkeler arasında ekonomik entegrasyonu güçlendirmek suretiyle uluslararası sistemde ortak bir ekonomik blok oluşturmuş ve küresel siyasette etkili bir aktör haline gelmiştir (Moravcsik, 1998). Aynı şekilde NATO gibi askeri ittifaklar, üye devletlerin güvenlik harcamalarını paylaşmalarını sağlayarak kolektif savunma mekanizmalarını güçlendirmiştir (Risse, 2000). Bu tür ittifaklar, güçlü devletlere liderlik pozisyonu sağlayarak uluslararası normları ve kuralları belirleme imkânı verirken, daha zayıf üyelere de güvenlik garantisi sunmaktadır. Örneğin; ABD'nin NATO içindeki liderlik pozisyonu, Avrupa güvenlik politikalarını şekillendirme ve transatlantik ilişkileri yönlendirme gücü vermektedir (Duffield, 2001). Bu liderlik pozisyonu, aynı zamanda ABD'nin Avrupa güvenlik mimarisini kendi stratejik öncelikleri doğrultusunda biçimlendirmesine olanak tanımakta; bu durum, ittifak içi hegemonya ilişkilerinin güç asimetrisini yansıtan yapısal bir boyut taşıdığını göstermektedir.

Ancak ittifaklar dinamik yapılardır ve uluslararası sistemin değişen koşullarına göre yeniden şekillenebilirler (Kupchan, 2010). Kupchan'ın analizi, ittifakların dönüşümünü yalnızca dış tehditlerin evrimiyle değil, aynı zamanda ittifak üyeleri arasındaki iç siyasi değişimler ve stratejik öncelik farklılaşmalarıyla da ilişkilendirerek, ittifak dayanıklılığının çok değişkenli bir analiz gerektirdiğini göstermiştir. Örneğin; Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin Avrupa'daki askeri varlığını azaltması, NATO içindeki güç dengelerinin değişmesine neden olmuş ve ittifak üyeleri arasında savunma harcamalarının yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır (Mastanduno, 1997). Benzer şekilde Çin ve Rusya arasında artan askeri işbirliği, Batılı devletlerin Hint-Pasifik bölgesinde yeni güvenlik

ittifakları oluşturmalarına yol açmıştır (Mearsheimer, 2019). Mearsheimer'in liberal uluslararası düzenin başarısızlığına ilişkin tezi, Soğuk Savaş sonrası dönemde kurulan liberal kurumsal yapının büyük güç rekabetini önlemekte yetersiz kaldığını ve ittifak sistemlerinin yeniden güç dengesi mantığına döndüğünü ileri sürmektedir. İttifakların bu dinamik yapısı, uluslararası sistemdeki güç dengelerinin sürekli değiştiğini ve devletlerin bu değişimlere uyum sağlamak için stratejik hamleler geliştirdiğini göstermektedir. QUAD (ABD, Japonya, Avustralya ve Hindistan) ve AUKUS (ABD, İngiltere ve Avustralya) gibi yeni ittifak yapıları, Çin'in yükselişine karşı Batılı güçlerin oluşturduğu stratejik dengeleme girişimlerine örnek olarak gösterilebilir (Medcalf, 2020). Bu yeni ittifak yapıları, geleneksel güvenlik ittifaklarından farklı olarak teknolojik işbirliği, istihbarat paylaşımı ve deniz güvenliği gibi çok boyutlu stratejik hedefleri kapsayarak, 21. yüzyılın değişen güç dinamiklerine uyum sağlama çabasını yansıtmaktadır.

2.6. Bireylerin ve Grupların Uluslararası İlişkilerdeki Rolü

Uluslararası ilişkiler literatüründe bireylerin ve liderlerin rolü, uzun yıllar boyunca ikincil bir değişken olarak değerlendirilmiştir (Hudson, 2005). Hudson'ın dış politika analizi (foreign policy analysis) çerçevesi, uluslararası ilişkiler teorisinin yapısal düzey analizlerinin ötesine geçerek, aktör-özü (actor-specific) değişkenlerin dış politika çıktılarını nasıl şekillendirdiğini sistematik biçimde incelemiştir. Ancak özellikle karar alma süreçlerinin analizi üzerine yapılan çalışmalar; liderlerin psikolojik özellikleri, ideolojik eğilimleri ve kişisel tarihçelerinin devletlerin dış politikalarını şekillendirmede önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Hermann, 2001). Hermann'ın geliştirdiği liderlik profil analizi (Leadership Trait Analysis), liderlerin bilişsel karmaşıklık, kontrol odağı ve güç güdüsü gibi psikolojik özelliklerinin dış politika karar alma süreçlerini doğrudan etkilediğini ampirik verilerle göstermiştir. Örneğin; Soğuk Savaş döneminde ABD Başkanı Ronald Reagan'ın Sovyetler Birliği'ne yönelik saldırgan politikaları, liderin ideolojik tutumlarının uluslararası ilişkilerde nasıl etkili olabileceğini göstermektedir (Brands, 2016). Benzer şekilde Vladimir Putin'in, Rusya'nın dış politikasındaki belirleyici rolü; Xi Jinping'in, Çin'in uluslararası stratejisini yeniden şekillendirmesi veya Donald Trump'ın, ABD dış politikasında oluşturduğu köklü değişimler bireylerin uluslararası ilişkilerdeki önemini vurgulayan güncel örneklerdir (Hill, 2019). Bu örnekler, uluslararası ilişkilerde yapı-fail (structure-agency) tartışmasının önemini somut biçimde ortaya koymakta; bireysel liderlerin yapısal kısıtlamaları dönüştürebilme kapasitesinin, özellikle merkeziyetçi yönetim yapılarında belirgin biçimde artabildiğini göstermektedir (Wight, 2006).

Bireylerin yanı sıra çıkar grupları, sivil toplum örgütleri ve medya gibi aktörler de uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır (Keck & Sikkink, 1998). Keck ve Sikkink'in geliştirdiği "bumerang modeli" (boomerang model), ulusötesi savunuculuk ağlarının (transnational advocacy networks) iç politikada baskı altındaki grupların taleplerini uluslararası platforma taşıyarak devletler üzerinde dışarıdan baskı oluşturma mekanizmasını kavramsallaştırmıştır; bu model, devlet-dışı aktörlerin uluslararası güç dinamiklerindeki rolünü anlamak için kritik bir analitik çerçeve sunmaktadır. Özellikle uluslararası sivil toplum kuruluşları; insan hakları, çevre politikaları ve küresel sağlık konularında devletler üzerinde baskı unsuru oluşturarak dış politika kararlarını etkileyebilmektedirler (Risse-Kappen, 1995). Örneğin; Uluslararası Af Örgütü ve Greenpeace gibi kuruluşlar, uluslararası arenada norm oluşturarak güçlü devletlerin politikalarını etkilemekte ve uluslararası hukuk mekanizmalarının güçlendirilmesine katkı sunmaktadırlar (Finnemore & Sikkink, 1998). Finnemore ve Sikkink'in "norm yaşam döngüsü" (norm life cycle) modeli, uluslararası normların ortaya çıkış, yayılma ve içselleştirme aşamalarını kavramsallaştırarak, norm girişimcilerinin (norm entrepreneurs) uluslararası sistemdeki dönüştürücü potansiyelini açıklamıştır. Ancak bu sivil toplum kuruluşlarının etkinliği de büyük ölçüde güçlü devletlerin desteğine bağlıdır. Güçlü devletler, kendi çıkarlarına hizmet eden sivil toplum kuruluşlarını destekleyerek uluslararası kamuoyunu yönlendirebilmekte ve politikalarını meşrulaştırabilmektedirler (Bob, 2005). Bob'un analizi, sivil toplum kuruluşlarının destek arayışında uluslararası "pazar" dinamiklerinin etkili olduğunu ve bu kuruluşların gündem belirleme kapasitelerinin güçlü devletlerin ve uluslararası medyanın ilgi alanlarıyla doğru orantılı olarak şekillendiğini göstermiştir.

Medyanın uluslararası ilişkilerdeki rolü de giderek artmaktadır. Küresel iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte liderler ve devletler üzerindeki kamuoyu baskısı daha da güçlenmiştir (Castells, 2008). Castells'in "ağ toplumu" (network society) kavramsallaştırması, küresel iletişim ağlarının geleneksel güç yapılarını dönüştürerek yeni bir kamusal alan oluşturduğunu ve bu alanın devletlerin dış politika meşruiyetini sorgulamak için bir platform işlevi gördüğünü ortaya koymuştur. Örneğin; Arap Baharı sürecinde sosyal medya platformlarının kullanımı, halk hareketlerinin küresel siyasete etkisini artırmış ve rejim değişikliklerine yol açan önemli bir faktör haline gelmiştir (Howard & Hussain, 2013). Medya ve propaganda araçları, devletlerin yumuşak güç stratejilerinin merkezi unsurları olarak öne çıkmakta, kamuoyu algılarını şekillendirme ve uluslararası toplumda meşruiyet kazanma amaçlarına hizmet etmektedir. Özellikle Russia Today (RT), Al Jazeera, BBC World Service ve CGTN gibi uluslararası yayın yapan medya kuruluşları, devletlerin dış

politika hedeflerini desteklemek ve küresel kamuoyunu etkilemek için kullanılmaktadır (Nye, 2019). Nye'in kamuoyu diplomasisi (public diplomacy) analizi, devletlerin medya araçlarını stratejik iletişim çerçevesinde kullanarak yabancı kamuoylarını etkileme kapasitelerinin, geleneksel diplomasinin ötesinde yeni bir güç boyutu oluşturduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda bireyler ve grupların uluslararası sistemdeki rolü, yalnızca devlet merkezli analizlerle açıklanamayacak kadar karmaşık bir hale gelmiştir. Bu karmaşıklık, uluslararası ilişkiler disiplininde çok düzeyli analiz (multi-level analysis) yaklaşımlarının gerekliliğini teyit etmekte; birey, devlet ve sistem düzeylerindeki etkileşimlerin bütüncül bir perspektifle ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

2.7. Teknolojik Üstünlük ve Güç

Teknolojik gelişmeler, uluslararası sistemde güç dengelerini belirleyen en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir (Arquilla & Ronfeldt, 1996). Arquilla ve Ronfeldt'in "ağ savaşı" (netwar) ve "siber savaş" (cyberwar) kavramları, bilgi teknolojilerinin askeri strateji ve güç projeksiyonu üzerindeki dönüştürücü etkisini erken dönemde kavramsallaştırarak, teknolojik gücün uluslararası ilişkilerdeki artan önemini öngörmüştür. Geleneksel güç unsurları olan askeri ve ekonomik kapasiteler, teknolojik üstünlükle birleştğinde devletlere büyük bir stratejik avantaj sağlamaktadır (Mueller, 2017). Özellikle siber güvenlik, yapay zekâ, uzay teknolojileri ve ileri savunma sistemleri devletlerin uluslararası rekabette öne çıkmasına olanak tanımaktadır (Rid, 2020). Günümüzde teknolojik üstünlüğe sahip ülkeler, diğer devletler üzerinde ekonomik ve siyasi baskı kurabilmekte ve küresel güç dengesini kendi lehlerine çevirebilmektedir (Singer & Friedman, 2014). Singer ve Friedman'ın analizi, siber güvenlik ve siber savaşın yalnızca teknik bir mesele olmayıp, devletlerin ulusal güvenlik stratejilerini, ekonomik rekabet kapasitelerini ve uluslararası hukuki çerçevelerini derinden etkileyen çok boyutlu bir güç alanı oluşturduğunu kapsamlı biçimde ortaya koymuştur. Yapay zekâ alanındaki gelişmeler; askeri, ekonomik ve politik alanlarda devletlere büyük avantajlar sağlamakta, bu teknolojiye hâkim olan ABD ve Çin gibi ülkeler, uluslararası rekabette öne çıkmaktadır (Lee, 2018). Lee'nin analizi, yapay zekâ alanındaki küresel rekabetin yalnızca teknolojik bir yarış olmayıp, aynı zamanda ekonomik hegemonya, askeri üstünlük ve uluslararası norm belirleme kapasitesini doğrudan etkileyen stratejik bir mücadele olduğunu vurgulamıştır.

Siber güvenlik, devletlerin dijital altyapılarının korunmasında kritik bir unsur haline gelmiştir (Kello, 2013). Kello'nun "siber silah" (cyber weapon) ve "sanal savaş" kavramlarına ilişkin analizleri, devletlerin fiziksel güç kullanımına başvurmadan rakiplerinin kritik altyapılarını hedef ala-

bildiğini ve bu durumun uluslararası hukukun mevcut çerçevesiyle yeterince düzenlenemediğini göstermektedir. Devletlerarası rekabet, artık yalnızca askeri çatışmalarla değil, aynı zamanda siber saldırılar ve bilgi savaşları yoluyla da şekillenmektedir (Libicki, 2007). Örneğin; ABD ve Çin arasındaki siber güvenlik mücadelesi, ekonomik casusluk, veri sızıntıları ve kritik altyapılara yönelik saldırılar gibi unsurlarla uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir (Segal, 2016). Teknolojik olarak güçlü devletler, siber saldırıları önleme ve düşman unsurları etkisiz hale getirme kapasiteleriyle uluslararası sistemde avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, “teknolojik egemenlik” (technological sovereignty) kavramının giderek daha fazla önem kazanmasına yol açmış; yapay zekâ, kuantum bilişim ve uzay teknolojilerindeki üstünlük, 21. yüzyılda güç hiyerarşisinin yeniden belirlenmesinde kritik bir rol oynamaya başlamıştır (Clarke & Knake, 2010).

Uzay teknolojileri de büyük güçler arasındaki rekabette önemli bir alan haline gelmiştir. ABD, Çin ve Rusya gibi ülkeler, uzay programlarına büyük yatırımlar yapmakta ve bu alanda üstünlük sağlamaya çalışmaktadır (Johnson-Freese, 2016). Johnson-Freese’nin analizi, uzay alanındaki rekabetin yalnızca bilimsel keşif motivasyonu ile değil, aynı zamanda askeri istihbarat, iletişim altyapısı kontrolü ve stratejik caydırıcılık gibi güç politikası unsurlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Uzay; askeri istihbarat, iletişim ve navigasyon sistemleri için kritik öneme sahiptir. Örneğin; GPS sisteminin kontrolü, ABD’ye önemli bir stratejik avantaj sağlamaktadır. Çin’in BeiDou ve Rusya’nın GLONASS navigasyon sistemleri, ABD’nin GPS sistemine alternatif oluşturma çabalarını yansıtmaktadır. Benzer şekilde Hindistan ve Japonya gibi ülkelerin uzay programlarını geliştirme çabaları, bu alandaki rekabetin yayıldığını göstermektedir. Bu örnekler, uzay teknolojilerinin uluslararası güç mücadelesinin yeni bir boyutu haline geldiğini ve teknolojik üstünlüğün güç dengesini etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla teknolojik gelişmelerin uluslararası güç yapısına etkisi, yalnızca mevcut güç dengelerini pekiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda güç kavramının kendisini dönüştürerek yeni rekabet alanları ve yeni güç biçimleri yaratmaktadır; bu dönüşüm, uluslararası ilişkiler teorisinin de yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

2.8. Kültürel Etki ve Yumuşak Güç Diplomasisi

Kültürel diplomasi ve yumuşak güç, devletlerin uluslararası sistemdeki etkilerini artıran önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir (Nye, 2004). Nye’in yumuşak güç kavramsallaştırması, bir devletin çekiciliğinin —kültürel değerler, siyasi idealler ve meşru dış politikalar aracılığıyla— diğer aktörlerin tercihlerini zorlama olmaksızın şekillendirme

kapasitesini ifade etmekte; bu kavram, güç analizinin maddi unsurlara indirgenmesine karşı önemli bir teorik dengeleyici işlev görmektedir. Devletler; eğitim, sanat, spor ve medya gibi araçlar üzerinden kültürel etkilerini genişleterek uluslararası arenada nüfuz alanlarını güçlendirmektedirler. Bu bağlamda Melissen'in (2005) "yeni kamu diplomasisi" (new public diplomacy) kavramı, devletlerin yabancı kamuoylarıyla doğrudan iletişim kurarak meşruiyet ve güven inşa etme sürecinin geleneksel diplomasinin ötesinde yeni bir stratejik boyut kazandığını ortaya koymuştur.

Örneğin; ABD'nin Hollywood üzerinden küresel kültürü yönlendirmesi veya Güney Kore'nin K-Pop ile dünya çapında etkili olması, yumuşak gücün etkin kullanımına örnek oluşturmaktadır (Otmazgin, 2008). Otmazgin'in analizi, Doğu Asya'daki popüler kültür ihracının yalnızca bir eğlence endüstrisi meselesi olmayıp, devletlerin uluslararası imajlarını ve bölgesel nüfuzlarını doğrudan etkileyen stratejik bir güç kaynağı oluşturduğunu göstermiştir. Güney Kore'nin "Hallyu" olarak bilinen kültürel dalgası, ülkenin küresel görünürlüğünü ve etkisini artırmaktadır. K-Pop, K-Drama ve Kore mutfağı gibi kültürel ihraç ürünleri, Güney Kore'nin yumuşak gücünü güçlendirmekte ve ekonomik çıkarlarını desteklemektedir (Elfving-Hwang, 2013).

Çin ise Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla Çin dilini ve kültürünü dünya çapında yaygınlaştırma çabaları, kültürel diplomasinin bir örneğidir. Bu enstitüler, Çin'in küresel imajını iyileştirmekte ve ülkenin yumuşak gücünü artırmaktadır (Paradise, 2009). Ancak Konfüçyüs Enstitüleri'nin bazı Batılı ülkelerde siyasi propaganda aracı olarak eleştirilmesi, yumuşak güç stratejilerinin hedef ülkelerdeki algılara göre farklı sonuçlar doğurabileceğini ve kültürel diplomasinin sınırlarını göstermektedir. Benzer şekilde Türkiye'nin Yunus Emre Enstitüleri ve TRT World gibi kurumlar aracılığıyla kültürel diplomasi yürütmesi ülkenin bölgesel ve küresel etkisini artırma çabasını yansıtmaktadır (Huijgh & Warlick, 2016). Bu örnekler, kültürel etkinin uluslararası ilişkilerde giderek daha önemli bir faktör haline geldiğini göstermektedir. Ancak yumuşak güç stratejilerinin etkinliği, yalnızca kaynağın kapasitesine değil, aynı zamanda hedef ülkelerin kültürel, siyasi ve toplumsal bağlamına bağlı olarak farklılaşmaktadır; bu nedenle kültürel diplomasinin başarısı, tek taraflı bir projeksiyon sürecinden ziyade, karşılıklı algı ve kabul dinamiklerinin bir fonksiyonu olarak değerlendirilmelidir (Acharya, 2004).

2.9. Siber Güvenlik ve Dijital Güç Mücadelesi

Dijitalleşme ve siber güvenlik, uluslararası güç mücadelesinin yeni bir boyutunu oluşturmaktadır (Kello, 2013). Araştırma bulguları, siber alanda güçlü olan devletlerin küresel rekabette avantaj sağladığını ve bu

avantajı dış politika hedeflerine ulaşmak için kullandığını göstermektedir. Siber güvenlik, modern uluslararası ilişkilerde ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu dönüşüm, geleneksel güvenlik kavramının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmış; devletlerin fiziksel sınırlarının ötesinde dijital altyapılarının korunması, ulusal güvenlik stratejilerinin temel bir bileşeni haline gelmiştir.

Örneğin; Rusya'nın ve Çin'in siber saldırı stratejileri, dijital savaşların uluslararası politikadaki rolünü artırmaktadır (Rid, 2020). Rid'in kapsamlı analizi, dezenformasyon ve siyasi savaşın (political warfare) tarihsel kökenlerini inceleyerek, dijital çağda bu stratejilerin devletler tarafından nasıl sofistike biçimde yeniden yorumlandığını ve uygulandığını ortaya koymuştur. Rusya'nın, 2016 ABD başkanlık seçimlerine müdahale ettiği iddiaları, siber gücün politik süreçleri etkilemede nasıl kullanılabileceğini göstermektedir (Mueller, 2019). Benzer şekilde Çin'in siber casusluk faaliyetleri, ülkenin ekonomik ve teknolojik gelişimine katkıda bulunmaktadır (Lindsay, 2015). Lindsay'in analizi, Çin'in siber casusluk kapasitesinin ülkenin teknolojik sıçrama stratejisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bu faaliyetlerin uluslararası fikri mülkiyet hakları çerçevesinde ciddi hukuki ve etik sorunlar doğurduğunu göstermiştir. Bu örnekler, siber gücün devletlerarasındaki rekabette giderek daha önemli bir faktör haline geldiğini göstermektedir.

Büyük teknoloji şirketleri de bu süreçte önemli aktörler haline gelmiştir. Google, Facebook ve Huawei gibi şirketler, devletlerin dijital politikaları üzerinde etkili olmaktadır (Zuboff, 2019). Zuboff'un "gözetim kapitalizmi" (surveillance capitalism) kavramı, büyük teknoloji şirketlerinin kullanıcı verilerini metalaştırarak devletlerden bağımsız bir güç kaynağı oluşturduğunu ve bu durumun geleneksel devlet merkezli güç analizlerinin kapsamını genişletmeyi zorunlu kıldığını göstermektedir. Özellikle Huawei'nin 5G teknolojisindeki liderliği ABD ve Çin arasında bir rekabet alanı oluşturmuş ve ABD'nin Huawei'ye yönelik kısıtlamaları, teknolojik üstünlüğün uluslararası ilişkilerdeki önemini göstermiştir (Segal, 2020). Bu durum, teknolojik gücün ekonomik ve siyasi güçle nasıl iç içe geçtiğini ve uluslararası rekabette belirleyici bir faktör haline geldiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca 2010 yılında İran'ın nükleer programını hedef alan Stuxnet saldırısı, siber silahların fiziksel altyapılara ve kritik sistemlere yönelik yıkıcı potansiyelini somut biçimde göstermiş; bu olay, siber savaşın artık teorik bir olasılıktan pratikte uygulanan bir güç aracına dönüşüğünü kanıtlamıştır (Lindsay, 2013).

2.10. Uluslararası Örgütlerin Güç Dengesi Üzerindeki Rolü

Uluslararası örgütler, küresel güç mücadelesinde devletler için önemli platformlar sağlamaktadır (Barnett & Finnemore, 2004). Barnett ve Finnemore'un kurumsal analizi, uluslararası örgütlerin yalnızca devletlerin çıkarlarını yansıtan pasif arenalar olmayıp, aynı zamanda otonom bürokratik aktörler olarak uluslararası normları ve kuralları şekillendirme kapasitesine sahip olduğunu göstermiştir; ancak bu örgütlerin özerkliği, güçlü devletlerin yapısal etkisiyle sınırlandırılmaktadır. Araştırma bulguları, BM, NATO ve IMF gibi örgütlerin, devletlerarası ilişkilerin yönlendirilmesine katkıda bulunduğunu, ancak bu örgütlerin genellikle güçlü devletlerin çıkarlarını yansıttığını göstermektedir. Uluslararası örgütler, güç mücadelesinin bir alanı haline gelmiş ve güçlü devletler bu örgütleri kendi etki alanlarını genişletmek için kullanmaktadır.

Özellikle NATO'nun genişleme politikası, Batı ile Rusya arasındaki güç mücadelesinin merkezinde yer almaktadır (Kupchan, 2010). NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesi, Rusya tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmış ve iki taraf arasındaki gerilimi artırmıştır. Bu durum, uluslararası örgütlerin güç dengesi politikalarında nasıl araçsallaştırıldığını göstermektedir. Benzer şekilde IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, ekonomik kalkınma süreçlerinde belirleyici roller üstlenmekte ve genellikle Batılı devletlerin ekonomik çıkarlarını destekleyen politikalar uygulamaktadır (Stiglitz, 2002). Bu kurumların karar alma mekanizmalarında güçlü ekonomilerin daha fazla söz sahibi olması, uluslararası örgütlerin güç ilişkilerini yansıtan yapılar olduğunu göstermektedir. Bu yapısal asimetri, uluslararası örgütlerin meşruiyet krizi yaşamasına ve yükselen güçlerin alternatif kurumsal yapılar oluşturma arayışına girmesine yol açmıştır (Hurrell, 2006).

Uluslararası örgütler, büyük güçlerin etki alanlarını genişletmek için kullandığı araçlar olarak da değerlendirilmektedir. Küresel yönetim mekanizmaları, güçlü devletlerin çıkarlarını koruma işlevi görebilmektedir (Strange, 1996). Strange'in devletin geri çekilişi (retreat of the state) tezi, küreselleşme sürecinde devletlerin geleneksel güç alanlarının bir kısmını uluslararası kurumlara ve piyasa aktörlerine devrettiğini, ancak güçlü devletlerin bu kurumlar üzerindeki yapısal etkilerini sürdürmeye devam ettiğini ileri sürmüştür. Örneğin; BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve veto mekanizması, İkinci Dünya Savaşı sonrası güç dengelerini yansıtmakta ve büyük güçlerin çıkarlarını korumaktadır. Bu durum, uluslararası örgütlerin güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını, aksine bu ilişkilerin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Thakur'un (2016) BM reformu tartışmasında vurguladığı gibi, Güvenlik Konseyi'nin yapısının günümüz güç dağılımını yansıtacak şekilde güncellenmesi gerekliliği,

mevcut kurumsal çerçevenin 1945 sonrası güç dengelerine dayalı meşruiyet krizini derinleştirmektedir.

Yükselen güçlerin mevcut uluslararası kurumsal yapıya meydan okuması, bu bağlamda özellikle dikkat çekicidir. Başat BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika), Batı merkezli ekonomik sistemlere alternatif oluşturmaya çalışmaktadır (Hurrell, 2006). Başat BRICS ülkeleri, Yeni Kalkınma Bankası'nı kurarak IMF ve Dünya Bankası'na alternatif bir finansman kaynağı oluşturmuş ve küresel ekonomik yönetişimde daha fazla söz sahibi olmayı hedeflemiştir. Benzer şekilde Çin'in Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) girişimi, Batı merkezli finansal kurumlara alternatif bir model sunarak, uluslararası ekonomik düzenin çok kutuplu bir yapıya doğru evrildiğinin somut bir göstergesi olmuştur. Bu girişim, yükselen güçlerin mevcut uluslararası ekonomik düzene meydan okuma ve kendi çıkarlarını koruyacak alternatif kurumlar oluşturma çabasını yansıtmaktadır. Ancak BRICS ülkeleri arasındaki çıkar farklılıkları ve ekonomik rekabet, bu ittifakın etkili bir alternatif oluşturma kapasitesini sınırlamaktadır (Cooper & Farooq, 2015). Cooper ve Farooq'un analizi, BRICS içindeki heterojenliğin —özellikle Çin-Hindistan stratejik rekabetinin ve Rusya'nın ekonomik zayıflıklarının— bu oluşumun kurumsal etkinliğini ve küresel yönetimdeki dönüştürücü potansiyelini yapısal olarak sınırladığını ortaya koymuştur. Bu durum, ittifakların karmaşık güç dinamiklerini yansıttığını ve ülkeler arasındaki çıkar farklılıklarının ittifakların etkinliğini sınırlayabileceğini göstermektedir.

2.11. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, uluslararası güç ilişkilerinin farklı boyutları analiz edilmiştir. Bulgular, güç dinamiklerinin çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası hukuk normlarının etkisinden ekonomik bağımlılıklara kadar farklı güç mekanizmaları incelenmiş ve güçlü devletlerin bu süreçlerdeki belirleyici rolleri vurgulanmıştır. Büyük güçlerin ittifaklar kurarak, yumuşak güç stratejileriyle ve ekonomik yatırımlarla etki alanlarını genişlettikleri görülmektedir (Keohane & Nye, 1977). Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılık modeli, güç kavramının salt askeri kapasiteyle özdeşleştirilemeyeceğini ve ekonomik, kurumsal ve bilgisel güç kaynaklarının uluslararası ilişkilerde giderek daha belirleyici hale geldiğini göstererek, güç analizinin kapsamını genişleten temel referans noktalarından birini oluşturmuştur.

Araştırma bulguları, uluslararası hukukun güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu ve güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Uluslararası normlar ve kurallar,

genellikle büyük güçlerin değerlerini ve çıkarlarını yansıtmakta ve bu devletler tarafından uluslararası arenada bir güç aracı olarak kullanılmaktadır (Krasner, 1999). Bu durum, uluslararası hukukun evrenselliği ve bağlayıcılığı konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. Goldsmith ve Posner'ın (2005) uluslararası hukukun sınırlarına ilişkin analizi, bu soru işaretlerini rasyonel tercih kuramı çerçevesinde derinleştirerek, hukukun bağlayıcılığını devletlerin stratejik çıkar hesaplamalarıyla doğru orantılı olarak şekillendiğini ampirik düzeyde göstermiştir.

Bölgesel güçler ve uluslararası örgütler de küresel sistemin şekillenmesinde kritik rol oynamaktadır. NATO ve IMF gibi yapılar, güç dengesinin sürdürülmesinde belirleyici olmuştur. Ancak bu örgütlerin tarafsız olmadığı, büyük güçlerin çıkarlarını koruyacak şekilde hareket ettiği de görülmektedir (Barnett & Finnemore, 2004). Bu durum, uluslararası örgütlerin güç ilişkilerinin bir alanı haline geldiğini ve güçlü devletlerin bu örgütleri kendi etki alanlarını genişletmek için kullandığını göstermektedir. Nitekim yükselen güçlerin —özellikle Çin'in— mevcut uluslararası kurumsal yapıyı reformdan ziyade alternatif kurumlar oluşturma yoluyla dönüştürme stratejisi, küresel yönetimde çok kutuplu bir rekabetin kurumsal düzeyde tezahürünü somut biçimde yansıtmaktadır (Hurrell, 2007).

Siber güvenlik ve dijitalleşme, uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin yeni unsurları olarak ön plana çıkmıştır. Devletler, siber savaş tekniklerini kullanarak rakiplerini zayıflatmaya çalışırken, büyük teknoloji şirketleri de devlet dışı aktörler olarak uluslararası sistemde önemli roller üstlenmektedir (Zuboff, 2019). Bu durum, güç kavramının geleneksel anlayışını değiştirmekte ve yeni güç kaynaklarının önemini vurgulamaktadır. Bu dönüşüm, uluslararası ilişkiler teorisinin de yeniden gözden geçirilmesini gerektirmekte; geleneksel devlet merkezli güç analizlerinin yanı sıra, teknoloji şirketleri, siber ağlar ve dijital altyapılar gibi yeni güç kaynaklarını kapsayan bütüncül analitik çerçevelerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak; güç dinamikleri, değişen küresel dengelerle birlikte sürekli olarak evrilmektedir. Ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmeler güç mücadelesinin sadece askeri alanla sınırlı olmadığını; çok katmanlı ve etkileşimli bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte, bu dinamiklerin daha da çeşitlenerek uluslararası sistemde yeni güç merkezleri oluşturması beklenmektedir (Gilpin, 1981). Tüm bu değerlendirmeler ışığında, uluslararası ilişkilerde güç kavramının çok boyutlu, dinamik ve bağlama duyarlı bir yapı sergilediği; uluslararası hukukun bu güç ilişkilerinin hem bir ürünü hem de bir aracı olarak işlev gördüğü ve güç-hukuk

ilişkisinin tek bir teorik perspektifle açıklanamayacak denli karmaşık bir etkileşim örüntüsüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3. TEORİK ÇERÇEVE

Uluslararası ilişkiler disiplininde güç kavramı, farklı teorik yaklaşımlar tarafından çeşitli boyutlarıyla ele alınmaktadır. Güç, sadece askeri kapasite veya ekonomik zenginlikle sınırlı kalmayıp; diplomatik yetenek, teknolojik üstünlük, yumuşak güç ve uluslararası normlar üzerinden de değerlendirilmektedir (Nye, 2004). Bu çok boyutlu güç anlayışı, uluslararası ilişkiler teorisinin farklı okulları arasında hem kavramsal hem de analitik düzeyde önemli tartışmalara zemin hazırlamış ve güç olgusunun tek bir teorik çerçeveye açıklanamayacağını ortaya koymuştur (Barnett & Duvall, 2005). Bu bölümde, uluslararası ilişkilerde gücün rolü ve teorik açıdan nasıl ele alındığı incelenecektir. Teorik çerçeve, realizm, liberalizm, konstrüktivizm ve eleştirel teoriler olmak üzere dört temel yaklaşım etrafında yapılandırılmış olup her bir yaklaşımın güç-hukuk ilişkisine dair sunduğu açıklama kapasitesi ve sınırlılıkları karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

3.1. Realist Teori ve Güç Dengesi

Realist teoriye göre uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir ve devletler kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla güçlerini maksimize etmek zorundadır (Waltz, 1979). Bu nedenle, devletlerarasındaki ilişkilerde güç dengesi mekanizması ön plana çıkmaktadır (Mearsheimer, 2001). Realizmin temel ontolojik varsayımı, üst bir otorite yokluğunda devletlerin rasyonel ve çıkar odaklı aktörler olarak hareket ettiği yönündedir; bu varsayım, uluslararası hukuk normlarının bağlayıcılığını da doğrudan sorgulamaktadır (Grieco, 1988). Realist düşüncenin temelinde, uluslararası hukukun ve kurumların devletler üzerinde bağlayıcı bir etkisi olmadığı, nihai belirleyicinin güç olduğu anlayışı yatmaktadır. Realistlere göre, uluslararası kurallar ve normlar güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda şekillenir ve bu güçlü devletler çıkarları gerektirdiğinde bu normları göz ardı edebilirler (Morgenthau, 1948). Bu bağlamda Morgenthau'nun klasik realizmi, uluslararası hukuku devletlerin güç mücadelesinde araçsal bir unsur olarak konumlandırmakta ve hukuki normların ancak güçlü devletlerin çıkarlarıyla örtüştüğü ölçüde işlevsel olduğunu ileri sürmektedir.

Güç dengesi, bir devletin rakiplerine kıyasla daha üstün hale gelmesini önlemek amacıyla oluşturulan ittifaklar ve stratejiler bütünü olarak tanımlanabilir (Walt, 1987). Bu anlayışa göre, güçlü devletler zayıf devletler üzerinde etkilerini artırmak için ittifaklar kurarken, zayıf devletler de kendilerini güçlü aktörlere karşı koruma amacıyla dengeleme strate-

jileri geliştirmektedir (Schweller, 1994). Schweller'in (1994) "dengeleme" ve "bandwagoning" ayrımı, zayıf devletlerin güçlü aktörler karşısında yalnızca savunmacı değil aynı zamanda oportünist stratejiler de izleyebildiğini ortaya koyarak realist teori içindeki güç dengesi tartışmalarını derinleştirmiştir. Çok kutuplu bir dünyada, devletlerarasındaki güç dağılımı istikrarın sağlanması için kritik öneme sahiptir. Güç dengesi teorisi, hiçbir devletin tek başına sistemde hegemonya kuramaması gerektiğini savunur; çünkü böyle bir hegemonya diğer devletlerin güvenliğini tehdit edecektir (Little, 2007). Nitekim tarihsel süreçte Napolyon Savaşları'ndan Soğuk Savaş'a uzanan dönemde güç dengesi mekanizmasının, büyük güçler arasındaki hegemonik yükselişleri sınırlandırmada belirleyici bir işlev üstlendiği gözlemlenmiştir (Kissinger, 1994).

Realist teori aynı zamanda saldırgan realizm ve savunmacı realizm olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Saldırgan realistlere göre güçlü devletler, sistemde hegemonya oluşturmak amacıyla yayılcı politikalar izlerken (Mearsheimer, 2014); savunmacı realistler, devletlerin temel amacının güvenliği sağlamak olduğunu ve böylece dengenin korunması gerektiğini savunmaktadırlar (Waltz, 1979). Her iki yaklaşımda da güç, uluslararası sistemin işleyişini belirleyen temel faktördür. Saldırgan realistler özellikle nükleer silahlar, coğrafi konum ve doğal kaynaklar gibi maddi güç unsurlarına vurgu yaparken; savunmacı realistler güvenlik ikilemi ve tehdit algıları gibi kavramlar üzerinde durmaktadır (Taliaferro, 2000). Bu iki yaklaşım arasındaki temel ayrışma, devletlerin güç arayışının sınırlarına ilişkindir: Mearsheimer (2001) devletlerin bölgesel hegemon olmaya çalıştığını savunurken, Waltz (1979) devletlerin yalnızca güvenliklerini garanti altına alacak düzeyde güç biriktirmeyi hedeflediklerini ileri sürmektedir. Bu ayrım, uluslararası hukukun güç ilişkileri karşısındaki konumu açısından da belirleyicidir; zira saldırgan realizm perspektifinden uluslararası hukuk hegemonik stratejilerin meşrulaştırma aracıyken, savunmacı realizm açısından güvenlik ikilemi koşullarında istikrar sağlayıcı bir işlev üstlenebilir.

Klasik realizmden yapısal realizme geçiş sürecinde, Kenneth Waltz (1979) uluslararası sistemin yapısının devletlerin davranışlarını şekillendirdiğini ileri sürmüştür. Waltz'a göre, uluslararası sistemdeki anarşi durumu, devletleri güvenliklerini sağlamak için güç peşinde koşmaya zorlamaktadır. Bu bakış açısıyla, uluslararası ilişkiler bir güç mücadelesi alanı olarak görülmekte ve uluslararası hukuk bu mücadelenin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Yapısal realizmin bu ontolojik varsayımı, uluslararası hukuku devletlerin stratejik tercihlerini kısıtlayan bağımsız bir değişken olarak değil, sistemik güç dağılımının türevi olan bağımlı bir değişken olarak konumlandırmaktadır (Mearsheimer, 2019). Örneğin; ABD'nin Irak'a müdahalesi, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Çin'in

Güney Çin Denizi'ndeki tutumu güçlü devletlerin uluslararası hukuku kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayabildiklerini ve gerektiğinde göz ardı edebildiklerini göstermektedir (Allison, 2017). Bu tarihsel örneklerin her biri, realist teorinin temel savını –uluslararası hukukun güçlü devletlerin davranışlarını kısıtlamadaki yetersizliğini– ampirik düzeyde desteklemekte ve uluslararası hukuk ile güç arasındaki asimetrik ilişkiyi gözler önüne sermektedir (Goldsmith & Posner, 2005).

3.2. Liberal Teori ve Uluslararası İş Birliği

Liberal teori, uluslararası sistemde iş birliğinin mümkün olduğunu ve gücün sadece askeri veya ekonomik boyutlarla sınırlı kalmadığını savunmaktadır (Keohane, 1984). Bu yaklaşıma göre uluslararası kurumlar ve normlar, güçlü devletlerin keyfi hareketlerini sınırlayabilir ve öngörülebilir bir uluslararası sistem oluşturabilir (Slaughter, 2004). Keohane'nin (1984) neo-liberal kurumsalcılık çerçevesinde uluslararası rejimler, devletler arasındaki bilgi asimetrisini azaltarak ve işlem maliyetlerini düşürerek iş birliğini kolaylaştıran yapılar olarak kavramsallaştırılmaktadır; bu perspektif, uluslararası hukukun güç ilişkilerinden tamamen bağımsız olmasa da realist yaklaşımın öngördüğünden daha özerk bir işlev üstlenebileceğini ileri sürmektedir. Liberal teorisyenler, uluslararası hukukun güç ilişkilerini dengeleyici bir mekanizma sunduğunu ve uzun vadede devletlerin ortak çıkarlarını korumaya hizmet ettiğini öne sürerler. Ancak bu yaklaşım eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, uluslararası kurumların ve hukukun etkinliğinin büyük ölçüde güçlü devletlerin desteğine bağlı olduğu, dolayısıyla güç ilişkilerinin yine belirleyici olduğu görülmektedir (Krasner, 1999). Bu durum, liberal kurumsalcılığın ontolojik bir gerilimini yansıtmaktadır: kurumlar güç ilişkilerini sınırlandırmak üzere tasarlansa da bu kurumların oluşum ve işleyiş süreçleri güçlü devletlerin tercihleri tarafından şekillendirilmektedir (Ikenberry, 2001).

Liberal teorinin önemli bir ayağı olan demokratik barış teorisi, demokratik devletlerin birbirleriyle savaşa girme olasılığının daha düşük olduğunu öne sürmektedir (Doyle, 1986). Bunun nedeni, demokratik rejimlerde karar alma sürecinin daha şeffaf olması ve kamuoyunun savaş kararları üzerinde etkili olabilmesidir (Russett, 1993). Bu teori, iç siyasi yapıların dış politika tercihleri üzerindeki etkisini vurgulayarak, uluslararası ilişkilerde rejim türünün önemini ortaya koymaktadır. Demokratik barış teorisinin uluslararası hukuk açısından önemi, demokratik rejimlerin uluslararası normlara ve anlaşmalara uyum konusunda daha yüksek bir eğilim gösterdiği yönündeki ampirik bulgudan kaynaklanmaktadır (Simmons, 2009). Bununla birlikte, demokratik devletlerin de çıkarları söz konusu olduğunda güç kullanımından çekinmeyebilecekleri ve uluslararası hukuku göz ardı edebilecekleri örnekler mevcuttur.

ABD'nin Vietnam ve Irak müdahaleleri, demokratik rejimlerin de güç politikalarına başvurabildiğini göstermektedir (Mann, 2004). Bu örnekler, demokratik barış teorisinin açıklama kapasitesinin sınırlılığını ortaya koymakta ve demokratik rejimlerin uluslararası hukuka uyum düzeyinin çıkar hesaplamalarından bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir (Byman & Waxman, 2002).

Ayrıca ekonomik karşılıklı bağımlılık teorisi, devletlerin ekonomik çıkarları nedeniyle savaş yerine ticarete yöneldiklerini vurgulamaktadır (Keohane & Nye, 1977). Bu görüşe göre, ekonomik açıdan entegrasyonun arttığı bir sistemde, devletler aralarındaki ticari ilişkileri korumak amacıyla savaş yerine diplomasiye yönelmektedir. Ancak ekonomik bağımlılıklar her zaman simetrik olmayabilir ve güçlü ekonomiler, zayıf ekonomiler üzerinde baskı aracı olarak kullanılabilir (Hirschman, 1945). Hirschman'ın (1945) asimetrik bağımlılık tezi, uluslararası ticaret hukukunun ve ekonomik normların güçlü ekonomiler lehine yapılandırıldığını ve bu yapısal asimetrinin güç ilişkilerini pekiştirdiğini göstermesi bakımından güncelliğini korumaktadır. Örneğin; Rusya'nın Avrupa'ya doğalgaz ihracatını bir dış politika aracı olarak kullanması, ekonomik bağımlılıkların güç ilişkilerini nasıl pekiştirebildiğini göstermektedir (Stulberg, 2015). Bu durum ekonomik ilişkilerin ve bağımlılıkların da nihayetinde güç dengelerine dayalı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ekonomik karşılıklı bağımlılık teorisinin, güç asimetrisinin mevcut olduğu ikili ilişkilerde barışı garanti etmekten ziyade güçlü aktörün baskı kapasitesini artırıcı bir işlev üstlendiği söylenebilir (Kirshner, 2006).

Liberal kurumsalcılık yaklaşımı, uluslararası kuruluşların devletlerarası işbirliğini teşvik ederek güç politikalarını sınırlandırabileceğini savunmaktadır (Keohane, 1984). Bu bakış açısına göre Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu ve Birleşmiş Milletler gibi kurumlar, devletlerin davranışlarını düzenleyerek uluslararası sistemde istikrar sağlar. Ancak eleştirel bir perspektiften bakıldığında, bu kurumların karar alma mekanizmaları ve yönetim yapıları büyük güçlerin etkisi altında şekillenmektedir. Kurumların güç ilişkilerini dönüştürme kapasitesi, bu kurumların tasarım ve yönetim süreçlerindeki asimetrik güç dağılımıyla yapısal olarak sınırlandırılmaktadır; zira kurucu normlar ve karar alma prosedürleri genellikle hegemonik güçlerin tercihlerini yansıtmaktadır (Barnett & Finnemore, 2004). Örneğin; BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto mekanizması, büyük güçlerin çıkarlarını korumaya yönelik bir yapıdır ve uluslararası hukukun uygulanmasında seçici davranılmasına neden olmaktadır (Hurd, 2007). Bu da uluslararası kurumların güç ilişkilerini değiştirmekten ziyade, mevcut güç dengelerini yansıttığını göstermektedir. Dolayısıyla liberal kurumsalcılığın güç-hukuk ilişkisine dair iyimser

varsayımları, ampirik veriler ışığında önemli ölçüde nüanslandırılmayı gerektirmekte ve güç yapılarının kurumsal çerçeveleri nasıl belirlediğine dair daha eleştirel bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır (Mearsheimer, 2019).

3.3. Konstrüktivizm ve Gücün Sosyal Boyutu

Konstrüktivist teori, gücün sadece maddi unsurlara dayanmadığını; aynı zamanda normlar, kimlikler ve algılar tarafından şekillendirildiğini savunmaktadır (Wendt, 1999). Bu yaklaşıma göre, uluslararası sistemin yapısı sabit değildir ve devletlerin algıları, çıkarları ve normatif değerleri zaman içinde değişebilir. Wendt'in (1999) "anarşi, devletlerin ondan ne anlam çıkardığıdır" şeklindeki temel tezi, uluslararası sistemin yapısının maddi güç dağılımı kadar devletlerin karşılıklı algıları ve paylaşılan anlam çerçeveleri tarafından da belirlendiğini ileri sürerek realist ontolojiye köklü bir alternatif sunmaktadır. Konstrüktivizm, uluslararası hukuk normlarının ve kurumların devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını nasıl şekillendirdiğine odaklanır. Bununla birlikte, bu normların ve kurumların oluşum sürecinde güçlü devletlerin belirleyici rolü göz ardı edilemez. Uluslararası normlar, genellikle güçlü devletlerin değerlerini ve çıkarlarını yansıtır ve bu devletler tarafından küresel düzeyde yaygınlaştırılır (Finnemore & Sikkink, 1998). Finnemore ve Sikkink'in (1998) norm yaşam döngüsü modeli, normların ortaya çıkışı, yaygınlaşması ve içselleştirilmesi süreçlerinde "norm girişimcileri" ile güçlü devletlerin kritik platform sağlayıcılar olarak işlev gördüğünü ortaya koymuş; bu model, uluslararası hukukun normatif gelişiminin güç ilişkilerinden bağımsız bir süreç olmadığını teorik düzeyde açıklamaktadır.

Konstrüktivizme göre, güç sadece askeri ve ekonomik kapasite ile değil, aynı zamanda meşruiyet, ideolojik hegemonya ve uluslararası normlar üzerinden de elde edilebilir (Finnemore & Sikkink, 1998). Örneğin; Avrupa Birliği, askeri bir süpergüç olmamasına rağmen, uluslararası normların oluşturulması ve yayılması konusunda önemli bir güce sahiptir (Risse, 2000). Manners'ın (2002) "normatif güç Avrupa" kavramsallaştırması, AB'nin uluslararası ilişkilerde askeri kapasiteden ziyade normatif etkisi aracılığıyla güç elde ettiğini ve uluslararası hukuk normlarının küresel düzeyde yaygınlaştırılmasında belirleyici bir aktör konumunda olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda yumuşak güç kavramı, konstrüktivist yaklaşımın vurguladığı güç unsurlarıyla örtüşmektedir. Yumuşak güç, bir devletin kültürü, politik değerleri ve dış politikası üzerinden diğer devletleri etkileme kapasitesini ifade eder (Nye, 2004). Özellikle medya ve kültürel ürünler aracılığıyla yayılan değerler ve fikirler devletlerin uluslararası alandaki etkisini artırmaktadır. ABD'nin Hollywood üzerinden küresel değerlerini yaygınlaştırması veya Çin'in Konfüçyüs Enstitüleri

aracılığıyla kültürel diplomasi yürütmesi, yumuşak güç stratejilerine örnek olarak gösterilebilir (Kurlantzick, 2007). Bu örnekler, konstrüktivist perspektiften değerlendirildiğinde, güç kavramının yalnızca maddi kapasitelerle ölçülemeyeceğini ve devletlerin uluslararası hukuk normlarını şekillendirmek için ideolojik ve kültürel araçları da stratejik olarak kullandıklarını göstermektedir (Nye, 2011).

Bu teori aynı zamanda uluslararası ilişkilerde algının ve kimliğin gücün önemli bir boyutu olduğunu savunmaktadır (Checkel, 1998). Bir devletin düşman veya dost olarak algılanması, o devletin uluslararası sistemde ne kadar etkiye sahip olduğunu belirleyebilir. Checkel'in (1998) sosyal öğrenme mekanizması, devletlerin uluslararası normları sadece dışsal baskılar nedeniyle değil aynı zamanda içselleştirme süreçleri aracılığıyla da benimsediklerini ortaya koymakta; bu süreç, uluslararası hukukun devlet davranışları üzerindeki etkisinin realist çerçevenin öngördüğünden daha derin ve çok katmanlı olabileceğine işaret etmektedir. Örneğin; Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerini varoluşsal tehdit olarak algılamaları, iki süpergüç arasındaki ilişkileri şekillendirmiş ve küresel güç dengelerini etkilemiştir (Hopf, 2002). Günümüzde de benzer algı mekanizmaları, ABD-Çin ve Rusya-Batı ilişkilerinde görülmektedir. Bu algılar, sadece maddi güç unsurlarına değil, aynı zamanda devletlerin kendilerini ve diğerlerini nasıl tanımladıklarına da bağlıdır. Hopf'un (2002) sosyal kimlik teorisi çerçevesinde geliştirdiği analiz, devletlerin "öteki" inşası sürecinin uluslararası hukuk normlarına uyum düzeyini de doğrudan etkilediğini; düşman olarak tanımlanan aktörlere yönelik hukuki yükümlülüklerin gevşetildiğini, dost olarak algılanan aktörlerle ise normatif uyumun güçlendirildiğini göstermektedir.

Konstrüktivist yaklaşım; uluslararası hukukun ve normların devletlerin davranışlarını şekillendirdiğini kabul etmekle birlikte, bu normların oluşum sürecinde güç ilişkilerinin rolünü de vurgulamaktadır. Uluslararası normlar, genellikle güçlü devletlerin değerlerini ve çıkarlarını yansıtmakta ve bu devletler tarafından küresel düzeyde yaygınlaştırılmaktadır (Acharya, 2004). Acharya'nın (2004) "norm yerelleştirmesi" kavramı, küresel normların yerel bağlamlara aktarılması sürecinde güçlü devletlerin değerlerinin evrenselmiş gibi sunulduğunu; ancak bu normların alıcı toplumlar tarafından yeniden yorumlandığını ve dönüştürüldüğünü ortaya koyarak, güç-norm ilişkisinin tek yönlü olmadığını göstermektedir. Örneğin; insan hakları normlarının küresel düzeyde kabul görmesi, Batılı güçlerin bu değerleri uluslararası platformlarda savunması ve yaygınlaştırması sonucunda gerçekleşmiştir. Benzer şekilde serbest piyasa ekonomisi ve liberal demokrasi değerleri de ABD ve müttefiklerinin küresel etkisi sayesinde uluslararası sistemde hâkim normlar haline gelmiştir (Ikenberry, 2011). Bu durum normların ve değerlerin güç ilişkilerinden

bağımsız olmadığını, aksine güçlü devletlerin çıkarlarını yansıttığını göstermektedir. Dolayısıyla konstrüktivizm, uluslararası hukukun güç ilişkilerinden bağımsız normatif bir alan olmadığını kabul etmekle birlikte, normların güç yapılarını yeniden üretme ve meşrulaştırma kapasitesine sahip olduğunu vurgulayarak realizmin güç-hukuk ilişkisine dair indirgemeci yaklaşımını aşan analitik bir çerçeve sunmaktadır (Reus-Smit, 2004).

3.4. Eleştirel Teoriler ve Güç Yapıları

Eleştirel teoriler, uluslararası sistemdeki güç yapılarını tarihsel ve yapısal faktörler üzerinden analiz eder ve mevcut düzenin yalnızca devletlerarası dengelerle değil, aynı zamanda küresel ekonomik sistem ve toplumsal dinamiklerle belirlendiğini savunur (Cox, 1981). Cox'un (1981) "teori her zaman birileri için ve belirli bir amaç doğrultusunda üretilir" şeklindeki meşhur tezi, uluslararası ilişkiler teorilerinin ve bu teorilerin dayandığı hukuki çerçevelerin de güç ilişkilerinin bir ürünü olduğunu savunarak, bilgi üretimi ile güç arasındaki yapısal bağlantıyı açığa çıkarmaktadır. Bu yaklaşıma göre, uluslararası hukuk ve kurumlar hegemonik güçlerin çıkarlarını korumak ve meşrulaştırmak için kullanılan araçlardır. Örneğin; Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumlar, neo-liberal ekonomik politikaları geliştirmekte olan ülkelere dayatarak küresel ekonomik düzende güçlü devletlerin ve çok uluslu şirketlerin çıkarlarını korumaktadır (Woods, 2006). Bu durum uluslararası kurumların ve hukukun güç dengelerini yansıtan ve pekiştiren yapılar olduğunu göstermektedir. Woods'un (2006) analizi, bu kurumların oy ağırlıkları ve yönetim yapılarının gelişmiş ülkelerin lehine sistematik olarak yapılandırıldığını ortaya koymuş; bu yapısal asimetrinin uluslararası ekonomik hukukun tarafsızlık iddiasını temelden sorgulatmıştır.

Gramscian yaklaşımlar, devletlerin ideolojilerini küresel ölçekte yayarak güç elde ettiklerini vurgular (Gramsci, 1971). Medya, eğitim sistemleri ve popüler kültür gibi alanlar ideolojik hegemonyanın sürdürülmesine hizmet etmektedir (Bieler & Morton, 2004). Bieler ve Morton'ın (2004) neo-Gramscian analizi, hegemonyanın yalnızca askeri ve ekonomik baskı yoluyla değil aynı zamanda rıza üretimi mekanizmaları aracılığıyla da sürdürüldüğünü göstermekte; bu perspektif, uluslararası hukukun hegemonik düzenin meşrulaştırılmasındaki ideolojik işlevini anlamak açısından kritik bir analitik araç sunmaktadır. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşları da güç ilişkilerinin bir parçası olarak görülür. Güçlü devletler, kendi değerlerini ve çıkarlarını destekleyen sivil toplum kuruluşlarını finanse ederek küresel siyaseti etkileyebilmektedir (Bob, 2005). Örneğin; demokrasi teşviki ve insan hakları savunuculuğu yapan uluslararası STK'lar Batılı devletlerin dış politika hedeflerini destekleyen araçlar ola-

bilmektedir. Bu durum, sivil toplumun güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını, aksine bu ilişkilerin bir parçası olduğunu göstermektedir. Bob'un (2005) çalışması, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının kaynak dağılım mekanizmalarının güçlü devletlerin ve uluslararası kurumların önceliklerine göre şekillendiğini; dolayısıyla uluslararası hukuk normlarının geliştirilmesi ve uygulanması sürecinde bu aktörlerin de hegemonik güç yapılarının bir uzantısı olarak işlev görebildiğini ortaya koymuştur.

Post-kolonyal yaklaşımlar, günümüzdeki ekonomik ve politik bağımlılık ilişkilerinin sömürgecilik mirasıyla doğrudan bağlantılı olduğunu öne sürmektedir (Said, 1978). Said'in (1978) oryantalizm kavramı, Batılı güçlerin bilgi üretim süreçleri aracılığıyla Doğu toplumlarını kategorize etme ve kontrol altına alma pratiklerini ifşa etmiş; bu kavramsal çerçeve, uluslararası hukukun evrensellik iddiasının ardındaki Avrupa-merkezci epistemolojik temellerin sorgulanmasına zemin hazırlamıştır. Batı dışı aktörlerin küresel sistemdeki konumu bu bağlamda dezavantajlı olarak değerlendirilmektedir (Young, 2001). Güçlü devletler; ekonomik ve politik üstünlüklerini korumak için uluslararası hukuk ve kurumları kullanabilmekte, eski sömürgeleri üzerindeki etkilerini sürdürebilmektedirler. Örneğin; Fransa'nın Afrika'daki eski sömürgelerinde ekonomik ve askeri varlığını sürdürmesi ve bu ülkelerin iç işlerine müdahale edebilmesi post-kolonyal güç ilişkilerinin devam ettiğini göstermektedir (Martin, 1995). Bu bağlamda uluslararası hukuk ve kurumlar, tarihsel eşitsizlikleri gidermek yerine güçlü devletlerin avantajlı konumlarını pekiştirmektedir. Anghie'nin (2005) kapsamlı tarihsel analizi, uluslararası hukukun sömürgecilik dönemiyle birlikte şekillendiğini ve egemenlik kavramının Avrupalı olmayan toplumları dışlayıcı bir biçimde kurgulandığını ortaya koymuş; bu tarihsel miras, günümüz uluslararası hukuk düzeninin yapısal eşitsizliklerini anlamak açısından belirleyici bir referans noktası oluşturmaktadır.

Ayrıca eleştirel teorisyenler; küresel kurumların ve uluslararası örgütlerin yalnızca nominal olarak tarafsız olmadığını, büyük güçlerin çıkarlarını koruyacak şekilde hareket ettiğini savunmaktadırlar (Harvey, 2005). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yapısı, IMF ve Dünya Bankası'nın karar alma mekanizmaları ve Dünya Ticaret Örgütü'nün işleyişi güçlü devletlerin çıkarlarını yansıtmaktadır. Bu kurumlar, güç ilişkilerini dengelemek yerine, mevcut güç yapılarını meşrulaştırmakta ve pekiştirmektedir. Harvey'in (2005) neo-liberal hegemonya analizi, küresel ekonomik kurumların yapısal düzenleme kapasitesinin sermaye birikiminin küresel ölçekte yeniden dağıtılmasına hizmet ettiğini; uluslararası hukuk normlarının ise bu sürecin meşrulaştırılmasında ideolojik bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Örneğin; IMF ve Dünya Bankası'nın geliştirmekte olan ülkelere sağladığı krediler, genellikle neo-liberal ekonomik

politikaların uygulanması şartına bağlıdır ve bu politikalar çoğu zaman gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin çıkarlarına hizmet etmektedir (Stiglitz, 2002). Bu durum, uluslararası kurumların ve hukukun güç dengelerini yansıtan ve pekiştiren yapılar olduğunu göstermektedir. Stiglitz'in (2002) IMF ve Dünya Bankası'na yönelik eleştirisi, bu kurumların koşulluluk mekanizmalarının gelişmekte olan ülkelerin egemenlik alanlarını daralttığını ve uluslararası ekonomik hukukun güçlü devletlerin ekonomik çıkarlarının küresel ölçekte kurumsal olarak dayatılmasının bir aracına dönüştüğünü ampirik örneklerle ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, teorik çerçevenin bütününe bakıldığında realist, liberal, konstrüktivist ve eleştirel yaklaşımların her birinin güç-hukuk ilişkisini farklı analitik düzlemlerden ele aldığı ve her bir yaklaşımın belirli açıklama kapasiteleri ile sınırlılıklar taşıdığı görülmektedir. Realist teori uluslararası hukukun güçlü devletlerin çıkarlarına tabi olduğunu vurgularken; liberal teori kurumların güç ilişkilerini sınırlandırma potansiyeline dikkat çekmekte; konstrüktivizm normların güç yapılarını hem yeniden üreten hem de dönüştürebilen dinamik süreçler olduğunu ortaya koymakta; eleştirel teoriler ise uluslararası hukukun hegemonik düzenin meşrulaştırılmasındaki yapısal işlevini deşifre etmektedir (Reus-Smit, 2004). Bu çalışma, söz konusu teorik çoğulculuktan yararlanarak güç odaklı uluslararası ilişkilerde uluslararası hukukun rolünü çok boyutlu bir perspektiften analiz etmeyi hedeflemektedir.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu bölümde, çalışmada kullanılan yöntemler açıklanacak ve araştırmanın nasıl yürütüldüğü detaylandırılacaktır. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup; birincil, ikincil ve üçüncül kaynaklardan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Çalışmanın metodolojik çerçevesi, uluslararası ilişkilerde gücün belirleyici rolünü incelemek için tasarlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı, sayısal verilerle ölçülmesi güç olan konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur; bu nedenle güç ilişkileri gibi çok yönlü ve soyut kavramların incelenmesinde en uygun yöntemlerden biridir (Creswell & Poth, 2017). Ayrıca bu yaklaşım, olayların arka planını, nedenlerini ve bağlamını açığa çıkarmak için etkili bir araç sunar.

4.1. Araştırma Tasarımı

Araştırma tasarımı, çalışmanın teorik çerçevesi doğrultusunda şekillendirilmiş ve uluslararası ilişkiler bağlamında güç kavramının nasıl ele alındığını açıklamayı amaçlamıştır (Yin, 2014). Nitel yöntem tercih edilerek, konu derinlemesine incelenmiş ve bağlamsal analizler yapılmıştır. Bu araştırma yaklaşımı, güç ilişkilerinin karmaşık yapısını ve çok boyut-

lu doğasını anlamak için uygun görülmüştür. Nitel araştırma, uluslararası ilişkilerde gücün farklı boyutlarını, tarihsel süreçlerini ve bağlamsal özelliklerini analiz etmeye olanak tanımaktadır (Denzin & Lincoln, 2011). Başka bir deyişle nitel araştırma, bir olayı yalnızca dışarıdan gözlemlemekle kalmaz; o olayın içindeki anlamları, nedenleri ve ilişkileri de ortaya koyar. Bu yönüyle nitel araştırma, uluslararası ilişkiler gibi birçok etkenin iç içe geçtiği alanlarda oldukça işlevseldir (Babbie, 2020).

Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Resmi belgeler, bilimsel kitaplar, akademik makaleler ve uluslararası raporlar çalışmanın ana veri kaynakları arasında yer almıştır. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerde güç dinamiklerinin tarihsel ve güncel gelişmeler çerçevesinde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Doküman analizi, özellikle uluslararası ilişkilerdeki karmaşık güç yapılarını ve bu yapıların zaman içindeki evrimini anlamak için etkili bir araç sunmaktadır. Ayrıca doküman analizi, devletlerarasındaki resmi etkileşimleri, antlaşmaları ve diplomatik açıklamaları inceleyerek güç ilişkilerinin nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır (Prior, 2003). Doküman analizi, var olan yazılı belgelerin düzenli bir biçimde okunması, sınıflandırılması ve yorumlanması anlamına gelir (Bowen, 2009). Bu yöntem, araştırmacının doğrudan gözlem yapmadığı geçmiş olayları anlamak için de son derece elverişlidir.

Öte yandan çalışmada mülakat ve gözlem verilerinden de faydalanılmıştır. Alan uzmanlarıyla yapılan görüşmeler, konunun daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olmuş ve çalışmanın güvenilirliğini artırmıştır. Mülakat yöntemi, teorik anlayışları pratik örneklerle desteklemek ve politika yapıcılarının perspektiflerini anlamak açısından değerli içgörüler sağlamıştır. Özellikle diplomatlar, akademisyenler ve uluslararası kuruluşlarda görev yapan uzmanlarla yapılan görüşmeler, güç ilişkilerinin pratikte nasıl işlediğine dair önemli veriler sunmuştur. Bu görüşmeler, yarı yapılandırılmış mülakat formatında gerçekleştirilmiş ve katılımcıların konuyla ilgili derinlemesine bilgi ve deneyimlerini paylaşmalarına olanak tanımıştır (Kvale, 2007). Yarı yapılandırılmış mülakat, önceden hazırlanmış soruların yanı sıra görüşme sırasında ortaya çıkan yeni sorulara da yer veren esnek bir yöntemdir. Bu esneklik sayesinde katılımcılar, kendi bakış açılarını daha rahat ve ayrıntılı bir şekilde aktarabilmektedir (Bryman, 2016).

Araştırma tasarımı, vaka analizlerinden de yararlanılmıştır. Özellikle ABD-Çin rekabeti, Rusya'nın Ukrayna politikası ve Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği gibi güncel örnekler üzerinden uluslararası ilişkilerde güç dinamikleri incelenmiştir (George & Bennett, 2005). Vaka analizleri, teorik çerçevenin uygulamadaki yansımalarını görmek ve güç ilişkilerinin somut örneklerini detaylandırmak açısından önemli bir me-

metodolojik araç sunmuştur. Bu yaklaşım, belirli tarihsel olayların ve uluslararası krizlerin güç dengelerini nasıl etkilediğini ve değiştirdiğini anlamak için sistematik bir perspektif sağlamıştır (Levy, 2008). Vaka analizi, tek bir olayı ya da az sayıda olayı çok yönlü ve ayrıntılı biçimde incelemeyi sağlar (Creswell, 2013). Bu yöntem, soyut teorilerin gerçek dünyada nasıl işlediğini göstermek açısından büyük önem taşır.

4.2. Veri Toplama Teknikleri

Bu çalışmada, nitel veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Birincil kaynaklar arasında hükümet raporları, uluslararası kuruluşların yayınları ve akademik literatür bulunmaktadır (Patton, 2002). Bu kaynaklar, çalışmanın teorik temellerini desteklemek ve ampirik verileri güçlendirmek amacıyla analiz edilmiştir. Birincil kaynaklar, özellikle devletlerin resmi politika belgelerini, diplomatik açıklamaları, antlaşmaları ve uluslararası örgütlerin raporlarını içermektedir. Bu belgeler, devletlerin güç ilişkilerindeki konumlarını ve stratejilerini doğrudan yansıtan önemli veri kaynaklarıdır (Burnham et al., 2008). Birincil kaynaklar, olayların ilk elden anlatıldığı ya da kaydedildiği belgelerdir. Bunlar, herhangi bir yorum ya da süzgeçten geçmediği için araştırmaya en doğrudan katkıyı sağlar (Neuman, 2014).

İkincil kaynaklar olarak bilimsel kitaplar, akademik makaleler, tarihsel belgeler ve medya içerikleri incelenmiştir (Silverman, 2020). Bu kaynaklar, güç kavramının uluslararası ilişkilerde nasıl evrildiğini anlamak için kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle uluslararası ilişkiler teorisine katkıda bulunan akademik çalışmalar, güç kavramının farklı boyutlarını ve tarihsel gelişimini anlamak açısından değerli içgörüler sağlamıştır. Ayrıca uluslararası düşünce kuruluşlarının raporları, güç dengelerindeki değişimlere dair güncel analizler sunmaktadır (Weiss, 1994). İkincil kaynaklar, birincil kaynakları yorumlayan, analiz eden ve değerlendiren çalışmalardır. Bu kaynaklar, araştırmacıya konuyla ilgili farklı bakış açıları sunar ve mevcut bilgi birikimini anlamasına yardımcı olur (Scott, 1990).

Üçüncül kaynaklar ise uluslararası haber ajansları ve bağımsız araştırma kuruluşlarının raporlarını içermektedir. Bu kaynaklar, güncel olayların analiz edilmesi ve güç mücadelesinin dinamiklerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır (Flick, 2018). Medya kaynakları, özellikle uluslararası krizlerin ve çatışmaların nasıl çerçevelendiğini ve kamuoyuna nasıl sunulduğunu anlamak için değerli veriler sağlamaktadır. Ayrıca sosyal medya platformları, kamuoyu oluşumu ve algı yönetimi açısından güç ilişkilerinin yeni boyutlarını analiz etmek için incelenmiştir (Hansen et al., 2010). Üçüncül kaynaklar, birincil ve ikincil kaynakları bir araya getiren, özetleyen ya da derleyen kaynaklardır. Ansiklopediler, bibliyog-

rafyalar ve bazı medya raporları bu gruba girer. Bu kaynaklar, araştırmacının genel bir çerçeve oluşturmaya katkı sağlar (Silverman, 2015).

Veri toplama sürecinde, çeşitli veri tabanları ve arşivler kullanılmıştır. Özellikle JSTOR, Web of Science ve Google Scholar gibi akademik veri tabanları konuyla ilgili güncel literatüre erişim sağlamıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası örgütlerin resmi arşivlerinden derlenmiş kaynaklar da önemli veri kaynakları olarak değerlendirilmiştir. Bu kaynaklar, uluslararası kuruluşların karar alma süreçlerini ve güç ilişkilerinin bu kuruluşlar üzerindeki etkisini anlamak için kullanılmıştır (Bennett & Elman, 2007). Bu veri tabanları, dünyanın dört bir yanındaki araştırmacıların yayımladığı çalışmalara ulaşmayı kolaylaştırır. Dolayısıyla araştırmanın kapsamını genişletir ve farklı ülkelerdeki bilgi birikimine erişim imkânı sunar (Creswell & Creswell, 2017).

4.3. Analiz Yöntemi

Verilerin analizi için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli kavramları ve temaları sistematik olarak inceleyerek araştırma bulgularını anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır (Krippendorff, 2018). Bu yöntem, uluslararası ilişkilerde güç kavramının farklı açılardan değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. İçerik analizi, özellikle dokümanların, mülakatların ve medya içeriklerinin sistematik bir şekilde incelenmesi için uygun bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu yöntem, güç ilişkilerinin farklı bağlamlarda nasıl ele alındığını ve bu kavramın zaman içinde nasıl değiştiğini anlamak için kullanılmıştır. İçerik analizi, yazılı ya da sözlü metinlerdeki belirli kelimelerin, temaların veya kavramların ne sıklıkla ve hangi bağlamda kullanıldığını tespit etmeye yarayan bir yöntemdir. Bu sayede araştırmacı, metinlerin yüzeyindeki ifadelerin ötesine geçerek derin anlamları ortaya çıkarır (Schreier, 2012).

Veri setleri; kodlama ve tematik analiz teknikleri kullanılarak sistematik bir biçimde incelenmiştir. Araştırmada kullanılan veriler, güç teorileri çerçevesinde kategorize edilmiş ve karşılaştırmalı analizler gerçekleştirilmiştir. Kodlama süreci, güç kavramının farklı boyutlarını (askeri, ekonomik, diplomatik, kültürel, teknolojik) belirlemeye ve bu boyutlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya odaklanmıştır. Ayrıca tematik analiz, güç kavramının uluslararası ilişkilerin farklı alanlarında (güvenlik, ekonomi, diplomasi, çevre) nasıl kullanıldığını anlamak için uygulanmıştır (Boyatzis, 1998). Kodlama, toplanan verilere kısa etiketler veya isimler vererek onları gruplaştırma işlemidir. Tematik analiz ise bu kodların ortak özelliklerine göre daha geniş temalar altında toplanmasını sağlar. Böylece veriler arasındaki genel eğilimler ve örüntüler belirlenmiş olur (Bryman, 2016).

Karşılaştırmalı analiz, farklı devletlerin güç stratejilerini ve uluslararası sistemde güç dengelerinin nasıl değiştiğini anlamak için kullanılmıştır. Özellikle ABD, Çin, Rusya ve Avrupa Birliği gibi büyük güçlerin güç projeksiyonları ve stratejileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu analiz, güçlü devletlerin uluslararası normları ve kurumları nasıl şekillendirdiğini ve kendi çıkarları doğrultusunda nasıl kullandığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Karşılaştırmalı analiz, iki ya da daha fazla durumu yan yana koyarak benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkaran bir yöntemdir. Bu sayede, farklı ülkelerin güç kullanma biçimleri ve stratejileri arasındaki örüntüler daha net bir şekilde görülebilir (Burnham et al., 2008).

Ayrıca güvenilirliği artırmak adına, veriler farklı kaynaklardan çapraz karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Bu süreç, çalışmanın bulgularının sağlam temellere dayanmasını sağlamaktadır (Lincoln & Guba, 1985). Çapraz doğrulama, özellikle tartışmalı konularda ve farklı perspektiflerin bulunduğu alanlarda verilerin güvenilirliğini artırmak için kullanılmıştır. Farklı kaynakların (akademik, resmî, medya) sunduğu bilgiler karşılaştırılarak tutarlılıklar ve çelişkiler belirlenmiş ve analiz derinleştirilmiştir. Söylem analizi de çalışmanın metodolojik araçlarından biri olarak kullanılmıştır. Devlet liderleri, diplomatlar ve uluslararası örgüt temsilcilerinin açıklamaları güç ilişkilerini nasıl çerçevedediklerini ve meşrulaştırdıklarını anlamak için incelenmiştir. Söylem analizi, özellikle güç kavramının nasıl inşa edildiğini ve farklı aktörler tarafından nasıl farklı şekillerde kullanıldığını anlamak için değerli içgörüler sağlamıştır. Bu analiz, güç ilişkilerinin sosyal ve kültürel boyutlarını kavramak ve güç söylemlerinin uluslararası politikanın şekillenmesindeki rolünü değerlendirmek için uygulanmıştır. Söylem analizi, dilde kullanılan kelimelerin ve ifadelerin ardındaki güç ilişkilerini, ideolojileri ve toplumsal yapıları ortaya çıkaran bir yöntemdir (Fairclough, 2013). Bir devlet liderinin konuşmasındaki kelime seçimleri bile o devletin güç anlayışı hakkında önemli ipuçları verebilir. Bu nedenle söylem analizi, uluslararası ilişkilerde güç kavramının nasıl üretildiğini ve yeniden üretildiğini anlamak için oldukça yararlıdır.

4.4. Örneklem Seçimi

Çalışmada kullanılan örneklem; uluslararası ilişkiler ve güç politikaları konusunda uzmanlaşmış araştırmacılar, diplomatlar ve akademisyenlerden oluşmaktadır (Morse, 1994). Bu örneklem seçim süreci, çalışmanın güvenilirliğini artırmak adına amaçlı örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırma konusu hakkında derinlemesine bilgi ve deneyime sahip katılımcıların seçilmesine olanak tanımaktadır. Bu yöntem, özellikle uluslararası ilişkilerdeki güç dina-

mikleri gibi karmaşık ve çok boyutlu konuların incelenmesinde etkilidir (Patton, 2002). Amaçlı örnekleme, rastgele seçim yerine belirli ölçütlere göre katılımcı belirlemeyi esas alır. Bu ölçütler arasında konu hakkında yeterli bilgiye sahip olma, ilgili alanda deneyim sahibi olma gibi nitelikler yer alır (Patton, 1999). Böylece araştırmanın odak noktasına en uygun kişilerden veri toplanmış olur.

Örneklem seçiminde, uluslararası ilişkiler disiplininde yayımlanmış akademik makaleler, diplomatik belgeler ve küresel siyasetle ilgili güncel olaylar temel alınmıştır. Çalışmanın kapsamını genişletmek amacıyla farklı coğrafyalardan uzman görüşlerine başvurulmuştur. Bu çeşitlilik, uluslararası ilişkilerdeki güç kavramının farklı kültürel ve politik bağlamlarda nasıl algılandığını ve uygulandığını anlamak için önemlidir. Özellikle Batı, Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan uzmanların ve akademisyenlerin perspektifleri "küresel güç" dinamiklerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Farklı bölgelerden uzman görüşlerinin alınması, tek bir bakış açısına bağlı kalmayı engeller ve araştırmanın dengeli olmasını sağlar. Çünkü güç kavramı, farklı toplumlar ve kültürler tarafından farklı biçimlerde anlaşılır ve uygulanır (Simon & Goes, 2013).

Araştırmada çeşitliliği sağlamak için farklı bakış açılarından gelen uzmanların görüşleri değerlendirilmiş ve teorik tartışmalara katkı sağlayacak veriler elde edilmiştir. Realist, liberal, konstrüktivist ve eleştirel teorilerin savunucuları arasında denge kurulmuş ve farklı teorik perspektiflerin güç kavramını nasıl ele aldığını anlamak için çaba gösterilmiştir. Bu çeşitlilik, güç ilişkilerinin farklı boyutlarını ve bu ilişkilerin uluslararası sistemdeki etkilerini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye olanak sağlamıştır. Her teorik yaklaşım, güç kavramının farklı bir yönünü öne çıkarır. Örneğin realizm askeri güce, liberalizm ekonomik işbirliğine, konstrüktivizm ise fikirlerin ve normların gücüne odaklanır. Bu teorik çeşitlilik, araştırmaya çok yönlü bir bakış açısı kazandırmıştır (Denzin & Lincoln, 2011).

Örneklem seçiminde, belge analizi için de sistematik bir yaklaşım benimsenmiştir. Uluslararası anlaşmalar, BM Güvenlik Konseyi kararları, diplomatik yazışmalar ve hükümet açıklamaları gibi belgeler belirli kriterlere göre seçilmiştir. Özellikle büyük güçlerin (ABD, Çin, Rusya, AB) dış politika belgelerinin analizine öncelik verilmiş; bu ülkelerin güç stratejileri ve güç projeksiyonları detaylı olarak incelenmiştir. Ayrıca uluslararası örgütlerin (BM, NATO, IMF, Dünya Bankası) kurumsal belgeleri, bu örgütlerin karar alma süreçlerinde güç ilişkilerinin nasıl yansındığını anlamak için analiz edilmiştir. Belge seçiminde belirli ölçütler uygulanmıştır: belgenin uluslararası güç ilişkilerini doğrudan konu edinmesi,

güvenilir bir kurum ya da kuruluş tarafından yayımlanmış olması ve araştırmamanın zaman dilimiyle uyumlu olması gibi kriterler gözletilmiştir (Bowen, 2009).

4.5. Güvenilirlik ve Geçerlilik

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla, çoklu veri kaynakları kullanılarak çapraz doğrulama sağlanmıştır. Bu sayede verilerin güvenilirliği ve analizin objektifliği artırılmıştır. Çoklu kaynak kullanımı, özellikle güç ilişkileri gibi farklı perspektiflerden yorumlanabilen konularda, daha dengeli ve kapsamlı bir analiz yapılmasına olanak tanımıştır. Farklı kaynaklardan elde edilen verilerin tutarlılığı, araştırma bulgularının güvenilirliğini desteklemektedir (Denzin, 2012). Güvenilirlik, bir araştırmamanın aynı koşullarda tekrarlandığında benzer sonuçlar vermesi anlamına gelir. Çoklu veri kaynakları kullanmak, yani birden fazla kaynağı karşılaştırmak, elde edilen bilgilerin tutarlılığını ve doğruluğunu sınamak için en etkili yollardan biridir (Seale, 1999).

Geçerliliğin sağlanması için araştırma sürecinde teorik çerçeve ile uyumlu bir yöntem takip edilmiş ve bulgular farklı yöntemlerle test edilmiştir. İç geçerliliği güçlendirmek adına, farklı veri toplama teknikleri bir arada kullanılmıştır. Doküman analizi, mülakatlar ve vaka çalışmaları gibi farklı yöntemlerle elde edilen verilerin birbirini desteklemesi araştırmanın iç geçerliliğini artırmıştır. Ayrıca teorik çerçeve ile ampirik bulgular arasındaki uyum sürekli olarak değerlendirilmiş ve teorik varsayımların gerçek dünya örnekleriyle ne ölçüde örtüştüğü analiz edilmiştir. İç geçerlilik, araştırma bulgularının gerçekten araştırılan konuyu doğru bir şekilde yansıtıp yansıtmadığını gösterir. Birden fazla veri toplama yönteminin birlikte kullanılması, bu doğruluğu artırmanın en bilinen yollarından biridir ve buna “üçgenleme” (triangulation) adı verilir (Denzin, 2012).

Dış geçerlilik açısından, araştırma bulgularının diğer benzer çalışmalarla karşılaştırılması sağlanmış ve analiz edilen verilerin uluslararası ilişkiler teorileriyle tutarlılığı test edilmiştir. Araştırmanın genellenebilirliğini artırmak için güç ilişkilerinin farklı bağlamlarda ve farklı zaman dilimlerinde nasıl işlediği karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu karşılaştırmalı analiz, belirli güç dinamiklerinin farklı durumlarda benzer şekillerde tezahür edip etmediğini anlamak ve genel kalıpları belirlemek için kullanılmıştır. Dış geçerlilik, araştırmadan elde edilen sonuçların başka durumlara, zamanlara ya da gruplara ne ölçüde uygulanabileceğiyle ilgilidir. Nitel araştırmalarda dış geçerlilik, farklı bağlamlarda benzer bulguların elde edilip edilmediğine bakılarak değerlendirilir (Lincoln & Guba, 1985).

Araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak için ayrıca uzman görüşlerine başvurulmuştur. Uluslararası ilişkiler ve güç politikaları konusunda uzmanlaşmış akademisyenler ve pratisyenler, araştırma tasarımını, veri toplama sürecini ve analiz yöntemlerini değerlendirmiş ve geri bildirimde bulunmuştur. Bu uzman değerlendirmeleri, araştırmanın metodolojik sağlamlığını güçlendirmiş ve potansiyel zayıflıkların belirlenmesine yardımcı olmuştur. Uzman görüşü almak, araştırmacının kendi bakış açısının dışına çıkmasını sağlar. Alanında deneyimli kişilerin değerlendirmeleri, araştırmanın gözden kaçan eksikliklerini ve iyileştirilmesi gereken noktalarını ortaya koyar (Patton, 2002).

Ayrıca araştırmanın güvenilirliğini artırmak için analiz süreci ve bulgular sistematik olarak sunulmuştur. Veri toplama ve analiz süreçlerindeki adımlar detaylı olarak açıklanmış, kullanılan kaynaklar ve yöntemler belirtilmiştir. Bu şeffaflık, araştırmanın diğer araştırmacılar tarafından değerlendirilmesine ve benzer çalışmaların yapılmasına olanak sağlamaktadır. Araştırma sürecinin şeffaf bir biçimde anlatılması, başka araştırmacıların aynı adımları takip ederek sonuçları kontrol edebilmesine olanak tanır. Bu durum, araştırmanın bilimsel güvenilirliğini pekiştirir (Flick, 2018).

4.6. Etik İlkeler

Araştırmada etik kurallara sıkı sıkıya bağlı kalınmış ve katılımcıların gizliliği korunmuştur. Mülakat yapılan kişilerin kimlikleri gizli tutulmuş ve veriler yalnızca araştırma amaçlı kullanılmıştır. Mülakat öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı, kapsamı ve verilerin nasıl kullanılacağı açıklanmıştır. Katılımcılar, istedikleri zaman araştırmadan çekilme haklarına sahip olduklarını bilmekteydiler. Bu süreç, araştırmanın bilimsel standartlara ve etik kurallara uygunluğunu güvence altına almıştır. Araştırma etiği, katılımcıların haklarını korumayı, onlara zarar vermemeyi ve toplanan bilgileri yalnızca belirtilen amaçlar doğrultusunda kullanmayı gerektirir (Resnik, 2018). Bu ilkelere uyulması, araştırmanın toplumsal sorumluluğunu da yerine getirmesi anlamına gelir.

Ayrıca çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamakta ve araştırma bağımsız bir şekilde yürütülmüştür. Araştırmacılar, çalışmanın sonuçlarından kişisel veya finansal olarak fayda sağlamamaktadır. Bu bağımsızlık, araştırma bulgularının objektifliğini ve güvenilirliğini artırmaktadır. Tüm süreç boyunca, akademik etik kurallarına riayet edilerek şeffaf bir yöntem izlenmiştir. Ayrıca kullanılan tüm veriler, akademik dürüstlük ilkeleri çerçevesinde kaynak gösterilerek sunulmuştur. Araştırmanın bağımsız yürütülmesi, sonuçların herhangi bir çıkar grubunun beklentilerine göre değil, verilerin gösterdiği gerçeklere göre şekillenme-

sini sağlar. Bu durum, araştırmanın bilimsel değerini ve toplumsal katkısını artırır (Oliver, 2010).

Doküman analizi sırasında telif hakkı ve fikri mülkiyet hakları da dikkate alınmıştır. Alıntılar ve referanslar uygun şekilde belirtilmiştir. Ayrıca hassas politik konuların ele alınması sırasında, farklı perspektiflerin dengeli bir şekilde sunulmasına özen gösterilmiş ve tarafsız bir analiz yapılması hedeflenmiştir. Hassas siyasi konularda tarafsızlığı korumak, araştırmacının herhangi bir tarafın söylemini benimsemeden tüm görüşleri eşit mesafede aktarmasını gerektirir. Bu tutum, araştırmanın bilimsel nesnelliğini güçlendirir ve farklı okuyucu grupları tarafından kabul görmesini sağlar (Babbie, 2020).

4.7. Araştırma Kısıtları

Çalışmada bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle veri toplama sürecinde erişilebilen kaynakların sınırlı olması nedeniyle bazı konular daha az detaylandırılmıştır. Özellikle devletlerin gizli diplomatik belgelerine erişim imkânsız olduğu için bazı analizler ikincil kaynaklarla yapılmıştır. Bu durum, özellikle güç ilişkilerinin gizli boyutlarını anlamak ve devletlerin resmi söylemlerinin arkasındaki gerçek motivasyonları belirlemek konusunda sınırlılıklar oluşturmuştur. Ancak bu sınırlılığı aşmak için farklı kaynaklardan elde edilen veriler çapraz karşılaştırılmış ve mümkün olduğunca kapsamlı bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Her araştırmanın belirli sınırlılıkları vardır ve bu sınırlılıkların açıkça belirtilmesi bilimsel dürüstlüğün bir gereğidir. Gizli diplomatik belgelere erişilememesi, uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmaların karşılaştığı yaygın bir zorluktur (Burnham et al., 2008).

Araştırma süresinin kısıtlı olması nedeniyle bazı bölgesel dinamikler detaylı bir şekilde ele alınamamıştır. Özellikle uluslararası sistemdeki güç dengelerinin bölgesel yansımaları ve yerel güç dinamikleri üzerindeki etkileri daha detaylı bir incelemeyi hak etmektedir. Bu nedenle, bulguların gelecekteki çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca farklı bölgelerdeki güç dinamiklerini karşılaştırmalı olarak inceleyen daha kapsamlı çalışmalar, bu araştırmanın bulgularını tamamlayıcı nitelikte olacaktır. Zaman kısıtı, nitel araştırmalarda sıkça karşılaşılan bir sınırlılıktır. Daha geniş bir zaman dilimine sahip gelecek çalışmalar, bölgesel güç dinamiklerini daha ayrıntılı biçimde ele alabilir (Creswell & Creswell, 2017).

Ayrıca uluslararası ilişkiler dinamik bir alan olduğu için çalışmanın bulgularının ilerleyen yıllarda değişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Güç dengeleri ve devletlerarası ilişkiler sürekli olarak değişmekte ve yeni faktörler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sürekli güncellenen bir

literatür taraması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle teknolojik gelişmeler, çevresel faktörler ve siyasi değişimler uluslararası güç ilişkilerini yeniden şekillendirmekte ve bu değişimler, araştırmancının bulgularını etkileyebilmektedir. Uluslararası ilişkiler alanı, doğası gereği sürekli değişim halindedir. Bugün geçerli olan bir güç dengesi, yarın farklı bir biçim alabilir. Bu nedenle bu alanda yapılan araştırmaların belirli bir zaman diliminin fotoğrafını çektiği unutulmamalıdır (Neuman, 2014).

Metodolojik açıdan da bazı sınırlılıklar mevcuttur. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanılması, bulguların genellenebilirliğini sınırlayabilir. Ayrıca araştırmacının öznel yorumları ve perspektifleri veri analizi sürecini etkileyebilir. Bu sınırlılıkları aşmak için çoklu veri kaynakları kullanılmış ve bulgular sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Ancak gelecekteki çalışmalarda karma yöntem yaklaşımlarının kullanılması ve nicel verilerin de analize dâhil edilmesi, daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Nitel araştırma, derinlemesine bilgi sunma konusunda güçlü olsa da sonuçları geniş kitlelere genellemek konusunda sınırlıdır. Gelecekte hem nitel hem de nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntem araştırmaları, bu sınırlılığı büyük ölçüde giderebilir (Creswell & Creswell, 2017).

4.8. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde; araştırmanın nasıl tasarlandığı, hangi yöntemlerin kullanıldığı ve verilerin nasıl analiz edildiği açıklanmıştır. Çalışmada nitel yöntemler tercih edilerek, uluslararası ilişkilerde güç kavramı derinlemesine incelenmiştir. Güç ilişkilerinin karmaşık yapısını ve çok boyutlu doğasını anlamak için doküman analizi, mülakatlar ve vaka çalışmaları gibi farklı yöntemler bir arada kullanılmıştır. Bu metodolojik çeşitlilik, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmış ve daha kapsamlı bulgular elde edilmesini sağlamıştır. Birden fazla yöntemin birlikte kullanılması, her yöntemin güçlü yanlarından yararlanmayı ve zayıf yanlarını telafi etmeyi mümkün kılar. Bu yaklaşım, araştırmanın bütünsel kalitesini yükseltir (Denzin & Lincoln, 2011).

Araştırma sürecinde veri toplama teknikleri, güvenilirlik ve geçerlilik kriterlerine uygun bir şekilde uygulanmış ve metodolojik yaklaşımın akademik standartlarla uyumlu olması sağlanmıştır. Özellikle çoklu veri kaynakları kullanılarak çapraz doğrulama yapılmış ve bulguların güvenilirliği artırılmıştır. Ayrıca analiz süreci şeffaf bir şekilde belgelenmiş ve bulgular sistematik olarak sunulmuştur. Şeffaflık, bilimsel araştırmanın temel taşlarından biridir. Araştırmanın her aşamasının açıkça belgelenmesi, hem araştırmanın tekrarlanabilirliğini hem de okuyucunun sonuçları doğru değerlendirmesini kolaylaştırır (Flick, 2018).

Çalışmanın etik boyutları da titizlikle ele alınmış ve katılımcıların gizliliği korunmuştur. Dolaylı etik onay süreci tamamlanarak, araştırmanın etik standartlara uygunluğu sağlanmış ve tüm süreç boyunca akademik dürüstlük ilkelerine riayet edilmiştir. Ayrıca araştırmanın sınırlılıkları açıkça belirtilmiş ve bu sınırlılıkların aşılması için alınan önlemler detaylandırılmıştır. Sınırlılıkların açıkça belirtilmesi, araştırmanın zayıf noktalarını gizlememek anlamına gelir ve bu tutum, akademik dürüstlüğün en önemli göstergelerinden biridir (Babbie, 2020).

Sonuç olarak metodoloji bölümü, çalışmanın bilimsel bütünlüğünü sağlamlaştırmakta ve bulguların güvenilir bir çerçevede değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar için de metodolojik bir temel sunmaktadır. Uluslararası ilişkilerde güç kavramının derinlemesine anlaşılması için nitel araştırma yöntemlerinin etkinliği vurgulanmış ve bu yöntemlerin sistemli bir şekilde uygulanmasının önemi ortaya konmuştur. Bu bölümde ortaya konan yöntemsel çerçeve, gelecekte benzer konularda çalışacak araştırmacılar için yol gösterici niteliktedir. Güç ilişkileri gibi çok katmanlı konuların incelenmesinde nitel yöntemlerin sunduğu derinlik ve esneklik, bu alandaki bilimsel bilginin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır (Creswell & Poth, 2017).

5. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgular analiz edilerek sunulmaktadır. Bulgular, belirlenen teorik çerçeve ve metodoloji doğrultusunda incelenmiş ve güç odaklı uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları, uluslararası ilişkilerde gücün belirleyici rolünü ve uluslararası hukukun güç ilişkileri tarafından nasıl şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, çalışmanın beş temel hipotezi çerçevesinde sistematik olarak sınıflandırılmış ve her bir hipotezin desteklenme düzeyi ampirik kanıtlarla değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bulgular; uluslararası hukuk normlarının güç üzerindeki etkisi, ülkelerin güç düzeyleri ve küresel etkileri, ittifak sistemleri ve güç dengesi, bireysel aktörlerin rolü, teknolojik üstünlük, kültürel etki, siber güvenlik, uluslararası örgütler ve ekonomik güç ilişkileri başlıkları altında analiz edilmiştir.

5.1. Uluslararası Hukuk Normlarının Güç Üzerindeki Etkisi

Uluslararası hukuk normları, devletlerin davranışlarını şekillendiren önemli araçlardır (Keohane, 1984). Ancak güçlü devletler, bu normları kendi çıkarlarına göre yorumlayabilir veya değiştirebilir (Slaughter, 2004). Bu durum, küresel güç ilişkilerinin dinamik yapısını ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları, uluslararası hukukun güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını, aksine bu ilişkilerin bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Bu bulgu, çalışmanın H1 hipotezini — güçlü devletlerin uluslararası hukuk normlarını kendi çıkarlarına göre yorumlayabilir ve uygulayabilir olduğu tezini — doğrudan desteklemektedir. Uluslararası anlaşmalar ve normlar genellikle güçlü devletlerin çıkarlarını yansıtmakta ve bu devletler tarafından uluslararası arenada bir güç aracı olarak kullanılmaktadır (Krasner, 1999). Nitekim Goldsmith ve Posner (2005), uluslararası hukukun devlet davranışlarını yönlendirmekten ziyade devletlerin rasyonel çıkar hesaplamalarının bir ürünü olduğunu ileri sürmektedir; bu perspektif, araştırma bulgularıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Örneğin; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisine sahip devletler, uluslararası hukuku yönlendirme gücüne sahiptir (Hurd, 2007). ABD, Rusya, Çin, Fransa ve Birleşik Krallık'tan oluşan beş daimi üye, veto yetkisini kullanarak uluslararası toplumun belirli kararlar almasını engelleyebilmekte ve kendi çıkarlarını koruyabilmektedir. Bu durum, uluslararası hukukun güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olduğunu göstermektedir. Doküman analizi bulguları, 1946-2023 döneminde BM Güvenlik Konseyi'nde kullanılan vetoların büyük çoğunluğunun, daimi üyelerin doğrudan veya dolaylı olarak taraf oldukları meselelerde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Örneğin; Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi sırasında, Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisi, uluslararası toplumun etkili tedbirler almasını engellemiştir (Allison, 2014). Bu örnek, uluslararası hukukun güç ilişkilerinden bağımsız işlemediğini açıkça göstermektedir. Benzer bir şekilde, veto mekanizmasının işleyişi, uluslararası hukukun normatif evrensellik iddiası ile güç politikalarının pratik gerçekliği arasındaki yapısal gerilimi somutlaştırmaktadır.

Güçlü devletler, normları belirlerken zayıf devletler üzerindeki etkilerini pekiştirmektedir (Abbott & Snidal, 2000). Uluslararası hukuk normları, genellikle güçlü devletlerin değerlerini ve çıkarlarını yansıtmaktadır. Örneğin; uluslararası ticaret hukuku, gelişmiş ülkelerin ekonomik çıkarlarını koruyacak şekilde tasarlanmış ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar, bu çıkarları destekleyen bir çerçeve sunmuştur (Stiglitz, 2002). Bu asimetrik norm oluşturma sürecinin analizi, Krasner'ın (1999) "örgütlü ikiyüzlülük" (organized hypocrisy) kavramıyla uyumlu olarak, güçlü devletlerin egemenlik normlarını kendi lehlerine esnetme kapasitesine sahip olduklarını teyit etmektedir. Benzer şekilde, insan hakları normları da Batılı devletlerin değerlerini yansıtmakta ve bu devletler tarafından diğer ülkelere baskı yapmak için kullanılabilir. Bu durum, uluslararası hukukun güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu ve güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet ettiğini göstermektedir. Hafner-Burton'ın (2005) bulguları da bu tespiti destekler nitelikte olup tercihli ticaret anlaşmalarının insan hakları koşullarına bağlanmasının, güçlü devletlerin

normatif söylemlerini ekonomik araçlarla pekiştirdiklerinin bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak, uluslararası mahkemelerin kararları büyük ölçüde güçlü devletlerin siyasi baskılarına açık hale gelmektedir. Bu durum, hukukun evrenselliği ile güç ilişkileri arasındaki dengeyi tartışmalı hale getirmektedir (Koskeniemi, 2005). Örneğin; Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Afrika ülkelerine odaklanması ve Batılı güçlerin eylemlerini genellikle göz ardı etmesi, mahkemenin tarafsızlığına gölge düşürmektedir (Clarke, 2019). Benzer şekilde Uluslararası Adalet Divanı kararlarının uygulanması, büyük ölçüde güçlü devletlerin iradesine bağlıdır. ABD'nin, Nicaragua v. United States davasında aleyhine çıkan kararı tanımaması, uluslararası hukukun sınırlarını göstermektedir (Koh, 1997). Bu bağlamda Simpson'ın (2007) vurguladığı üzere, uluslararası ceza adaleti mekanizmalarının seçici uygulanması, hukukun meşruiyet krizini derinleştirmekte ve küresel Güney'deki devletlerin bu kurumlara olan güvenini zayıflatmaktadır. Bu örnekler, uluslararası hukukun güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu ve güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olduğunu desteklemektedir. Sonuç olarak bu alt bölümdeki bulgular, uluslararası hukuk normlarının oluşturulması, yorumlanması ve uygulanması süreçlerinin her aşamasında güç asimetrisinin belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

5.2. Uluslararası Hukuk ve Güç İlişkisi

Uluslararası hukuk, devletlerin davranışlarını düzenleyen bir normlar bütünü olarak tanımlansa da gücün hukuku nasıl şekillendirdiği konusunda literatürde ciddi tartışmalar bulunmaktadır (Abbott & Snidal, 2000). Bu tartışma, esasen uluslararası hukukun otonom bir normatif düzen mi yoksa güç ilişkilerinin kurumsal bir yansıması mı olduğu sorusu etrafında şekillenmektedir. Realist bakış açısına göre uluslararası hukuk, güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden bir araçtır ve devletler, hukukun üstünlüğüne bağlı kalmaktan ziyade, çıkarları doğrultusunda hukuku yönlendirmektedirler (Krasner, 1999). Örneğin; BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri, veto haklarını kullanarak uluslararası hukukun uygulanabilirliğini kendi çıkarlarına göre düzenleyebilmektedirler (Keohane, 1984). Bu durum, uluslararası hukukun uluslararası ilişkilerde nihai belirleyici olmadığını, aksine güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen doküman analizi, BM Güvenlik Konseyi kararlarının büyük güçlerin stratejik öncelikleriyle sistematik bir korelasyon sergilediğini ortaya koymuştur.

Liberal teorisyenler ise uluslararası hukukun, devletlerarasında iş birliğini teşvik eden ve güç ilişkilerini dengeleyici bir mekanizma sun-

duğunu savunmaktadırlar (Slaughter, 2004). Uluslararası Adalet Divanı, İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi yapılar, devletlerin uluslararası hukuka uyumunu artırmaya yönelik kurumsal çerçeveler sunmaktadır (Finnemore & Toope, 2001). Ancak bu kurumların etkinliği büyük ölçüde güçlü devletlerin iradesine bağlıdır; güçlü devletler, uluslararası hukuku kendilerine avantaj sağlayacak şekilde yorumlayabilir veya uygulanmasını engelleyebilirler (Koskenniemi, 2005). Somut bir örnek olarak, ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni tanımaması ve vatandaşlarının bu mahkemede yargılanmasını engellemek için ikili anlaşmalar imzalaması, güçlü devletlerin uluslararası hukuk normlarını nasıl çiğneyebildiğini göstermektedir (Scharf, 2007). Bu durum, liberal kurumsalcılığın uluslararası hukukun bağımsız bir kısıtlayıcı güç oluşturduğu yönündeki iyimser varsayımını sorgulamakta ve realist eleştiriyi güçlendirmektedir.

Uluslararası hukukun uygulanabilirliği, yalnızca devletlerin formel taahhütleriyle değil, aynı zamanda güç ilişkileriyle şekillenmektedir (Hafner-Burton, 2005). Güçlü devletler, uluslararası anlaşmalara yön vererek ve normları belirleyerek küresel sistemdeki hâkimiyetlerini sürdürmektedirler. Örneğin; *ABD'nin Irak işgali sırasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni baypas etmesi, uluslararası hukuk kurallarının güçlü devletler tarafından nasıl göz ardı edilebileceğini göstermektedir* (Chomsky, 2006). Byman ve Waxman'ın (2002) analizinde de vurgulandığı üzere, Irak müdahalesi, uluslararası hukukun meşruiyet çerçevesinin güçlü devletlerin tek taraflı eylemlerini kısıtlamadaki yetersizliğini açık bir biçimde ortaya koymuştur. Dolayısıyla uluslararası hukukun gücün bir aracı mı yoksa dengeleyici bir unsur mu olduğu sorusu, uluslararası ilişkiler literatüründe temel tartışmalardan biri olmaya devam etmektedir. Tarihsel ve güncel örnekler, güçlü devletlerin çıkarları ile uluslararası hukuk normları çatıştığında, çoğunlukla ilgili devletlerin çıkarlarının öncelik kazandığını göstermektedir (Goldsmith & Posner, 2005). Bu bulgu, araştırmanın temel tezini — uluslararası ilişkilerde nihai belirleyici unsurun güç olduğu ve uluslararası hukukun bu güç ilişkilerinin bir yansıması niteliğinde bulunduğu — güçlü ampirik kanıtlarla desteklemektedir.

5.3. Ülkelerin Güç Düzeyi ve Küresel Etkileri

Siyasi, askeri ve ekonomik güç uluslararası sistemde belirleyici faktörler arasındadır (Mearsheimer, 2001). Araştırma bulguları; güçlü devletlerin, zayıf devletlere göre daha fazla etki alanına sahip olduğunu ve uluslararası sistemde daha etkili olduğunu göstermektedir (Waltz, 1979). Bu asimetric güç dağılımı, uluslararası sistemin yapısal bir özelliği olarak karşımıza çıkmakta ve devletlerin dış politika seçeneklerini doğrudan belirlemektedir. Güçlü devletler, küresel normları belirlemekte, uluslara-

rası kurumları şekillendirmekte ve diğer devletlerin davranışlarını etkilemektedir. Bu durum, uluslararası ilişkilerde güç düzeyinin, nihai belirleyici faktör olduğunu desteklemektedir. Moyer ve diğerlerinin (2018) küresel güç endeksine dayalı analizleri, siyasi, askeri ve ekonomik güç bileşenlerinin bütünleşik etkisinin, tek başına herhangi bir güç unsuruna kıyasla devletlerin uluslararası konumlarını çok daha güçlü bir şekilde açıkladığını ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, güç düzeyi ile küresel etki arasındaki ilişkinin doğrusal olmaktan ziyade çok boyutlu bir yapı sergilediğini göstermektedir. Devletlerin güç kapasiteleri; askeri kapasite, ekonomik büyüklük, diplomatik ağ genişliği, teknolojik gelişmişlik ve kültürel nüfuz gibi birbiriyle etkileşim halindeki çoklu değişkenler tarafından belirlenmektedir (Nye, 2011). Bu çok boyutlu güç anlayışı, Morgenthau'nun (1948) klasik güç tanımının ötesine geçerek, günümüz uluslararası sisteminin karmaşıklığını yansıtan daha kapsamlı bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Devletlerin demografik yapısı da dış politika tercihlerini etkileyen önemli bir faktördür. Genç ve dinamik nüfusa sahip ülkeler, ekonomik ve askeri güçlerini artırarak uluslararası alanda daha etkili olabilmektedirler. Hindistan ve Endonezya gibi büyük ve genç nüfusa sahip ülkelerin artan ekonomik ve politik etkileri, demografik avantajın uluslararası güç ilişkilerine nasıl yansıdığını göstermektedir (Goldstone, 2010). Buna karşılık Japonya ve birçok Avrupa ülkesinin yaşlanan nüfus yapısı, bu devletlerin ekonomik dinamizmini ve askeri kapasitesini olumsuz etkilemekte; demografik gerilemenin uzun vadeli güç projeksiyonunu nasıl sınırladığına dair somut kanıtlar sunmaktadır (Haas, 2007). Bu bulgular, demografik faktörlerin uluslararası güç analizlerinde genellikle göz ardı edilen ancak giderek daha belirleyici hale gelen yapısal değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır.

5.4. İttifaklar ve Güç Dengesi

Uluslararası ilişkilerde ittifaklar, devletlerin güvenliklerini sağlamak ve uluslararası sistemde avantaj elde etmek için başvurdukları en önemli stratejik araçlardan biridir (Walt, 1987). Devletler, dengeleyici ittifaklar (balancing alliances) kurarak büyük güçlerin etkisini sınırlayabilir veya hizalanmacı ittifaklar (bandwagoning alliances) yoluyla güçlü devletlerin yanında yer alarak kendi güvenliklerini artırabilirler (Schweller, 1994). Araştırma bulguları, ittifak oluşturma stratejilerinin devletlerin tehdit algılarına ve göreceli güç konumlarına bağlı olarak sistematik bir biçimde farklılaştığını göstermektedir; bu bulgu, Walt'ın (1987) "tehdit dengesi" (balance of threat) teorisiyle uyumludur. NATO'nun Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge unsuru olarak konumlanması

veya günümüzde Çin'in artan etkisine karşı Asya-Pasifik bölgesinde yeni güvenlik ittifaklarının kurulması, ittifakların uluslararası güç dengeleri üzerindeki etkisini göstermektedir (Ikenberry, 2001). Bu ittifak yapıları, güçlü devletlere kendi güvenlik çıkarlarını koruma ve etki alanlarını genişletme fırsatı sunarken; zayıf devletlere de büyük güçlerin tehdidi-ne karşı korunma imkânı sağlamaktadır. Bu çift yönlü işlev, ittifakların uluslararası sistemdeki güç asimetrisini hem yeniden üreten hem de kısmen dengeleyen karmaşık yapılar olduğunu göstermektedir.

İttifaklar, yalnızca askeri güvenlik sağlamaz; aynı zamanda ekonomik ve diplomatik avantajlar da sunar (Keohane, 1984). Örneğin; Avrupa Birliği (AB), üye ülkeler arasında ekonomik entegrasyonu güçlendirmek suretiyle uluslararası sistemde ortak bir ekonomik blok oluşturmuş ve küresel siyasette etkili bir aktör haline gelmiştir (Moravcsik, 1998). Aynı şekilde NATO gibi askeri ittifaklar, üye devletlerin güvenlik harcamalarını paylaşmalarını sağlayarak kolektif savunma mekanizmalarını güçlendirmiştir (Risse, 2000). Bu tür ittifaklar, güçlü devletlere liderlik pozisyonu sağlayarak uluslararası normları ve kuralları belirleme imkânı verirken, daha zayıf üyelere de güvenlik garantisi sunmaktadır. Örneğin; ABD'nin NATO içindeki liderlik pozisyonu, Avrupa güvenlik politikalarını şekillendirme ve transatlantik ilişkileri yönlendirme gücü vermektedir (Duffield, 2001). Ancak bu liderlik pozisyonunun yarattığı asimetrik bağımlılık ilişkisi, ittifak içindeki güç dengelerinin de aslında hegemonik devletin çıkarlarını yansıttığını göstermektedir.

Ancak ittifaklar dinamik yapılardır ve uluslararası sistemin değişen koşullarına göre yeniden şekillenebilirler (Kupchan, 2010). Örneğin; Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin Avrupa'daki askeri varlığını azaltması, NATO içindeki güç dengelerinin değişmesine neden olmuş ve ittifak üyeleri arasında savunma harcamalarının yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır (Mastanduno, 1997). Benzer şekilde Çin ve Rusya arasında artan askeri işbirliği, Batılı devletlerin Hint-Pasifik bölgesinde yeni güvenlik ittifakları oluşturmalarına yol açmıştır (Mearsheimer, 2019). İttifakların bu dinamik yapısı, uluslararası sistemdeki güç dengelerinin sürekli değiştiğini ve devletlerin bu değişimlere uyum sağlamak için stratejik hamleler geliştirdiğini göstermektedir. QUAD (ABD, Japonya, Avustralya ve Hindistan) ve AUKUS (ABD, İngiltere ve Avustralya) gibi yeni ittifak yapıları, Çin'in yükselişine karşı Batılı güçlerin oluşturduğu stratejik dengeleme girişimlerine örnek olarak gösterilebilir (Medcalf, 2020). Bu yeni ittifak mimarisinin ortaya çıkışı, güç geçişi dönemlerinde ittifak yapılarının yeniden yapılandırılmasının kaçınılmaz olduğuna ilişkin kuramsal öngörülerini doğrulamaktadır. Nitekim bu bulgular, çalışmanın H4 hipotezini — ittifakların güç dağılımını belirleyen temel fak-

törlerden biri olduğu ve güçlü devletlerin ittifakları yönlendirme gücüne sahip bulunduğu tezini — desteklemektedir.

5.5. İttifaklarla Oluşturulan Güç Dengesi

İttifaklar, devletlerin uluslararası sistemde güç kazanmasını sağlayan önemli mekanizmalardır (Walt, 1987). Araştırma bulguları, devletlerin ortak çıkarlar doğrultusunda ittifaklar kurarak güçlerini birleştirdiğini ve uluslararası sistemdeki güç dengesini etkilediğini göstermektedir. İttifaklar; özellikle zayıf devletlere, büyük güçlerin tehdidine karşı korunma imkânı sunarken, güçlü devletlere de etki alanlarını genişletme fırsatı vermektedir (Schweller, 1994). Bu çift yönlü işlevsellik, ittifakların uluslararası sistemdeki güç asimetrisini hem yeniden üreten hem de yönetilebilir kılan karmaşık yapılar olduğuna işaret etmektedir.

NATO gibi askeri ittifaklar, üyeleri için caydırıcılık sağlarken aynı zamanda kolektif savunma mekanizması oluşturmaktadır. NATO'nun Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge unsuru olarak işlev görmesi, ittifakların güç dengesi üzerindeki etkisini göstermektedir (Mearsheimer, 2001). Benzer şekilde, günümüzde NATO'nun Rusya'nın yayılmacı politikalarına karşı bir caydırıcılık rolü üstlenmesi, ittifakların güvenlik politikalarındaki önemini vurgulamaktadır. NATO, ABD'nin Avrupa güvenliğinde dominant bir rol oynamasını sağlarken, Avrupa ülkelerine de ABD'nin güvenlik garantisinden yararlanma imkânı sunmaktadır (Ikenberry, 2011). Ancak NATO'nun bu yapısal asimetrisi, ittifak içindeki yük paylaşımı (burden-sharing) tartışmalarını sürekli gündemde tutmakta ve hegemonik güç ile müttefikler arasındaki gerilimi beslemektedir (Posen, 2018).

Örneğin; ABD'nin Asya-Pasifik'teki ittifakları, Çin'in bölgesel yükselişine karşı bir dengeleme politikası oluşturmaktadır (Kang, 2007). QUAD (ABD, Japonya, Avustralya ve Hindistan) ve AUKUS (ABD, İngiltere ve Avustralya) gibi ittifaklar, Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki yayılmacı politikalarına karşı bir denge unsuru olarak kurulmuştur. Bu tür ittifaklar, devletlerin yalnız hareket etmek yerine, güçlerini birleştirerek uluslararası etkilerini artırmalarını sağlamaktadır. Özellikle Japonya ve Avustralya gibi bölgesel güçler, ABD ile ittifak kurarak Çin'in artan gücüne karşı denge sağlamaya çalışmaktadır (Medcalf, 2020). Bu örnekler, ittifakların güç dengesini koruma ve şekillendirme işlevini göstermektedir. Bu bağlamda Hint-Pasifik bölgesindeki ittifak mimarisinin yeniden yapılanması, Mearsheimer'ın (2001) "saldırgan realizm" perspektifiyle uyumlu olarak, güçlü devletlerin potansiyel rakiplerinin yükselişini dengeleme refleksinin somut bir tezahürüdür.

Ayrıca ekonomik ittifaklar da uluslararası ilişkilerde güç dinamiklerini şekillendirmektedir. Avrupa Birliği, ekonomik entegrasyon yoluyla üye ülkelerin küresel pazardaki rekabet gücünü artırmaktadır (Moravcsik, 1998). AB, üye ülkelere tek bir pazar ve ortak bir ekonomik çerçeve sunarak, küresel ticarete daha güçlü bir pozisyon elde etmelerini sağlamaktadır. Benzer şekilde Çin'in "Kuşak ve Yol Girişimi" (Belt and Road Initiative), ekonomik işbirliği yoluyla Asya, Afrika ve Avrupa'daki ülkelerle bağlarını güçlendirmeyi ve küresel etkisini artırmayı amaçlamaktadır (Zhao, 2019). Bu ekonomik ittifaklar ve işbirliği mekanizmaları, devletlerin uluslararası sistemdeki güç pozisyonlarını pekiştirmekte ve etki alanlarını genişletmektedir. Nitekim ekonomik ittifakların askeri ittifaklardan farklı olarak, bağımlılık mekanizmaları üzerinden daha sürdürülebilir ve yapısal bir güç asimetrisi oluşturduğu görülmektedir; bu durum, Keohane ve Nye'in (1977) "karmaşık karşılıklı bağımlılık" kavramının güncel geçerliliğini teyit etmektedir.

Çin'in "Kuşak ve Yol" girişimi, ekonomik ittifakları güçlendirme amacı taşıırken, aynı zamanda küresel güç dengesini değiştirmektedir (Breslin, 2013). Bu girişim Asya, Afrika ve Avrupa'daki ülkelerle altyapı projeleri ve ekonomik işbirliği yoluyla Çin'in etki alanını genişletmeyi amaçlamaktadır. Çin, bu ülkelere sağladığı krediler ve yatırımlar yoluyla ekonomik bağımlılık oluşturmakta ve bu bağımlılığı siyasi etki kazanmak için kullanmaktadır. Sri Lanka'nın Hambantota Limanı'nı borç ödeyememe nedeniyle 99 yıllığına Çin'e kiralaması, bu "borç diplomasisi" stratejisinin en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır (Moramudali, 2019). Benzer şekilde Rusya'nın Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (CSTO) aracılığıyla eski Sovyet coğrafyasındaki etkisini sürdürme çabası, ittifakların güç politikalarındaki rolünü göstermektedir (Allison, 2018). Bu örnekler, ittifakların güç mücadelesinin bir aracı olduğunu ve büyük güçlerin etki alanlarını genişletmek için ittifakları kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde başat BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika), Batı merkezli ekonomik sistemlere alternatif oluşturmaya çalışmaktadır (Hurrell, 2006). Başat BRICS ülkeleri, Yeni Kalkınma Bankası'nı kurarak IMF ve Dünya Bankası'na alternatif bir finansman kaynağı oluşturmuş ve küresel ekonomik yönetişimde daha fazla söz sahibi olmayı hedeflemiştir. Bu girişim, yükselen güçlerin mevcut uluslararası ekonomik düzene meydan okuma ve kendi çıkarlarını koruyacak alternatif kurumlar oluşturma çabasını yansıtmaktadır. Ancak BRICS ülkeleri arasındaki çıkar farklılıkları ve ekonomik rekabet, bu ittifakın etkili bir alternatif oluşturma kapasitesini sınırlamaktadır (Cooper & Farooq, 2015). Bu durum, ittifakların karmaşık güç dinamiklerini yansıttığını ve ülkeler arasındaki çıkar farklılıklarının ittifakların etkinliğini

sınırlayabileceğini göstermektedir. Bu bulgu, ittifak teorisinin önemli bir boyutunu ortaya koymaktadır: ittifakların oluşturulması kadar sürdürülmesi de üyelerin çıkar uyumu ve güç dengesine bağlıdır; üyeler arasındaki yapısal farklılıklar arttıkça ittifakın kolektif eylem kapasitesi zayıflamaktadır.

Ancak ittifaklar her zaman istikrarlı değildir. Örneğin; Avrupa Birliği içinde Brexit gibi ayrılma süreçleri, ittifakların uzun vadeli dayanıklılığı konusunda soru işaretleri doğurmaktadır (Schimmelfennig, 2018). Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması, ekonomik entegrasyon ve siyasi işbirliğine dayalı ittifakların bile ulusal çıkarlar ve kimlik politikaları nedeniyle bozulabileceğini göstermiştir. Benzer şekilde ABD'nin NATO'ya yönelik eleştirileri ve Avrupa ülkelerinden daha fazla savunma harcaması yapmasını istemesi, transatlantik ittifakın geleceği konusunda belirsizlikler oluşturmuştur (Posen, 2018). Bu örnekler, ittifakların dinamik yapılar olduğunu ve uluslararası sistemdeki güç dengelerinin değişimiyle birlikte yeniden şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda ittifakların kırılganlığına ilişkin bulgular, uluslararası sistemdeki güç geçişi dönemlerinde kurumsal yapıların yeniden müzakere edilmesinin kaçınılmaz olduğuna dair kuramsal öngörülerini doğrulamaktadır.

İstihbarat ve diplomasi, ittifak politikalarının etkinliğini artıran önemli araçlardır. Güçlü devletler, istihbarat paylaşımı ve diplomatik kanallar aracılığıyla ittifaklarını güçlendirmekte ve etki alanlarını genişletmektedir (Moyer et al., 2018). Örneğin; "Five Eyes" istihbarat ittifakı (ABD, Birleşik Krallık, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda), üye ülkeler arasında geniş çaplı istihbarat paylaşımı sağlayarak, bu ülkelerin güvenlik çıkarlarını koordine etmelerine olanak tanımaktadır. Benzer şekilde NATO içindeki istihbarat paylaşımı mekanizmaları, ittifakın operasyonel etkinliğini artırmaktadır (Svendsen, 2013). Bu örnekler istihbarat ve diplomasi'nin ittifak politikalarındaki önemini ve güç projeksiyonundaki rolünü göstermektedir. Sonuç olarak bu alt bölümdeki bulgular, ittifakların yalnızca güvenlik amaçlı araçlar olmadığını; aynı zamanda ekonomik, istihbarat ve diplomatik boyutlarıyla güç projeksiyonunun çok katmanlı mekanizmaları olduğunu ortaya koymakta ve çalışmanın H4 hipotezini güçlü ampirik kanıtlarla desteklemektedir.

5.6. Bireylerin ve Grupların Uluslararası İlişkilerdeki Rolü

Uluslararası ilişkiler literatüründe bireylerin ve liderlerin rolü, uzun yıllar boyunca ikincil bir değişken olarak değerlendirilmiştir (Hudson, 2005). Ancak özellikle karar alma süreçlerinin analizi üzerine yapılan çalışmalar; liderlerin psikolojik özellikleri, ideolojik eğilimleri ve kişisel tarihçelerinin devletlerin dış politikalarını şekillendirmede önemli bir

faktör olduğunu göstermektedir (Hermann, 2001). Araştırma bulguları, devlet merkezli analizlerin uluslararası ilişkilerin karmaşıklığını tam olarak yansıtamadığını ve bireysel aktörlerin — özellikle güçlü liderlerin — dış politika çıktılarını belirlemede yapısal faktörler kadar etkili olabildiğini göstermektedir. Örneğin; Soğuk Savaş döneminde ABD Başkanı Ronald Reagan'ın Sovyetler Birliği'ne yönelik saldırgan politikaları, liderin ideolojik tutumlarının uluslararası ilişkilerde nasıl etkili olabileceğini göstermektedir (Brands, 2016). Benzer şekilde Vladimir Putin'in, Rusya'nın dış politikasındaki belirleyici rolü; Xi Jinping'in, Çin'in uluslararası stratejisini yeniden şekillendirmesi veya Donald Trump'ın, ABD dış politikasında oluşturduğu köklü değişimler bireylerin uluslararası ilişkilerdeki önemini vurgulayan güncel örneklerdir (Hill, 2019). Bu örneklerin ortak noktası, bireysel liderlerin yapısal kısıtlamaları aşarak uluslararası sistemin yönelimini değiştirebilme kapasitesine sahip olduklarını göstermesidir; bu durum, özellikle otoriter rejimlerde karar alma süreçlerinin merkezileşmesiyle daha da belirginleşmektedir.

Bireylerin yanı sıra çıkar grupları, sivil toplum örgütleri ve medya gibi aktörler de uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır (Keck & Sikkink, 1998). Özellikle uluslararası sivil toplum kuruluşları; insan hakları, çevre politikaları ve küresel sağlık konularında devletler üzerinde baskı unsuru oluşturarak dış politika kararlarını etkileyebilmektedirler (Risse-Kappen, 1995). Örneğin; Uluslararası Af Örgütü ve Greenpeace gibi kuruluşlar, uluslararası arenada norm oluşturarak güçlü devletlerin politikalarını etkilemekte ve uluslararası hukuk mekanizmalarının güçlendirilmesine katkı sunmaktadırlar (Finnemore & Sikkink, 1998). Ancak bu sivil toplum kuruluşlarının etkinliği de büyük ölçüde güçlü devletlerin desteğine bağlıdır. Güçlü devletler, kendi çıkarlarına hizmet eden sivil toplum kuruluşlarını destekleyerek uluslararası kamuoyunu yönlendirebilmekte ve politikalarını meşrulaştırabilmektedirler (Bob, 2005). Bu durum, sivil toplum örgütlerinin uluslararası normatif süreçlerdeki rolünün bağımsız bir değişken olmaktan ziyade güç ilişkileri tarafından koşullandırılmış bir değişken olduğuna işaret etmekte ve güç asimetrisinin devlet dışı aktörler düzeyinde de yeniden üretildiğini göstermektedir.

Medyanın uluslararası ilişkilerdeki rolü de giderek artmaktadır. Küresel iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte liderler ve devletler üzerindeki kamuoyu baskısı daha da güçlenmiştir (Castells, 2008). Örneğin; Arap Baharı sürecinde sosyal medya platformlarının kullanımı, halk hareketlerinin küresel siyasete etkisini artırmış ve rejim değişikliklerine yol açan önemli bir faktör haline gelmiştir (Howard & Hussain, 2013). Medya ve propaganda araçları, devletlerin yumuşak güç stratejilerinin merkezi unsurları olarak öne çıkmakta, kamuoyu algılarını şekillendirme ve uluslararası toplumda meşruiyet kazanma amaçlarına hizmet etmekte-

dir. Özellikle Russia Today (RT), Al Jazeera, BBC World Service ve CGTN gibi uluslararası yayın yapan medya kuruluşları, devletlerin dış politika hedeflerini desteklemek ve küresel kamuoyunu etkilemek için kullanılmaktadır (Nye, 2019). Bu bağlamda Entman'ın (2004) "güç projeksiyonu çerçevelemesi" (framing power projection) kavramı, medya araçlarının uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin entegre bir bileşeni haline geldiğini açıklamaktadır. Bu bağlamda bireyler ve grupların uluslararası sistemdeki rolü, yalnızca devlet merkezli analizlerle açıklanamayacak kadar karmaşık bir hale gelmiştir. Sonuç itibarıyla, bireysel aktörlerin ve grupların uluslararası ilişkilerdeki artan etkisi, çalışmanın güç analizinin devlet merkezli perspektifin ötesine genişletilmesi gerektiği yönündeki savını desteklemekte ve güç kavramının çok aktörlü bir çerçevede yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

5.7. Teknolojik Üstünlük ve Güç

Teknolojik gelişmeler, uluslararası sistemde güç dengelerini belirleyen en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir (Arquilla & Ronfeldt, 1996). Geleneksel güç unsurları olan askeri ve ekonomik kapasiteler, teknolojik üstünlükle birleştiğinde devletlere büyük bir stratejik avantaj sağlamaktadır (Mueller, 2017). Araştırma bulguları, teknolojik üstünlüğün yalnızca bir güç çarpanı olmadığını; aynı zamanda uluslararası sistemdeki hiyerarşik yapıyı yeniden tanımlayan bağımsız bir güç kaynağı haline geldiğini ortaya koymaktadır. Özellikle siber güvenlik, yapay zekâ, uzay teknolojileri ve ileri savunma sistemleri devletlerin uluslararası rekabette öne çıkmasına olanak tanımaktadır (Rid, 2020). Günümüzde teknolojik üstünlüğe sahip ülkeler, diğer devletler üzerinde ekonomik ve siyasi baskı kurabilmekte ve küresel güç dengesini kendi lehlerine çevirebilmektedir (Singer & Friedman, 2014). Yapay zekâ alanındaki gelişmeler; askeri, ekonomik ve politik alanlarda devletlere büyük avantajlar sağlamakta, bu teknolojiye hâkim olan ABD ve Çin gibi ülkeler, uluslararası rekabette öne çıkmaktadır (Lee, 2018). Bu bağlamda yapay zekâ rekabetinin "yeni bir uzay yarışı" olarak nitelendirilmesi, teknolojik üstünlüğün stratejik güç hesaplamalarındaki merkezi konumunu vurgulamaktadır.

Siber güvenlik, devletlerin dijital altyapılarının korunmasında kritik bir unsur haline gelmiştir (Kello, 2013). Devletlerarası rekabet, artık yalnızca askeri çatışmalarla değil, aynı zamanda siber saldırılar ve bilgi savaşları yoluyla da şekillenmektedir (Libicki, 2007). Örneğin; ABD ve Çin arasındaki siber güvenlik mücadelesi, ekonomik casusluk, veri sızıntıları ve kritik altyapılara yönelik saldırılar gibi unsurlarla uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir (Segal, 2016). Teknolojik olarak güçlü devletler, siber saldırıları önleme ve düşman unsurları etkisiz hale getirme konusunda büyük avantajlara sahiptirler. 2010 yılında

İran'ın nükleer programını hedef alan Stuxnet saldırısı, ABD ve İsrail'in teknolojik üstünlüğünü nasıl bir güç aracı olarak kullanabildiğinin çarpıcı bir örneğidir (Lindsay, 2013). Stuxnet vakası, siber silahların fiziksel altyapılara yönelik tahribat kapasitesini ilk kez somut olarak göstermiş ve siber alanın “beşinci savaş alanı” (fifth domain of warfare) olarak kavramsallaştırılmasına zemin hazırlamıştır (Clarke & Knake, 2010). Benzer şekilde Rusya'nın 2016 ABD başkanlık seçimlerine müdahale ettiği iddiası, siber unsurların uluslararası politikada nasıl manipülasyon aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir (Mueller, 2019). Bu örnekler, siber güvenlik alanında uluslararası normların henüz yeterince oluşturulamamış olmasının, güçlü devletlere geniş bir manevra alanı sağladığını ve uluslararası hukukun bu yeni güç alanındaki yetersizliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde İran'ın, Suudi Arabistan'ın Aramco şirketine yönelik siber saldırısı, enerji altyapılarına yönelik tehditleri ortaya koymuştur (Bronk & Tikk-Ringas, 2013). Bu örnekler, siber güvenliğin ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ve devletlerin siber kapasitelerini geliştirerek rekabet avantajı elde etmeye çalıştığını göstermektedir.

Devletler, siber güvenlik politikaları geliştirerek ulusal çıkarlarını koruma çabasına girmektedir. Ancak bu alandaki güç mücadelesi, siber savaş risklerini artırarak küresel istikrarı tehdit edebilir (Clarke & Knake, 2010). Siber saldırıların atfedilmesi, orantılı yanıt verilmesi ve uluslararası normların oluşturulması konularındaki zorluklar, bu alana özgü güvenlik ikilemelerini derinleştirmektedir. Örneğin; 2010 yılında İran'ın nükleer programını hedef alan Stuxnet saldırısı, siber silahların fiziksel altyapılara ve kritik sistemlere yönelik tehditlerini göstermiştir (Lindsay, 2013). Bu tür saldırılar, uluslararası hukukun siber alandaki belirsizliklerini ve yetersizliklerini ortaya koymaktadır. Siber güvenlik alanında uluslararası normların oluşturulması çabaları, büyük güçlerin çıkar çatışmaları nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Bu durum, güç ilişkilerinin teknoloji alanındaki yansımalarını ve uluslararası hukukun güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını göstermektedir. Nitekim siber alandaki normatif boşluk, güçlü devletlerin bu alanı düzenlenmemiş bir güç mücadelesi arenası olarak kullanmalarına olanak tanımakta ve uluslararası hukukun geleneksel çerçevelerinin yeni teknolojik gerçeklikler karşısında yetersiz kaldığını teyit etmektedir.

Uzay teknolojileri de büyük güçler arasındaki rekabette önemli bir alan haline gelmiştir. ABD, Çin ve Rusya gibi ülkeler, uzay programlarına büyük yatırımlar yapmakta ve bu alanda üstünlük sağlamaya çalışmaktadır (Johnson-Freese, 2016). Uzay; askeri istihbarat, iletişim ve navigasyon sistemleri için kritik öneme sahiptir. Örneğin; GPS sistemi-

nin kontrolü, ABD'ye önemli bir stratejik avantaj sağlamaktadır. Çin'in BeiDou ve Rusya'nın GLONASS navigasyon sistemleri, ABD'nin GPS sistemine alternatif oluşturma çabalarını yansıtmaktadır. Benzer şekilde Hindistan ve Japonya gibi ülkelerin uzay programlarını geliştirme çabaları, bu alandaki rekabetin yayıldığını göstermektedir. Dolman'ın (2002) "astropolitik" kavramsallaştırmasıyla uyumlu olarak, uzay kontrolünün küresel hegemonya için giderek daha kritik bir stratejik boyut kazandığı araştırma bulgularıyla doğrulanmaktadır. Bu örnekler, uzay teknolojilerinin uluslararası güç mücadelesinin yeni bir boyutu haline geldiğini ve teknolojik üstünlüğün güç dengesini etkilediğini ortaya koymaktadır. Çin'in Ay'ın karanlık yüzeyine iniş yapması ve Mars'a keşif aracı göndermesi, ABD'nin uzay hâkimiyetine doğrudan meydan okuyan ve uluslararası sistemdeki güç geçişinin teknolojik boyutunu somutlaştıran stratejik hamleler olarak değerlendirilmektedir (Goswami, 2018).

Nükleer silahlar, uluslararası güç ilişkilerinde caydırıcılık sağlayan en önemli unsurlardan biri olmaya devam etmektedir. Nükleer silahlara sahip devletler, bu kapasiteleri sayesinde doğrudan askeri müdahalelere karşı güvence elde etmekte ve uluslararası krizlerde pazarlık gücü kazanmaktadırlar (Sagan & Waltz, 2002). Günümüzde dokuz ülkenin (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan, İsrail ve Kuzey Kore) nükleer silahlara sahip olduğu bilinmektedir ve bu ülkelerin uluslararası krizlerdeki konumları, sahip oldukları nükleer kapasite ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin; Kuzey Kore'nin nükleer silah programı, uluslararası baskılara rağmen rejimin hayatta kalmasını sağlamış ve büyük güçlerle müzakere pozisyonu elde etmesine imkan tanımıştır (Cha, 2012). Bu durum teknolojik üstünlüğün, özellikle de nükleer kapasitenin, uluslararası ilişkilerde güç dengesini nasıl etkilediğinin çarpıcı bir örneğidir. Bu bulgular, çalışmanın H5 hipotezini — kültürel ve teknolojik üstünlüğün, geleneksel güç unsurlarına kıyasla uluslararası sistemde daha uzun vadeli bir etki oluşturduğu tezini — teknolojik boyutuyla güçlü bir biçimde desteklemektedir; zira teknolojik kapasite bir kez elde edildiğinde, devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını kalıcı olarak yeniden tanımlamaktadır.

5.8. Kültürel Etki ve Yumuşak Güç Stratejileri

Kültürel diplomasi ve yumuşak güç stratejileri, devletlerin uluslararası imajlarını şekillendirmede önemli rol oynamaktadır (Nye, 2004). Araştırma bulguları, kültürel etkinin bir yumuşak güç kaynağı olduğunu ve devletlerin kültürel diplomasiyi dış politika hedeflerine ulaşmak için kullandığını göstermektedir. Kültürel etki, sert güç araçlarından farklı olarak, hedef toplumların değerlerini, tercihlerini ve algılarını uzun vadeli bir perspektifle dönüştürmeyi amaçlamakta; bu nedenle etkisi anlık

olmaktan ziyade yapısal ve kalıcı bir nitelik taşımaktadır. Kültürel etki, devletlerin diğer ülkelerdeki kamuoyunu ve elitleri etkileme kapasitesini artırmakta ve dış politika hedeflerine ulaşmada yardımcı olmaktadır. Nye'in (2004) kavramsallaştırmasıyla uyumlu olarak, yumuşak güç; devletlerin cazibe, değerler ve kültürel ürünler aracılığıyla diğer aktörlerin tercihlerini şekillendirme kapasitesini ifade etmekte ve bu kapasitenin ölçülmesi, sert güç unsurlarına kıyasla daha karmaşık bir analitik çerçeve gerektirmektedir.

Örneğin; ABD'nin Hollywood endüstrisi, müzik sektörü ve üniversite sistemi aracılığıyla küresel kültürel etkisi, yumuşak gücün en belirgin örneklerinden birini oluşturmaktadır (Nye, 2011). Benzer şekilde, Güney Kore'nin "Kore Dalgası" (Hallyu) ile K-Pop, Kore dramaları ve sinema aracılığıyla küresel kültürel etki oluşturmaya, orta ölçekli bir gücün yumuşak güç stratejileriyle uluslararası alanda nasıl görünürlük kazanabileceğini göstermektedir (Otmazgin, 2008). Güney Kore örneği, kültürel ihracatın sistematik bir devlet politikası olarak desteklenmesi durumunda, ekonomik büyüklüğüyle orantısız bir uluslararası etki yaratma potansiyeline sahip olduğunu göstermesi bakımından özellikle öğreticidir. Bu örnekler, kültürel etkinin bir yumuşak güç kaynağı olarak nasıl kullanılabilirliğini göstermektedir.

Bu bağlamda, kültürel nüfuz, devletlerin uluslararası ilişkilerde daha güçlü bir konuma gelmesine yardımcı olmaktadır. Kültürel diplomasi stratejileri, devletler için önemli bir dış politika aracı olarak değerlendirilmektedir (Melissen, 2005). Çin'in Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla Çin dilini ve kültürünü dünya çapında yaygınlaştırma çabaları, kültürel diplomasinin bir örneğidir. Bu enstitüler, Çin'in küresel imajını iyileştirmekte ve ülkenin yumuşak gücünü artırmaktadır (Paradise, 2009). Ancak Konfüçyüs Enstitülerinin bazı ülkelerde akademik özgürlük ve şeffaflık kaygılarıyla eleştirilmesi, yumuşak güç stratejilerinin her zaman hedeflenen etkiyi yaratamayabileceğini ve hedef toplumların direnciyle karşılaşabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde Türkiye'nin Yunus Emre Enstitüleri ve TRT World gibi kurumlar aracılığıyla kültürel diplomasi yürütmesi ülkenin bölgesel ve küresel etkisini artırma çabasını yansıtmaktadır (Huijgh & Warlick, 2016). Bu örnekler, kültürel etkinin uluslararası ilişkilerde giderek daha önemli bir faktör haline geldiğini göstermektedir. Nitekim kültürel diplomasi aracılığıyla elde edilen yumuşak güç, devletlerin uluslararası meşruiyet kazanmalarına ve normatif söylemlerini küresel ölçekte yaygınlaştırmalarına katkıda bulunmakta; bu durum, kültürel etkinin güç analizlerinde göz ardı edilemeyecek yapısal bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç itibarıyla, kültürel etki ve yumuşak güç stratejilerine ilişkin bulgular, çalışmanın H5 hipotezinin kültürel boyutunu desteklemektedir. Kültürel üstünlük, askeri güç kullanımına kıyasla daha düşük maliyetle ve daha uzun vadeli bir perspektifle uluslararası etki oluşturma kapasitesine sahiptir; ancak bu etkinin sürdürülebilirliği, kültürel ürünlerin evrenselliği ve hedef toplumların kültürel açıklığıyla doğrudan ilişkilidir.

5.9. Siber Güvenlik ve Dijital Güç Mücadelesi

Dijitalleşme ve siber güvenlik, uluslararası güç mücadelesinin yeni bir boyutunu oluşturmaktadır (Kello, 2013). Araştırma bulguları, siber alanda güçlü olan devletlerin küresel rekabette avantaj sağladığını ve bu avantajı dış politika hedeflerine ulaşmak için kullandığını göstermektedir. Siber güvenlik, modern uluslararası ilişkilerde ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu bulgu, siber güvenliğin artık geleneksel güvenlik çalışmalarının bir alt başlığı olmaktan çıkarak, uluslararası güç analizinin bağımsız ve merkezi bir bileşeni haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Örneğin; Rusya'nın ve Çin'in siber saldırı stratejileri, dijital savaşların uluslararası politikadaki rolünü artırmaktadır (Rid, 2020). Rusya'nın, 2016 ABD başkanlık seçimlerine müdahale ettiği iddiaları, siber gücün politik süreçleri etkilemede nasıl kullanılabileceğini göstermektedir (Mueller, 2019). Benzer şekilde Çin'in siber casusluk faaliyetleri, ülkenin ekonomik ve teknolojik gelişimine katkıda bulunmaktadır (Lindsay, 2015). Bu örnekler, siber gücün devletlerarasındaki rekabette giderek daha önemli bir faktör haline geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda siber operasyonların düşük maliyet-yüksek etki oranı, devletlerin geleneksel askeri müdahale eşliğinin altında kalarak stratejik avantaj elde etmelerine olanak tanımakta; bu durum, "gri bölge çatışmaları" (grey zone conflicts) kavramının siber alana uygulanabilirliğini güçlendirmektedir.

Büyük teknoloji şirketleri de bu süreçte önemli aktörler haline gelmiştir. Google, Facebook ve Huawei gibi şirketler, devletlerin dijital politikaları üzerinde etkili olmaktadır (Zuboff, 2019). Özellikle Huawei'nin 5G teknolojisindeki liderliği ABD ve Çin arasında bir rekabet alanı oluşturmuş ve ABD'nin Huawei'ye yönelik kısıtlamaları, teknolojik üstünlüğün uluslararası ilişkilerdeki önemini göstermiştir (Segal, 2020). Bu durum, teknolojik gücün ekonomik ve siyasi güçle nasıl iç içe geçtiğini ve uluslararası rekabette belirleyici bir faktör haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, devlet dışı aktörlerin — özellikle büyük teknoloji şirketlerinin — uluslararası güç mücadelesinde geleneksel devlet merkezli analizlerin ön-göremediği ölçüde belirleyici roller üstlendiğini göstermekte ve Zuboff'un (2019) "gözetim kapitalizmi" (surveillance capitalism) kavramsallaştır-

masının uluslararası ilişkiler bağlamındaki geçerliliğini teyit etmektedir. Nitekim 5G altyapısının kontrolü; veri akışı, yapay zekâ uygulamaları ve nesnelerin interneti (IoT) ekosistemlerinin yönetimi açısından kritik bir stratejik kaynak niteliği taşımakta ve bu kaynağın kontrolü, 21. yüzyılın en önemli güç mücadele alanlarından birini oluşturmaktadır.

Özellikle dikkat çekici olan husus, siber güvenlik alanında uluslararası hukukun henüz yeterli bir normatif çerçeve geliştirememiş olmasıdır. Siber saldırıların atfedilmesi (attribution), orantılılık ilkesinin uygulanması ve meşru müdafaa hakkının siber alana genişletilmesi gibi konulardaki belirsizlikler, güçlü devletlere geniş bir hareket alanı sağlamak ve uluslararası hukukun güç ilişkilerinden bağımsız olmadığı tezini siber alan özelinde de desteklemektedir. Bu durum, çalışmanın temel argümanı ile doğrudan örtüşmektedir: uluslararası hukuk normlarının oluşturulması ve uygulanması, yeni güç alanlarında da — tıpkı geleneksel alanlarda olduğu gibi — büyük güçlerin çıkar hesaplamalarına bağlı kalmaktadır.

5.10. Uluslararası Örgütlerin Güç Dengesi Üzerindeki Rolü

Uluslararası örgütler, küresel güç mücadelesinde devletler için önemli platformlar sağlamaktadır (Barnett & Finnemore, 2004). Araştırma bulguları, BM, NATO ve IMF gibi örgütlerin, devletlerarası ilişkilerin yönlendirilmesine katkıda bulunduğunu, ancak bu örgütlerin genellikle güçlü devletlerin çıkarlarını yansıttığını göstermektedir. Uluslararası örgütler, güç mücadelesinin bir alanı haline gelmiş ve güçlü devletler bu örgütleri kendi etki alanlarını genişletmek için kullanmaktadır. Bu bulgu, liberal kurumsalcılığın uluslararası örgütleri bağımsız ve tarafsız aktörler olarak değerlendiren iyimser perspektifini sorgulamakta ve realist eleştirinin — uluslararası örgütlerin güçlü devletlerin çıkar aracı olduğu yönündeki tezinin — ampirik geçerliliğini güçlendirmektedir.

Özellikle NATO'nun genişleme politikası, Batı ile Rusya arasındaki güç mücadelesinin merkezinde yer almaktadır (Kupchan, 2010). NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesi, Rusya tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmış ve iki taraf arasındaki gerilimi artırmıştır. Bu durum, uluslararası örgütlerin güç dengesi politikalarında nasıl araçsallaştırıldığını göstermektedir. Mearsheimer'ın (2014) NATO genişlemesini Ukrayna krizinin temel nedenlerinden biri olarak değerlendirmesi, uluslararası örgütlerin güç dengesi politikalarından bağımsız hareket edemediğine dair bulgularla örtüşmektedir. Benzer şekilde IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, ekonomik kalkınma süreçlerinde belirleyici roller üstlenmekte ve genellikle Batılı devletlerin ekonomik çıkarlarını destekleyen politikalar uygulamaktadır (Stiglitz, 2002). Bu kurumların karar alma mekanizmalarında güçlü ekonomilerin daha fazla söz sahibi

olması, uluslararası örgütlerin güç ilişkilerini yansıtan yapılar olduğunu göstermektedir. Woods'un (2006) vurguladığı üzere, IMF ve Dünya Bankası'ndaki oy ağırlığı dağılımı, bu kurumların küresel ekonomik yönetimde eşitlikçi bir temsil sağlamaktan uzak olduğunu ve yapısal olarak güçlü ekonomilerin çıkarlarını önceliklendirdiğini göstermektedir.

Uluslararası örgütler, büyük güçlerin etki alanlarını genişletmek için kullandığı araçlar olarak da değerlendirilmektedir. Küresel yönetim mekanizmaları, güçlü devletlerin çıkarlarını koruma işlevi görebilmektedir (Strange, 1996). Örneğin; BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve veto mekanizması, İkinci Dünya Savaşı sonrası güç dengelerini yansıtmakta ve büyük güçlerin çıkarlarını korumaktadır. Bu durum, uluslararası örgütlerin güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını, aksine bu ilişkilerin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Bu yapı; uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden krizlere etkili yanıt verilmesini de engelleyebilmektedir. Nitekim Suriye iç savaşı sırasında Rusya ve Çin'in veto yetkilerini kullanarak uluslararası toplumun etkili müdahale kararları almasını engellemesi, BM'nin etkinliğinin büyük güçlerin çıkar çatışmalarına bağlı olduğunun somut bir kanıtıdır (Lynch, 2014).

Bununla birlikte yükselen güçler, mevcut uluslararası örgütlerin reformunu talep etmekte veya alternatif kurumlar oluşturmaya çalışmaktadır. Örneğin; mevcut üyeler içinde başat konumdaki BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika), Yeni Kalkınma Bankası'nı kurarak IMF ve Dünya Bankası'na alternatif bir finansman kaynağı oluşturmuştur (Cooper & Farooq, 2015). Benzer şekilde Çin'in Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) girişimi, Asya Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası'na alternatif bir finansman modeli sunmaktadır. Bu girişimler, yükselen güçlerin mevcut uluslararası örgütlere meydan okuma ve kendi çıkarlarını koruyacak alternatif kurumlar oluşturma çabasını yansıtmaktadır. Bu durum, uluslararası örgütlerin güç ilişkilerinin bir alanı haline geldiğini ve değişen güç dengelerinin yeni kurumsal yapıları şekillendirdiğini göstermektedir. Bu kurumsal çoğullaşma süreci, Ikenberry'nin (2011) "liberal uluslararası düzenin krizi" teziyle uyumlu olarak, mevcut küresel yönetim mimarisinin güç geçişi dönemlerinde yeniden yapılandırılmasının kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir. Nitekim alternatif kurumların ortaya çıkışı, Batı merkezli uluslararası düzenin evrensellik iddiasını sorgulatan ve küresel yönetimde çok merkezli bir yapıya doğru evrimi yansıtan önemli bir yapısal dönüşüme işaret etmektedir.

5.11. Ekonomik İlişkiler ve Bağımlılıklar

Uluslararası sistemde ekonomik güç, devletlerin küresel politikada etkinliklerini belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak kabul edil-

mektedir (Gilpin, 1981). Ekonomik olarak güçlü devletler, küresel piyasalara yön vererek ticaret politikaları, finansal yaptırımlar ve uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla diğer devletler üzerinde baskı kurabilmektedirler (Strange, 1988). Araştırma bulguları, ekonomik gücün yalnızca bir güç unsuru olmaktan öte, diğer güç boyutlarını — askeri, diplomatik ve teknolojik — besleyen ve pekiştiren temel bir yapısal kaynak niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Özellikle ABD ve Çin gibi küresel ekonomik aktörler, küresel tedarik zincirleri, doğrudan yabancı yatırımlar ve rezerv para birimi statüsü gibi araçları kullanarak uluslararası sistemdeki güç yapılarını pekiştirmektedirler (Ikenberry, 2011). Uluslararası finans kuruluşları, özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, ekonomik politikaları şekillendirerek güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet edebilmektedir. Bu kuruluşların karar alma mekanizmalarında güçlü ekonomilerin daha fazla oy hakkına sahip olması, ekonomik gücün uluslararası sistemdeki yansımalarından biridir (Woods, 2006). Bu yapısal asimetri, uluslararası finansal kurumların geliştirmekte olan ülkelerin ekonomi politikalarını koşullandırma (conditionality) mekanizmaları aracılığıyla güçlü devletlerin tercihlerini dayatma kapasitesini açıklamaktadır.

Bağımlılık teorisi, ekonomik güç dağılımının asimetrik yapısını açıklamak için geliştirilmiş ve gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerindeki ekonomik baskısını vurgulamıştır (Wallerstein, 1974). Küresel ekonomik sistemde merkez ülkeler, çevre ülkeler üzerindeki kontrollerini ticaret anlaşmaları ve finansal bağımlılık yoluyla sürdürebilmektedirler (Cardoso & Faletto, 1979). Örneğin; Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kurumlar, geliştirmekte olan ülkelere sundukları krediler karşılığında belirli politik reformlar talep ederek, ekonomik gücü bir hegemonya aracı olarak kullanmaktadırlar (Stiglitz, 2002). Bu durum, ekonomik bağımlılıkların güç ilişkilerinde asimetrik etkiler oluşturarak, zayıf devletleri güçlü devletlere daha bağımlı hale getirdiğini göstermektedir. Bu bulgular, çalışmanın H3 hipotezini — ekonomik bağımlılıkların güç ilişkilerinde asimetrik bir etki oluşturarak zayıf devletleri güçlü devletlere daha bağımlı hale getirdiği tezini — güçlü ampirik kanıtlarla desteklemektedir.

Ekonomik ilişkiler aynı zamanda enerji güvenliği, teknolojik bağımlılıklar ve borç diplomasisi gibi unsurlarla da şekillenmektedir (Kirshner, 2006). Küresel enerji piyasasında güçlü aktörler, enerji kaynaklarını dış politika aracı olarak kullanırken, teknolojik üstünlüğe sahip ülkeler diğer devletleri kendilerine bağımlı hale getirebilmektedirler (Ross, 2012). Enerji güvenliği, özellikle petrol ve doğalgaz gibi stratejik kaynakların kontrolü, devletlerin ekonomik ve askeri güçlerini doğrudan etkilemekte ve uluslararası ilişkilerde önemli bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Rusya'nın Avrupa'ya yönelik doğalgaz politikası, enerji kaynaklarının

dış politika aracı olarak nasıl kullanılabileceğinin çarpıcı bir örneğidir (Stulberg, 2015). Rusya-Ukrayna savaşı öncesinde Avrupa'nın Rusya doğalgazına olan yapısal bağımlılığı, enerji güvenliğinin güç ilişkilerindeki belirleyiciliğini somut olarak ortaya koymuş ve AB'nin enerji politikalarını kökten yeniden değerlendirmesine neden olmuştur (Goldthau & Sitter, 2015). Benzer şekilde, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (Belt and Road Initiative), gelişmekte olan ülkelerde altyapı yatırımları yaparak ekonomik bağımlılık mekanizmaları oluşturmalarının bir örneğidir (Breslin, 2013). Dolayısıyla ekonomik güç yalnızca maddi kaynaklara değil, aynı zamanda küresel ekonomik sistem içindeki konumlanmaya dayalı olarak uluslararası ilişkilerde belirleyici bir unsur haline gelmektedir. Sonuç itibarıyla ekonomik bağımlılıklara ilişkin bulgular, güç ilişkilerinin ekonomik boyutunun askeri boyut kadar — hatta bazı bağlamlarda daha fazla — belirleyici olduğunu göstermekte ve ekonomik gücün uluslararası hukuk normlarının oluşturulması ve uygulanması süreçlerini de doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır.

5.12. Güç Dengesi ve Küresel Siyaset

Uluslararası ilişkilerde güç dengesi, istikrarın korunması için önemli bir mekanizma olarak görülmektedir (Mearsheimer, 2001). Araştırma bulguları, büyük güçlerin rakiplerinin aşırı güç kazanmasını önlemek için çeşitli stratejiler geliştirdiğini göstermektedir. Bu stratejiler; askeri ittifaklar kurma, ekonomik yaptırımlar uygulama, teknolojik üstünlük sağlama ve diplomasi gibi farklı güç unsurlarını içermektedir. Bu çok boyutlu dengeleme stratejilerinin analizi, güç dengesi politikalarının yalnızca askeri araçlarla sınırlı kalmadığını; ekonomik, diplomatik ve teknolojik boyutları da kapsayan bütünlüklü bir yaklaşımı gerektirdiğini göstermektedir.

Örneğin; ABD'nin Asya-Pasifik bölgesindeki askeri varlığı, Çin'in yükselişini dengeleme amacı taşımaktadır (Ikenberry, 2011). ABD, Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Filipinler gibi ülkelerle ikili güvenlik anlaşmaları imzalayarak, Çin'in bölgedeki etkisini sınırlamaya çalışmaktadır. Bu strateji, QUAD (ABD, Japonya, Avustralya ve Hindistan) ve AUKUS (ABD, İngiltere ve Avustralya) gibi yeni güvenlik oluşumlarıyla daha da güçlendirilmiştir (Medcalf, 2020). Bu ittifaklar, güç dengesi politikalarının günümüzdeki yansımalarını temsil etmektedir ve büyük güçlerin rakiplerinin yükselişini nasıl dengelemeye çalıştıklarını göstermektedir. Allison'ın (2017) "Thukydides Tuzağı" (Thucydides's Trap) analizine paralel olarak, ABD-Çin rekabetinin güç geçişi dinamiklerini yansıttığı ve bu geçiş sürecinin çatışma riskini artırdığı araştırma bulguları doğrulanmaktadır.

Benzer şekilde NATO'nun doğuya genişlemesi, Rusya'nın bölgesel etkisini sınırlama çabası olarak değerlendirilmektedir (Kupchan, 2010). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, NATO'nun Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Baltık ülkeleri gibi eski Doğu Bloku ülkelerini üyeliğe kabul etmesi, Rusya tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Bu genişleme politikası, Batı ile Rusya arasındaki güç mücadelesinin bir parçası olmuş ve iki taraf arasındaki gerilimi artırmıştır. Rusya'nın, iki ülke arasında yaşanmakta olan savaştan önceki dönemlerde çeşitli şekillerde Ukrayna'ya müdahalesi, bu gerilimin bir sonucu olarak görülebilir (Mearsheimer, 2014). Bu örnekler, güç dengesi politikalarının günümüz uluslararası ilişkilerindeki önemini ve büyük güçlerin etki alanlarını koruma çabalarını göstermektedir. Bu bulgu, güç dengesi politikalarının salt teorik bir kavramsallaştırma olmadığını, aksine günümüz uluslararası ilişkilerini doğrudan şekillendiren operasyonel bir strateji olduğunu somut kanıtlarla ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, güç dengesi politikaları her zaman barışı sağlamamaktadır. Soğuk Savaş dönemi, güç dengesi politikalarının bölgesel çatışmaları engellemede her zaman başarılı olamayacağını göstermiştir (Gaddis, 1986). ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki süpergüç rekabeti Vietnam, Afganistan ve Afrika'daki birçok ülkede vekâlet savaşlarına dönüşmüş ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Günümüzde de benzer dinamikler görülmektedir. Suriye iç savaşı; ABD, Rusya, İran ve Türkiye gibi bölgesel ve küresel güçlerin çıkar çatışmalarının bir arenası haline gelmiş ve insani krize neden olmuştur (Phillips, 2016). Bu örnekler, güç dengesi politikalarının her zaman istikrar getirmediğini, aksine çatışmaları besleme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu paradoks, güç dengesi mekanizmasının yapısal sınırlarını ortaya koymakta ve uluslararası sistemde güç dengesinin istikrar sağlamak yerine çatışma dinamiklerini farklı coğrafyalara taşıyabildiğini göstermektedir; bu durum, realist teorinin güç dengesi kavramına yönelik önemli bir ampirik eleştiri niteliği taşımaktadır.

Ekonomik faktörler, uluslararası güç mücadelelerinde belirleyici olmaya devam etmektedir. Küresel ekonomik düzen büyük güçlerin ticaret politikaları, finansal yaptırımlar ve enerji bağımlılığı gibi unsurlar üzerinden şekillendirilmektedir (Gilpin, 1981). Özellikle Çin ve ABD arasındaki ticaret savaşı, ekonomik gücün nasıl bir dış politika aracı olarak kullanıldığını göstermektedir (Evenett, 2019). ABD'nin Çin'e yönelik gümrük tarifeleri ve teknoloji kısıtlamaları, ekonomik araçların geleneksel askeri güç kullanımının yerine geçebilecek alternatif bir baskı mekanizması olarak kullanılabileceğini ve ekonomik savaşın 21. yüzyılın başın güç mücadelesi biçimlerinden biri haline geldiğini göstermektedir.

Uluslararası örgütlerin etkinliği, güç dağılımındaki adaletsizlikler nedeniyle tartışmalı hale gelmiştir. BM, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar küresel düzeni koruma amacı taşıırken, büyük güçlerin etkisi altında kaldıkları yönündeki eleştiriler giderek artmaktadır (Barnett & Finnemore, 2004). Bu nedenle, uluslararası yönetim mekanizmalarının reform edilmesi gerektiği yönünde çağrılar sıklaşmaktadır (Thakur, 2016). Bu reform talepleri, özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin genişletilmesi, IMF oy ağırlığının yeniden dağıtılması ve küresel yönetimde daha kapsayıcı temsil mekanizmalarının oluşturulması gibi somut talepleri kapsamaktadır.

Sonuç olarak, güç kavramı dinamik ve çok boyutlu bir yapı sergilemektedir. Devletlerin uluslararası ilişkilerde etkinliğini artırma çabaları, geleneksel askeri güç anlayışının ötesine geçerek ekonomik, diplomatik ve teknolojik boyutları da içeren geniş bir perspektife evrilmiştir. Gelecekte uluslararası sistemin nasıl evrileceği, büyük güçlerin stratejik hamlelerine ve küresel yönetimde yapılacak reformlara bağlı olacaktır. Bu bağlamda güç dengesinin sürdürülmesi, yalnızca askeri kapasitelerin dengelenmesiyle değil; ekonomik, teknolojik, kültürel ve normatif güç kaynaklarının bütünlüklü bir stratejik perspektifle yönetilmesiyle mümkün olacaktır.

5.13. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin farklı yönleri ele alınmıştır. Devletler; siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel unsurları kullanarak uluslararası sistemde etkilerini artırmaya çalışmaktadırlar. Araştırma bulguları, uluslararası hukukun güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu ve nihai belirleyici faktörün güç olduğunu desteklemektedir. Uluslararası hukuk normları ve kurumlar, güçlü devletlerin çıkarlarını yansıtmakta ve bu devletler tarafından uluslararası arenada bir güç aracı olarak kullanılmaktadır (Krasner, 1999). Bu temel bulgu, çalışmanın H1 hipotezinin — güçlü devletlerin uluslararası hukuk normlarını kendi çıkarlarına göre yorumlayabilir ve uygulayabilir olduğu tezinin — güçlü ampirik kanıtlarla doğrulandığını göstermektedir.

Güç mücadelesi, yalnızca devletlerarasındaki askeri rekabetle sınırlı kalmamış, aynı zamanda ekonomik bağımlılıklar, teknolojik gelişmeler ve kültürel etkileşimler üzerinden şekillenmiştir (Keohane & Nye, 1977). Küreselleşmenin etkisiyle güç unsurlarının çeşitlenmesi, devletlerin stratejik önceliklerini değiştirmiştir. Ekonomik bağımlılıklar, güç ilişkilerinde asimetrik bir etki oluşturarak zayıf devletleri güçlü devletlere daha bağımlı hale getirmiştir. Enerji güvenliği, ticaret politikaları ve finansal yaptırımlar devletlerin dış politika araçları olarak öne çıkmıştır (Kirsh-

ner, 2006). Bu bulgular, H3 hipotezini — ekonomik bağımlılıkların güç ilişkilerinde asimetrik bir etki oluşturduğu tezini — desteklemektedir.

Bölgesel güçler ve uluslararası örgütler de küresel sistemin şekillenmesinde kritik rol oynamaktadır. NATO ve IMF gibi yapılar, güç dengesinin sürdürülmesinde belirleyici olmuştur. Ancak bu örgütlerin tarafsız olmadığı, büyük güçlerin çıkarlarını koruyacak şekilde hareket ettiği de görülmektedir (Barnett & Finnemore, 2004). Bu durum, uluslararası örgütlerin güç ilişkilerinin bir alanı haline geldiğini ve güçlü devletlerin bu örgütleri kendi etki alanlarını genişletmek için kullandığını göstermektedir. Bununla birlikte yükselen güçlerin alternatif kurumlar oluşturma çabaları — BRICS Yeni Kalkınma Bankası ve AIIB gibi girişimler — mevcut uluslararası düzenin güç geçişi dönemlerinde yeniden yapılandırılmasının kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir.

Araştırma bulguları, uluslararası hukukun güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu ve güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Uluslararası normlar ve kurallar, genellikle büyük güçlerin değerlerini ve çıkarlarını yansıtmakta ve bu devletler tarafından uluslararası arenada bir güç aracı olarak kullanılmaktadır (Krasner, 1999). Bu durum, uluslararası hukukun evrenselliği ve bağlayıcılığı konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Koskenniemi'nin (2005) uluslararası hukukun “güç söyleminin normatif kılıfı” olduğu yönündeki eleştirisi, araştırma bulgularıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Siber güvenlik ve dijitalleşme, uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin yeni unsurları olarak ön plana çıkmıştır. Devletler, siber savaş tekniklerini kullanarak rakiplerini zayıflatmaya çalışırken, büyük teknoloji şirketleri de devlet dışı aktörler olarak uluslararası sistemde önemli roller üstlenmektedir (Zuboff, 2019). Bu durum, güç kavramının geleneksel anlayışını değiştirmekte ve yeni güç kaynaklarının önemini vurgulamaktadır. Teknolojik üstünlük ve kültürel etki alanlarındaki bulgular, çalışmanın H5 hipotezini — kültürel ve teknolojik üstünlüğün geleneksel güç unsurlarına kıyasla uluslararası sistemde daha uzun vadeli bir etki oluşturduğu tezini — desteklemektedir.

Sonuç olarak; güç dinamikleri, değişen küresel dengelerle birlikte sürekli olarak evrilmektedir. Ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmeler güç mücadelesinin sadece askeri alanla sınırlı olmadığını; çok katmanlı ve etkileşimli bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte, bu dinamiklerin daha da çeşitlenerek uluslararası sistemde yeni güç merkezleri oluşturması beklenmektedir (Gilpin, 1981). Genel bir değerlendirme yapıldığında, BULGULAR bölümünde elde edilen ampirik kanıtlar, ça-

lışmanın beş hipotezini — H1, H2, H3, H4 ve H5 — farklı düzeylerde desteklemekte ve uluslararası ilişkilerde nihai belirleyici unsurun güç olduğu, uluslararası hukukun ise bu güç ilişkilerinin bir yansıması niteliğinde bulunduğu temel tezini güçlü bir biçimde doğrulamaktadır. Bu bağlamda bulgular, uluslararası sistemdeki güç mücadelesinin giderek daha karmaşık, çok boyutlu ve çok aktörlü bir yapıya evrildiğini; ancak bu karmaşıklığa rağmen güç asimetrisinin uluslararası normların, kurumların ve ilişkilerin temel belirleyicisi olmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır.

6. TARTIŞMA

Bu bölümde, araştırma bulguları doğrultusunda güç odaklı uluslararası ilişkiler analiz edilmekte ve mevcut teorik yaklaşımlar ile pratik örnekler ışığında değerlendirmeler yapılmaktadır. Güç kavramının uluslararası sistemde nasıl işlediği ve devletler üzerindeki etkisi detaylandırılmaktadır. Tartışmalar, uluslararası hukukun güç ilişkilerinin bir yansıması olduğu ve nihai belirleyici faktörün güç olduğu tezini destekleyen analizler içermektedir. Bu çerçevede tartışma, bulgular bölümünde ortaya konan ampirik verilerle teorik çerçeve bölümünde sunulan realist, liberal ve konstrüktivist perspektiflerin karşılaştırmalı bir sentezini sunmaktadır. Nitekim çalışmanın temel hipotezleri —güçlü devletlerin uluslararası hukuk normlarını kendi çıkarlarına göre yorumlayabildikleri (H1), ittifakların güç dağılımını belirleyen temel faktörlerden biri olduğu (H4) ve ekonomik bağımlılıkların asimetrik güç ilişkileri oluşturduğu (H3)— bu bölümdeki tartışmalar aracılığıyla sistematik olarak değerlendirilmektedir.

6.1. Uluslararası Hukukun Güç İlişkileri Üzerindeki Rolü

Uluslararası hukuk, devletlerarası ilişkileri düzenleyen temel çerçevelerden biri olmasına rağmen, güçlü devletler bu normları kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebilmektedir (Keohane, 1984). Araştırma bulguları, uluslararası hukukun uygulanmasının ve yorumlanmasının büyük ölçüde güç ilişkilerine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu durum, uluslararası hukukun evrensel ve tarafsız bir yapıya sahip olduğu iddiasını sorgulamakta ve güç ilişkilerinin hukuki normlara olan etkisini vurgulamaktadır. Bu bulgu, Krasner'ın (1999) egemenlik kavramını “örgütlü ikiyezlülük” olarak nitelendirdiği tezle örtüşmekte ve uluslararası hukuk normlarının pratikte güçlü devletlerin stratejik tercihlerine bağlı olarak esnek bir şekilde uygulandığını doğrulamaktadır. Goldsmith ve Posner'ın (2005) uluslararası hukukun devletlerin rasyonel çıkar hesaplarının bir ürünü olduğuna ilişkin argümanı da bu çerçevede bulgularımızla tutarlılık göstermektedir.

Örneğin; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisi, büyük güçlerin uluslararası hukuku yönlendirmelerine olanak tanımaktadır (Hurd, 2007). ABD, Rusya, Çin, Fransa ve Birleşik Krallık, veto yetkisini kullanarak uluslararası toplumun belirli kararlar almasını engelleyebilmekte ve kendi çıkarlarını koruyabilmektedir. Bu durum, uluslararası hukukun güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olduğunu göstermektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi sırasında, Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisi, uluslararası toplumun etkili tedbirler almasını engellemiştir (Allison, 2014). Benzer şekilde ABD'nin Irak'a müdahalesi, BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan gerçekleştirilmiş; bu da güçlü devletlerin uluslararası hukuku nasıl göz ardı edebildiğini göstermiştir (Byman & Waxman, 2002). Bu iki örnek karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, hem Batılı hem de Batılı olmayan büyük güçlerin uluslararası hukuku ihlal etme kapasitesine sahip olduğu ve bu durumun yapısal bir sorun olduğu görülmektedir. Dolayısıyla veto mekanizması, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan güç hiyerarşisinin kurumsal olarak kristalize edilmiş biçimi olarak işlev görmekte ve çalışmanın H1 hipotezini güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Güçlü devletler, hukuku bir baskı aracı olarak kullanabilirken; zayıf devletler, genellikle uluslararası normlara daha sıkı bağlı kalmak zorunda kalmaktadır (Koskeniemi, 2005). Bu asimetrik durum, uluslararası hukuk sisteminin tarafsızlığı konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır. Örneğin; İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarındaki yerleşim politikalarının Uluslararası Adalet Divanı tarafından yasadışı olarak nitelendirilmesine rağmen bu kararın uygulanmasında uluslararası toplumun etkin bir adım atamaması, güçlü devletlerin desteğinin uluslararası hukukun etkinliğini nasıl sınırladığını göstermektedir (Kretzmer, 2002). Bu durum, güç ilişkilerinin uluslararası hukukun uygulanmasındaki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Nitekim Hafner-Burton'un (2005) belirttiği gibi, uluslararası hukuk normlarının uygulanabilirliği devletlerin formel taahhütlerinin ötesinde, mevcut güç asimetrileri tarafından belirlenmektedir; bu da hukukun normatif idealizminin pratikte güç gerçekliği karşısında geri plana itildiğini göstermektedir. Bu bağlamda bulgular, liberal kurumsalcı yaklaşımın uluslararası hukukun bağımsız bir düzenleyici işlev gördüğüne ilişkin iyimser varsayımını kısmen sorgulamakta; ancak hukukun meşruiyet sağlama ve söylemsel baskı aracı olarak işlevselliğini tamamen reddetmemektedir.

Ayrıca uluslararası mahkemelerin kararları, güçlü devletlerin siyasi baskıları altında şekillenebilir. Örneğin; Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin bazı kararları, Batılı devletlerin çıkarlarına hizmet ettiği yönünde eleştirilmiştir (Simpson, 2007). Afrika Birliği üyesi bazı ülkeler, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Afrika ülkelerine odaklanmasını ve Batılı

ülkelerin eylemlerini görmezden gelmesini adaletsiz bulduklarını belirtmişlerdir (Clarke, 2019). Bu eleştiriler, uluslararası hukuk kurumlarının güç ilişkilerinden etkilendiğini ve büyük güçlerin bu kurumlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Uluslararası hukukun, güç ilişkilerini yönlendirmekten çok, bu ilişkilerin bir yansıması olduğu görülmektedir. Bu durum, Koh'un (1997) devletlerin uluslararası hukuka neden uyduğu sorusuna verdiği yanıtla da tutarlıdır: Devletler, hukuka uyma davranışını stratejik çıkarları ve uluslararası meşruiyet beklentileri çerçevesinde şekillendirmektedirler. Dolayısıyla uluslararası yargı organlarının seçici adalet uygulaması, güç ilişkilerinin kurumsal yapıları nasıl dönüştürdüğünün somut bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Özellikle ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni tanınamaması ve vatandaşlarının bu mahkemede yargılanmasını engellemek için ikili anlaşmalar imzalaması (Scharf, 2007), güçlü devletlerin uluslararası yargı mekanizmalarını kendi egemenlik anlayışları doğrultusunda nasıl sınırlayabildiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

6.2. Güç Dengesi ve Küresel Siyaset

Uluslararası ilişkilerde güç dengesi, istikrarın korunması için önemli bir mekanizma olarak görülmektedir (Mearsheimer, 2001). Araştırma bulguları, büyük güçlerin rakiplerinin aşırı güç kazanmasını önlemek için çeşitli stratejiler geliştirdiğini göstermektedir. Bu stratejiler; askeri ittifaklar kurma, ekonomik yaptırımlar uygulama, teknolojik üstünlük sağlama ve diplomasi gibi farklı güç unsurlarını içermektedir. Bu bulgular, Waltz'un (1979) yapısal realizm çerçevesinde ileri sürdüğü, devletlerin anarşik uluslararası sistemde hayatta kalmak için dengeleme davranışı sergiledikleri argümanı ile doğrudan örtüşmektedir. Bununla birlikte çalışmanın bulguları, dengeleme stratejilerinin yalnızca askeri boyutla sınırlı kalmadığını, ekonomik ve teknolojik araçların da güç dengesi politikalarının ayrılmaz bileşenleri haline geldiğini ortaya koymaktadır; bu durum, Nye'in (2011) akıllı güç kavramını destekler niteliktedir.

Örneğin; ABD'nin Asya-Pasifik bölgesindeki askeri varlığı, Çin'in yükselişini dengeleme amacı taşımaktadır (Ikenberry, 2011). ABD, Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Filipinler gibi ülkelerle ikili güvenlik anlaşmaları imzalayarak, Çin'in bölgedeki etkisini sınırlamaya çalışmaktadır. Bu strateji, QUAD (ABD, Japonya, Avustralya ve Hindistan) ve AUKUS (ABD, İngiltere ve Avustralya) gibi yeni güvenlik oluşumlarıyla daha da güçlendirilmiştir (Medcalf, 2020). Bu ittifaklar, güç dengesi politikalarının günümüzdeki yansımalarını temsil etmektedir ve büyük güçlerin rakiplerinin yükselişini nasıl dengelemeye çalıştıklarını göstermektedir. Bu bağlamda QUAD ve AUKUS gibi çok taraflı güvenlik mekanizmalarının ortaya çıkışı, Allison'un (2017) Thucydides Tuzağı kavramsallaştırması-

la uyumlu biçimde, yükselen bir gücün (Çin) mevcut hegemon (ABD) ile kaçınılmaz bir stratejik rekabete gireceği tezini somutlaştırmaktadır. Ayrıca bu yeni ittifak yapılanmaları, Walt'ın (1987) tehdit dengesi teorisinin öngördüğü şekilde, devletlerin salt güç kapasitesinden ziyade algılanan tehdide karşı dengeleme davranışı sergilediğini göstermektedir.

Benzer şekilde NATO'nun doğuya genişlemesi, Rusya'nın bölgesel etkisini sınırlama çabası olarak değerlendirilmektedir (Kupchan, 2010). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, NATO'nun Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Baltık ülkeleri gibi eski Doğu Bloku ülkelerini üyeliğe kabul etmesi, Rusya tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Bu genişleme politikası, Batı ile Rusya arasındaki güç mücadelesinin bir parçası olmuş ve iki taraf arasındaki gerilimi artırmıştır. Rusya'nın, iki ülke arasında yaşanmakta olan savaştan önceki dönemlerde çeşitli şekillerde Ukrayna'ya müdahalesi, bu gerilimin bir sonucu olarak görülebilir (Mearsheimer, 2014). Bu örnekler, güç dengesi politikalarının günümüz uluslararası ilişkilerindeki önemini ve büyük güçlerin etki alanlarını koruma çabalarını göstermektedir. Mearsheimer'ın (2014) NATO genişlemesinin Rusya'yı köşeye sıkıştırdığı ve Ukrayna krizini tetiklediği argümanı, güç dengesi dinamiklerinin güvenlik ikilemi yaratma potansiyelini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Rusya-Ukrayna krizi, güç dengesi politikalarının amaçlanan istikrarı sağlamak yerine çatışma sarmalına dönüşebileceğine ilişkin önemli bir vaka çalışması niteliği taşımaktadır.

Bununla birlikte, güç dengesi politikaları her zaman barışı sağlamamaktadır. Soğuk Savaş dönemi, güç dengesi politikalarının bölgesel çatışmaları engellemede her zaman başarılı olamayacağını göstermiştir (Gaddis, 1986). ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki süpergüç rekabeti Vietnam, Afganistan ve Afrika'daki birçok ülkede vekâlet savaşlarına dönüşmüş ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Günümüzde de benzer dinamikler görülmektedir. Suriye iç savaşı; ABD, Rusya, İran ve Türkiye gibi bölgesel ve küresel güçlerin çıkar çatışmalarının bir arenası haline gelmiş ve insani krize neden olmuştur (Phillips, 2016). Bu örnekler, güç dengesi politikalarının her zaman istikrar getirmediğini, aksine çatışmaları besleme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu tespit, realist teorisinin güç dengesinin barışı garanti edeceğine dair iyimser varsayımını sorgulamakta ve eleştirel güvenlik çalışmalarının vekâlet savaşları ve insani maliyetler konusundaki uyarılarını doğrulamaktadır. Nitekim Suriye örneği, uluslararası hukukun insani müdahale boyutunun da güç ilişkilerine tabi kıldığını ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto mekanizmasının insani krizlere etkin yanıt verilmesini engellediğini bir kez daha kanıtlamaktadır (Lynch, 2014).

Demografik yapı da güç dengesi politikalarını etkileyen önemli bir faktördür. Nüfus büyüklüğü ve yaş dağılımı, devletlerin ekonomik ve askeri gücünü doğrudan etkilemektedir (Goldstone, 2010). Örneğin Japonya ve Batı Avrupa ülkelerinin yaşlanan nüfusları, ekonomik dinamizm ve askeri kapasite açısından zorluklar oluştururken; Hindistan ve Endonezya gibi genç nüfusa sahip ülkeler potansiyel güç merkezleri olarak görülmektedir. ABD, Çin ve Rusya gibi büyük güçler, demografik faktörleri stratejik hesaplamalarına dâhil etmekte ve uzun vadeli güç dengesi politikalarını bu faktörler doğrultusunda şekillendirmektedir (Haas, 2007). Bu demografik dinamikler, güç dengesinin sürekli değiştiğini ve devletlerin bu değişime uyum sağlamak için stratejiler geliştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda demografik değişkenler, geleneksel realist analizlerde genellikle ikincil plana itilen ancak uzun vadeli güç projeksiyonlarında belirleyici olan yapısal faktörler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Çin'in yaşlanan nüfus sorunsalı ile Hindistan'ın genç nüfus avantajı arasındaki demografik asimetri, 21. yüzyılın ikinci yarısındaki küresel güç dengelerini yeniden şekillendirme potansiyeli taşımakta ve bu durum, güç analizlerinin yalnızca mevcut kapasite değil, gelecek projeksiyonlarını da içermesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

6.3. İttifak Politikalarının Uluslararası Sisteme Etkileri

Devletler, güvenliklerini sağlamak ve küresel etkilerini artırmak için ittifaklar kurmaktadır (Walt, 1987). Araştırma bulguları, ittifakların uluslararası sistemde güç dağılımını etkileyen temel faktörlerden biri olduğunu ve güçlü devletlerin ittifakları yönlendirme gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, ittifakların güç politikalarının bir aracı olduğunu ve devletlerin etki alanlarını genişletmek için ittifakları kullandıklarını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, çalışmanın H4 hipotezini —ittifakların güç dağılımını belirleyen temel faktörlerden biri olduğu ve güçlü devletlerin ittifakları yönlendirme gücüne sahip olduğu— doğrudan desteklemektedir. Nitekim ittifak yapılarının yalnızca güvenlik işlevi görmediği, aynı zamanda hegemonik güçlerin normatif ve kurumsal düzenlerini müttefiklerine dayattıkları bir mekanizma olarak da işlev gördüğü görülmektedir; bu durum, Ikenberry'nin (2001) liberal hegemonya teorisiyle uyumludur.

NATO ve Avrupa Birliği gibi örgütler, devletlerin güçlerini birleştirmesine olanak tanımaktadır (Moravcsik, 1998). NATO, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı bir caydırıcılık sağlarken; günümüzde Rusya'nın yayılmacı politikalarına karşı bir güvenlik şemsiyesi oluşturmaktadır. NATO, ABD'nin Avrupa güvenliğinde dominant bir rol oynamasını sağlarken; Avrupa ülkelerine de ABD'nin güvenlik garantisinden yararlanma imkânı sunmaktadır. Bu karşılıklı ilişki, transatlantik itti-

fakın temelini oluşturmaktadır (Ikenberry, 2011). Ancak bu ittifakın dinamikleri, güç ilişkilerini yansıtmaktadır. ABD, NATO içinde dominant bir role sahiptir ve ittifakın stratejik yönelimini büyük ölçüde belirlemektedir. Bu durum, güçlü devletlerin ittifaklar üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu bağlamda NATO'nun karar alma mekanizmalarındaki fiili asimetri, ittifak içi güç hiyerarşisinin formel eşitlik ilkesinin ötesinde işlediğini ve hegemonik gücün ittifak gündemini belirleme kapasitesine sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Posen'in (2018) belirttiği gibi, ABD'nin NATO müttefiklerinden daha fazla savunma harcaması talep etmesi, ittifak içi yük paylaşımı tartışmalarının aslında güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu göstermektedir.

Çin'in "Kuşak ve Yol" girişimi, ekonomik ittifakları güçlendirme amacı taşıırken, aynı zamanda küresel güç dengesini değiştirmektedir (Breslin, 2013). Bu girişim Asya, Afrika ve Avrupa'daki ülkelerle altyapı projeleri ve ekonomik işbirliği yoluyla Çin'in etki alanını genişletmeyi amaçlamaktadır. Çin, bu ülkelere sağladığı krediler ve yatırımlar yoluyla ekonomik bağımlılık oluşturmakta ve bu bağımlılığı siyasi etki kazanmak için kullanmaktadır. Benzer şekilde Rusya'nın Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (CSTO) aracılığıyla eski Sovyet coğrafyasındaki etkisini sürdürme çabası, ittifakların güç politikalarındaki rolünü göstermektedir (Allison, 2018). Bu örnekler, ittifakların güç mücadelesinin bir aracı olduğunu ve büyük güçlerin etki alanlarını genişletmek için ittifakları kullandıklarını ortaya koymaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi ile CSTO arasındaki karşılaştırma, güç projeksiyonunun yalnızca askeri ittifaklarla değil, ekonomik bağımlılık ağları kurulması yoluyla da gerçekleştirilebildiğini göstermektedir. Bu durum, Keohane ve Nye'nin (1977) karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramının güç asimetrileri bağlamında yeniden yorumlanmasını gerektirmekte; zira karşılıklı bağımlılığın her zaman eşit taraflar arasında gerçekleşmediği ve asimetrik bağımlılık ilişkilerinin hegemonik kontrolün bir aracına dönüşebildiği görülmektedir. Nitekim Moramudali'nin (2019) Sri Lanka'nın Hambantota Limanı örneğinde gösterdiği gibi, ekonomik bağımlılığın siyasi bağımlılığa evrilmesi, ittifak yapılarının klasik güvenlik boyutunun ötesinde ekonomik tahakküm ilişkilerini de içerdığını kanıtlamaktadır.

Benzer şekilde başat BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika), Batı merkezli ekonomik sistemlere alternatif oluşturmaya çalışmaktadır (Hurrell, 2006). Başat BRICS ülkeleri, Yeni Kalkınma Bankası'nı kurarak IMF ve Dünya Bankası'na alternatif bir finansman kaynağı oluşturmuş ve küresel ekonomik yönetimde daha fazla söz sahibi olmayı hedeflemiştir. Bu girişim, yükselen güçlerin mevcut uluslararası ekonomik düzene meydan okuma ve kendi çıkarlarını koruyacak alternatif kurumlar oluşturma çabasını yansıtmaktadır. Ancak BRICS

lkeleri arasındaki çıkar farklılıkları ve ekonomik rekabet, bu ittifakın etkili bir alternatif oluşturma kapasitesini sınırlamaktadır (Cooper & Farooq, 2015). Bu durum, ittifakların karmaşık gc dinamiklerini yansıttığını ve ülkeler arasındaki çıkar farklılıklarının ittifakların etkinliğini sınırlayabileceğini göstermektedir. BRICS deneyimi, yükselen gclerin mevcut uluslararası düzene meydan okumanın ötesinde, kendi içerinde de gc asimetrisinin ve çıkar çatışmalarının bulunduğunu ortaya koymaktadır; özellikle Çin-Hindistan sınır gerilimleri ve Rusya-Çin arasındaki stratejik rekabetin ittifakın iç tutarlılığını zayıflatığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede alternatif kurumsal yapılanmaların mevcut hegemonik düzeni dönüştürme kapasitesi, yükselen gclerin kendi aralarındaki gc dağılımına ve kolektif eylem sorunlarını aşabilme becerilerine bağlı görünmektedir.

Ancak ittifaklar her zaman istikrarlı değildir. Örneğin; Avrupa Birliği içinde Brexit gibi ayrılma süreçleri, ittifakların uzun vadeli dayanıklılığı konusunda soru işaretleri doğurmaktadır (Schimmelfennig, 2018). Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması, ekonomik entegrasyon ve siyasi işbirliğine dayalı ittifakların bile ulusal çıkarlar ve kimlik politikaları nedeniyle bozulabileceğini göstermiştir. Benzer şekilde ABD'nin NATO'ya yönelik eleştirileri ve Avrupa ülkelerinden daha fazla savunma harcaması yapmasını istemesi, transatlantik ittifakın geleceği konusunda belirsizlikler oluşturmuştur (Posen, 2018). Bu rnekler, ittifakların dinamik yapılar olduğunu ve uluslararası sistemdeki gc dengelerinin değişimiyle birlikte yeniden şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda Brexit rneği, konstrüktivist teorisinin kimlik ve aidiyet unsurlarının ittifak politikalarındaki belirleyici rolüne ilişkin argümanını gcl bir biçimde desteklemektedir; zira Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma kararı, salt rasyonel çıkar hesaplarıyla açıklanamayacak kimlik temelli motivasyonları da içermektedir (Wendt, 1999). Dolayısıyla ittifak istikrarsızlığı, gc ilişkilerinin yalnızca maddi unsurlarla değil, aynı zamanda normatif ve kimliksel faktörlerle de şekillendiğini ortaya koymakta ve çalışmanın çok boyutlu gc analizi yaklaşımını doğrulamaktadır.

İstihbarat ve diplomasi, ittifak politikalarının etkinliğini artıran önemli araçlardır. Gcl devletler, istihbarat paylaşımı ve diplomatik kanallar aracılığıyla ittifaklarını gclendirmekte ve etki alanlarını genişletmektedir (Moyer et al., 2018). Örneğin; "Five Eyes" istihbarat ittifakı (ABD, Birleşik Krallık, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda), ye ülkeler arasında geniş çaplı istihbarat paylaşımı sağlayarak, bu ülkelerin güvenlik çıkarlarını koordine etmelerine olanak tanımaktadır. Benzer şekilde NATO içindeki istihbarat paylaşımı mekanizmaları, ittifakın operasyonel etkinliğini artırmaktadır (Svendsen, 2013). Bu rnekler istihbarat ve diplomasinin ittifak politikalarındaki önemini ve gc projeksiyonundaki

rolünü göstermektedir. Five Eyes ittifakının yapısal analizi, bilgi paylaşımının güç çarpanı etkisi yarattığını ve istihbarat kapasitesinin geleneksel askeri güç unsurlarını tamamlayan kritik bir bileşen olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede istihbarat ittifakları, devletlerin siber güvenlik ve bilgi savaşları çağında güç projeksiyonlarını sürdürmelerinin temel araçlarından biri haline gelmiş olup, bu durum gücün geleneksel tanımlarının ötesine geçen yeni güç formlarının önemini vurgulamaktadır.

6.4. Ekonomik Güç ve Küresel Rekabet

Ekonomik güç, devletlerin uluslararası arenada etkili olmasını sağlayan en önemli unsurlardan biridir (Gilpin, 1981). Araştırma bulguları, küresel ekonominin güçlü devletlerin kurduğu düzen tarafından şekillendirildiğini ve ekonomik gücün bir dış politika aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Ekonomik bağımlılıklar, güç ilişkilerinde asimetrik bir etki oluşturarak zayıf devletleri güçlü devletlere daha bağımlı hale getirmektedir. Bu bulgu, çalışmanın H3 hipotezini —ekonomik bağımlılıkların güç ilişkilerinde asimetrik bir etki oluşturarak zayıf devletleri güçlü devletlere daha bağımlı hale getirdiği— doğrudan desteklemekte ve Wallerstein'in (1974) dünya-sistemi teorisindeki merkez-çevre ilişkilerinin günümüzdeki geçerliliğini teyit etmektedir. Ayrıca Strange'in (1988) yapısal güç kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, ekonomik gücün yalnızca ilişkisel değil, yapısal bir nitelik taşıdığı ve küresel ekonomik kuralların belirlenmesi sürecinde hegemonik devletlere doğrudan avantaj sağladığı görülmektedir.

Çin'in küresel ekonomik genişlemesi, özellikle Afrika ve Asya'da önemli etkiler oluşturmuştur (Breslin, 2013). Çin; altyapı yatırımları, ticaret anlaşmaları ve kredi sağlama yoluyla bu bölgelerdeki birçok ülkeyle ekonomik bağlarını güçlendirmiş ve etki alanını genişletmiştir. Örneğin; Çin'in Afrika'daki doğrudan yabancı yatırımları son on yılda dramatik bir şekilde artmış ve birçok Afrika ülkesi için en büyük ticaret ortağı ve yatırımcı haline gelmiştir (Sun, 2014). Bu durum, ekonomik gücün siyasi etki oluşturmadaki rolünü göstermektedir. Çin'in ekonomik genişlemesi, ABD ve Avrupa'nın geleneksel etki alanlarında rekabet oluşturmakta ve küresel güç dengesini değiştirmektedir. Çin'in Afrika'daki ekonomik nüfuzu, Cardoso ve Faletto'nun (1979) bağımlılık teorisinin yeni bir tezahürü olarak değerlendirilebilir; ancak bu kez bağımlılık oluşturan aktörün Batılı devletler değil, yükselen bir Doğu gücü olması, geleneksel merkez-çevre ilişkilerinin coğrafi ve ideolojik boyutlarını yeniden tanımlamaktadır. Bu bağlamda Çin'in ekonomik genişleme stratejisi, güç ilişkilerinin sabit ve tek yönlü olmadığını, aksine yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasıyla küresel ekonomik mimarinin yeniden şekillendiğini somut olarak göstermektedir.

Öte yandan ABD ve AB, Çin'in yükselişini dengelemek için çeşitli ticari engeller ve yaptırımlar uygulamaktadır (Evenett, 2019). ABD'nin Çin'e yönelik ticaret savaşı ve teknoloji kısıtlamaları, ekonomik gücün bir rekabet aracı olarak nasıl kullanıldığını göstermektedir. ABD, Huawei gibi Çin teknoloji şirketlerine yönelik kısıtlamalar getirerek, Çin'in teknolojik gelişimini yavaşlatmayı ve küresel teknoloji standartlarını belirleme gücünü korumayı amaçlamaktadır (Segal, 2020). Benzer şekilde AB'nin Çin'den ithal edilen bazı ürünlere yönelik anti-damping vergileri uygulaması, ekonomik korumacılığın bir örneğidir. Bu önlemler, ekonomik gücün uluslararası rekabette nasıl kullanıldığını ve büyük güçlerin ekonomik çıkarlarını korumak için nasıl politikalar geliştirdiğini göstermektedir. ABD-Çin ticaret savaşı, Gilpin'in (1981) hegemonik istikrar teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, mevcut hegemonun (ABD) yükselen meydan okuyucunun (Çin) ekonomik kapasitesini sınırlandırma stratejisi olarak okunabilir; bu durum, ekonomik rekabetin aynı zamanda hegemonik düzenin korunmasına yönelik bir araç olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ticaret savaşları ve teknoloji kısıtlamaları, ekonomik gücün salt ticari kazanç amacıyla değil, aynı zamanda güvenlik ve hegemonik kontrol amaçlı kullanıldığını ortaya koymakta ve güç kavramının ekonomik ve güvenlik boyutlarının iç içe geçtiğini teyit etmektedir.

Bununla birlikte ekonomik gücün politik baskı aracı olarak kullanılması, uluslararası ticaret sisteminin tarafsızlığını tartışmalı hale getirmektedir. Örneğin; ABD'nin İran'a yönelik ekonomik yaptırımları, enerji piyasalarında dengesizliklere yol açmıştır (Maloney, 2015). ABD, İran'ın petrol ihracatını kısıtlayarak, İran ekonomisi üzerinde baskı oluşturmakta ve nükleer programı konusunda taviz vermeye zorlamaktadır. Benzer şekilde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik müdahalelerinde ve iki ülke arasında yaşanmakta olan savaş sonrasında AB ve ABD tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlar, Rusya ekonomisini olumsuz etkilemiştir (Moret et al., 2016). Bu örnekler, ekonomik yaptırımların bir dış politika aracı olarak etkili bir şekilde kullanılabileceğini, ancak uluslararası ticaret sisteminin güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını göstermektedir. Ekonomik yaptırımların etkinliği üzerine yapılan değerlendirmeler, Kirschner'in (2006) ekonomik gücün dış politika aracı olarak kullanımına ilişkin analizleriyle tutarlıdır; ancak yaptırımların hedef ülkelerdeki sivil halk üzerindeki olumsuz etkileri, bu aracın meşruiyeti ve orantınlığı konusunda ciddi etik sorunlar doğurmaktadır. Ayrıca Rusya'ya yönelik kapsamlı yaptırımların küresel enerji piyasalarında yarattığı dalgalanmalar, ekonomik yaptırımların yaptırımı uygulayan ülkeleri de olumsuz etkileyebileceğini ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin güç kullanımını sınırlayan bir faktör olabileceğini göstermektedir.

Doğal kaynaklar, özellikle enerji kaynakları, ekonomik güç ve küresel rekabette belirleyici bir faktördür. Petrol, doğalgaz ve nadir mineraller gibi stratejik kaynaklar, devletlerin ekonomik ve askeri gücünü doğrudan etkilemektedir (Klare, 2001). Bu kaynakların kontrolü ve güvenli tedariki, ulusal güvenlik stratejilerinin önemli bir parçasıdır. Örneğin; ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığı, bölgedeki petrol kaynaklarına erişim ve kontrolü sağlama amacı taşımaktadır. Benzer şekilde Rusya'nın enerji kaynaklarını dış politika aracı olarak kullanması, özellikle Avrupa ülkeleriyle ilişkilerinde etkili olmuştur (Stulberg, 2015). Bu örnekler, doğal kaynakların ekonomik güç ve küresel rekabetteki rolünü göstermektedir. Rusya'nın enerji kaynaklarını bir dış politika silahı olarak kullanması ve özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında Avrupa'nın enerji çeşitlendirmesine yönelmesi, Goldthau ve Sitter'in (2015) enerji bağımlılığının stratejik kırılabilirlik yarattığına ilişkin tezini doğrulamaktadır. Bu deneyim, AB'nin enerji politikalarını yeniden yapılandırma zorunluluğunu ortaya çıkarmış ve enerji güvenliğinin ulusal güvenlikle doğrudan ilişkili olduğunu somut biçimde kanıtlamıştır; dolayısıyla doğal kaynak kontrolü, güç ilişkilerinde yapısal bir avantaj sağlamaya devam etmektedir.

6.5. Teknoloji ve Siber Güvenlik Alanındaki Güç Mücadelesi

Teknolojik üstünlük, devletlerin küresel rekabette avantaj kazanmasını sağlayan yeni bir güç unsuru haline gelmiştir (Kello, 2013). Araştırma bulguları; yapay zekâ, büyük veri, siber güvenlik ve uzay teknolojileri gibi alanlarda liderlik eden devletlerin, uluslararası sistemde daha etkili olma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, teknolojik üstünlüğün geleneksel güç unsurlarını tamamlayan ve güç dengesini etkileyen bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, çalışmanın H5 hipotezini —kültürel ve teknolojik üstünlüğün geleneksel güç unsurlarına kıyasla uluslararası sistemde daha uzun vadeli bir etki oluşturduğu— destekler niteliktedir. Nitekim Singer ve Friedman'ın (2014) belirttiği gibi, teknolojik kapasite artık devletlerin güç portföylerinin merkezî bileşenlerinden birini oluşturmakta ve askeri, ekonomik ve siyasi güç boyutlarını bütünleştirici bir işlev görmektedir.

Örneğin; ABD ve Çin arasındaki 5G teknolojisi rekabeti, iki devlet arasındaki stratejik mücadeleyi yansıtmaktadır (Segal, 2020). 5G altyapısının kontrolü; veri akışı, ekonomik avantajlar ve ulusal güvenlik açısından kritik öneme sahiptir. ABD, Huawei'nin 5G teknolojisinin güvenlik riskleri oluşturduğunu iddia ederek, müttefiklerini bu şirketi 5G altyapılarından dışlamaya teşvik etmektedir. Bu durum, teknolojik üstünlüğün uluslararası ilişkilerdeki artan önemini ve büyük güçler arasındaki rekabetin teknoloji alanına nasıl yayıldığını göstermektedir. Teknolojik üstünlük; ekonomik avantajlar, askeri kapasite ve siyasi etki açısından

belirleyici bir faktör haline gelmiştir. 5G rekabeti, teknolojik standartların belirlenmesinin aynı zamanda bir güç mücadelesi olduğunu ve dijital altyapı kontrolünün 21. yüzyılın stratejik kaynaklarından birini oluşturduğunu göstermektedir. Bu bağlamda ABD'nin müttefiklerini Huawei'ye karşı mobilize etmesi, teknolojik rekabetin ittifak politikalarıyla nasıl iç içe geçtiğini ve teknolojik bağımlılığın güvenlik bağımlılığına dönüşme potansiyelini ortaya koymaktadır; bu durum, güç analizi çerçevesinin teknolojik boyutu da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini doğrulamaktadır.

Aynı şekilde devlet destekli siber saldırılar, modern uluslararası ilişkilerde yeni bir çatışma alanı oluşturmuştur (Rid, 2020). Yaygın medya haberlerine göre Rusya, Çin, İran ve Kuzey Kore gibi ülkeler, siber saldırıları bir dış politika aracı olarak kullanmakta ve rakip ülkelerin kritik altyapılarını, kurumlarını ve demokratik süreçlerini hedef almaktadır. Örneğin; Rusya'nın 2016 ABD başkanlık seçimlerine müdahale ettiği iddiaları, siber operasyonların politik süreçleri etkileme potansiyelini göstermiştir (Mueller, 2019). Benzer şekilde İran'ın, Suudi Arabistan'ın Aramco şirketine yönelik siber saldırısı, enerji altyapılarına yönelik tehditleri ortaya koymuştur (Bronk & Tikk-Ringas, 2013). Bu örnekler, siber güvenliğin ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ve devletlerin siber kapasitelerini geliştirerek rekabet avantajı elde etmeye çalıştığını göstermektedir. Bu bulgular, siber alanın Clausewitz'in savaşı politikanın başka araçlarla devamı olarak tanımlamasının dijital çağdaki yeni formunu oluşturduğunu göstermekte ve uluslararası hukukun siber operasyonları düzenleme konusundaki yetersizliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Özellikle siber saldırıların atfedilmesindeki (attribution) güçlükler ve orantılı karşılık verilmesi konusundaki belirsizlikler, bu alanda güç ilişkilerinin hukuki normlardan bağımsız biçimde şekillendiğini ve güçlü devletlerin siber kapasitelerini uluslararası hukuki sınırlamalar olmaksızın kullanabildiğini göstermektedir.

Devletler, siber güvenlik politikaları geliştirerek ulusal çıkarlarını koruma çabasına girmektedir. Ancak bu alandaki güç mücadelesi, siber savaş risklerini artırarak küresel istikrarı tehdit edebilir (Clarke & Knake, 2010). Siber saldırıların atfedilmesi, orantılı yanıt verilmesi ve uluslararası normların oluşturulması konularındaki zorluklar, bu alana özgü güvenlik ikilemlerini derinleştirmektedir. Örneğin; 2010 yılında İran'ın nükleer programını hedef alan Stuxnet saldırısı, siber silahların fiziksel altyapılara ve kritik sistemlere yönelik tehditlerini göstermiştir (Lindsay, 2013). Bu tür saldırılar, uluslararası hukukun siber alandaki belirsizliklerini ve yetersizliklerini ortaya koymaktadır. Siber güvenlik alanında uluslararası normların oluşturulması çabaları, büyük güçlerin çıkar çatışmaları nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Bu durum, güç ilişkile-

rinin teknoloji alanındaki yansımalarını ve uluslararası hukukun güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını göstermektedir. Stuxnet örneği, siber silahların geleneksel askeri operasyonlara alternatif bir güç projeksiyonu aracı haline geldiğini ve devletlerin fiziksel savaş eşiğinin altında kalarak stratejik hedeflerine ulaşabildiğini kanıtlamaktadır. Bu durum, uluslararası hukukun siber alana uyarlanmasıyla yapısal gecikmenin büyük güçlerin lehine bir normatif boşluk yarattığını ve bu boşluğun bilinçli olarak sürdürüldüğünü düşündürmektedir; nitekim büyük güçler, siber alandaki düzenleyici belirsizliğin kendilerine stratejik esneklik sağladığının farkındadır.

Uzay teknolojileri de büyük güçler arasındaki rekabette önemli bir alan haline gelmiştir. ABD, Çin ve Rusya gibi ülkeler, uzay programlarına büyük yatırımlar yapmakta ve bu alanda üstünlük sağlamaya çalışmaktadır (Johnson-Freese, 2016). Uzay; askeri istihbarat, iletişim ve navigasyon sistemleri için kritik öneme sahiptir. Örneğin; GPS sisteminin kontrolü, ABD'ye önemli bir stratejik avantaj sağlamaktadır. Çin'in BeiDou ve Rusya'nın GLONASS navigasyon sistemleri, ABD'nin GPS sistemine alternatif oluşturma çabalarını yansıtmaktadır. Benzer şekilde Hindistan ve Japonya gibi ülkelerin uzay programlarını geliştirme çabaları, bu alandaki rekabetin yayıldığını göstermektedir. Bu örnekler, uzay teknolojilerinin uluslararası güç mücadelesinin yeni bir boyutu haline geldiğini ve teknolojik üstünlüğün güç dengesini etkilediğini ortaya koymaktadır. Uzay rekabeti, Dolman'ın (2002) uzayın stratejik kontrol alanı olarak değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin tezini doğrulamakta ve alternatif navigasyon sistemlerinin geliştirilmesinin aynı zamanda teknolojik bağımsızlık arayışının bir yansıması olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda uzay teknolojileri, nükleer caydırıcılığın ardından devletlerin stratejik üstünlük sağlamak için rekabet ettiği yeni bir alan olarak öne çıkmakta ve gücün geleneksel coğrafi sınırlarının ötesine taşınmasını temsil etmektedir; nitekim Goswami'nin (2018) belirttiği gibi, Çin'in Ay'ın karanlık yüzüne iniş gerçekleştirmesi, uzay rekabetinin sembolik boyutunun stratejik boyutuyla iç içe geçtiğini göstermektedir.

6.6. Kültürel Etki ve Yumuşak Güç Stratejileri

Kültürel diplomasi ve yumuşak güç stratejileri, devletlerin uluslararası imajlarını şekillendirmede önemli rol oynamaktadır (Nye, 2004). Araştırma bulguları, kültürel etkinin bir yumuşak güç kaynağı olduğunu ve devletlerin kültürel diplomasiyi dış politika hedeflerine ulaşmak için kullandığını göstermektedir. Kültürel etki, devletlerin diğer ülkelerdeki kamuoyunu ve elitleri etkileme kapasitesini artırmakta ve dış politika hedeflerine ulaşmada yardımcı olmaktadır. Bu bulgu, çalışmanın H5 hipotezinin —kültürel ve teknolojik üstünlüğün geleneksel güç unsurları-

na kıyasla uluslararası sistemde daha uzun vadeli bir etki oluşturduğu—kültürel boyutunu desteklemektedir. Nitekim Nye’in (1990) yumuşak güç kavramsallaştırması, devletlerin zorlama ve ödüllendirme mekanizmalarının ötesinde, cazibeye dayalı bir güç formu aracılığıyla uluslararası arenada etki oluşturabileceklerini öngörmekte ve bu çalışmanın bulguları, söz konusu öngörünün ampirik geçerliliğini teyit etmektedir.

ABD’nin Hollywood üzerinden küresel kültürü yönlendirmesi veya Güney Kore’nin K-Pop ile dünya çapında etkili olması, yumuşak gücün etkili kullanımına örnek olarak gösterilebilir (Otmazgin, 2008). Hollywood filmleri, Amerikan değerlerini ve yaşam tarzını dünya çapında yaygınlaştırmakta ve ABD’nin küresel imajını şekillendirmektedir. Benzer şekilde, Güney Kore’nin “Hallyu” olarak bilinen kültürel dalgası, ülkenin küresel görünürlüğünü ve etkisini artırmaktadır. K-Pop, K-Drama ve Kore mutfağı gibi kültürel ihracat ürünleri, Güney Kore’nin yumuşak gücünü güçlendirmekte ve ekonomik çıkarlarını desteklemektedir (Elfvig-Hwang, 2013). Bu örnekler, kültürel etkinin bir yumuşak güç kaynağı olarak nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. Hollywood ve Hallyu örnekleri karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, yumuşak gücün yalnızca hegemonik güçlere özgü bir araç olmadığı, orta ölçekli devletlerin de kültürel ihracat stratejileri aracılığıyla uluslararası arenada orantısız bir etki oluşturabilecekleri görülmektedir. Bu durum, Güney Kore örneğinde olduğu gibi, askeri ve ekonomik kapasitesi sınırlı olan devletlerin yumuşak güç stratejileri yoluyla küresel güç hiyerarşisinde görece daha üst bir konuma yükselebileceklerini göstermekte ve güç kavramının çok boyutlu doğasını somutlaştırmaktadır.

Ancak kültürel yayılmanın bazen politik gerilimlere neden olduğu da görülmektedir. Örneğin; Çin’in Konfüçyüs Enstitüleri, bazı Batılı ülkelerde siyasi propaganda aracı olarak eleştirilmiştir (Paradise, 2009). Konfüçyüs Enstitüleri, Çin dilini ve kültürünü dünya çapında yaygınlaştırma amacı taşıırken, bazı ülkelerde Çin hükümetinin siyasi etkisini artırma aracı olarak görülmüştür. Bu durum, kültürel diplomasinin karmaşık doğasını ve yumuşak güç stratejilerinin potansiyel sınırlarını göstermektedir. Kültürel diplomasisi, hedef ülkelerin algılarına ve politik bağlama göre farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle, devletlerin yumuşak güç stratejilerini etkin bir şekilde uygulamaları için hedef ülkelerin kültürel ve politik özelliklerini dikkate almaları gerekmektedir. Konfüçyüs Enstitüleri örneği, yumuşak gücün etkinliğinin alıcı tarafın algısına doğrudan bağlı olduğunu ve devlet destekli kültürel diplomasinin güvenilirlik sorunu ile karşı karşıya kalabileceğini ortaya koymaktadır; nitekim Melissen’in (2005) belirttiği gibi, kamuoyu diplomasisinin başarısı, mesajın kaynağının bağımsızlığına ve samimiyetine ilişkin algıyla doğru orantılıdır. Bu bağlamda Türkiye’nin Yunus Emre Enstitüleri ve TRT World

gibi kurumlar aracılığıyla yürüttüğü kültürel diplomasi girişimleri de (Huijgh & Warlick, 2016) benzer fırsatlar ve sınırlılıklarla karşı karşıya-
dır; yumuşak güç stratejilerinin sert güç uygulamalarıyla çelişmesi duru-
munda, kültürel diplomasinin etkisinin önemli ölçüde azalabileceği göz
önünde bulundurulmalıdır.

Medya ve propaganda, yumuşak güç stratejilerinin önemli unsurları-
dır. Devletler, uluslararası medya kuruluşları aracılığıyla küresel kamuoyu-
yunu etkileme ve kendi bakış açılarını yaygınlaştırma çabasına girmektedir
(Nye, 2019). Örneğin; Rusya'nın RT ve Sputnik gibi medya kuruluşları,
Batı medyasına alternatif bir bakış açısı sunma ve Rusya'nın dış politika
hedeflerini destekleme amacı taşımaktadır. Benzer şekilde Çin'in CGTN
ve Xinhua gibi medya kuruluşları, Çin'in küresel imajını şekillendirme ve
"Çin Rüyası" söylemini yaygınlaştırma çabasını yansıtmaktadır (Zhang,
2017). Bu örnekler, medyanın ve propagandanın yumuşak güç stratejile-
rindeki rolünü ve devletlerin kamuoyu diplomasisine verdikleri önemi
göstermektedir. Devlet destekli medya kuruluşlarının yaygınlaşması,
Entman'ın (2004) çerçeveleme teorisi bağlamında değerlendirildiğinde,
devletlerin uluslararası olayları kendi perspektiflerinden çerçeveleyerek
küresel algıları şekillendirme ve alternatif söylemleri marjinalleştirme
kapasitesine sahip olduğu görülmektedir. Ancak dijitalleşme çağında
sosyal medya platformlarının yükselişi, devlet merkezli medya kontrolü-
nü zayıflatmakta ve Castells'in (2008) ağ toplumu kavramı çerçevesinde
bireylerin ve toplumsal hareketlerin bilgi akışı üzerindeki etkisini artır-
maktadır; bu durum, Howard ve Hussain'in (2013) Arap Baharı sürecin-
de sosyal medyanın dönüştürücü rolüne ilişkin tespitlerini doğrulamak-
ta ve yumuşak güç stratejilerinin devlet dışı aktörler tarafından da etkin
biçimde kullanılabildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yumuşak güç
mücadelesi, artık yalnızca devletlerarası bir rekabet alanı olmaktan çık-
mış; sivil toplum kuruluşları, medya platformları ve bireysel aktörlerin de
etkin rol oynadığı çok aktörlü bir güç alanına dönüşmüştür.

6.7. Uluslararası Örgütlerin Etkinliği ve Sınırlamaları

Uluslararası örgütler, küresel istikrarın sağlanmasında önemli bir rol
oynarken, büyük güçlerin çıkarlarına hizmet ettikleri eleştirilerine de
maruz kalmaktadırlar (Barnett & Finnemore, 2004). Araştırma bulgu-
ları, uluslararası örgütlerin etkinliğinin büyük ölçüde güçlü devletlerin
desteğine bağlı olduğunu ve bu örgütlerin karar alma mekanizmalarının
genellikle güç ilişkilerini yansıttığını göstermektedir. Bu durum, ulus-
lararası örgütlerin güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını, aksine bu
ilişkilerin bir yansıması olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, realist
teorinin uluslararası örgütleri devletlerin güç projeksiyonlarının araçları
olarak değerlendiren yaklaşımıyla uyumlu olmakla birlikte; liberal ku-

rumşalcı perspektifin örgütlerin devlet davranışlarını kısıtlama kapasitesine sahip olduğuna ilişkin argümanını tamamen reddetmemektedir. Nitekim uluslararası örgütler, güçlü devletlerin çıkarlarını yansıtmakla birlikte, aynı zamanda normlar oluşturma, bilgi üretme ve meşruiyet sağlama işlevleri aracılığıyla uluslararası ilişkilerin kurallarını belirleme sürecine katkıda bulunmaktadır; ancak bu işlevlerin etkinliği, nihayetinde güç dağılımına bağlı kalmaktadır (Finnemore & Toope, 2001).

IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, ekonomik kalkınmayı destekleme misyonuna sahip olsa da bu kuruluşların politikaları genellikle Batılı devletlerin çıkarlarını yansıtmaktadır (Stiglitz, 2002). IMF'nin karar alma mekanizmasında ABD ve Avrupa ülkeleri daha fazla oy hakkına sahiptir ve bu ülkeler IMF politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebilmektedir. Örneğin; IMF'nin yapısal uyum programları, genellikle neo-liberal ekonomik politikaları teşvik etmekte ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik politikalarını Batılı modellere uygun hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu durum, uluslararası finans kuruluşlarının güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu ve büyük güçlerin çıkarlarına hizmet eden araçlar olduğunu göstermektedir. Woods'un (2006) belirttiği gibi, IMF ve Dünya Bankası'ndaki oy ağırlığı sistemi, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan güç hiyerarşisinin ekonomik kurumsallaşmış biçimini temsil etmekte ve bu yapının günümüz güç dengeleriyle uyumsuzluğu kurumsal meşruiyet krizine yol açmaktadır. Ayrıca yapısal uyum programlarının gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal sonuçları, Blyth'in (2013) kemer sıkma politikalarının tehlikeli bir ideoloji olduğuna ilişkin eleştirisiyle örtüşmekte ve uluslararası finans kuruluşlarının normatif tarafsızlık iddialarını zayıflatmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası ekonomik yönetim mekanizmalarının güç asimetrilerini yeniden üreten yapısal araçlar olarak işlev gördüğü ve çalışmanın H1 hipotezinin ekonomik boyutunu desteklediği değerlendirilmektedir.

Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yapısı, büyük güçlerin veto yetkisi nedeniyle sıkça eleştirilmektedir. Küresel yönetişimin daha kapsayıcı bir modele evrilmesi gerekliliği giderek daha fazla tartışılmaktadır (Thakur, 2016). BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin (ABD, Rusya, Çin, Fransa ve Birleşik Krallık) veto yetkisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası güç dengelerini yansıtmakta ve bu ülkelerin çıkarlarını korumaktadır. Bu yapı; uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden krizlere etkili yanıt verilmesini engelleyebilmektedir. Örneğin; Suriye iç savaşı sırasında Rusya ve Çin'in veto yetkileri, uluslararası toplumun etkili müdahale kararları almasını engellemiştir (Lynch, 2014). Bu durum, BM'nin etkinliğinin büyük güçlerin çıkar çatışmalarına bağlı olduğunu ve uluslararası örgütlerin güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Güvenlik Konseyi'nin yapısal reformu tartışmaları, ulus-

lararası yönetim mekanizmalarının değişen güç dengelerine uyum sağlama kapasitesinin sınırlılığını ortaya koymaktadır; nitekim 1945'te oluşturulan kurumsal yapının, Almanya, Japonya, Hindistan ve Brezilya gibi yükselen güçlerin küresel yönetimdeki rollerini yansıtmadığı açıkça görülmektedir. Bu kurumsal katılık, uluslararası örgütlerin güç ilişkilerini düzenleme kapasitesini sınırlayan bir faktör olarak işlev görmek ve uluslararası hukukun etkinliğinin yapısal koşullarla belirlendiğini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Bununla birlikte yükselen güçler, mevcut uluslararası örgütlerin reformunu talep etmekte veya alternatif kurumlar oluşturmaya çalışmaktadır. Örneğin; mevcut üyeler içinde başat konumdaki BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika), Yeni Kalkınma Bankası'nı kurarak IMF ve Dünya Bankası'na alternatif bir finansman kaynağı oluşturmuştur (Cooper & Farooq, 2015). Benzer şekilde Çin'in Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) girişimi, Asya Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası'na alternatif bir finansman modeli sunmaktadır. Bu girişimler, yükselen güçlerin mevcut uluslararası örgütlere meydan okuma ve kendi çıkarlarını koruyacak alternatif kurumlar oluşturma çabasını yansıtmaktadır. Bu durum, uluslararası örgütlerin güç ilişkilerinin bir alanı haline geldiğini ve değişen güç dengelerinin yeni kurumsal yapıları şekillendirdiğini göstermektedir. Yeni Kalkınma Bankası ve AIIB gibi alternatif kurumsal yapılanmaların ortaya çıkışı, Ikenberry'nin (2001) liberal uluslararası düzenin sürdürülebilirliğine ilişkin iyimser tezini sorgulamakta ve uluslararası kurumsal mimarinin çok kutuplu bir yapıya doğru evrilme sürecinde olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda alternatif kurumlar, mevcut hegemonik düzene bir meydan okuma olarak değerlendirilebileceği gibi, aynı zamanda yükselen güçlerin uluslararası sisteme entegrasyonunun yeni bir biçimi olarak yorumlanabilir; nitekim bu kurumlar, mevcut Bretton Woods sisteminin temel prensiplerinden tamamen kopuş yerine, karar alma mekanizmalarındaki temsil adaletini sağlama arayışını yansıtmaktadır. Dolayısıyla uluslararası örgütler alanındaki bu dönüşüm, güç ilişkilerinin kurumsal yapıları hem şekillendirdiğini hem de bu yapılar tarafından kısmen kısıtlandığını gösteren dinamik bir karşılıklı etkileşim sürecini temsil etmektedir.

6.8. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin farklı yönleri ele alınmıştır. Devletler; siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel unsurları kullanarak uluslararası sistemde etkilerini artırmaya çalışmaktadırlar. Araştırma bulguları, uluslararası hukukun güç ilişkilerinin bir yansıması olduğunu ve nihai belirleyici faktörün güç olduğunu desteklemektedir. Uluslararası hukuk normları ve kurumlar, güçlü devletlerin çıkarlarını

yansıtmakta ve bu devletler tarafından uluslararası arenada bir güç aracı olarak kullanılmaktadır (Krasner, 1999). Bu değerlendirme, çalışmanın beş hipotezinin tümünün farklı düzeylerde desteklendiğini ortaya koymaktadır: H1, veto mekanizması ve uluslararası mahkeme kararlarının seçiciliği üzerinden; H3, ekonomik bağımlılık ve yaptırım örnekleri aracılığıyla; H4, NATO, BRICS ve Kuşak ve Yol Girişimi analizleri yoluyla; H5 ise teknolojik rekabet ve kültürel diplomasi bulguları çerçevesinde doğrulanmıştır.

Güç mücadelesi, yalnızca devletlerarasındaki askeri rekabetle sınırlı kalmamış, aynı zamanda ekonomik bağımlılıklar, teknolojik gelişmeler ve kültürel etkileşimler üzerinden şekillenmiştir (Keohane & Nye, 1977). Küreselleşmenin etkisiyle güç unsurlarının çeşitlenmesi, devletlerin stratejik önceliklerini değiştirmiştir. Ekonomik bağımlılıklar, güç ilişkilerinde asimetrik bir etki oluşturarak zayıf devletleri güçlü devletlere daha bağımlı hale getirmiştir. Enerji güvenliği, ticaret politikaları ve finansal yaptırımlar devletlerin dış politika araçları olarak öne çıkmıştır (Kirshner, 2006). Bu çerçevede güç kavramının geleneksel askeri-ekonomik ikili tanımının ötesine geçilerek, teknolojik, kültürel, dijital ve çevresel boyutları da kapsayan çok katmanlı bir analitik çerçevenin benimsenmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim Nye'in (2011) akıllı güç kavramı, bu çok boyutlu güç anlayışını en iyi yansıtan teorik çerçevelerden biri olarak öne çıkmakta ve çalışmanın bulgularıyla tutarlı bir bütünleştirici perspektif sunmaktadır.

Teknolojik gelişmeler, özellikle yapay zekâ ve siber güvenlik alanında yeni nesil güç dengelerini oluşturmuştur (Kello, 2013). Dijitalleşmenin hızlanmasıyla birlikte, büyük teknoloji şirketleri uluslararası aktörler haline gelmiş ve devletlerin politikalarını doğrudan etkilemeye başlamıştır (Zuboff, 2019). Siber güvenlik, devletlerin ulusal güvenlik stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve siber alandaki üstünlük, uluslararası rekabette önemli bir avantaj sağlar hale gelmiştir. Bu bağlamda büyük teknoloji şirketlerinin devlet dışı aktörler olarak uluslararası güç mücadelesindeki artan rolü, geleneksel devlet merkezli güç analizlerinin yetersiz kaldığına işaret etmekte ve uluslararası ilişkiler teorisinin devlet dışı aktörleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle Google, Meta ve Huawei gibi şirketlerin veri kontrolü, dijital alt-yapı hakimiyeti ve yapay zekâ geliştirme kapasiteleri, bu aktörlerin bazı devletlerden daha fazla yapısal güce sahip olabildiğini ortaya koymakta ve Strange'in (1988) yapısal güç kavramının günümüzdeki geçerliliğini bir kez daha teyit etmektedir.

Ekonomik faktörler, uluslararası güç mücadelelerinde belirleyici olmaya devam etmektedir. Küresel ekonomik düzen büyük güçlerin ticaret

politikaları, finansal yaptırımlar ve enerji bağımlılığı gibi unsurlar üzerinden şekillendirilmektedir (Gilpin, 1981). Özellikle Çin ve ABD arasındaki ticaret savaşı, ekonomik gücün nasıl bir dış politika aracı olarak kullanıldığını göstermektedir (Evenett, 2019). Bu ticaret savaşı, Allison'un (2017) Thucydides Tuzağı kavramsallaştırması çerçevesinde değerlendirildiğinde, ABD-Çin rekabetinin yalnızca ekonomik boyutla sınırlı kalmayıp, teknolojik, askeri ve normatif boyutları da kapsayan kapsamlı bir hegemonik mücadelenin parçası olduğu görülmektedir.

Uluslararası örgütlerin etkinliği, güç dağılımındaki adaletsizlikler nedeniyle tartışmalı hale gelmiştir. BM, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar küresel düzeni koruma amacı taşıırken, büyük güçlerin etkisi altında kaldıkları yönündeki eleştiriler giderek artmaktadır (Barnett & Finnemore, 2004). Bu nedenle, uluslararası yönetim mekanizmalarının reform edilmesi gerektiği yönünde çağrılar sıklaşmaktadır (Thakur, 2016). Uluslararası yönetim reformu tartışmaları, mevcut kurumsal yapıların güç dengelerindeki değişimlere uyum sağlama kapasitesinin sınırlı olduğunu ve bu yapısal ataletten küresel işbirliğini zayıflatıldığını ortaya koymaktadır. Nitekim Mearsheimer'ın (2019) liberal uluslararası düzenin başarısızlığa mahkûm olduğuna ilişkin argümanı, mevcut kurumsal yapıların değişen güç dengelerini yansıtmadığı sürece meşruiyet ve etkinlik krizinden kurtulamayacağına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, güç kavramı dinamik ve çok boyutlu bir yapı sergilemektedir. Devletlerin uluslararası ilişkilerde etkinliğini artırma çabaları, geleneksel askeri güç anlayışının ötesine geçerek ekonomik, diplomatik ve teknolojik boyutları da içeren geniş bir perspektife evrilmiştir. Gelecekte uluslararası sistemin nasıl evrileceği, büyük güçlerin stratejik hamlelerine ve küresel yönetimde yapılacak reformlara bağlı olacaktır. Bu tartışma bölümünün genel değerlendirmesi, uluslararası ilişkilerde nihai belirleyici unsurun güç olduğu ve uluslararası hukukun bu güç ilişkilerinin bir yansıması niteliğinde olduğu şeklindeki temel tezi güçlü biçimde desteklemektedir; ancak bu tespit, uluslararası hukukun tamamen işlevsiz olduğu anlamına gelmemekte, aksine hukukun güç ilişkilerinin meşrulaştırılması, kurumsallaştırılması ve yeniden üretilmesinde kritik bir araç olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Daha bütünleştirici bir perspektiften bakıldığında, uluslararası hukuk ile güç ilişkileri arasındaki etkileşim tek yönlü bir determinizm olarak değil, karşılıklı bir kurucu ilişki olarak anlaşılmalıdır: Güç, hukuku şekillendirmekte; ancak hukuk da güç kullanımının sınırlarını, maliyetlerini ve meşruiyet koşullarını belirleyerek güç ilişkilerini yapısal olarak etkilemektedir. Bu karşılıklı kurucu ilişkinin tam olarak anlaşılması, geleceğin uluslararası sisteminde daha adil ve etkili bir küresel yönetim mekanizmasının tasarlanması açısından hem teorik hem de pratik düzeyde kritik öneme sahiptir.

7. SONUÇ

Bu çalışmada, uluslararası ilişkilerde gücün belirleyici bir faktör olduğu ve çeşitli boyutlarıyla ele alındığı analiz edilmiştir. Bu analiz; realist, liberal ve konstrüktivist kuramsal perspektiflerden hareketle, güç kavramının uluslararası sistemdeki yapısal işlevini ve bu işlevin tarihsel süreç içindeki dönüşümünü kapsamlı bir biçimde ortaya koymayı amaçlamıştır. Güç kavramı yalnızca askeri ve ekonomik kapasite ile sınırlı kalmayıp; diplomatik yetenek, teknolojik üstünlük ve kültürel nüfuz gibi unsurlar üzerinden de şekillenmektedir (Nye, 2004). Nitekim Nye'in (2011) akıllı güç (smart power) kavramsallaştırması, sert ve yumuşak güç unsurlarının stratejik bütünleşmesinin devletlerin uluslararası etkinliklerini belirleyen temel bir dinamik olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, büyük güçlerin uluslararası normları ve kuralları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiğini ve güç dengesinin küresel siyasette belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Mearsheimer'in (2001) saldırgan realizm çerçevesinde ileri sürdüğü, devletlerin anarşik uluslararası sistemde güç maksimizasyonunu temel hedef olarak benimsedikleri argümanı ile doğrudan örtüşmektedir. Uluslararası hukuk, gücün bir yansıması olarak karşımıza çıkmakta ve güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda araştırma bulguları, Krasner'in (1999) uluslararası normların hegemonik güçlerin tercihlerini yansıttığı yönündeki tezini ampirik düzeyde desteklemektedir.

Çalışmada test edilen hipotezler bağlamında değerlendirildiğinde, elde edilen bulgular şu sonuçlara işaret etmektedir: H1 hipotezi büyük ölçüde desteklenmiştir; güçlü devletlerin uluslararası hukuk normlarını kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayabildikleri ve seçici bir biçimde uyguladıkları, BM Güvenlik Konseyi veto mekanizması, ABD'nin Irak müdahalesi ve Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik eylemleri gibi tarihsel örneklerle somutlaştırılmıştır (Hurd, 2007; Goldsmith & Posner, 2005). H2 hipotezi kısmen desteklenmiştir; otoriter rejimlerin dış politikalarını ağırlıklı olarak güç odaklı yaklaşımlarla şekillendirdikleri gözlemlenirken, demokratik rejimlerin de ulusal çıkarları gerektirdiğinde güç politikalarına başvurdukları tespit edilmiştir (Doyle, 1986; Russett, 1993). H3 hipotezi desteklenmiştir; ekonomik bağımlılıkların güç ilişkilerinde belirgin bir asimetri oluşturduğu ve zayıf devletleri güçlü devletlere karşı yapısal olarak dezavantajlı bir konuma yerleştirdiği, özellikle enerji bağımlılığı ve finansal yaptırımlar bağlamında ortaya konmuştur (Wallerstein, 1974; Kirshner, 2006).

Uluslararası hukuk, güç mücadelesinde bir denge mekanizması olarak sunulsa da büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda esnetilebildiği gözlemlenmiştir (Keohane, 1984). Özellikle Koskenniemi'nin (2005) ulusla-

rarası hukukun güç asimetrisini yeniden üreten bir normatif yapı olduğuna dair eleştirel perspektifi, çalışmanın bulguları ışığında ampirik geçerlilik kazanmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto mekanizması, bu durumun en somut göstergesidir; beş daimi üyenin bu yetkiyi stratejik olarak kullanması, uluslararası hukukun evrensel ve tarafsız olduğu iddiasını temelden sarsmaktadır (Hurd, 2007). Ekonomik bağımlılıklar, güç ilişkilerinde asimetrik bir etki oluşturarak zayıf devletleri güçlü devletlere daha bağımlı hale getirmiştir. Bu asimetrik bağımlılık yapısı, yalnızca ikili ilişkiler düzeyinde değil, küresel tedarik zincirleri, doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası finans kuruluşlarının karar alma mekanizmalarındaki temsil adaletsizlikleri gibi yapısal boyutlarda da kendini göstermektedir (Strange, 1988; Woods, 2006). Enerji güvenliği, ticaret politikaları ve finansal yaptırımlar devletlerin dış politika araçları olarak öne çıkmıştır (Kirshner, 2006). Nitekim ABD'nin İran'a yönelik kapsamlı ekonomik yaptırımları ve Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi aracılığıyla oluşturduğu ekonomik bağımlılık ağları, ekonomik gücün dış politika aracı olarak nasıl araçsallaştırıldığının çağdaş örnekleri olarak değerlendirilmektedir (Ikenberry, 2011; Zhao, 2019).

Teknolojik gelişmeler, özellikle yapay zekâ ve siber güvenlik alanında yeni nesil güç dengelerini oluşturmuştur (Kello, 2013). Bu bağlamda çalışmanın bulguları, H5 hipotezini destekler niteliktedir; kültürel ve teknolojik üstünlüğün geleneksel güç unsurlarına kıyasla uluslararası sistemde daha uzun vadeli ve yapısal bir etki oluşturduğu, özellikle yapay zekâ, 5G altyapısı ve siber güvenlik kapasitelerindeki küresel rekabet dinamikleri aracılığıyla somutlaşmaktadır (Singer & Friedman, 2014; Lee, 2018). Dijitalleşmenin hızlanmasıyla birlikte, büyük teknoloji şirketleri uluslararası aktörler haline gelmiş ve devletlerin politikalarını doğrudan etkilemeye başlamıştır (Zuboff, 2019). Bu durum, uluslararası ilişkilerde geleneksel devlet merkezli güç analizlerinin ötesine geçen, devlet dışı aktörlerin sistemik etkisini de kapsayan çok katmanlı bir analitik çerçevenin zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Siber güvenlik, devletlerin ulusal güvenlik stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve siber alandaki üstünlük, uluslararası rekabette önemli bir avantaj sağlar hale gelmiştir. Nitekim Rusya'nın 2016 ABD başkanlık seçimlerine yönelik siber müdahale iddiaları ve Çin'in kapsamlı siber casusluk faaliyetleri, dijital alanın artık konvansiyonel güç projeksiyonu kadar stratejik öneme sahip olduğunu açıkça göstermektedir (Rid, 2020; Mueller, 2019; Lindsay, 2015).

Ekonomik faktörler, uluslararası güç mücadelelerinde belirleyici olmaya devam etmektedir. Küresel ekonomik düzen büyük güçlerin ticaret politikaları, finansal yaptırımlar ve enerji bağımlılığı gibi unsurlar üzerinden şekillendirilmektedir (Gilpin, 1981). Bu çerçevede Gilpin'in hegemonik istikrar teorisinin temel varsayımları, günümüz küresel ekonomik

düzeninde de geçerliliğini korumakta; hegemonik güçlerin uluslararası ekonomik kuralları belirleme ve bu kuralların uygulanmasını sağlama kapasiteleri, küresel yönetişimin temel dinamiği olmaya devam etmektedir. Özellikle Çin ve ABD arasındaki ticaret savaşı, ekonomik gücün nasıl bir dış politika aracı olarak kullanıldığını göstermektedir (Evenett, 2019). Bu rekabet, yalnızca ticaret dengesizlikleriyle sınırlı kalmayıp teknoloji transferi kısıtlamaları, yarı iletken tedarik zincirlerinin kontrolü ve dijital ekonomi standartlarının belirlenmesi gibi stratejik boyutlara evrilmiş olup, ekonomik gücün çok boyutlu doğasını somutlaştırmaktadır.

H4 hipotezi de çalışma bulguları tarafından desteklenmiştir; ittifak sistemlerinin güç dağılımını belirleyen temel faktörlerden biri olduğu ve güçlü devletlerin bu ittifakları yönlendirme kapasitesine sahip oldukları, NATO'nun genişleme politikası, QUAD ve AUKUS gibi yeni güvenlik mimarileri ile Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesindeki ekonomik ittifak ağları üzerinden doğrulanmıştır (Walt, 1987; Medcalf, 2020; Ikenberry, 2011). Uluslararası örgütlerin etkinliği, güç dağılımındaki adaletsizlikler nedeniyle tartışmalı hale gelmiştir. BM, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar küresel düzeni koruma amacı taşıırken, büyük güçlerin etkisi altında kaldıkları yönündeki eleştiriler giderek artmaktadır (Barnett & Finnemore, 2004). Bu eleştiriler, özellikle küresel Güney ülkelerinin uluslararası yönetim mekanizmalarındaki temsil yetersizliği ve karar alma süreçlerindeki asimetrik oy dağılımı gibi yapısal sorunlara dikkat çekmektedir (Woods, 2006; Thakur, 2016). Bu nedenle, uluslararası yönetim mekanizmalarının reform edilmesi gerektiği yönünde çağrılar sıklıkla artmaktadır (Thakur, 2016). Ancak paradoksal bir biçimde, bu reform çağrılarının hayata geçirilmesi de yine mevcut güç yapılarının izin verdiği ölçüde mümkün olmakta; bu durum, uluslararası sistemdeki güç ilişkilerinin kendi kendini yeniden üreten döngüsel yapısını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın kuramsal katkıları değerlendirildiğinde, elde edilen bulgular uluslararası ilişkiler literatürüne birçok açıdan katkı sunmaktadır. İlk olarak, çalışma güç kavramının çok boyutlu doğasını askeri, ekonomik, teknolojik, diplomatik ve kültürel unsurları bütünleştiren kapsamlı bir analitik çerçeve içinde ele alarak, tek boyutlu güç analizlerinin yetersizliğini ortaya koymuştur. İkinci olarak, uluslararası hukukun güç ilişkilerinden bağımsız bir normatif düzen olmadığını, aksine hegemonik güç yapılarının bir yansıması ve aracı olduğunu sistematik bir biçimde göstererek, realist kuramın temel varsayımlarını ampirik düzeyde desteklemiştir (Goldsmith & Posner, 2005; Koskeniemi, 2005). Üçüncü olarak, siber güvenlik, yapay zekâ ve dijital ekonomi gibi yeni güç alanlarının geleneksel güç unsurlarıyla etkileşimini analiz ederek, uluslararası

sı ilişkiler teorisinde teknoloji merkezli bir güç kavramsallaştırmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak, güç kavramı dinamik ve çok boyutlu bir yapı sergilemektedir. Devletlerin uluslararası ilişkilerde etkinliğini artırma çabaları, geleneksel askeri güç anlayışının ötesine geçerek ekonomik, diplomatik ve teknolojik boyutları da içeren geniş bir perspektife evrilmiştir. Bu evrilme, uluslararası ilişkiler disiplininde güç kavramının statik bir değişken olarak değil, tarihsel bağlama, teknolojik dönüşümlere ve küresel yönetim yapılarındaki değişimlere bağlı olarak sürekli yeniden tanımlanan dinamik bir olgu olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelecekte uluslararası sistemin nasıl evrileceği, büyük güçlerin stratejik hamlelerine ve küresel yönetimde yapılacak reformlara bağlı olacaktır. Özellikle ABD-Çin stratejik rekabetinin derinleşmesi, Rusya-Ukrayna savaşının küresel güvenlik mimarisini yeniden şekillendirmesi ve Avrupa Birliği'nin stratejik özerklik arayışı gibi güncel gelişmeler, uluslararası güç dengelerinin önümüzdeki dönemde köklü bir dönüşüm geçireceğine işaret etmektedir (Allison, 2017; Mearsheimer, 2014).

Çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır ve bu sınırlılıkların açıkça belirtilmesi, araştırmanın bilimsel şeffaflığı açısından önem taşımaktadır. Öncelikle, araştırmanın nitel yöntemlere dayalı olması, bulguların genellenebilirliğini belirli ölçüde sınırlandırmaktadır; bu durum, araştırmacının yorumsal çerçevesinin analiz sürecine kaçınılmaz olarak yansması riskini beraberinde getirmektedir (Denzin & Lincoln, 2011). İkinci olarak, devletlerin gizli diplomatik belgelerine ve istihbarat verilerine erişimin mümkün olmaması, güç ilişkilerinin görünmeyen boyutlarının tam olarak analiz edilmesini kısıtlamıştır. Üçüncü olarak, araştırmanın kapsamı büyük güçlerin uluslararası sistemdeki rolüyle sınırlı tutulmuş olup, bölgesel aktörlerin ve yükselen güçlerin dinamikleri ayrıntılı olarak ele alınamamıştır. Son olarak, uluslararası ilişkilerin dinamik yapısı gereği, çalışmanın bulgularının zaman içinde değişen küresel koşullar çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerekebilecektir.

Bu sınırlılıklar ışığında, gelecekte yapılacak araştırmalar için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır: Birinci olarak, güç kavramının çok boyutlu yapısını nicel göstergelerle ölçümleyen karma yöntem araştırmalarının tasarlanması, bulguların genellenebilirliğini artıracak ve kuramsal argümanların ampirik sağlamlığını güçlendirecektir. İkinci olarak, bölgesel güç dinamiklerini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar, uluslararası sistemdeki güç dağılımının alt-sistemik boyutlarının anlaşılmasına katkı sunacaktır; bu bağlamda Hindistan, Brezilya, Türkiye ve Güney Afrika gibi yükselen güçlerin bölgesel ve küresel düzeydeki güç projeksiyonları ayrı araştırma konuları olarak ele alınabilir (Hurrell, 2006).

Üçüncü olarak, yapay zekâ, kuantum bilişim ve uzay teknolojileri gibi yeni nesil güç unsurlarının uluslararası güç dengeleri üzerindeki etkisini derinlemesine analiz eden çalışmalar, disiplinin kuramsal çerçevesinin güncellenmesine önemli katkılar sağlayacaktır (Singer & Friedman, 2014; Johnson-Freese, 2016). Dördüncü olarak, iklim değişikliği, pandemiler ve küresel göç gibi sınır aşan sorunların güç ilişkilerini nasıl yeniden yapılandırdığını inceleyen araştırmalar, geleneksel güç analizlerini tamamlayıcı nitelikte olacaktır (Falkner, 2016; Barnett & Duvall, 2005). Beşinci olarak, uluslararası hukukun güç ilişkilerinden bağımsızlaşma potansiyelini ve bu potansiyelin gerçekleşme koşullarını normatif ve ampirik düzeyde ele alan çalışmalar, uluslararası hukuk ile güç ilişkileri arasındaki karmaşık etkileşimin daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunacaktır (Finnemore & Toope, 2001; Slaughter, 2004).

Bu çalışma, uluslararası ilişkilerde güç kavramının çok boyutlu yapısını vurgulamış ve gücün farklı unsurlarının devletlerarası ilişkileri nasıl şekillendirdiğini analiz etmiştir. Araştırma, uluslararası hukukun güç ilişkilerinin bir yansıması olduğu ve güçlü devletlerin bu hukuki çerçeveyi kendi stratejik çıkarları doğrultusunda araçsallaştırdıkları temel argümanını, çok katmanlı bir analitik perspektifle desteklemiştir. Gelecekte güç mücadelesinin yeni alanlara yayılacağı ve daha karmaşık hale geleceği öngörülmektedir. Özellikle dijital egemenlik, uzay hâkimiyeti, yapay zekâ yönetimi ve biyoteknoloji gibi alanların, yirmi birinci yüzyılın güç mücadelesinin yeni cepheleri olarak şekilleneceği ve bu alanlarda üstünlük sağlayan devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını pekiştireceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle, uluslararası ilişkiler teorisinde ve pratiğinde güç analizlerinin merkezi bir yer tutmaya devam edeceği düşünülmektedir. Sonuç itibarıyla bu çalışma, uluslararası ilişkilerde nihai belirleyici unsurun güç olduğu ve uluslararası hukukun bu güç ilişkilerinin hem bir ürünü hem de bir aracı olarak işlev gördüğü tezini, kapsamlı bir kuramsal ve ampirik çerçeve içinde ortaya koyarak, disiplinin temel tartışmalarına anlamlı bir katkı sunmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda çalışma, politika yapıcılar, akademisyenler ve uluslararası hukuk pratisyenleri için güç dinamiklerinin uluslararası normları nasıl şekillendirdiğine dair bütünlük bir analitik perspektif sunmakta ve gelecekteki araştırmalar için sağlam bir kuramsal zemin oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbott, K. W., & Snidal, D. (2000). Hard and soft law in international governance. *International Organization*, 54(3), 421–456.
- Acharya, A. (2004). How ideas spread: Whose norms matter? Norm localization and institutional change in Asian regionalism. *International Organization*, 58(2), 239–275.
- Adesina, O. S. (2022, February 9). Africa and the future of digital diplomacy. Brookings Institution. *[Orişinal makaledeki "Brookings Institution. (2022). The future of international diplomacy in a multipolar world" sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]*
- Akçay, B. (2013). Küreselleşme ve uluslararası finans. Ekin Yayınları.
- Allison, G. (2014). Russia, Ukraine and U.S. national interests. *The National Interest*, 29.
- Allison, G. (2017). Destined for war: Can America and China escape Thucydides's trap? Houghton Mifflin Harcourt.
- Allison, R. (2018). The Russo-Georgian war in August 2008. In R. Sakwa & A. Hale (Eds.), *Russia and Eurasia* (pp. 178–191). Routledge.
- Arquilla, J., & Ronfeldt, D. (1996). The advent of netwar. RAND Corporation. *[Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak]*
- Babbie, E. (2020). *The practice of social research* (15th ed.). Cengage Learning.
- Barnett, M., & Duvall, R. (2005). Power in international politics. *International Organization*, 59(1), 39–75.
- Barnett, M., & Finnemore, M. (2004). *Rules for the world: International organizations in global politics*. Cornell University Press.
- Bennett, A., & Elman, C. (2007). Case study methods in the international relations subfield. *Comparative Political Studies*, 40(2), 170–195.
- Bieler, A., & Morton, A. D. (2004). A critical theory route to hegemony, world order and historical change: Neo-Gramscian perspectives in international relations. *Capital & Class*, 28(1), 85–113.
- Biermann, F., & Pattberg, P. (2008). Global environmental governance: Taking stock, moving forward. *Annual Review of Environment and Resources*, 33, 277–294.
- Blyth, M. (2013). *Austerity: The history of a dangerous idea*. Oxford University Press.
- Bob, C. (2005). *The marketing of rebellion: Insurgents, media, and international activism*. Cambridge University Press.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage Publications.
- Brands, H. (2016). *Making the unipolar moment: U.S. foreign policy and the rise of the post-Cold War order*. Cornell University Press.

- Breslin, S. (2013). *China and the global political economy*. Palgrave Macmillan.
- Bronk, C., & Tikk-Ringas, E. (2013). The cyber attack on Saudi Aramco. *Survival*, 55(2), 81–96.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods* (6th ed.). Oxford University Press.
- Bueno de Mesquita, B., Smith, A., Siverson, R. M., & Morrow, J. D. (1999). An institutional explanation of the democratic peace. *American Political Science Review*, 93(4), 791–807.
- Bunde, T., Eisentraut, S., Knapp, N., Carr, R., Hammelehle, J., Kump, I., Miehe, L., & Mudie-Mantz, A. (2022). Munich Security Report 2022: Turning the tide—Unlearning helplessness. Munich Security Conference. [Original makaledeki “BBC News. (2022). *Global power shifts and the new world order*” sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]
- Burges, S. W. (2015). Revisiting consensual hegemony: Brazilian regional leadership in question. *International Politics*, 52(2), 193–207.
- Burnham, P., Gilland, K., Grant, W., & Layton-Henry, Z. (2008). *Research methods in politics* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Byman, D., & Waxman, M. (2002). *The dynamics of coercion: American foreign policy and the limits of military might*. Cambridge University Press.
- Cardoso, F. H., & Faletto, E. (1979). *Dependency and development in Latin America*. University of California Press.
- Cascão, A. E. (2009). Changing power relations in the Nile river basin: Unilateralism vs. cooperation? *Water Alternatives*, 2(2), 245–268.
- Castells, M. (2008). The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 78–93.
- Cha, V. D. (2012). *The impossible state: North Korea, past and future*. Ecco.
- Checkel, J. T. (1998). The constructivist turn in international relations theory. *World Politics*, 50(2), 324–348.
- Chomsky, N. (2006). *Failed states: The abuse of power and the assault on democracy*. Metropolitan Books.
- Clarke, K. M. (2019). *Affective justice: The International Criminal Court and the Pan-Africanist pushback*. Duke University Press.
- Clarke, R. A., & Knake, R. K. (2010). *Cyber war: The next threat to national security and what to do about it*. Ecco.
- Cooper, A. F., & Farooq, A. B. (2015). Testing the club dynamics of the BRICS: The New Development Bank from conception to establishment. *International Organizations Research Journal*, 10(2), 32–44.
- Cox, R. W. (1981). Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory. *Millennium*, 10(2), 126–155.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Sage Publications.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). Sage Publications.

- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2017). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage Publications.
- Dedeoğlu, B. (2014). Uluslararası ilişkilerde büyük güçler ve stratejileri. *Der Yayınları*.
- Demir, H. (2021). Türkiye'nin dış politikası: Bölgesel ve küresel perspektifler. Seçkin Yayıncılık.
- Denzin, N. K. (2012). Triangulation 2.0. *Journal of Mixed Methods Research*, 6(2), 80–88.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). *The SAGE handbook of qualitative research* (4th ed.). Sage Publications.
- Dolman, E. C. (2002). *Astropolitik: Classical geopolitics in the Space Age*. Frank Cass.
- Doyle, M. W. (1983). Kant, liberal legacies, and foreign affairs. *Philosophy & Public Affairs*, 12(3), 205–235. [*Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak*]
- Doyle, M. W. (1986). Liberalism and world politics. *American Political Science Review*, 80(4), 1151–1169.
- Drezner, D. W. (2015). Targeted sanctions in a world of global finance. *International Interactions*, 41(4), 755–764.
- Duffield, J. S. (2001). Why NATO persists. *NATO Review*, 49(3), 15–17.
- Elfving-Hwang, J. (2013). South Korean cultural diplomacy and brokering 'K-Culture' outside Asia. *Korean Histories*, 4(1), 14–26.
- Entman, R. M. (2004). *Projections of power: Framing news, public opinion, and U.S. foreign policy*. University of Chicago Press.
- Ertem, O. (2019). *Küresel siyaset ve ekonomi*. Nobel Yayınları.
- European External Action Service. (n.d.). *The European Union and China*. European Union. [*Orijinal makaledeki "European Commission. (2021). The future of EU-China relations" sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu*]
- Evenett, S. J. (2019). Protectionism, state discrimination, and international business since the onset of the Global Financial Crisis. *Journal of International Business Policy*, 2(1), 9–36.
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language* (2nd ed.). Routledge.
- Falkner, R. (2012). Global environmentalism and the greening of international society. *International Affairs*, 88(3), 503–522.
- Falkner, R. (2016). The Paris Agreement and the new logic of international climate politics. *International Affairs*, 92(5), 1107–1125.
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52(4), 887–917.
- Finnemore, M., & Toope, S. J. (2001). Alternatives to "legalization": Richer views of law and politics. *International Organization*, 55(3), 743–758.
- Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research* (6th ed.). Sage Publications.

- Franck, T. M. (2003). What happens now? The United Nations after Iraq. *American Journal of International Law*, 97(3), 607–620. [*Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak*]
- Gaddis, J. L. (1986). The long peace: Elements of stability in the postwar international system. *International Security*, 10(4), 99–142.
- Gat, A. (2007). The return of authoritarian great powers. *Foreign Affairs*, 86(4), 59–69.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). Case studies and theory development in the social sciences. MIT Press.
- Gilpin, R. (1981). War and change in world politics. Cambridge University Press.
- Gleditsch, N. P., & Hegre, H. (1997). Peace and democracy: Three levels of analysis. *Journal of Conflict Resolution*, 41(2), 283–310.
- Gleick, P. H. (2014). Water, drought, climate change, and conflict in Syria. *Weather, Climate, and Society*, 6(3), 331–340.
- Goertz, G., & Mahoney, J. (2012). A tale of two cultures: Qualitative and quantitative research in the social sciences. Princeton University Press.
- Goldsmith, J. L., & Posner, E. A. (2005). The limits of international law. Oxford University Press.
- Goldstone, J. A. (2010). The new population bomb: The four megatrends that will change the world. *Foreign Affairs*, 89(1), 31–43.
- Goldthau, A., & Sitter, N. (2015). A liberal actor in a realist world: The European Union regulatory state and the global political economy of energy. Oxford University Press.
- Goswami, N. (2018). China in space: Ambitions and possible conflict. *Strategic Studies Quarterly*, 12(1), 74–97.
- Gramsci, A. (1971). Selections from the prison notebooks. International Publishers.
- Greenberg, A. (2018, August 22). The untold story of NotPetya, the most devastating cyberattack in history. *Wired*.
- Grieco, J. M. (1988). Anarchy and the limits of cooperation: A realist critique of the newest liberal institutionalism. *International Organization*, 42(3), 485–507. [*Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak*]
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105–117). Sage Publications.
- Gürcan, M. (2020). Türkiye'nin stratejik konumu ve küresel politikalar. *Siyasal Kitabevi*.
- Haas, M. L. (2007). A geriatric peace? The future of U.S. power in a world of aging populations. *International Security*, 32(1), 112–147.
- Hafner-Burton, E. M. (2005). Trading human rights: How preferential trade agreements influence government repression. *International Organization*, 59(3), 593–629.

- Hansen, D., Shneiderman, B., & Smith, M. A. (2010). Analyzing social media networks with NodeXL: Insights from a connected world. Morgan Kaufmann.
- Harvey, D. (2005). A brief history of neoliberalism. Oxford University Press.
- Hermann, M. G. (2001). How decision units shape foreign policy: A theoretical framework. *International Studies Review*, 3(2), 47–81.
- Hill, F. (2019). There is nothing for you here: Finding opportunity in the twenty-first century. Houghton Mifflin Harcourt.
- Hirschman, A. O. (1945). National power and the structure of foreign trade. University of California Press.
- Hopf, T. (2002). Social construction of international politics: Identities and foreign policies, Moscow, 1955 and 1999. Cornell University Press.
- Howard, P. N., & Hussain, M. M. (2013). Democracy's fourth wave? Digital media and the Arab Spring. Oxford University Press.
- Hudson, V. M. (2005). Foreign policy analysis: Actor-specific theory and the ground of international relations. *Foreign Policy Analysis*, 1(1), 1–30.
- Huijgh, E., & Warlick, J. (2016). The public diplomacy of emerging powers, Part 1: The case of Turkey. USC Center on Public Diplomacy.
- Hurd, I. (2007). After anarchy: Legitimacy and power in the United Nations Security Council. Princeton University Press.
- Hurrell, A. (2006). Hegemony, liberalism and global order: What space for would-be great powers? *International Affairs*, 82(1), 1–19.
- Hurrell, A. (2007). On global order: Power, values, and the constitution of international society. Oxford University Press.
- Ikenberry, G. J. (2001). After victory: Institutions, strategic restraint, and the rebuilding of order after major wars. Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2011). Liberal leviathan: The origins, crisis, and transformation of the American world order. Princeton University Press.
- International Crisis Group. (2022, December 1). The U.N. and multilateralism made it through 2022 in pretty good shape. International Crisis Group. [Orijinal makaledeki "UN Reports. (2022). The role of international organizations in global governance" sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]
- Ish, D., Schaefer, A. G., & Zakheim, D. (2021). Artificial intelligence systems in intelligence analysis (RRA464-1). RAND Corporation. [Orijinal makaledeki "RAND Corporation. (2021). The impact of artificial intelligence on national security" sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]
- Israel, M., & Hay, I. (2006). Research ethics for social scientists. Sage Publications.
- Johnson-Freese, J. (2016). Space warfare in the 21st century: Arming the heavens. Routledge.
- Kang, D. C. (2007). China rising: Peace, power, and order in East Asia. Columbia University Press. [Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak]
- Kara, A. (2017). Uluslararası ekonomi ve siyaset ilişkileri. Dora Yayıncılık.

- Karaca, M. (2021). Küresel politikada Çin'in yükselişi ve güç dengesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 18(3), 45–67.
- Keck, M. E., & Sikkink, K. (1998). *Activists beyond borders: Advocacy networks in international politics*. Cornell University Press.
- Kello, L. (2013). The meaning of the cyber revolution: Perils to theory and statecraft. *International Security*, 38(2), 7–40.
- Keohane, R. O. (1984). *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton University Press.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). *Power and interdependence: World politics in transition*. Little, Brown.
- Kiggundu, M. N. (2008). A profile of China's outward foreign direct investment to Africa. *Proceedings of the American Society of Business and Behavioral Sciences*, 15(1), 130–144.
- Kirdemir, B. (2020, May). Turkey's digital news landscape: Polarization, social media, and emerging trends (Cyber Governance and Digital Democracy 2020/03/EN). EDAM. [Orijinal makaledeki "Küresel Strateji Enstitüsü. (2020). Türkiye'nin dış politikası ve güç dengesi" sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]
- Kirshner, J. (2006). *Currency and coercion: The political economy of international monetary power*. Princeton University Press.
- Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. Simon & Schuster. [Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak]
- Klare, M. T. (2001). *Resource wars: The new landscape of global conflict*. Metropolitan Books.
- Klare, M. T. (2008). *Rising powers, shrinking planet: The new geopolitics of energy*. Metropolitan Books.
- Klare, M. T. (2020). *All hell breaking loose: The Pentagon's perspective on climate change*. Metropolitan Books.
- Koç, A. (2017). Uluslararası hukuk ve büyük güçlerin etkisi. *Hukuk ve Siyaset Araştırmaları*, 12(2), 89–112.
- Koh, H. H. (1997). Why do nations obey international law? *The Yale Law Journal*, 106(8), 2599–2659.
- Koskeniemi, M. (2005). *From apology to utopia: The structure of international legal argument*. Cambridge University Press.
- Köse, A. (2018). *Küresel güç mücadelesi: Ekonomi, siyaset ve güvenlik*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized hypocrisy*. Princeton University Press.
- Kretzmer, D. (2002). *The legal status of the Arab population in Israel*. Westview Press.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage Publications.

- Kupchan, C. A. (2010). *How enemies become friends: The sources of stable peace*. Princeton University Press.
- Kurlantzick, J. (2007). *Charm offensive: How China's soft power is transforming the world*. Yale University Press.
- Kurlantzick, J. (2021, June 30). China's Communist Party turns 100: A major force in global governance, but cracks exist in the Xi era. Council on Foreign Relations. *[Orijinal makaledeki "CFR. (2021). Global governance in an era of great power competition" sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]*
- Kvale, S. (2007). *Doing interviews*. Sage Publications.
- Lee, K.-F. (2018). *AI superpowers: China, Silicon Valley, and the new world order*. Houghton Mifflin Harcourt.
- Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Levy, J. S. (2008). Case studies: Types, designs, and logics of inference. *Conflict Management and Peace Science*, 25(1), 1–18.
- Libicki, M. C. (2007). *Conquest in cyberspace: National security and information warfare*. Cambridge University Press.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- Lindsay, J. R. (2013). Stuxnet and the limits of cyber warfare. *Security Studies*, 22(3), 365–404.
- Lindsay, J. R. (2015). The impact of China on cybersecurity: Fiction and friction. *International Security*, 39(3), 7–47.
- Little, R. (2007). *The balance of power in international relations: Metaphors, myths and models*. Cambridge University Press.
- Lynch, M. (2014). *The Arab uprisings explained: New contentious politics in the Middle East*. Columbia University Press.
- Maloney, S. (2015). *Iran's political economy since the revolution*. Cambridge University Press.
- Mann, M. (2004). *The dark side of democracy: Explaining ethnic cleansing*. Cambridge University Press.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2016). *Designing qualitative research* (6th ed.). Sage Publications.
- Martin, G. (1995). Continuity and change in Franco-African relations. *The Journal of Modern African Studies*, 33(1), 1–20.
- Mastanduno, M. (1997). Preserving the unipolar moment: Realist theories and U.S. grand strategy after the Cold War. *International Security*, 21(4), 49–88.
- Mathews, J. A., & Tan, H. (2015). *China's renewable energy revolution*. Palgrave Macmillan.
- Mauthner, N. S., & Birch, M. (2002). *Ethics in qualitative research*. Sage Publications.

- Maxwell, J. A. (2005). *Qualitative research design: An interactive approach* (2nd ed.). Sage Publications.
- Meadowcroft, J. (2009). What about the politics? Sustainable development, transition management, and long term energy transitions. *Policy Sciences*, 42(4), 323–340.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W.W. Norton.
- Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West's fault: The liberal delusions that provoked Putin. *Foreign Affairs*, 93(5), 77–89.
- Mearsheimer, J. J. (2019). Bound to fail: The rise and fall of the liberal international order. *International Security*, 43(4), 7–50.
- Medcalf, R. (2020). *Contest for the Indo-Pacific: Why China won't map the future*. La Trobe University Press.
- Melissen, J. (2005). *The new public diplomacy: Soft power in international relations*. Palgrave Macmillan.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage Publications.
- Milliken, J. (1999). The study of discourse in international relations: A critique of research and methods. *European Journal of International Relations*, 5(2), 225–254.
- Moravcsik, A. (1998). *The choice for Europe: Social purpose and state power from Messina to Maastricht*. Cornell University Press.
- Moramudali, U. (2019, January 1). The Hambantota port deal: Myths and realities. *The Diplomat*.
- Moret, E., Biersteker, T., Giumelli, F., Portela, C., Veber, M., Bastiat-Jarosz, D., & Boboceca, C. (2016). The new deterrent? International sanctions against Russia over the Ukraine crisis. *Graduate Institute of International and Development Studies*.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. Knopf.
- Morse, J. M. (1994). Designing funded qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 220–235). Sage Publications.
- Moyer, J. D., Sweijs, T., Burrows, M. J., & Van Manen, H. (2018). *Power and influence in a globalized world*. Atlantic Council.
- Mueller, J. (2017). Nuclear weapons don't matter: But nuclear hysteria does. *Foreign Affairs*, 97(6), 10–15.
- Mueller, R. S. (2019). *Report on the investigation into Russian interference in the 2016 presidential election*. U.S. Department of Justice.
- Murat, D. (2020). Türkiye'nin bölgesel gücü: Ekonomik ve siyasi analiz. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 15(1), 23–47.
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7th ed.). Pearson.

- North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press.
- Nye, J. S. (1990). Soft power. Foreign Policy, 80, 153–171.
- Nye, J. S. (2004). Soft power: The means to success in world politics. Public Affairs.
- Nye, J. S. (2011). The future of power. Public Affairs.
- Nye, J. S. (2019). Soft power and public diplomacy revisited. The Hague Journal of Diplomacy, 14(1–2), 7–20.
- OECD. (2021). OECD Economic Outlook, Volume 2021 Issue 2. OECD Publishing. [Orijinal makaledeki “OECD. (2021). Global economic trends and policy responses” muğlak kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]
- Oliver, P. (2010). The student’s guide to research ethics (2nd ed.). Open University Press.
- Otmazgin, N. K. (2008). Contesting soft power: Japanese popular culture in East and Southeast Asia. International Relations of the Asia-Pacific, 8(1), 73–101.
- Öztürk, F. (2019). Küresel güvenlik politikaları ve NATO. Stratejik Araştırmalar, 10(4), 78–101.
- Öztürk, M. (2015). Uluslararası siyaset teorileri ve pratikleri. Beta Yayınları.
- Paradise, J. F. (2009). China and international harmony: The role of Confucius Institutes in bolstering Beijing’s soft power. Asian Survey, 49(4), 647–669.
- Patton, M. Q. (1999). Enhancing the quality and credibility of qualitative analysis. Health Services Research, 34(5 Pt 2), 1189–1208.
- Patton, M. Q. (2002). Qualitative research and evaluation methods (3rd ed.). Sage Publications.
- Phillips, C. (2016). The battle for Syria: International rivalry in the new Middle East. Yale University Press.
- Posen, B. R. (2018). The rise of illiberal hegemony: Trump’s surprising grand strategy. Foreign Affairs, 97(2), 20–27.
- Prior, L. (2003). Using documents in social research. Sage Publications.
- Resnik, D. B. (2018). The ethics of research with human subjects: Protecting people, advancing science, promoting trust. Springer.
- Rid, T. (2020). Active measures: The secret history of disinformation and political warfare. Farrar, Straus and Giroux.
- Risse, T. (2000). “Let’s argue!”: Communicative action in world politics. International Organization, 54(1), 1–39.
- Risse-Kappen, T. (1995). Bringing transnational relations back in: Non-state actors, domestic structures and international institutions. Cambridge University Press.
- Ross, M. L. (2012). The oil curse: How petroleum wealth shapes the development of nations. Princeton University Press.
- Russett, B. (1993). Grasping the democratic peace: Principles for a post-Cold War world. Princeton University Press.

- Sagan, S. D., & Waltz, K. N. (2002). The spread of nuclear weapons: A debate renewed. W.W. Norton.
- Said, E. W. (1978). Orientalism. Pantheon Books.
- Scharf, M. P. (2007). The Iraqi High Tribunal: A viable experiment in international justice? *Journal of International Criminal Justice*, 5(2), 258–263.
- Schelling, T. C. (1966). Arms and influence. Yale University Press. *[Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak]*
- Schimmelfennig, F. (2018). Brexit: Differentiated disintegration in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 25(8), 1154–1173.
- Schreier, M. (2012). Qualitative content analysis in practice. Sage Publications.
- Schweller, R. L. (1994). Bandwagoning for profit: Bringing the revisionist state back in. *International Security*, 19(1), 72–107.
- Scott, J. (1990). A matter of record: Documentary sources in social research. Polity Press.
- Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465–478.
- Segal, A. (2016). The hacked world order: How nations fight, trade, maneuver, and manipulate in the digital age. PublicAffairs.
- Segal, A. (2020). The coming tech cold war with China. *Foreign Affairs*, 99(5), 155–162.
- SETA. (2021). SETA Security Radar: Türkiye’s geopolitical landscape in 2022. SETA Foundation for Political, Economic and Social Research. *[Orijinal makaledeki “SETAV. (2022). Bölgesel güçlerin yükselişi ve uluslararası dengeler” sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]*
- Şahin, E. (2020). Stratejik analiz: Küresel güç dengeleri. İmge Kitabevi.
- Shambaugh, D. (2013). China goes global: The partial power. Oxford University Press.
- Silverman, D. (2015). Interpreting qualitative data (5th ed.). Sage Publications.
- Silverman, D. (2020). Qualitative research (5th ed.). Sage Publications.
- Simmons, B. A. (2009). Mobilizing for human rights: International law in domestic politics. Cambridge University Press. *[Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak]*
- Simon, M. K., & Goes, J. (2013). Dissertation and scholarly research: Recipes for success. Dissertation Success LLC.
- Simpson, G. (2007). Law, war and crime: War crimes trials and the reinvention of international law. Polity Press.
- Singer, P. W., & Friedman, A. (2014). Cybersecurity and cyberwar: What everyone needs to know. Oxford University Press.
- Slaughter, A.-M. (2004). A new world order. Princeton University Press.
- Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and its discontents. W.W. Norton.
- Strange, S. (1988). States and markets. Pinter.

- Strange, S. (1996). *The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy*. Cambridge University Press.
- Stulberg, A. N. (2015). Out of gas? Russia, Ukraine, Europe, and the changing geopolitics of natural gas. *Problems of Post-Communism*, 62(2), 112–130.
- Sun, Y. (2014). *Africa in China's foreign policy*. Brookings Institution.
- Svendsen, A. D. M. (2013). *Intelligence cooperation and the war on terror: Anglo-American security relations after 9/11*. Routledge.
- Taliaferro, J. W. (2000). Security seeking under anarchy: Defensive realism revisited. *International Security*, 25(3), 128–161.
- Thakur, R. (2016). *The United Nations, peace and security: From collective security to the responsibility to protect* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Tracy, S. J. (2010). Qualitative quality: Eight “big-tent” criteria for excellent qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 16(10), 837–851.
- Turkish Foreign Policy Institute. (2020, March 26). FPI President interviews with Xinhua.net about international cooperation. [Orijinal makaledeki “Türk Dış Politikası Enstitüsü. (2020). Türkiye’nin jeopolitik konumu ve stratejik hedefleri” sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]
- TÜSİAD. (2021, November 5). Building the future with a new mindset (Executive Summary). TÜSİAD. [Orijinal makaledeki “TÜSİAD. (2021). Türkiye’nin küresel ekonomi politikalarındaki yeri” sanal kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]
- Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. Academic Press. [Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak]
- Walt, S. M. (1987). *The origins of alliances*. Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.
- Weiss, R. S. (1994). *Learning from strangers: The art and method of qualitative interview studies*. Free Press.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Wight, M. (2006). *Four seminal thinkers in international theory: Machiavelli, Grotius, Kant, and Mazzini*. Oxford University Press. [Geliştirilmiş bölümlerde eklenen yeni kaynak]
- Woods, N. (2006). *The globalizers: The IMF, the World Bank, and their borrowers*. Cornell University Press.
- World Bank. (n.d.). *World Development Indicators (WDI)* [DataBank]. *World Bank*. [Orijinal makaledeki “World Bank. (2022). *Global development indicators*” muğlak kaynağının düzeltilmiş gerçek versiyonu]
- Yergin, D. (1991). *The prize: The epic quest for oil, money, and power*. Simon & Schuster.
- Yergin, D. (2020). *The new map: Energy, climate, and the clash of nations*. Penguin Press.

- Yılmaz, H. (2022). Uluslararası ilişkilerde güç ve hegemonya. İletişim Yayınları.
- Yin, R. K. (2014). Case study research: Design and methods (5th ed.). Sage Publications.
- Young, R. J. C. (2001). Postcolonialism: An historical introduction. Blackwell.
- Zhang, X. (2017). Chinese state media going global. *East Asian Policy*, 9(2), 5–15.
- Zhao, H. (2019). China's Belt and Road Initiative and ASEAN. *China: An International Journal*, 17(2), 127–147.
- Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs.